

**T.C.
KARA HARP OKULU
SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**BİR ARAP ÜLKESİNDE BAHAR: SURİYE’DE ARAP BAHARI
VE TÜRKİYE’NİN GÜVENLİĞİNE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Hv. Svn. Ütğm. Eray AKDEMİR**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğ. Alb. Hamza ÖZASLAN**

ANKARA - 2014

TEZ TANITIM FORMU

TEZİN TARİHİ: 12.06.2014

TEZİN TİPİ: Yüksek Lisans Tezi

TEZİN BAŞLIĞI: Bir Arap Ülkesinde Bahar: Suriye’de Arap Baharı ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkisi

TEZİN YAPILDIĞI BİRİM: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü
Güvenlik Bilimleri Ana Bilim Dalı

SPONSOR KURULUŞ : -

DAĞITIM LİSTESİ: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Tez Hazırlama, Onay, Dağıtım ve Muhafaza Esasları Kılavuzunda Belirtilen Yerlere

TEZİN ÖZETİ: Türkiye’nin en uzun kara sınırına, tarihsel ve kültürel bağlara sahip olduğu Suriye’de, Mart 2011 itibariyle Arap Baharı olarak adlandırılan süreç başlamıştır. Başlangıçta halk hareketi olarak başlayan süreç, zamanla terör örgütlerinin ve uluslararası güçlerin devreye girmesiyle şiddetlenmiş ve Türkiye’nin güvenliğini tehdit eder hale gelmiştir. Bu çalışmada Suriye’de yaşanan Arap Baharı sürecini anlamlandırmak için Suriye tarihi incelenmiş, süreç içerisinde rol alan aktörlerin Suriye meselesine yaklaşımları açıklanmış ve Türkiye’ye yönelik tehditler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda; Suriye’de yaşanan gelişmelerin Türkiye’nin güvenliğine yönelik yeni tehditlerin ortaya çıkmasına sebep olduğu tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Suriye, Arap Baharı, Güvenlik, Türkiye

SAYFA SAYISI: 242

GİZLİLİK DERECEİ: Tasnif Dışı

Bu tezde belirtilen görüş ve yorumlar yazana aittir. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ya da diğer kamu kuruluşlarının görüşlerini yansıtmaz.

**T.C.
KARA HARP OKULU
SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**BİR ARAP ÜLKESİNDE BAHAR: SURİYE’DE ARAP BAHARI
VE TÜRKİYE’NİN GÜVENLİĞİNE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Hv. Svn. Ütğm. Eray AKDEMİR**

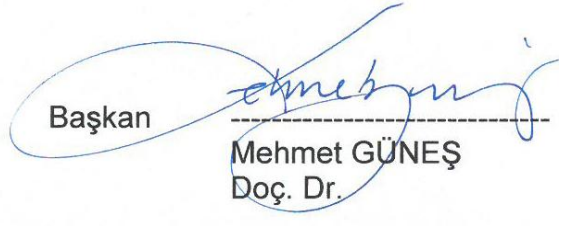
**Tez Danışmanı
Dr. Öğ. Alb. Hamza ÖZASLAN**

ANKARA – 2014

KARA HARP OKULU
SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Eray AKDEMİR'in, "Bir Arap Ülkesinde Bahar: Suriye'de Arap Baharı ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkisi" konulu tez çalışması, jürimiz tarafından GÜVENLİK BİLİMLERİ Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

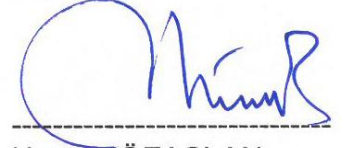
Başkan

Mehmet GÜNEŞ
Doç. Dr.

Üye

Hakan BAYRAMLIK
Dr.

Üye

Hamza ÖZASLAN
Dr.
(Danışman)

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

12. / 06 / 2014

Önder Haluk TEKBAŞ
Prof. Dr. Müh. Alb.
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Asker kişiliğime yeni bir sıfat eklemek ve yüce Türk milletine akademik alanda da hizmet etmek maksadıyla başladığım yüksek lisans eğitimimde, bizlere sağladıkları imkânlar nedeniyle öncelikle Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Müdürü Prof.Dr.Müh.Alb. Önder Haluk TEKBAŞ'a, Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı Yrd.Doç.Dr.Öğ.Alb. Ertan EROL'a, Enstitü personeli ve öğretim görevlilerine şükranlarımı ifade etmek isterim.

Tez çalışmam boyunca yoğun mesaisine rağmen benimle sabırla ilgilenen ve tecrübelerini aktaran değerli hocam Dr.Öğ.Alb. Hamza ÖZASLAN'a saygılarımı ve candan teşekkürlerimi sunarım.

T.C.
KARA HARP OKULU
SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ANKARA 2014

**BİR ARAP ÜLKESİNDE BAHAR: SURİYE’DE ARAP BAHARI
VE TÜRKİYE’NİN GÜVENLİĞİNE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eray AKDEMİR

ÖZET

Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip olduğu Suriye, 15 Mart 2011 tarihinde Arap Baharı süreci ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Suriye halkı ve devlet kurumları Suriye'deki Arap Baharı sürecine geniş katılımlı bir destek vermemişlerdir. Suriye güvenlik güçleri düşük katılımlı halk hareketini bastırmakta yetersiz kalmış, tecrübesizliklerinden dolayı sert tedbirler almışlar ve yüzbinlere varan ölümler meydana gelmiştir. 1920-1946 yılları arasındaki Fransız Manda Yönetimi döneminde ayrıştırılan Suriye halkı süreç içerisinde rejim yanlıları ve karşıtları olarak kutuplaşmıştır. Müslüman Kardeşler gibi ülke yönetimini ele geçirmek isteyen örgütlü yapılar silahlanmış ve Suriye yönetimine karşı silahlı isyan hareketine başlamışlardır. Olayların başlamasından kısa bir süre sonra güvenlik güçlerine yönelik saldırıların ardından, Beşşar Esad yönetimi bir taraftan reform hareketlerine girişmiş bir taraftan da isyancılara karşı mücadelesine başlamıştır.

Amaçları ülke yönetimini ele geçirmek olan ve çoğunlukla Suriye dışında yaşayan muhaliflerin çalışmaları, ülkede yaşanan olaylarda sivillerin ölmesi ve dünya kamuoyuna yanıltıcı bilgilerin sunulması uluslararası aktörlerin Suriye'nin iç meselesine karışmasına neden olmuştur. ABD, Suudi

Arabistan ve Türkiye, Suriye meselesinde muhalifleri desteklerken; Rusya ve İran, Beşşar Esad yönetimini desteklemişlerdir. Muhaliflerin ABD ve bölgedeki müttefikleri tarafından silahlandırılması ve el-Kaide terör örgütünün Suriye meselesine aktif katılımı ülkedeki şiddet olaylarının artmasına neden olmuştur.

Suriye’de yaşanan çatışma ortamı, muhaliflerin çabalarıyla mezhepsel bir sorun haline gelmektedir. Sünni-Nusayri kutuplaşmasına zamanla Kürtler de dâhil olmuş ve etnik bir ayrışma yaşanmaya başlamıştır. Uzun yıllar boyunca vatandaşlık hakları dahi olmayan Suriye Kürtleri, Suriye’nin içinde bulunduğu durumu fırsata çevirerek bağımsız bir Kürt bölgesi yaratma hedefiyle hareket etmişlerdir.

Ortadoğu coğrafyasına yönelik dış politikasında Cumhuriyetin ilanından itibaren “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” anlayışı ile hareket eden ve bölge ülkelerinin sorunlarından uzak duran Türkiye’nin, Suriye meselesinde taraf olması kendisine yönelik tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tehditlerin başında, Suriye kuzeyinde yaşayan Kürtlerin özerklik talepleri gelmektedir. Suriye’de yaşayan soydaşlarımız olan Türkmenlere yönelik tehditler, Suriye’de yaşanan gelişmelerin sebep olduğu diğer bir güvenlik sorunudur. Suriye merkezî yönetiminin zayıflaması neticesinde Türkiye Suriye sınırında güvenlik zafiyeti ortaya çıkmıştır. Suriye’den Türkiye’ye gelen sığınmacılar, Türkiye’nin süreçteki rolünün bölge ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanması nedeniyle ortaya çıkan politik etkiler ve sınır illerinde yaşanan ekonomik sorunlar Suriye meselesinde Türkiye’ye yönelen yeni tehditler olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Suriye, Arap Baharı, Güvenlik, Türkiye
Tez Yöneticisi : Dr. Öğ. Alb. Hamza ÖZASLAN
Sayfa Sayısı : 242

T.R.
TURKISH MILITARY ACADEMY
DEFENSE SCIENCES INSTITUTE
SECURITY SCIENCES DEPARTMENT
ANKARA 2014

**SPRING IN AN ARAB COUNTRY: ARAB SPRING IN SYRIA
AND EFFECTS ON SECURITY OF TURKEY**

MASTER THESIS

Eray AKDEMİR

ABSTRACT

Syria, sharing the longest land border with Turkey, was forced to face with the Arab Spring process on 15 March 2011. Syrian people and public institutions have not given a broad-participated support to the process of Arab Spring in Syria. Syrian security forces were unable to suppress the low-participated people's movement. Due to lack of experience, they took strict measures causing undesirable deaths. Syrian people, already separated into groups during the French Mandate period (1920-1946), were polarized as supporters and opponents of the regime in the process. Organized structures such as Muslim Brotherhood who wants to seize the administration of the state were armed and began armed rebellion movement against current Syrian regime. Shortly after the first armed assaults of armed groups against the security forces, administration of Bashar al-Assad had started reform movements and started military operations against rebellions.

Because of civilian casualties in the events, illusive information serviced to the public and the activities of regime opponents mostly living abroad has led international actors to interfere in the internal affairs of Syria. On the issue of Syria; USA, Saudi Arabia and Turkey have been supporting regime opponents whereas, Russia and Iran have been supporting Bashar

al-Assad regime. Arming of regime opponents by the U.S. and its allies in the region and active participation of al-Qaeda terrorist organization to the Syrian issue has led increase in violence country-wide.

The conflict in Syria has gained a sectarian dimension due to the efforts of the regime opponents. Also in the course of time, ethnic segregation has begun to emerge by the involvement of ethnic Kurds to the issue. Syrian Kurds, who did not even have citizens' rights for many years, had an exceptional opportunity to establish an independent Kurdish region.

Turkey acted with the concept of "Peace at Home, Peace in the World" towards the Middle East foreign policy from the proclamation of the Republic and stood aloof from the problems of countries in the region. Turkey's side taking in the case of Syria has led to emerge some threats. The Syrian Kurds' demand for autonomy is the prior threat for Turkey. Threat against the Turcoman groups living in Syria is another security problem. Due to weakening of the central government in Syria, an instable Turkey-Syria border has emerged. Syrian refugees placed in Turkey, economic problems in border provinces and political effects that caused by the Turkey's role in the process are the new threats towards Turkey.

Keywords : Syria, Arab Spring, Security, Turkey.

Advisor : Dr. Öğ. Alb. Hamza ÖZASLAN

Number of Pages : 242

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar	ix
ŞEKİLLER.....	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	7
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	8
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	8
4. ARAŞTIRMANIN SORULARI.....	9
5. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI	9
6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLAN

1. SURİYE HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	12
2. SURİYE SİYASİ TARİHİ	19
a. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Suriye (1516-1920).....	19
b. Arap Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkması	27
c. Suriye’de Fransız Manda Yönetimi (1920-1946)	37
ç. İstikrarsızlık Dönemi (1949-1970)	43

(1) Birleşik Arap Cumhuriyeti Dönemi (1958-1961).....	46
(2) 1961-1963 Yılları Arasındaki Gelişmeler ve Suriye Arap Cumhuriyeti	53
(3) Baas Partisi İktidarı Dönemi (1963-1970)	53
d. Hafız Esad Dönemi (1970-2000).....	61
e. Beşşar Esad Döneminde Suriye	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURIYE’DE ARAP BAHARI SÜRECİ

1. ARAP BAHARI SÜRECİ.....	83
a. Arap Baharının Tanımı	87
b. Arap Baharı Öncesinde Türkiye-Suriye İlişkileri	87
2. Suriye’de Arap Baharı	99
a. Suriye’de Arap Baharı Sürecinde Dezenformasyon Faaliyetleri	108
b. Muhalif Unsurların Faaliyetleri.....	115
c. Suriye’deki Arap Baharının İç Dinamikleri	127
ç. Suriye’deki Arap Baharının Dış Dinamikleri.....	129
(1) Amerika Birleşik Devletleri (ABD)	131
(2) İsrail	141
(3) Suudi Arabistan	146
(4) Rusya.....	151
(5) İran.....	155

(6) Türkiye	159
3. SURİYE'DEKİ ARAP BAHARININ MUHTEMEL SONUÇLARI	174

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜVENLİK KAVRAMI VE SURİYE'DE YAŞANAN GELİŞMELERİN TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

1. GÜVENLİK KAVRAMI	184
a. Güvenlik Kavramının Tanımı	185
b. Güvenlik Sisteminin Yapısı	187
c. Bölgesel Güvenlik Kompleksleri Teorisi	188
2. SURİYE'DE YAŞANAN GELİŞMELERİN TÜRKİYE GÜVENLİĞİNE ETKİSİ	191
a. Etnik Ayrılıkçı Tehdit	194
b. Suriyeli Türkmenlere Yönelik Tehditler	203
c. Suriye'den Türkiye'ye Gelen Sığınmacılar	205
ç. Sınır Güvenliğine Etkileri	212
d. Politik Etkileri	216
e. Ekonomik Etkileri	218
SONUÇ	221
KAYNAKÇA	227

TABLÖLER LİSTESİ

Sayfa

Tablo-1: İran-İrak Savaşında Ülkelerin Kayıpları	72
Tablo-2: Arap Baharı Ülkelerine Ait Ekonomik Veriler	84
Tablo-3: Dünyada Petrol ve Doğalgaz Rezervlerinin Dağılımı	85
Tablo-4: Arap Baharı Ülkeleri Petrol Rezervleri.....	86
Tablo-5: Suriye'deki Olayların Bilançosu	107
Tablo-6: ABD ve Suriye Arasındaki Ticaret Hacmi	137
Tablo-7: Sığınmacılar İçin Kurulan Barınma Merkezleri	209

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil-1: Suriye ve Komşuları	13
Şekil-2: 2001-2013 Yılları Arasındaki Türkiye ve Suriye İkili Ticaret Hacmi	96
Şekil-3: Suriye'de Kürtlerin Yaşadığı Yerler	195
Şekil-4: Suriye'de Türkmenlerin Yaşadığı Yerler	204

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
ASALA	: Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CENTO	: Merkezî Antlaşma Örgütü
CIA	: Central Intelligence Agency
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	: Suriye Ulusal Konseyi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
UKK	: Demokratik Değişim İçin Ulusal Koordinasyon Komitesi
YDSK	: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

GİRİŞ

Ortadoğu coğrafyası, Osmanlı Devletinin idaresinden çıkmasından itibaren savaş, darbe, devrim, katliam ve istikrarsızlıkların eksik olmadığı bir bölge olmuştur. İngiltere, Fransa ve ABD gibi Birinci Dünya Savaşı'nın kazananlarının Ortadoğu coğrafyasını emperyal hedefleri doğrultusunda şekillendirmeleri ve sınırları belirlemeleri bölgede yaşanan sorunların temel nedeni olarak görülmektedir. Dünya gündeminde kendisine sıklıkla yer bulan söz konusu bölgeye emperyalist güçlerin ilgisi geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Özellikle 1960-1970 yılları arasında Ortadoğu'da bulunan devletlerde dış destekli darbeler ve devrimler eksik olmamıştır. Söz konusu darbe ve devrimlerden sonra cumhuriyet olarak adlandırılan devletlerin büyük bir çoğunluğu gerçekte demokratik meşruiyeti şüpheli olan idareciler tarafından yönetilmektedir. Soğuk Savaş Dönemi'nin baskıcı ortamını devam ettiren yöneticilerin bir kısmı, küresel ve bölgesel güçlerle geliştirdikleri ilişkiler sayesinde günümüze kadar iktidarlarını devam ettirebilmişlerdir.

Ortadoğu'nun enerji kaynaklarına ek olarak İran Körfezi, Hürmüz Boğazı ve Süveyş Kanalı gibi stratejik noktalara da sahip olması bölgesel ve küresel güçlerin ilgisini çekmektedir (Birdişli, 2014: 143). Tarih boyunca önemli ticaret yollarının kesişim noktasında bulunan Ortadoğu, ticaret rotalarının güvenliği açısından da önem arz etmektedir. İslam coğrafyası olarak da bilinen Ortadoğu, gerçekte üç büyük dinin merkezi durumundadır. Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler için kutsal mekânların Ortadoğu'da bulunması, söz konusu coğrafyada din merkezli çatışmaların ve güç mücadelelerinin yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle Müslümanlar arasındaki mezhepsel çeşitliliği bünyesinde barındıran Ortadoğu'da, mezhep tabanlı çatışmalar da yaşanmaktadır. Mezhep tabanlı çatışmalara ek olarak etnik ayrılıkçı hareketler de Ortadoğu'da huzurun tesis edilmesini güçleştiren nedenlerden biridir. Bütün bu çatışma ve güç mücadelelerinin yanında 14 Mayıs 1948 tarihinde Ortadoğu coğrafyasında Amerika Birleşik Devletleri ve

İngiltere'nin müdahaleleri neticesinde İsrail'in kurulması¹ ve İsrail'in güvenliğinin sağlanması için her türlü girişim ve senaryonun özellikle ABD tarafından uygulanması, bölgedeki çatışmaları artırmış ve bölgede yaşanan sorunların çözümünü güçleştirmiştir.

Ortadoğu coğrafyasının bünyesinde bulunan çeşitli din, mezhep ve etnik unsurların büyük çoğunluğunun aynı zamanda Suriye bünyesinde de bulunması, Suriye'yi minyatür bir Ortadoğu konumuna getirmekte ve ülkenin çatışma ortamı yaşamasını tetiklemektedir. Suriye; İsrail ve ABD karşıtlığını temel alan dış politikası ile bölgede önemli bir aktör durumundadır. Söz konusu dış politika ile Suriye, Ortadoğu coğrafyasında ABD'ye karşı olan ülkelerin ilgi alanında yer alan bir ülkedir. Suriye'de günümüzde yaşanan gelişmelerin anlamlandırılması, Ortadoğu coğrafyasında yaşananları açıklamak için önemli bir nirengi noktası oluşturmaktadır.

Suriye ile Türkiye'nin uzun bir kara sınırına sahip olması, iki ülke arasındaki tarihsel bağlar ve halklar arasındaki akrabalık bağları, Suriye'de oluşan her yeni durumun Türkiye'ye doğrudan ve dolaylı etkileri olmasına sebebiyet vermektedir. Suriye'nin PKK terör örgütünü açık bir şekilde desteklediği yıllarda dahi dinî bayramlarda Suriye ile olan sınır kapılarımızdan binlerce Türk vatandaşının Suriye topraklarına ve binlerce Suriye vatandaşının Türkiye topraklarına geçiş yapması ve akrabaları ile birlikte bayramlarını kutlamaları iki halkın arasındaki bağları göstermektedir. Aynı coğrafyada uzun yıllar boyunca beraber yaşamış olan Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler dalgalı bir seyir izlemiştir. Zaman zaman sıcak çatışmanın eşiğine de gelen ilişkilerin dostane bir şekilde devam ettiği zaman dilimleri de olmuştur. Özellikle 1998 yılında PKK terör örgütü liderinin Türkiye'nin baskıları ile Suriye'den çıkartılması neticesinde, Türkiye-Suriye ilişkilerinin

¹ 29 Kasım 1947 tarihinde BM Genel Kurulunun 181 sayılı kararı gereğince Filistin toprakları Arap Devleti, Yahudi Devleti ve Kudüs bölgesi olmak üzere üçe ayrılacak, Arap ve Yahudi Devletleri bağımsızlıklarını iki yıl sonra ilan edecekler ve Kudüs BM vesayeti altında kalacak idi. BM kararı gereğince İngiltere, Filistin'deki askerlerini çekmeyi kabul etmiştir. 15 Mayıs 1948 tarihinde İngilizlerin Filistin topraklarındaki kuvvetlerini çekmesine saatler kala 14 Mayıs 1948'de Yahudi Milli Konseyi İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. ABD, İsrail Devleti'ni kuruluşundan 11 dakika sonra resmen tanımıştır (Yamakoğlu, 2003: 201). 17 Mayıs 1948'de Sovyetler Birliği'nin de İsrail Devleti'ni tanınması sonrasında İsrail'in varlığını kabul eden devletlerin sayısı hızla artmıştır (Yılmaz Şahin, 2011: 60-62; Phillips, 2010: 42). Türkiye, İsrail'i 28 Mart 1949 tarihinde resmen tanımıştır. İsrail Devleti'ni tanıyan ilk Müslüman ülke Türkiye olmuştur (Türkmen, 2010: 14; Karpat, 2013: 258).

hızlı bir ivme ile normalleşmeye gittiği görülmüştür. Söz konusu ilişkilerin geldiği seviyenin anlaşılması bakımından askeri ve ekonomik alanda imzalanan çok sayıda anlaşma ve vizelerin karşılıklı olarak kaldırılması kayda değer gelişmeler arasındadır. Türkiye genelde Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri özelde ise Suriye ile olan ilişkilerini 1998-2011 yılları arasındaki dönemde oldukça geliştirmiştir. Fakat 2010 yılı sonlarında Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yaşanmaya başlaması ve sürecin Suriye'ye de sıçraması neticesinde kurulan dengeler alt üst olmuş ve Suriye ile geliştirilen ilişkiler zayıflamıştır.

2010 yılı sonlarında Tunus'ta başlayan ve 2011 yılı Mart ayında Suriye'ye sıçrayan Arap Baharı olarak adlandırılan süreç, Türkiye-Suriye ilişkilerini derinden etkilemiştir. Suriye halkının demokratik taleplerle sokaklara çıkması, düzenlenen gösterilerin Suriye yönetimi tarafından sert askeri tedbirler ile bastırılmaya çalışılması ve Suriyeli muhalif unsurların aldıkları dış destekle beraber silahlanarak ülke yönetimine karşı isyan hareketlerine girişmesi neticesinde, Suriye'de iç çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Çatışma sürecinin devamında şiddetin her geçen gün artması ve meydana gelen sivil ölümler, gerek Türkiye'nin gerekse bölgeyle ilgili birçok devletin tepkisine neden olmuştur. Suriye'deki Arap Baharı sürecinin başlangıcından itibaren Türkiye'nin Suriye rejimi ile arasına mesafe koyması ve muhaliflerin tarafında yer aldığını dile getirmesi, yani taraf olması, neticesinde Suriye-Türkiye ilişkileri zaman içerisinde diplomatik anlamda kopmuştur.

2011 yılında Suriye'de yaşanan gelişmelerle ilgili yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde iki farklı görüş öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi genelde Ortadoğu, özelde Suriye'de yaşanan gelişmeleri, küreselleşen ve iletişim imkânlarının arttığı günümüz dünyasında halkların demokratik taleplerle sokaklara dökülmesi ve ülkelerin yönetimlerini uzun süredir ellerinde bulunduran liderlerden kurtulma çabası olarak açıklayan, bütün ülkelerdeki süreçlerin benzer olduğunu ileri süren bir görüştür. Kuşkusuz ki yaşanan gelişmelerde halkların etkisi görmezden gelinemez. Özellikle Suriye'de rejim tarafından uygulanan sert askeri tedbirlere rağmen insanların

sokaklara çıkarak yönetim aleyhinde gösteriler düzenlemeleri yaşanan süreçte halkın etkin bir rol oynadığını göstermektedir. Fakat sürecin ilerlemesi ile birlikte görülmüştür ki, yaşanan gelişmeler sadece halk hareketi olmaktan çıkmış, uluslararası aktörlerin devreye girmesi ile birlikte güç mücadelesi şeklini almıştır. Suriye’de demokrasi, insan haklarına saygı ve hukuk devleti gibi söylemlerle halkla beraber mücadele ettiklerini iddia eden muhaliflerin; geniş bir halk desteği sağlayamamış olması, uzun yıllardır Suriye dışında yaşaması, ülke sorunlarından bihaber olması, mevcut rejimi devirmek dışında ortak bir amaçlarının olmaması ve kendilerini muhalif olarak tanımlayan unsurların her birinin ayrı bir hedefe yönelmiş olması yaşanan gelişmelerin bir demokratikleşme hareketi olmadığını göstermiştir.

Suriye’de yaşanan gelişmeleri açıklamak için kullanılan ikinci görüş ise, süreci dış dinamikleri ile açıklamaya çalışan görüştür. Mevcut rejimlerin varlığından ve politikalarından rahatsız olan küresel ve bölgesel güçlerin girişimleri ile halk hareketlerinin başladığını iddia eden ikinci görüş kanımızca birinci görüşe göre hem daha tutarlı hem de süreci açıklamada daha yeterlidir. Suriye’de yaşanan gelişmelerin toptancı bir anlayışla incelenmesi durumunda; Tunus, Mısır ve Libya’da yaşanan süreçlerle büyük oranda benzeştiği iddiasında bulunmak gerekmektedir. Fakat Suriye’de yaşanan gelişmeler Tunus, Mısır ve Libya’dan önemli oranda farklılaşmıştır. Tunus ve Mısır’da silahlı bir muhalefet ve dış müdahale olmadan, Libya’da ise hızlı bir şekilde gerçekleştirilen NATO müdahalesi ile ülkelerin yönetimleri değişmiştir. Tunus, Mısır ve Libya ile kıyaslandığında Suriye’de daha fazla sivil kayıplar olmasına rağmen dışarıdan bir askeri müdahale olmaması, ayrıca olayların başlamasından kısa bir süre sonra muhalefetin silahlanması veya silahlandırılması, Suriye’de yaşanan süreci diğer ülkelerden farklılaştırmıştır.

Ortadoğu coğrafyasındaki her otoriter yönetimde Arap Baharı sürecinin yaşanmamış olması da sürecin dış dinamiklerinin daha etkili olduğunu göstermektedir. Mutlak monarşi ile yönetilen ve bölgede ABD’nin önemli müttefiklerinden biri olan Suudi Arabistan’a Arap Baharı’nın diğer ülkelerdeki süreçlerle kıyaslandığında oldukça sınırlı düzeyde ulaşmış olması, yaşanan süreçte dış dinamiklerin iç dinamiklere oranla daha etkili

olduğunu göstermiştir. Bu sebeplerden dolayı çalışmada Suriye’de yaşananlar toptancı bir anlayış ile değil, Suriye özelinde farklı bir bakış açısı ile incelenmiş ve dış dinamikler ön planda tutulmuştur.

Suriye’de yaşanan olayların Türkiye’nin güvenliğine etkilerinin incelenmesi araştırmamızın temel amacıdır. Sınır komşusu durumunda olduğumuz Suriye’de yaşanan bir gelişmenin bir güvenlik teorisi içerisinde açıklanmaya çalışılması durumunda, teorinin çerçevesi dâhilinde bir analiz yapılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Teorinin çizdiği çerçeve içerisinde yapılacak bir analiz ise fiili durumda ortaya çıkan tehdidin tespit edilememesine neden olacaktır. Örneğin, uluslararası alanda tek aktör olarak devleti gören realizm gibi bir yaklaşımla Suriye’de yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde; Müslüman Kardeşler, Suriyeli Kürtler veya el-Kaide gibi devlet dışı aktörlerin neden olduğu tehditler açıklanamamaktadır.

Ayrıca güvenlik teorilerini ortaya atanların bulundukları coğrafyadaki koşullar ile yaşanan coğrafyanın koşulları arasındaki farklar da göz ardı edilmemelidir. Güvenlik teorilerinin kim tarafından ve nasıl belirlendiği sorusu güvenlik alanında önemli bir tartışma sebebi olmuştur. Güvenlik alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde; güvenlik anlayışları arasında derin farkların olduğu, kimin veya neyin güvenliği konusunda ortak bir düşüncenin ortaya konulamadığı, kavramın muğlaklığının giderilemediği ve güvenlik literatürünün siyasal amaçlar doğrultusunda şekillendiği görülmüştür. Tarihin herhangi bir dönemindeki güvenlik teorileri veya anlayışlarının, söz konusu dönemin güçlü aktörleri tarafından kendi çıkarları için ortaya atıldığı bilinmektedir (Dedeoğlu, 2003: 50). Suriye’de yaşanan olayların açıklanmasında ve Türkiye’ye nasıl tesir edeceğinin belirlenmesinde açıklayıcı olma potansiyeli olan teorilerin, Suriye’de yaşanan çatışma ortamına sebep olan aktörler tarafından ortaya atılmış olması kendi içerisinde çelişen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriye’de yaşanan gelişmelerin Türkiye’nin güvenliğine hangi anlamda tesir ettiğinin belirlenmesi için öncelikle söz konusu gelişmelerin anlamlandırılması gerekmektedir. Günümüzün geçerli güvenlik teorilerinin özellikle Avrupa ve Amerika menşeli ve bölgenin gerçeklerine vakıf olmayan kişiler/teorisyenler tarafından ortaya

atılan teoriler olduğu ve söz konusu teorilerin Ortadoğu ülkelerinin sorunlarına çözüm getirmediği Ortadoğu bölgesinde yaşanan çatışmaların sonlandırılmamış olmasından anlaşılmaktadır. Ayrıca Ortadoğu coğrafyasında yaşanan çatışmaların temel nedeni olarak 19'uncu yüzyılda İngiltere ve Fransa'nın, Soğuk Savaş Dönemi'nden sonra ise ABD'nin emperyalist politikaları olduğu gerçeğinden hareketle, dönemlerinin güçlü aktörleri tarafından ileri sürülen güvenlik teorilerinin Ortadoğu'da güvenlikten ziyade güvensizlik ortamı yarattığı ve çatışmalara sebep olduğu görölmektedir. Bu nedenle çalışmamızın kavramsal çerçevesini, güvenlik teorileri veya anlayışları değil, Osmanlı Devleti idaresi döneminden itibaren Suriye siyasi tarihinin incelenmesi oluşturmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Tarihsel süreç içerisinde Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler dalgalı bir seyir izlemiş; 1998-2011 yılları arasında söz konusu ilişkiler tarihin hiçbir döneminde rastlanılmadığı şekilde iyi seviyelere gelmiştir. Suriye'nin PKK terör örgütüne olan desteğini kesmesi gelişen ilişkilerin Türkiye'ye sağladığı en önemli kazanım olmuştur. Suriye'de Arap Baharı sürecinin yaşanmaya başlaması, Türkiye-Suriye ilişkilerinin bozulmasına ve Türkiye'nin güvenliğine yönelik yeni tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2010 yılında Tunus'ta başlayan ve kısa bir süre sonra Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerini etkisi altına alan, 2011 Mart ayından itibaren Suriye'de yaşanmaya başlayan süreç Arap Baharı olarak adlandırılmaktadır. Arap Baharı süreci Tunus, Mısır ve Libya'da ülke yönetimini uzun zamandır elinde bulunduran baskıcı yöneticilerin değişmesine neden olmuştur. Söz konusu ülkelerdeki süreç kısa sürece sonuçlanmış ve Türkiye'ye etkileri sınırlı düzeyde kalmıştır. Suriye'de yaşanan Arap Baharı süreci; Tunus, Mısır ve Libya ile kıyaslandığında daha uzun sürmüştür; ABD, İsrail, İran ve Rusya gibi küresel ve bölgesel aktörlere ilaveten el-Kaide terör örgütünün de müdahil olmasıyla diğer ülkelerdeki süreçlerden farklılaşarak Suriye'nin istikrarsızlaşmasına ve çevre ülkelere yönelik tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye ile Suriye arasında uzun bir kara sınırının olması, iki ülke halkları arasındaki akrabalık bağları ve ortak din, tarih ve kültürel miraslara sahip olunması; Türkiye'ye yönelik güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle araştırmanın konusu, 2011 yılının ortalarından itibaren Suriye'de yaşanmaya başlayan Arap Baharı sürecinin Türkiye'nin güvenliğine olan etkilerinin tespit edilmesidir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Suriye’de yaşanan Arap Baharı sürecinin anlamlandırılması ve süreç içerisinde yaşanan gelişmelerin analiz edilmesi sonucunda Türkiye’ye ne gibi etkilerinin olduğunun ortaya çıkarılması çalışmanın temel amacıdır. 911 km. uzunluğunda kara sınırına sahip olduğumuz, tarihsel ve kültürel bağlarımızın bulunduğu Suriye’de 2011 yılından günümüze kadar yaşanan gelişmelerin Türkiye’nin güvenliğine etkileri çalışma kapsamında ele alınmaya çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Ortadoğu coğrafyasında dış dinamiklerin etkisi ile yaşanan herhangi bir olayın coğrafi yakınlık nedeniyle Türkiye’ye etkilerinin olacağı değerlendirilmektedir. Özellikle Suriye gibi en uzun kara sınırına sahip olduğumuz bir ülkenin istikrarsızlaşması ve etnik veya mezhepsel çatışmaların yaşanması Türkiye’nin süreçten etkilenmesini mümkün kılmaktadır. Suriye’de yaşanan gelişmeler; sosyal, siyasal ve ekonomik alanda olduğu gibi güvenlik alanında da Türkiye’nin yeni sorunlarla karşı karşıya kalacağını göstermektedir. Söz konusu sorunların tespit edilmesi ve Türkiye’nin oluşan tehditlere karşı tedbirler geliştirmesi ülke güvenliği açısından önem arz etmektedir.

Herhangi bir olayın güvenlik sorunu haline gelmesini müteakip, çözüm arayışlarına girme niyetinde olan bütün kesimlerin, öncelikle ortaya çıkan tehditleri tespit etmesi gerekmektedir. Güvenliğin sağlanması için ise tespit edilen tehditlerin bertaraf edilmesi veya asgari düzeye indirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Türkiye’nin ortak tarihsel bir geçmişe ve en uzun kara sınırına sahip olduğu Suriye’de yaşanan çatışma ortamından kaynaklanan tehditlerin tespit edilmesine yönelik olan bu çalışma, Türkiye’nin güvenliğinden sorumlu olan tüm aktörlerin güvenlik tedbirleri geliştirmelerine yardımcı olma niyeti ile hazırlanmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN SORULARI

Araştırmanın temel varsayımı; dış dinamiklerin etkisi ile gelişen Suriye'deki Arap Baharı sürecinin, Türkiye ile Suriye arasında tesis edilen ilişkilerin bozulmasına sebebiyet verdiği ve Türkiye'nin güvenliğine olumsuz etkilerinin olduğudur. Türkiye'nin Suriye'deki süreçten kaynaklanan hangi tehditlere maruz kaldığı veya kalacağı araştırmanın en temel sorusudur. Bu temel soru çerçevesinde belirlenen sorular şunlardır.

a. Ortadoğu'da varlığını sürdüren antidemokratik ülkelerin hepsinde Arap Baharı süreci yaşanmamıştır. Suriye'de Arap Baharı süreci neden yaşanmış ve yıkıcı etkiler ortaya çıkmıştır? Suriye'de yaşanan süreçte etkin olan küresel ve bölgesel aktörlerin politikaları ve beklentileri nelerdir?

b. Arap Baharı sürecinde Suriye halkının kutuplaşmasına neden olan etkenlerin kökleri ülkenin siyasi tarihinde mi saklıdır?

c. Suriye'nin yüzleşmek zorunda kaldığı Arap Baharı süreci gerçek anlamda bir demokratikleşme hareketi mi yoksa ülkedeki etnik veya mezhepsel grupların ve bölgesel aktörlerin güç mücadelesi midir?

ç. Türkiye'nin Suriye meselesine aktif katılımı kendisine yönelik tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmuş mudur ve söz konusu tehditler nelerdir?

5. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Suriye'deki Arap Baharı sürecinin günümüzde yaşanan gelişmeler ile açıklanabilecek bir süreç olmadığı değerlendirilmekte ve tarihsel arka planda yaşanan gelişmelerin söz konusu sürecin yaşanmasına neden olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmanın kapsamı, Suriye'nin Osmanlı Devleti idaresinden çıkmasından, 2014 yılı Şubat başında yapılan Cenevre-2 konferansına kadar olan süreci içermektedir.

Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilerin oldukça derin kökleri vardır ve yüzyıllar boyunca sürmüştür. Hatay meselesi, su sorunu ve Suriye'nin PKK terör örgütüne verdiği destek gibi iki ülke arasında uzun süredir devam eden

güvenlik sorunlarına çalışmada yer verilmemiş, 2011 yılında Suriye’de başlayan Arap Baharı sürecinin neden olduğu tehditler tespit edilmiştir.

Arap Baharı süreci Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da birçok ülkede yaşanmıştır. Fakat Suriye’de yaşanan süreç diğer ülkelerdeki süreçlerden farklı olarak Türkiye’nin güvenliğine etki etmiştir. Bu nedenle diğer ülkelerdeki süreçler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuş ve Suriye özelinde Arap Baharı süreci incelenmiştir.

Suriye’de yaşanan Arap Baharı sürecinin çalışmanın teslim edileceği tarih itibarıyla devam edeceği değerlendirilmekte ve bu nedenle Şubat 2014’den sonraki gelişmeler dikkate alınmayarak zaman olarak bir sınırlılık getirilmiştir.

Çalışmanın bütününde açık kaynaklar kullanılmış, herhangi bir devlet kurumundan belge veya bilgi temin edilmemiştir.

6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada; bir olayı ortaya çıkaran sebepleri tanımlamak, olası açıklamaları geliştirmek, olayı değerlendirmek amacıyla yapılan ve nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması (case study), kaynak tarama tekniği kullanılarak yapılmıştır. Verilen bir durumu tam ve dikkatli bir şekilde tanımlamak için kullanılan betimsel (descriptive) araştırma (Büyüköztürk vd., 2012: 21-22), çalışmanın düzeyi olarak seçilmiştir.

Çalışmada Suriye’de yaşanan Arap Baharı sürecinin anlamlandırılması için tarihsel bir perspektif içerisinde olaylar incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan kavramsal çerçeve olarak sunulan tarihsel arka plan ile Suriye’de yaşanan gelişmelerin anlamlandırılması, süreç içerisinde Türkiye’nin güvenliğine olan etkilerinin anlaşılması ve çalışmanın derinlik kazanması hedeflenmiştir. Özellikle Fransa ve İngiltere gibi 19’uncu yüzyılın güçlü devletlerinin bölgede uyguladıkları böl parçala yönet stratejisinin günümüze yansımalarını görmek ancak Suriye siyasi tarihini incelemekle mümkün olabilmektedir. Fransız Manda Yönetimi döneminde kutuplaştırılan Suriye halkının nasıl dış müdahale ile çatışma ortamının

aktörleri haline getirildiği, tarihsel süreç içerisinde görülmektedir. Etnik, dini ve mezhepsel olarak kutuplaşan gruplara ilaveten bölge üzerinde hedefleri olan ülkelerin ve radikal terör örgütlerinin de sürece dâhil olması, Suriye’de yaşanan çatışma ortamının büyümesine ve çevre ülkelerin güvenliklerini tehdit etmesine neden olmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde genel anlamda Arap Baharı süreci ele alınmıştır. Arap Baharı sürecini yaşayan diğer ülkelerin sadece isimleri verilmekle yetinilmiş, çalışmanın temel ögesi olan Suriye üzerinde odaklanılmıştır. Suriye’de yaşanan Arap Baharı sürecinin iç dinamiklerine kısaca yer verilen üçüncü bölümde, süreç içerisinde Suriye’de yaşanan gelişmelere ve dış dinamiklere ağırlıklı olarak değinilmiştir. Ülkede yaşanan gelişmelerde hem rejimin hem de muhaliflerin faaliyetleri tarafsızlık ilkesiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümün sonunda yaşanan gelişmelerin Suriye açısından muhtemel sonuçları bir model çerçevesinde ele alınmış ve Suriye’nin geleceği hakkında öngörülerde bulunan akademik çalışmalarla karşılaştırmalar yapılmıştır.

Dördüncü ve son bölümde genel anlamda güvenlik kavramı anlatılmış ve Suriye’de yaşanan gelişmeler nedeniyle Türkiye’nin güvenliğini etkileyen tehditler ortaya konulmuştur. Özgün bir çalışma yapmak maksadıyla Suriye’de yaşanan gelişmelerin sebep olduğu tehditler belirlenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLAN

1. SURİYE HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Ortadoğu² coğrafyasında Mısır, Suriye ve Irak devletlerinin yer aldığı “verimli hilal” olarak adlandırılan bölgenin tam ortasında yer alan Suriye, bölgeye hâkim olmak isteyen güçlerin her zaman ilgi ve etki alanında yer alan bir ülke konumundadır (Balbay, 2006: 13). Suriye’nin Akdeniz’e açılan bir kapı olarak düşünülmesi, ticaret ve enerji yolları üzerinde bulunması ülkeye stratejik bir önem kazandırmaktadır (Akbal, 2012). Her ne kadar Suriye petrol ve doğalgaz zengini bir ülke olmasa da, bölgede kurulmuş olan dengeler açısından önemli bir ülke konumundadır (Doster, 2013a).

185 bin kilometrekarelik bir yüzölçümüne sahip olan Suriye Arap Cumhuriyeti’nin; Şekil-1’de görüldüğü gibi Irak, Ürdün, Lübnan, Türkiye ve İsrail ile kara sınırları bulunmaktadır (South, 2009: 16; Phillips, 2010: 10). Suriye; Irak ile 605 km., İsrail ile 76 km., Ürdün ile 375 km., Lübnan ile 375 km. ve Türkiye ile 911 km. kara sınırına sahiptir. Suriye’nin ayrıca Akdeniz’de 193 km.lik bir kıyı şeridi bulunmaktadır. 22.457.336 kişilik bir nüfusa sahip olan Suriye, söz konusu rakam ile dünyanın 53’üncü büyük nüfusedir. Ayrıca İsrail işgali altındaki Golan Tepeleri bölgesinde 40.000 civarında Suriye vatandaşı yaşamaktadır. Suriye nüfusunun 2,985 milyonu Halep’te, 2,527 milyonu Şam’da, 1,276 milyonu Humus ’ta, 854 bini Hama ’da yaşamaktadır. Yaş ortalaması 22,7 olan Suriye oldukça genç bir nüfusa sahiptir. Okuma yazma oranı % 84,1 olan Suriye’de erkek okuryazar oranı % 90,3 kadın okuryazar oranı ise %77,1 olarak tespit edilmiştir (CIA [web], 2013). Suriye’de kadınların ortalama yaşam süresi 72,7 erkeklerin ortalama yaşam süresi 69,8 olarak belirlenmiştir (Phillips, 2010: 51).

² Ortadoğu’nun hangi ülkeleri kapsadığı konusunda farklı görüşler bulunmakla beraber çalışmada Ortadoğu olarak tanımlanan bölge kuzeyde Türkiye, batıda Mısır, doğuda İran ve güneyde Yemen’in çevrelediği coğrafya olarak kabul edilmiştir. Ortadoğu coğrafyasında 16 ayrı devlet bulunmaktadır. Bunlar; Türkiye, Irak, İran, Suriye, Suudi Arabistan, Kıbrıs, Mısır, Ürdün, Lübnan, İsrail, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Yemen’dir. (Özey, 1997: 4)

Şekil-1: Suriye ve Komşuları

Kaynak: (Türkçebilgi [web], 2014).

Suriye; 13 Mart 1973 tarihli anayasası ile yönetim biçimi olarak cumhuriyeti benimsemiştir. Anayasaya göre Devlet Başkanı 7 yıllık bir dönem için halk oylaması ile seçilmektedir. Devlet Başkanı'nın dini İslam olmak zorundadır. Devlet Başkanı seçilme yaşı 2000 yılına kadar 40 olarak uygulanmış, Hafız Esad'ın ölümünden sonra yerine oğlu Beşşar Esad'ın geçebilmesi için 34 olarak değiştirilmiştir (Rubin, 2007: 135; Phillips, 2010: 68). Suriye'de dört yılda bir milletvekili seçimleri yapılmaktadır (Soyalan, 2013: 167). Resmi dili Arapçadır. Teorik açıdan çok partili başkanlık tipi bir demokrasi olan Suriye'de fiili durum ise Baas Partisi'nin katı denetimi sonucunda tek partili bir sistemdir. Hukuk sisteminde Fransız hukuk düzenini benimseyen Suriye'de şeriat yönetimini andıran maddeler de bulunmaktadır. Anayasanın üçüncü maddesinde "İslam hukuki mevzuatın önemli bir kaynağıdır" ibaresi bulunmaktadır (Koyuncu, 2013: 126-128). Suriye'de evlenme, boşanma ve miras hukuku kişinin bağlı olduğu din ve mezhebe göre şekillenmiştir. Mezheplerinin bir gereği olarak Katoliklerin boşanmasının kanunen yasaklanması, Müslüman erkeklerin çok eşli olabilmesi bu duruma örnektir (Karabat, 2013: 62).

Suriye Anayasası Devlet Başkanı'na oldukça geniş yetkiler vermektedir. Devlet Başkanı aynı zamanda yürütmenin başı, silahlı kuvvetlerin başkomutanı, Baas Partisi'nin genel sekreteri ve Anayasa Mahkemesi'nin başkanıdır (Atlıoğlu, 2007: 51).

Başkenti Şam olan Suriye Arap Cumhuriyeti otoriter bir rejim olarak adlandırılmaktadır. Suriye Devlet Başkanı 17 Temmuz 2000 tarihinden beri Beşşar Esad'dır. Beşşar Esad, 7 Mayıs 2007 yılında yapılan son seçimlerde %97,6'lık oy oranı ile yedi yıllık bir dönem için yeniden devlet başkanı seçilmiştir. Bir sonraki seçimlerin 2014 yılında yapılması beklenmektedir (CIA [web], 2013). Suriye'de seçilme yaşı 25, seçme yaşı ise 18 olarak belirlenmiştir. Suriye'de Baas Partisi dışındaki herhangi bir partinin meclise girmesi Baas Partisi'nin iznine bağlıdır. Baas Partisi'nin tüzüğüne göre 250 kişilik meclisin en az yarısı işçi ve köylü olmak zorundadır. Sosyalizm ideolojisi ile hazırlanan yasalarda işçi ve köylünün tanımı da yapılmaktadır (Balbay, 2006: 71).

Suriye'nin demografik yapısının oldukça heterojen olduğu, etnik ve dini çeşitliliğe sahip olduğu söylenebilir (Gökyiğit, 2012; Rabo, 2012). Toplam nüfusun %90,3'ünü Araplar oluştururken, Kürt, Ermeni ve diğerleri %9,7 olarak belirtilmektedir. Suriye'de dini ve mezhepsel olarak da farklılıklar bulunmaktadır. Nüfusun % 74'ü Sünni Müslüman, %16'sı Nusayri ve Dürzî, %10'u Hristiyan olarak dağılmıştır. Az sayıda Yahudi'nin de bulunduğu bilinmektedir (CIA [web], 2013; Dursunoğlu, 2012: 226).

Başka bir kaynağa göre Suriye nüfusunun %70'i Sünni, %15'i Hristiyan, %12'si Nusayri ve %3'ü Dürzî'dir (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 666). Arap Hristiyanların çoğunluğu Katolik, Ermeniler ise Ortodoks'tur (Mahalli, 2014: 33)

Özdağ (2012)'a göre Suriye'de beş büyük etnik ve dini grup vardır. Bunlar Araplar, Türkler, Kürtler, Hristiyanlar ve Dürzîlerdir. Araplar %73, Türkler %8, Kürtler %9, Hristiyanlar %5, Dürzîler %2-3 civarındadırlar. Suriye'de 1943 yılında yapılan nüfus istatistiklerine göre ise, Suriye toplam nüfusunun % 7,5-8'ini Kürtler oluşturmaktadır.

Suriye'nin etnik ve dini yapısıyla ilgili olarak değişik rakamlara rastlamak mümkündür. Başka bir çalışmaya göre Suriye nüfusunun %60'ı Sünni, %13'ü Hristiyan, %12'si Alevi, %9'u Kürt, %5'i Dürzî'dir (Rubin, 2007: 28). Suriye yönetimi tarafından ülkedeki bütün insanlar Suriyeli Arap olarak görülmekte ve etnik azınlıkların varlığı kabul edilmemektedir. Suriye'de dini ve etnik mensubiyetler dikkate alınmadan bütün vatandaşlar eşit kabul edilmektedir. Laik bir cumhuriyet olan Suriye'de, birçok Ortadoğu ülkesinin tersine, devletin resmi bir dini yoktur (Rabo, 2012; Doster, 2013a; Karabat, 2013: 66). Bütün vatandaşların Suriyeli kabul edilmesinden ve etnik veya mezhepsel sayım yapılmamasından dolayı, Suriye'nin etnik ve dini yapısıyla ilgili sunulan rakamlar farklılıklar arz etmektedir (Kirişçioğlu, 2012).

Suriye'nin Gayri Safi Yurt İçi Hasılası 107,6 milyar dolardır ve söz konusu rakam ile dünyada 69'uncu sıradadır. Gayri safi yurt içi hasılda tarımın yeri %16,5, sanayinin yeri %22,8 ve hizmet sektörünün yeri ise % 60,7'dir. Suriye'de kişi başına düşen milli gelir 5,100 dolardır ve dünya sıralamasında 159'uncu sıradadır. 2010 yılında %3,4 büyüyen Suriye ekonomisi, 2011 yılında %2,3 küçülmüştür. 2012 yılından itibaren ise ülkede yaşanan olaylar nedeniyle büyüme oranı açıklanamamıştır. Ülkede 2012 yılı rakamlarına göre tahmini işsizlik oranı % 18'dir. 2006 yılı rakamlarına göre nüfusun % 11,9'u yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır (CIA [web], 2013).

Ülke nüfusunun yaklaşık %65'i geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlamaktadır. Suriye'de karma bir ekonomik sistem vardır. Tarım ve perakende ticaret, özel sektör tarafından yürütülürken sanayi ve önemli hizmet sektörleri devlet kontrolündedir. Özellikle ülkenin kuzeydoğusunda petrol ve doğalgaz kaynakları mevcuttur (Özey, 1997: 160-161). Suriye yönetimi tarafından petrol ve doğalgaz ile ilgili bilgilerin gizli tutulması, ülkedeki yeraltı kaynakları ile ilgili sağlıklı bilgilere ulaşılmasını engellemektedir (Karabat, 2013: 74). Fakat Suriye'nin 2,5 milyar varil petrol ve 240,7 trilyon metreküp doğalgaz rezervine sahip olduğu iddia edilmektedir (Global Insight, 2013).

Suriye'de ordunun ülke yönetiminde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ordunun üst kademe yöneticilerinin büyük bölümü Beşşar Esad'a yakın

isimlerdir. Özellikle Mahir Esad'ın başında bulunduğu Dördüncü Tümen'in tamamı Nusayrilerden teşkil edilmiştir (Zengin, 2013: 103). Söz konusu Tümen'in görevi rejimi korumak olarak belirlenmiş ve en son teknoloji ile donatılmıştır. Sadece Nusayrilerden teşkil edilmiş Özel Birliklerin komutası bir Nusayri olan Yarbay Ali Haydar'ın komutası altındadır. Bahsedilen Özel Birliklerin temel vazifesi çıkan isyan hareketlerini bastırmak olarak belirlenmiştir (Ayhan, 2012: 360). Ordunun, ülke yönetimini elinde bulunduran Nusayrilerden ve diğer azınlıklardan teşkil edilmesi Suriye'de Esad yönetiminin devamı açısından oldukça önemlidir.

Suriye'de yargı konusunda ciddi sıkıntılar bulunmaktadır. Yargının bağımsız olmadığı, adli olaylarda rüşvet iddialarının oldukça fazla olduğu Suriye yargısına sıklıkla getirilen eleştirilerdendir. “Bedelini ödersen ipten adam alırsın” sözü Suriye halkı arasında sıklıkla kullanılmaktadır. Suriye'de siyasi davalarda yargılama süreçlerinin işlememesi, yargılananların savunmalarının dikkate alınmaması, rejim aleyhine faaliyet gösteren veya eleştirilerde bulunanların kesinlikle cezalandırılması Suriye'de yargıya getirilen başlıca eleştirilerdir (Soyalan, 2013: 158).

Suriye'nin devlet olarak hedefi “Büyük Suriye” idealini gerçekleştirmektir. Büyük Suriye olarak adlandırılan coğrafya; Hatay, Lübnan, İsrail ve Ürdün'ü kapsamaktadır. Söz konusu nedenle Suriye; Lübnan, Ürdün ve İsrail'i resmen tanımamış ve bu ülkelerde elçilik açma ihtiyacı hissetmemiştir (Balbay, 2006: 15).

Hafız Esad döneminden itibaren ülkenin yönetim kademesinde çoğunluğu oluşturan Nusayrileri tanımak, günümüzde ülkede yaşanan gelişmeleri anlamak bakımından önemlidir. Diğer etnik ve dini grupların Suriye'deki varlıkları da önemli olmakla birlikte, özellikle 1970'den itibaren ülkede Nusayrilerin hâkim olduğu bir yönetimin varlığı, çalışmanın derinlik kazanması bakımından Nusayrilerin incelenmesini zorunlu kılmıştır.

Nusayri kelimesi Türk Dil Kurumu güncel sözlüğünde “Hatay ili çevresinde yaşayan bir topluluk” olarak tanımlanmıştır (TDK [web], 2013). Nusayrilik Türk toplumunda genel olarak Suriye Aleviliği olarak bilinmektedir.

Suriye Alevileri kendilerine Nusayri denmesinden hoşlanmazlar hatta aşağılayıcı bulurlar (Karabat, 2013: 46). Nusayrilik'in bir mezhep mi yoksa ayrı bir din mi olduğu konusunda da tartışmalar yapılmaktadır (Coşkun, 2003). Yapılan tartışmalarda genel kabul Nusayrilik'in Şii mezhebinin bir kolu olduğu yönündedir ve Müslüman kabul edilmektedirler (Arayancan, 2010).

Nusayriler, Muhammet b. Nusayr en-Nemir (İbn Nusayr) tarafından kurulduğu iddia edilen bir Şii insan topluluğudur (Mahalli, 2014: 29). Nusayrilerin tarihleri genelde gizli kalmıştır. Tarihlerinin gizli kalmasının nedeni, Nusayrilerin toplum içindeki davranışları ile kendi özel hayatlarındaki davranışların farklı olduğu iki yaşam biçimi sürdürmeleridir (Coşkun, 2003). Nusayriler kendilerini diğer insanlardan farklı gördükleri için diğer mezheplerle oldukça sınırlı ilişkiler kurmuşlar ve mezheplerini yayma konusunda bir çaba içerisinde olmamışlardır (Arayancan, 2010). Sünni Müslümanlar tarafından Nusayrilik'in din dışı olarak kabul edilmesi de Nusayrilerin inançlarını yaşamak konusunda kendilerini gizlemelerine neden olmuştur (Arıkan, 2012; Karabat, 2013: 45). Nusayriler ayrıca inanç sistemlerinin bir gereği olarak da içe kapanık bir şekilde yaşamışlardır (Çınar, 2013: 59). Nusayriler, tarih boyunca Sünniler tarafından dışlanmalarının yanı sıra, ekonomik olarak geri bırakılmış ve aşağılanmış bir dini azınlık olarak nitelendirilmektedir (Atlıoğlu, 2006).

Nusayriler Osmanlı Devleti zamanında Müslüman kabul edilmedikleri için millet sistemi içerisinde yer alamamışlar ve diğer azınlık unsurlara sağlanan iç işlerinde bağımsız hareket etme yetkisine sahip olamamışlardır. Osmanlı Devleti döneminde Nusayrilerin bulundukları bölgelere okullar ve camiler devlet tarafından yapılarak, Nusayrilerin Sünni mezhebe geçmeleri hedeflenmiştir (Arıkan, 2012).

Fransız Manda yönetimi dönemine kadar toplumun en fakir kesimi olan Nusayriler, Fransızların sağladığı ayrıcalık sayesinde ordu ve bürokrasi içerisinde yer almaya ve kadrolaşmaya başlamışlardır. Böylece Suriye'de ordu ve bürokraside Nusayrilerin etkinlikleri artmış ve günümüze kadar devam etmiştir (Soyalan, 2013: 49). Günümüzde Suriye toplam nüfusu içerisinde Nusayriler ortalama %11'lik bir kesime karşılık gelmektedirler.

Nusayriler'in %75'i Suriye'nin Akdeniz kıyısındaki Lazkiye'de yaşamakta ve tarımla uğraşmaktadırlar (Atlıoğlu, 2006).

Nusayrilerin düşünce biçiminin temelinde Hz. Ali'nin ilahlaştırılması yatmaktadır. Nusayrilere göre Hz. Ali tanrıdır, doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve ölümsüzdür. Nusayrilerin şahadet getirmeleri şu şekilde olmaktadır. "Ben Ali'den başka ilah bulunmadığına şahadet ederim". Nusayriler ölümden sonra insanların tekrar cennet ve cehennemde yaşayacaklarına inanmazlar, asıl olan bu dünyadır (Arıkan, 2012). Ruhlarının ölümden sonra başka bir bedene geçeceğine inanan Nusayriler, insanların öldükten sonra iyi bir Nusayri ise daha iyi bir bedene, kötü bir Nusayri ise bitki, böcek veya çirkin bir bedene geçeceğini düşünmektedirler (Talhamy, 2012). Nusayrilere göre kendilerine verilecek en büyük ceza kafalarının kesilmesi suretiyle öldürülmelidir. Kafası kesilerek öldürülen Nusayri'nin yeniden dünyaya gelmeyeceğine inanılır. Günümüzde Suriye'de yaşanan gelişmelerde radikal dinci örgütlerin ele geçirdikleri Nusayrileri kafalarını keserek öldürmelerinin nedeni olarak söz konusu inanış gösterilmektedir (Karabat, 2013: 47).

Nusayrilere göre şarap kutsaldır ve 18-19 yaşında bir insan mezhebe kabul edilirken şarap içirilir. Ayinlerinde mutlaka şarap ve ekmek bulunduran Nusayriler bu özellikleri ile Hristiyanlarla benzeşmektedirler. İslam'ın beş şartına inanan Nusayriler, bu şartları kendilerince farklı olarak yorumlamaktadırlar. Nusayrilere göre oruç ibadetini yerine getirmek için 30 ermiş erkek ve 30 ermiş kadının isimlerini bilmek yeterlidir. Hz. Ömer'in şehit edilmesini ve Hz. İsa'nın doğum gününü bayram olarak kutlayan Nusayriler, söz konusu bayramları şarap içerek kutlarlar (Coşkun, 2003; Karabat, 2013: 48-49). Sünniler gibi namaz kılmanın kutsallığına inanan Nusayriler, namaz kılmak için cami gibi kutsal mekânlara ihtiyaç duymazlar. Nusayrilere göre namaz her yer ve zamanda kılınabilir (Çınar, 2013: 61). Nusayrilerin mezhebe kabul edilmeleri belirli şartlara bağlanmıştır. Kırk günlük, yedi günlük veya dokuz aylık sınama döneminden geçirilen kişi, en az on iki kişinin şahit olması ve mezhebin gereklerini yerine getireceğine dair söz vermesi şartıyla mezhebe alınmaktadır (Arayancan, 2010).

Nusayrilik ile hem İran Şii'liği hem de Türk Aleviliği arasında farklılıklar bulunmaktadır. Nusayrilik ile İran Şii'liği arasındaki temel fark İran Şii'liğin aksine, Nusayrilerin Hz. Ali'yi ilahlaştırmalarıdır. Nusayriler'e göre tanrı dünyaya yedi kere gelmiştir ve son gelişinde Hz. Ali olarak gelmiştir (Arıkan, 2012). Tanrı Hz. Ali olarak dünyaya geldiğinde kendi özünden Hz. Muhammed'i yaratmıştır (Talhamy, 2012). Türk Alevilerinin ibadet dilinin Türkçe ve manevi önderlerinin Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli gibi isimler olması, Nusayrilerle arasındaki farkı meydana getirmektedir. Nusayri Şeyhi Selim Sönmez "Ne geçmişte ne günümüzde Türk Aleviliği ile ortak bir noktamızın olduğunu hatırlamıyorum" diyerek Türk Aleviliği ile Nusayriler arasında birliktelik olmadığını belirtmiştir (Çınar, 2013: 60).

Suriye'de ordu ve istihbarat gibi kurumların önemli mevkilerinde Nusayriler bulunmaktadır. Tarihsel süreçte özellikle radikal Sünniler tarafından saldırılara uğrayan ve mezheplerini değiştirmeleri için zorlanan Nusayriler, Suriye'de Mart 2011'de başlayan olaylarda rejim tarafında yer almışlardır. Beşşar Esad rejiminin ortadan kalkması ve yerine Sünni ağırlıklı bir yönetimin ülkede iktidara gelmesi durumunda, geçmiş dönemlerde yaşadıkları sorunların tekrar ortaya çıkması ihtimali, Nusayrileri rejimle beraber hareket etme konusunda motive etmektedir.

2. SURİYE SİYASİ TARİHİ

a. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Suriye (1516-1920)

Akdeniz'in Doğu kıyılarını tanımlamak için kullanılan Suriye kelimesi, ilk olarak Yunan kaynaklarında bugünkü; Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail'i içine alan bir bölgeyi ve üç kıtanın buluştuğu noktayı ifade etmek için kullanılmıştır (Lewis, 2003: 25; South, 2009: 16). Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kavşak noktasında bulunan Suriye, konumlandığı alan itibariyle stratejik bir öneme sahiptir (Phillips, 2010: 8). Sahip olduğu verimli toprakları, tarıma elverişli iklimi ve ticaret yollarının üzerinde bulunması, Suriye'nin tarihin her döneminde önemsenmesine neden olmuştur (Soyalan, 2013: 15). Söz konusu stratejik önemden dolayı Suriye toprakları dönemlerinin güçlü devletleri tarafından ele geçirilmiş veya kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.

M.Ö. 64 yılında Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında giren Suriye, Roma İmparatorluğunun parçalanmasını müteakip yaklaşık bir buçuk asır Bizans hâkimiyetinde yaşamış, 634 yılında Halid Bin Velid komutasındaki orduların Suriye'yi ele geçirmesiyle birlikte Müslüman Arap devletlerinin idaresi altına girmiştir (Lewis, 2003: 32; Yazıcı, 2012: 13-15).

Müslüman Arap devletinin idaresine giren Suriye; bugünkü Filistin, Ürdün, Lübnan ve İsrail'i içine alacak şekilde Biladu's-Şam veya yalnızca al-Şam olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Hinnesbusch, 2001: 134; Atalay, 2013: 14). 660 yılında Emevilerin idaresine giren Suriye, 750 yılında Abbasilerin kontrolüne girmiştir. Abbasilerin zayıflama döneminde Suriye, Mısır'da bulunan Tolunoğulları'na bağlanmıştır. Böylece Suriye ilk kez bir Müslüman Türk devletinin idaresine girmiştir. İlerleyen süreçte Suriye, sırası ile Fatımilerin, Büyük Selçuklu Devletinin ve Eyyubilerin idaresi altında kalmıştır. Eyyubilerin 1260 yılında yıkılmasını müteakip Sultan Baybars'ın orduları Suriye'yi ele geçirmiş ve böylece Suriye'de Memlûk hâkimiyeti başlamıştır (Yazıcı, 2012: 13-16; Kıymaz, 2012: 10).

Kuruluşundan itibaren batıya doğru genişleme eğiliminde olan Osmanlı Devleti, 16'ncı yüzyılda Ortadoğu bölgesine doğru ilerleme politikası izlemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin dikkatini Ortadoğu'ya çevirmesinin nedeni; coğrafi keşifler neticesinde Portekiz ve İspanyolların Kızıl Deniz civarında egemenlik kurmaya çalışmalarıdır (Şen, 2010: 20). 24 Ağustos 1516 tarihinde Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık Savaşı'nda Memlûklüleri yenmesi sonucunda Suriye Osmanlı topraklarına dâhil olmuştur. Böylece Suriye'de dört asır sürecektir Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır (Cleveland ve Bunton, 2009: 41; Hitti, 1959: 211-212). Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında halifelik makamını Osmanlı Devleti'ne getirmesi neticesinde Türkler İslam'ın koruyucusu olarak kabul edilmiştir (Karpas, 2013: 22). IV. Murat döneminde 1639 yılında Irak'ın da alınmasıyla birlikte bütün Arap coğrafyası Osmanlı Devleti idaresi altına girmiştir (Lewis, 2001: 215).

Suriye, Osmanlı Devleti açısından önemli bir merkez durumunda olmuştur. Kutsal topraklara yakınlığı ve Asya'daki diğer vilayetlere ulaşımı kolaylaştırması, Halep, Şam ve Trablus gibi ticaretin gelişmiş olduğu

vilayetlerden sağlanan vergi gelirleri, Şam'ın Hac faaliyetleri için bir toplanma merkezi olması ve Halep'te uluslararası ticaretin gelişmiş olması Suriye'yi Osmanlılar açısından önemli kılan nedenlerdir (Şen, 2010: 21; Phillips, 2010: 37). Kanuni Sultan Süleyman döneminde başta Şam olmak üzere Suriye'ye yatırımlar devam etmiştir. Mimar Sinan tarafından 1554 yılında yapımına başlanan ve 1559 yılında tamamlanan Süleymaniye Külliyesi, Kanuni döneminin eserlerindendir (ınar, 2013: 20).

Osmanlı Devleti Suriye'de merkezî bir yönetim kurmakla beraber, Türkmen, Bedevi, Dürzî ve Nusayrilere ayrıcalık tanıyan feodal bir askeri yapı kurmuştur. Osmanlı Devleti Suriye yönetiminde merkezden gönderilen st düzey yöneticilerin yanında Arap din adamlarını da kullanmıştır (Cleveland ve Bunton, 2009: 169; Burns, 2010: 17). Osmanlı döneminde Suriye; Şam, Halep, Trablus ve Sayda olarak dört eyalete ayrılmıştır (Lewis, 2001: 217; Arı, 2007: 105). Osmanlının merkezden gönderdiği yöneticiler Suriye'nin önemli vilayetleri olan Şam, Halep, Trablus ve civarında merkezyeti bir yönetim sergilemişlerdir. Söz konusu vilayetlerin dışında kalan i kesimlerde, Memluklular döneminden kalan Türkmen, Bedevi, Dürzî ve Nusayri emirliklerinin kontrolü devam etmiştir. Osmanlı Devleti emirlikler arasındaki g mücadelelerine müdahale etmeden fakat vergilerin toplanmasına da engel bir durum oluşturmadan yönetimini sürdürmeye devam etmiştir (Şen, 2010: 22). Oluşturulan bu denge zaman zaman emirliklerin birbirleri ile mücadeleleri nedeniyle bozulmakla beraber Suriye, Osmanlı idaresinde greceli³ olarak en istikrarlı dönemini yaşamıştır (Lewis, 2001: 217; Karpas, 2013: 263).

Osmanlı Devleti idaresi döneminde genel olarak istikrara kavuşan Suriye'de zaman zaman isyan hareketleri de yaşanmıştır. İsyen edenler genelde azınlıklar olsa da, Suriye'ye vali olarak gönderilen paşaların bir kısmının hırslarına yenik düşerek devlete isyan ettikleri de görülmüştür (Lewis, 2001: 218). Osmanlı Devleti'nin bölgede g kaybetmesi neticesinde, Avrupalı devletlerin Suriye'ye olan ilgileri artmış ve azınlıkların isyan

³ Suriye'de Osmanlı döneminde de zaman zaman isyanlar ve iç karışıklıklar yaşanmıştır. Osmanlı Devleti dönemindeki Suriye ile Osmanlı Devleti idaresinden çıktıktan sonraki dönem Suriye'si kıyaslandığında, Osmanlı Devleti döneminin istikrarlı bir dönem olduğu söylenebilir.

hareketleri baş göstermiştir (Koyuncu, 2013: 106). Osmanlı Devleti Suriye'yi ele geçirdiğinde bağılıklarını bildiren İbn Haneş⁴ daha sonra isyan hareketine girişmiş, isyanın bastırılmasını müteakip 24 Nisan 1518 yılında öldürülmüştür (Tansel, 1969: 210-212). Osmanlı Devleti tarafından Şam'ın ilk valisi olarak atanan ve 1520 yılında Yavuz Selim'in ölmesini müteakip kendisini Sultan ilan eden Canbirdi Gazali⁵, 1521 yılında Osmanlı Devletinin isyanı bastırmasının ardından öldürülmüştür. 17'inci yüzyılda isyan eden Faku'd-din el-Maani⁶, 1635 yılında isyanın bastırılmasını müteakip idam edilmiştir. 18'inci yüzyılın ikinci yarısında Zahir el-Omar⁷, Suriye açıklarında bulunan bir Rus donanması ile anlaşarak Osmanlı Devletine isyan etmiştir. 1775 yılında Osmanlı Devleti isyanı bastırılmış ve Zahir el-Omar idam edilmiştir (Hitti, 1959: 220-223).

Yaşanan isyan hareketlerinde Hristiyanların da ölmesi, Avrupalıların Ortadoğu'ya müdahale etmesine sebep olmuştur. Napolyon Bonapart, 1798 yılında Mısır'a sefer düzenlemiş ve başarılı olmuştur (Karpas, 2006,: 142; Ortaylı, 2006: 51). Mısır'ın Fransa tarafından işgali, Batı'nın Arap dünyasına ilk doğrudan müdahalesi olmuş ve İslam dünyasının Batı karşısındaki üstünlüğünü sonlandırmıştır (Lewis, 2001: 222; Uçarol, 2008: 241). Mısır'ın ardından Suriye'yi işgal etmek için 1799 yılında harekete geçen Fransızlar, Cezzar Ahmet Paşa⁸ kuvvetlerinin güçlü savunması karşısında Suriye'yi işgal edemedi Mısır'a geri çekilmişlerdir (Yazıcı, 2012: 17; Tan, Belli ve Aydın, 2012). Fransızların 1801 yılında Mısır'dan çekilmesinden sonra Kavalalı Mehmet Ali Paşa⁹, Mısır'a Osmanlı Devleti tarafından vali tayin edilmiştir. Mısır'da Kölemen Beyleri ve Vahhabi-Suud isyanlarını 1818 yılında bastıran Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa, hac yolunu güvenli hale getirmişler ve İslam dünyasında saygınlık kazanmışlardır (Ortaylı, 2006: 53; Arı, 2007:

⁴ İbn Haneş, Sayda ve Beyrut dolaylarında yaşayan ve bölge halkı üzerinde etkisi olan bir şahsiyettir (Tansel, 1969:210).

⁵ Canbirdi Gazali, Suriye Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girdikten sonra vali olarak atanan ilk kişidir (Şen, 2010:22).

⁶ Faku'd dîn el- Maani (1583-1635), Halep Valisi olmasının yanında Lübnan'ın Şuf Dağları bölgesinde etkinliği olan bir kişidir (Şen, 2010: 22)

⁷ Zahir el-Omar, Hristiyanlara karşı hoşgörülü davranmasıyla ünlü Bedevi bir Arap'tır ve Filistin valiliği yapmıştır (Hitti, 1959:223).

⁸ Cezzar Ahmet Paşa aslen Bosnalı'dır ve Şam vilayeti valiliği yapmıştır. Napolyon'a karşı yaptığı Akka Kalesi savunmasıyla ün kazanmıştır (Hitti, 1959: 224).

⁹ Arnavut asıllı olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa 1769 yılında Kavala'da dünyaya gelmiştir.1805 yılında Osmanlı Devleti tarafından Mısır'a Vali tayin edilmiştir. İlerleyen dönemlerde Hicaz ve Habeş Valilikleri de kendisine verilmiştir (Uçarol, 2008: 188).

95). Mısır'da ve bölgede gittikçe kendisini ayrıcalıklı bir konuma taşıyan Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor şartları fırsat bilerek isyan etmiş, 1832 yılında gerçekleştirdiği sefer ile Suriye'yi hâkimiyeti altına almıştır (Burns, 2010: 17).

Osmanlı devletinin 1826 yılında Yeniçeri ordusunu kaldırması, yerine henüz güçlü bir ordu kuramaması ve Osmanlı Devleti'nin 1828-1829 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşından yeni çıkmış olması, Mehmet Ali Paşa'nın Kütahya'ya kadar ilerlemesine zemin hazırlamıştır (Karpas, 2006: 151). Osmanlı Devleti, Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa ile 5 Mayıs 1833 tarihinde Kütahya Anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Girit, Suriye, Cidde ve Adana valilikleri Mısır'a bırakılmıştır (Ortaylı, 2006: 54; Talhamy, 2012).

Mısır ve Suriye üzerindeki Osmanlı hâkimiyetinin zayıflaması Amerika ve Avrupalı devletlerin bölgeye girişlerini kolaylaştırmıştır. Söz konusu devletler misyoner okulları ve insani örgütler aracılığı ile Suriye'de faaliyetlerine Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde başlamışlardır. Amerika'nın 1820 yılından beri bölgede bulunan misyonerleri Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde, Osmanlı dönemine göre daha rahat hareket etme imkânı bulmuşlardır (Şen, 2010: 24-26; Uçarol, 2008: 193).

Suriye ve Mısır'da batılı öğretmenlerin bulunduğu okulları faaliyete geçiren ve aslen Balkan asıllı olan Mehmet Ali Paşa, ilk Müslüman matbaasının Mısır'da kurulmasını sağlamıştır. 1822-1842 yılları arasında açılan ve batılı eğitim veren okulların ihtiyaçlarını karşılamak için 243 kitap bu matbaada basılmıştır. Genelde mekanik, matematik ve askeri konuları içeren kitaplar Türkçe yazılmıştır. Mısır'da babadan oğula geçen idari bir sistem kuran Mehmet Ali Paşa, Avrupa tarzında bir ordu kurma fikri çerçevesinde askeri reformlar programı hazırlamıştır. Kendisi Türkçe konuşan Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Arapça konuşan ve Arap imparatorluğu hayali kuran bir şahsiyet olarak bilinmektedir (Lewis, 2001: 223-230). İbrahim Paşa'nın şu ifadeleri Osmanlı Devleti'nden ayrılma niyetinin açık bir göstergesidir (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 274).

“Ben Türk değilim. Mısır’a çocukken geldim; o zamandan beri Mısır’ın güneşi benim kanımı değiştirdi ve tamamen Arap haline getirdi”

Suriye ve Mısır’ı sömürge haline getirmek isteyen ABD ve Fransa, ilk olarak eğitim alanında misyonerlik faaliyetlerine başlamıştır. Misyonerlik faaliyetleri kapsamında Amerikalılar tarafından bölgede batı tarzı eğitim veren okullar ve kolejler açılmıştır. 1866 yılında Amerikan misyonerleri, Suriye Protestan Koleji ve Beyrut Amerikan Üniversitesi’ni kurmuşlardır. 1874 yılında Fransız misyonerleri, Beyrut’ta St. Joseph Üniversitesi’ni kurmuşlardır (Hitti, 1959: 230; Günay, 1995). İstanbul’da kurulan Robert Koleji de benzer şekilde misyonerlik faaliyetlerini yürütmek için Amerikalılar tarafından kurulmuştur (Karpat, 2013: 77; Yamakoğlu, 2003: 144).

Mehmet Ali Paşa döneminde verginin yerel halk üzerinde ağırlaştırılması ve zorunlu askerlik hizmetinin sadece yerel halktan istenmesi neticesinde, Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki ilişkiler bozulmuş ve Dürzîler ve Nusayriler isyan etmişlerdir. İsyan hareketlerini fırsat bilen Osmanlı Devleti, Suriye’yi ele geçirmek için harekete geçmiş fakat 21 Nisan 1839 tarihindeki Nizip Savaşını kaybetmiştir (Ortaylı, 2006, s. 54; Arı, 2007: 76). Osmanlı Devleti’nin savaşı kaybetmesini müteakip İngilizler bölgeye müdahale etmiştir. İngilizler, Avusturyalılar ve Osmanlı Devleti 1840 Londra Anlaşması çerçevesinde oluşturdukları ortak bir donanma ile Suriye’yi geri almışlardır. Böylece Suriye’de yeniden Osmanlı idaresi hâkim kılınmıştır (Uçarol, 2008: 202). Mehmet Ali Paşa geçici başarılar sağlayan fakat devlet idare etmekte başarısız olan bir kişilik olarak bilinmektedir. Hâkimiyeti altındaki bölgelerde modernleşme anlamında başarılı çalışmalar yaptıysa da, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki ilişkileri bozması ve halkı vergi yükü altında ezmesi Mehmet Ali Paşa’nın bilinen özelliklerindendir (Ortaylı, 2006: 55).

Osmanlı Devleti, Suriye topraklarında idareyi sağlamak konusunda zorlanmıştır. Osmanlı Devleti idaresine girişinden itibaren 184 yıl içinde Şam’a 184 Vali atanmıştır. Bunların 33 tanesinin görev süresi 2 yılı geçememiştir. Osmanlı Devleti tarafından gönderilen valilerin sürekli değişmesinin nedeni olarak söz konusu valilerin yerel güç odakları ile iyi ilişkiler geliştirmedeki başarısızlıkları görülmektedir (Şen, 2010: 26-28).

Tanzimat dönemi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışında köklü değişimler olmuştur (Karpas, 2006: 32; Uçarol, 2008: 210). Söz konusu değişimlerin başında, yönetimin merkezîleştirilerek yerel güç odaklarının etkinliklerinin azaltılmaya çalışılması ve vilayetlerin yönetiminin merkezden gönderilen valilere bırakılması gelmektedir. Yapılan düzenleme ile eyaletlerin adı vilayet olarak değiştirilmiş, vilayetlerin alt birimi olan sancakların yerine Liva isimli idari yapılar getirilmiştir. Livalara kazalar ve kazalara da Karyeler (Köyler) bağlanmıştır. Vilayetlerin başına vali atanarak örgütlenmeleri adli, idari ve mali yapılar üzerine kurulmuştur (Şen, 2010: 32). Söz konusu yapılanma ile birlikte Suriye, 1865 yılından itibaren Osmanlı kaynaklarında Şam vilayeti olarak adlandırılmıştır (Özey, 1997: 153). Yönetim anlayışındaki değişim Suriye'de istenen etkiyi tam olarak sağlayamamış ve yerel güç odakları kısmen imtiyazlarını kaybetse de, toplumdaki etkinliklerini devam ettirmişler, ekonomik ve siyasi alanda güçlerini muhafaza etmişlerdir (Lewis, 2001: 225; Yazıcı, 2012: 18).

Tanzimat ve Islahat fermanları ile Hristiyan ve Müslümanların eşit haklara sahip olması, Müslümanlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Yamakoğlu, 2003: 87). Tepkiler zamanla şiddetlenmiş ve 1850 Halep, 1854 Musul, 1856 Nablus, 1858 Cidde ve 1860 Şam isyanları yaşanmıştır (Uçarol, 2008: 243). Özellikle 1860 yılında Fransızların Marunîleri¹⁰, İngilizlerin Dürzîleri¹¹ kışkırtmaları nedeniyle Şam'da yaşanan isyan olayında 5000 Hristiyan'ın ölmesi, İngiltere ve Fransa'nın askeri müdahalede bulunması ile sonuçlanmıştır (Ortaylı, 2006: 151). Protestan olan İngiltere, Lübnanlı misyonerlerin faaliyetleri ile Dürzîleri Protestan yapmaya çalışmıştır (Yamakoğlu, 2003: 87). Osmanlı Devleti çıkan ayaklanmaları bastırma ve olaylarda ihmali bulunanları cezalandırma konusunda güvence vererek bölgedeki idaresini devam ettirebilmiştir. Osmanlı Devleti söz konusu sorunu çözmek için bölgeye Hariciye Nazırı Fuat Paşa'yı göndermiştir. Fuat Paşa ihmali gördüğü birçok Osmanlı subayını cezalandırmış, çıkan olaylardan Müslümanları ve Dürzîleri sorumlu tutarak yaklaşık 200 kişiyi idam ettirmiştir

¹⁰ Marunîler inançları bakımından Katolik Kilisesine bağlıdır. Marunî mezhebi Maron isimli bir papaz tarafından kurulduğu için Marunîlik ismini almıştır (Kodaman ve Birsal, 2012).

¹¹ Şii mezhebine bağlı olan Dürzîler, tek tanrılı bir inanç sistemine sahiptir. İbadetlerini gizli bir şekilde yapan Dürzîler dışı kapalı bir toplumdur. Dürzî ismi Ebu Addullah Muhammed bin İsmail ed-Derezî'den gelmektedir (Karaduman, 2012).

(Uçarol, 2008: 243; Şen, 2010: 31). Yaşanan isyan hareketi sonrasında Osmanlı Devleti, İngilizler ve Fransızların isteği ile Cebel-i Lübnan bölgesinde Marunî bir vali görevlendirmek zorunda kalmıştır. Görevlendirilen valinin yanına her cemaati temsilen ikişer üye verilmiştir. Böylece Lübnan bölgesi, Marunîlerin baskın olduğu cemaatlere dayalı özerk bir statü kazanmıştır (Ortaylı, 2006: 151; Arı, 2007: 107). Lübnan'ın özerk bir statü kazanması ve Suriye ile olan bağlarının zayıflatılması, İngiltere ve Fransa'nın Suriye coğrafyasına olan ilgilerinin bir sonucu olarak görülmektedir.

İngiltere ve Fransa'nın Suriye'ye olan ilgisinin 1500'lü yıllara dayandığı bilinmektedir. İlk olarak 1511 yılında Akdeniz kıyılarına deniz yolu ile gelen İngiliz ve Fransızların bölgedeki varlıkları zamanla daha fazla hissedilmeye başlamıştır (Şen, 2010: 34-35). İngiliz denizcilik şirketleri Mısır ve Suriye kıyılarına 1836 yılında düzenli deniz seferleri düzenlemeye başlamışlardır (Lewis, 2001: 227). Fransa'nın Osmanlılardan 1535 yılında kazandığı kapitülasyonlar, Akdeniz'de İngiltere ve Fransa rekabetinin yaşanmasına neden olmuştur (Arı, 2007: 106). Fransa, Osmanlı'dan aldığı kapitülasyonlar sayesinde Suriye ve Mısır'da ticari ve siyasi misyon faaliyetlerini yürütecek kurumları yerleştirmek için fırsat yakalamıştır. 1580 yılında İngilizler, 1620 yılında ise Hollanda ve diğer Avrupa devletleri kapitülasyonlar sayesinde bölgede etkinliklerini artırmaya başlamışlardır (Lewis, 2001: 221; Yamakoğlu, 2003: 91). Kapitülasyonlar zamanla Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu'ya yerleşmelerine hizmet eden bir araç halini almıştır (Karpas, 2006: 151).

İngilizlerin 1581 yılında Levant Company isimli şirketi kurmasıyla birlikte İngiliz tüccarlar Suriye'ye göç etmişlerdir. Avrupa'da üretilen malların Suriye kıyılarına gelmesi, Suriye'de yerli üretimin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. 1845 yılındaki Fransız konsolosluğu kayıtlarına göre Şam ve Halep'te 12000 olan dokuma tezgâh sayısı on yıl içinde Şam'da 1000'e Halep'te 1500'e düşmüştür. Osmanlı Devleti politikaları gereği Suriye topraklarında üretim genelde kuru tarım üzerine kurulmuştur. İç kesimlerde yapılan kuru tarımdan elde edilen ürünlerin pazarlara ulaştırılması, taşıma imkânlarının kısıtlı olması nedeni ile güçlüklerle gerçekleştirilebilmiştir. Bu

nedenle Fransızlar, 1859-1863 yılları arasında Beyrut-Şam tren yolu hattını inşa etmişlerdir (Şen, 2010: 34-35). 1838 yılında İngiltere'ye geniş ticari ayrıcalıklar tanıyan anlaşmanın imzalanması özelde İngiltere'nin genelde ise Avrupa'nın Ortadoğu coğrafyasına girişini hızlandırmıştır (Karpaz, 2013: 62). Fransa ve İngiltere gibi devletlerin bölgede özellikle ticaret ve eğitim alanında faaliyetlerde bulunmaları ve Suriye'ye yerleşmeleri neticesinde Arap toplumlarında önemli değişiklikler olmuş, Suriyeli Hristiyanlar arasında tüccar ve aydın bir sınıf ortaya çıkmıştır (Karpaz, 2013: 102).

Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminden itibaren İngiltere, Fransa ve ABD'nin Suriye'de misyoner okulları ve ticari faaliyetleri vasıtasıyla varlıklarını güçlendirmeleri, Araplar ile Osmanlı Devleti arasındaki bağların zayıflamasına ve Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

b. Arap Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkması

Arap milliyetçiliği; Arapların tek bir ulus olarak ortak bir hükümetin yönetimi altında yaşamaları gerektiğine olan inanç olarak tanımlanmaktadır. Dört halife dönemi hariç olmak üzere, Arap milliyetçiliği hiçbir zaman fiiliyata dönüşmemiş ve bir hayal olarak kalmıştır (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 271-272).

Kuzey Afrika'da Atlantik sınırından başlayarak, doğuda Asya ve Basra Körfezi'ne kadar uzanan, kuzeyde Türkiye ve İran sınırına kadar devam eden bölge, İsrail hariç, Arap Dünyası olarak adlandırılmaktadır. Osmanlı Devleti zamanında Arapçanın Kuran dili olması ve Müslümanlarca kutsal kabul edilmesi, Arapçanın korunmasına imkân vermiştir (Daviş, 2004: 13). Dillerinin ve kültürlerinin Osmanlı Devleti tarafından korunması, Arap devletlerinde milliyetçilik fikrinin doğal yollarla ortaya çıkmasını engellemiştir.

Suriye'nin 1833 yılında Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın hâkimiyeti altına girmesiyle birlikte batılı misyoner okulları açılmıştır. Bu okullarda eğitim gören nesil arasında milliyetçilik duygusu gelişmeye başlamıştır (Daviş, 2004: 26; Goldschmidt ve Davidson, 2008: 274). Suriye Protestan Koleji ve Beyrut Amerikan Koleji gibi misyoner okullarında yetişen Suriyeli Hristiyanlar, Arapça dergi ve gazeteler çıkarmaya başlamışlardır.

19'uncu yüzyılda Osmanlı Devleti sınırları içerisinde 115 gazete ve dergi Arapça yayımlanmaktaydı (Karpas, 2013: 248). El-Muqattam, el-Ahram, el-Hilal, el-Cinan gibi dergi ve gazetelerde Arap tarihi ve edebiyatı konusunun işlenmesi neticesinde Arap milliyetçiliği fikri doğmuştur (Günay, 1995; Lewis, 2001: 231; Okur, 2009). Arap milliyetçiliği Beyrut, Şam, Halep, Kudüs, Basra ve Bağdat gibi yerlerde genelde Hristiyan Araplar arasında ortaya çıkmıştır (Hülagü, 2006: 121).

Suriye'de yaşayan Katolik Hristiyanlar olarak bilinen Marunîler, 18'inci yüzyıldan itibaren bölgeye İngiltere ve Fransa gibi devletlerin gelmesi ile birlikte güç kazanmaya başlamışlardır. Marunîler'in güç kazanmaları kendi aralarında Katolik olan ve Katolik olmayan unsurlar arasında sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Bir grup Papa ile anlaşma imzalayarak Rum Katolikliğinin idaresini kabul ederken başka bir grup Konstantinopolis Ekümenlik Patrikliğini kabul etmiştir. Ayrıca Roma'da eğitime giden bir kısım rahiplerin Latince ve İtalyanca öğrenerek Suriye'ye dönmeleri neticesinde Arapçanın hâkim olduğu bir Hristiyan kültürü gelişme göstermiştir (Şen, 2010: 36). Batı'da eğitim gören Hristiyan aydınlar, millet ve milliyetçilik hakkında fikirler edinerek Suriye'ye dönmüşlerdir (Karpas, 2013: 28).

Osmanlı Devleti idaresi altında bulunan Arap ülkelerindeki milliyetçi hareketler genel olarak Osmanlı Devleti'nden ayrılmama yönünde olmuştur. İslamiyet'i muhafaza etme ve Avrupa emperyalizmine karşı birlikte hareket etme eğiliminde olan Müslüman Araplar ve Türkler arasında ayrılıkçı hareketler görülmemiştir (Karpas, 2012: 186). Müslüman Araplar ve Türkler devlete olan bağlılıklarını devam ettirseler de, Hristiyan Arap düşünürleri bağımsız bir Arap Devleti kurma fikrini benimsemişlerdir (Hülagü, 2006: 121).

Avrupa'da eğitim alarak Suriye'ye dönen Hristiyan Araplara ek olarak Suriye ve Mısır'da bulunan misyoner okullarında eğitim alanlar arasında da Arap milliyetçiliği fikri gelişme göstermiştir. Amerikan misyonerlerinin 1820 yılından itibaren Suriye'deki faaliyetleri sonucunda, 1866 yılında Suriye Protestan Koleji kurulmuştur. Suriye Protestan kolejinin ders programında Arapça ve Arapların Eski Tarihi dersinin bulunması önemli bir gelişme olarak görülmektedir. 1874 yılında ise Fransızlar tarafından Beyrut'ta St. Joseph

Üniversitesi kurulmuştur (Hitti, 1959: 230; Cleveland ve Bunton, 2009: 129). 1893 yılı itibariyle 223 Amerikan ve 1094 yerli Hristiyan'ın Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetlerinde bulunduğu ifade edilmektedir. Özellikle Amerikan misyonerleri eğitim ve sağlık kurumlarını Ortadoğu coğrafyasına girmek ve etkili olmak için kullanmışlardır. Suriyeli Hristiyanlara yönelik misyonerlik faaliyetlerinde kullanılan Suriye Protestan Koleji, iyi eğitilmiş ve seçkin bir Suriyeli Hristiyan kitlenin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 275; Karpas, 2013: 76).

Bütün bu eğitim kurumları Arap milliyetçiliğini benimsemiş, okumayı seven ve yabancı dil bilen bir kuşağın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fransızca, 19'uncu yüzyılda Suriye'de bilinen ve konuşulan bir dil olmuştur (Şen, 2010: 36). İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin kapitalist bir sistemle Osmanlı topraklarında gerçekleştirdikleri ticaret sayesinde, Osmanlı idaresi altında yaşayan Hristiyan aydınlar kendi toplumlarını bir millet olarak görmeye başlamışlardır (Karpas, 2013: 23).

Arap yazarların eserlerinde Türkçe'nin yerine Arapça'yı kullanmaları neticesinde Arap seçkinleri arasında dile dayalı bir milliyetçi uyanış ortaya çıkmıştır (Karpas, 2013: 192). Arapların tarihlerindeki gelişmişliklerine atıflar yapan İbrahim el-Yazici (1847-1906) gibi Hristiyan Araplar yaptıkları edebi çalışmalarda; Avrupalıların Araplardan ödünç aldıkları ile geliştiğini, Arap olmayanlar tarafından yönetildikleri için Arapların geri kaldığını, Müslüman ve Hristiyan Arapların etnik olarak farklı olduklarını, Osmanlı Türklerinden uzaklaşmaları gerektiğini, bunun tek yolunun ise Arap milliyetçiliği olduğunu belirtmişlerdir (Günay, 1995; Davışa, 2004: 23). Lübnanlı bir Hristiyan olan Butrus el-Bustani (1819-1883) yayımladığı Arapça sözlük ile Arapça'nın gelişmesine yardımcı olmuş (Özaslan, 2001: 19), Osmanlı Devleti'nden ayrılma yönünde fikir beyan etmemiş fakat coğrafi özerklik istediğini belirten yazılar kaleme almıştır (Cleveland ve Bunton, 2009: 130; Şen, 2010: 39). Bustani, çalışmalarında Arapların Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya Arap topraklarını Avrupalılara açtığı için teşekkür etmesi gerektiğini ve Arapların milli birlik, beraberlik ve eşitlik gibi kavramları Avrupalılardan öğrenmeleri gerektiğini ifade etmiştir (Günay, 1995).

Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve bağımsız bir Arap Devleti kurulması fikrini savunan ilk kişinin Necip Azuri¹² olduğu ifade edilmektedir. Azuri; kurulacak olan Arap devletinin, İngiltere ve Fransa'ya benzeyen laik ve liberal bir sultanlık olması gerektiğini ifade etmiştir (Pipes, 1992: 46; Davişa, 2004: 22). 1826-1831 yılları arasında Fransa'da bulunan; Voltaire, Rousseau, Montesquieu gibi düşünürlerin eserlerini inceleyen, Rıfat Tahtavi¹³ (1801-1873), Arap literatürüne ulus ve vatan kavramlarını sokmuştur (Özaslan, 2001: 25; Karpas, 2006: 433).

Osmanlı Devleti'nde misyonerlik faaliyetleri için kurulan eğitim kurumlarında yetişen Hristiyanlar ile Avrupa ve ABD gibi ölkelerde eğitim alan Hristiyanlar, kaleme aldıkları eserlerde İslam'ı gerici bir din olarak tanımlamışlar, Hristiyanların Müslümanlar tarafından zulme uğradıklarını iddia etmişler ve Türkleri de Hristiyanlara yapılan zulmün uygulayıcısı olarak göstermişlerdir (Karpas, 2013: 78).

Hristiyan aydınlar özellikle Tanzimat Dönemi'nde Suriye'de milliyetçilik akımının başlamasında etkili olmuşlardır. Tanzimat, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde demokratik ve liberal fikirlerin etkinlik kazanmasına neden olmuştur (Şen, 2010; 45). Genç Osmanlılar olarak adlandırılan aydınlar, Osmanlı Devleti bünyesindeki farklı milletlerin Osmanlı milliyetçiliğı altında toplanması için çaba sarf etmişlerdir. Hükmettiğı bölgelerdeki halkların dil, din ve kültürüne müdahale etmeme anlayışı Genç Osmanlılar olarak adlandırılan aydın kesim tarafından terk edilmiş ve dil devletin bir asimilasyon aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Genç Osmanlıların söz konusu politikalarındaki temel amaç, devletin Türkleştirilerek bekasını sağlamaktır (Karpas, 2013: 194). Fakat bu girişim Arap coğrafyasında bir karşılık bulmamıştır. Suriye Protestan Koleji öğrencileri 1875 yılında Beyrut'ta gizli bir örgüt kurmuşlar ve kısa bir süre sonra benzer bir örgüt Suriye'de faaliyetlerine başlamıştır (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 276). Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre önce 1911 yılında Suriyeli ve

¹² Necip Azuri Lübnanlı Hristiyan bir yazardır. (Günay, 1995).

¹³ Rıfat Tahtavi Mısırlıdır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından Avrupa'ya eğitim alması için gönderilmiştir. Tahtavi çalışmalarında vatan kavramı üzerinde durmuş ve Arap ulusçuluğı kuramcılarının biri olmuştur (Ortaylı, 2006: 53; Karpas, 2013: 188)

Iraklı öğrenciler tarafından Paris'te Genç Araplar Cemiyeti ve 1913 yılında Osmanlı ordusunda görev yapan Arap subaylar tarafından İstanbul'da Ahd Cemiyeti isimli gizli örgütler kurulmuştur (Hülagü, 2006: 122; Rabil, 2006: 4-5). Kurulan gizli örgütlerin temel amaçları, Müslüman ve Hristiyan Arapları Türk karşıtı bir cephede toplamaktır. Söz konusu örgütlerin Arapçanın Suriye ve Lübnan'da resmi dil olmasını savunmalarının Arap milliyetçiliğinin gelişmesinde etkisi olmuştur (Günay, 1995).

II. Abdülhamid, iktidarı döneminde (1876-1909) devletin bekasını sağlamak ve Arap coğrafyasında ortaya çıkan ayrılıkçı fikirlerin önüne geçmek için bir taraftan merkezî otoriteyi güçlendirme yoluna giderken diğer yandan İslamiyet'i bütünleştirici bir unsur olarak görmüştür (Karpaz, 2006: 56). Özellikle Arapların devlete olan bağlılıklarını muhafaza etmek için halifelik makamı II. Abdülhamid tarafından kullanılmış, fakat istenen sonuç alınamamıştır¹⁴ (Hülagü, 2006: 15; Karpaz, 2013: 31). Söz konusu çabaya ilaveten Arap coğrafyasında çıkabilecek isyanlara süratle müdahale edebilmek ve Arap coğrafyası ile olan ulaşım sorununu aşmak için demiryollarının yapımına önem verilmiştir. Demiryollarının yapımında Almanya'dan yardım alan Abdülhamid'in çalışmaları neticesinde İstanbul ile Medine'yi birbirine bağlayan, 1901 yılında inşasına başlanan Hicaz demir yolu 1908 yılında tamamlanmıştır (Arı, 2007: 106). İstanbul ve Bağdat arasında benzer bir amaçla başka bir demiryolu da inşa edilmiştir (Hülagü, 2006: 120). Arap coğrafyasının ayrılıkçı hareketlere sahne olmaması için eğitim alanında da çalışmalar yapılmıştır (Şen, 2010: 51-52). Özellikle Arap ulusalcılık fikrinin doğum yeri olarak bilinen Suriye'ye eğitim yolu ile müdahale edilmeye çalışılmıştır. 1902-1907 yılları arasında Mekteb-i Mülkiye'de 167 Arap öğrenci eğitim almıştır. Söz konusu öğrencilerin 21 tanesi Suriyeli gençlerden seçilmiştir. Yetiştirilen gençlerin ilerleyen zamanlarda Suriye'de Osmanlı Devleti'ne sadık bürokratlar olarak görev yapacağı ve ayrılıkçı hareketleri engelleyecekleri düşünülmüştür (Ortaylı, 2006: 153). II. Abdülhamid, Arap coğrafyasında çıkması muhtemel ayrılıkçı

¹⁴ Osmanlı Devleti'nin hilafeti savaşıarak alması ve Osmanlı padişahlarının peygamber soyundan gelmemesi Araplar tarafından halifeliğin Osmanlı Devleti tarafından gasp edilmiş bir makam görülmesine neden olmuştur. Bu nedenle II. Abdülhamid'in cihat çağrıları özellikle Arap coğrafyasında karşılık bulmamıştır (Hülagü, 2006: 215).

hareketleri engellemek maksadıyla tehlikeli gördüğü kişileri sürgün etmiş veya zorla İstanbul'da ikamet ettirmiştir. Peygamber soyundan geldiğini iddia eden ve II. Abdulhamid tarafından sakıncalı bir kişilik olarak görülen Hüseyin Bin Ali¹⁵ (Şerif Hüseyin), 1893 yılında İstanbul'a çağırılmış ve uzun süre İstanbul'da kalması sağlanmıştır (Hülagü, 2006: 119).

Bütün bunlara rağmen ayrılıkçı fikirleri savunan örgütler varlıklarına devam etmişlerdir. 19'uncu yüzyıla kadar Müslüman Arap liderler, Arap milliyetçiliği fikrini arka planda tutmuşlar, İslamiyet'in birleştirici özelliğine inanmışlar ve Osmanlı saltanatından ayrılmama yönünde hareket etmişlerdir. Ayrılıkçı fikirler, Hristiyan unsurlar arasında daha yaygın olarak yer bulmuştur (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 276; Karpat, 2013: 248). Özellikle Marunîler, Rum Ortodoks ve Protestan Araplar Osmanlı idaresinden ayrılma fikrini benimsemişlerdir (Günay, 1995).

II. Abdülhamit'in 23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet'i ilan etmesi sonrasında Suriye'nin Osmanlıdan ayrılması yönünde istekleri belirten açıklamalar ortaya çıkmaya başlamıştır (Hülagü, 2006: 193). Osmanlı sınırları içerisinde ciddi bir ayrılıkçı hareket olmamasına rağmen, Avrupa'da yaşayan Araplar Suriye'nin özerk bir statü kazanması halinde Batı'nın çıkarları doğrultusunda çalışabileceklerini ifade etmişlerdir (Hülagü, 2006: 121).

Yaşanan tüm bu gelişmeler, Müslüman Arapların Osmanlı Devleti idaresinden ayrılmama yönünde hareket etmelerine rağmen, Avrupa'nın değişik devletlerinde eğitim alanların ve Arap coğrafyasında misyoner okullarında eğitim görenlerin Arap milliyetçiliğini benimsediklerini göstermektedir. Böylece Arap milliyetçiliğinin tohumlarının bölgeye özellikle İngiltere, Fransa ve ABD tarafından açılan misyoner okulları aracılığı ile ekildiği anlaşılmaktadır.

¹⁵ Mekke'de dünyaya gelen Şerif Hüseyin Bin Ali, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Mekke Şerifi olarak İttihat ve Terakki yöneticileri tarafından atanmıştır. İstanbul'da II. Abdülhamid tarafından zorunlu ikamete tabi tutulan Şerif Hüseyin İstanbul'da kaldığı süre zarfında bir Türk kızı ile evlenmiştir. Peygamber soyundan geldiği iddia edilen Şerif Hüseyin söz konusu özelliği nedeniyle Mekke'de saygı duyulan bir kişilik olmuştur (Hülagü, 2006: 210-213).

Jön Türklerle başlayan, İttihat ve Terakki Partisi ile devam eden Osmanlı Devleti'ni Türkleştirme politikaları, Araplar tarafından şüpheyle karşılanmıştır (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 278). Türkleştirme politikası cemaat tipi dinsel yapıların yönetimdeki güçlerini azaltarak seküler milliyetçi modern bir devlet ortaya çıkarmaya yönelik olmuştur. Araplar söz konusu politikayı İslam'ın yerine Türk milliyetçiliğini yerleştirme çabası olarak algılamışlar ve Osmanlı Devleti'nden ayrılarak yaşadıkları coğrafya üzerinde kendi bağımsız devletlerini kurmaya karar vermişlerdir (Hülagü, 2006: 193; Karpat, 2013: 108-109).

Birinci dünya savaşında galip gelen İtilaf Devletleri'nden biri olan İngiltere, Mekke Şerifi Hüseyin Bin Ali'ye bağımsız bir Arap Devleti kuracaklarına ve başına kendisini getirecekleri yönünde vaatlerde bulunarak Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasını istemişlerdir (Lewis, 2001: 233; Özey, 1997: 8; Okur, 2009). Arap coğrafyasında etkili olabilecek Türk halifeyi kendisine tehdit olarak gören İngiltere, Şerif Hüseyin'e halifelik makamını da teklif etmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti tarafından ilan edilen cihat ilanına yanıt vermeyen ve oyalama politikası izleyen Şerif Hüseyin'e İngilizler tarafından Hicaz'da kurulacak olan Arap Krallığı da teklif edilmiştir. İngilizlerle anlaşılan Şerif Hüseyin, 10 Haziran 1916 tarihinde Mekke'de bir ayaklanma başlatmıştır (Hülagü, 2006: 107-108; Goldschmidt ve Davidson, 2008: 284). Söz konusu ayaklanma neticesinde Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal Bin Hüseyin¹⁶ (1883-1933), İngiltere'nin desteği ile bir Arap hükümeti kurmuştur. Böylece Araplar bağımsızlık yolunda ilk adımlarını atmışlardır (Uçarol, 2008: 672; Yazıcı, 2012: 19). Halifelik makamı tarafından cihat ilan edilmesine rağmen, Arapların İngilizlerin vaatleri doğrultusunda hareket ederek isyan etmeleri Osmanlı Devleti'ni savaş döneminde oldukça zor durumda bırakmıştır.

Şerif Hüseyin tarafından başlatılan ayaklanma esnasında yaralı Türk askerlerinin Arap Bedevi aşiretleri tarafından vahşice öldürülmesi, dönemin

¹⁶ Faysal Şerif Hüseyin'in üçüncü oğludur. 1891-1909 yılları arasında babası ile birlikte İstanbul'da yaşamıştır. Askeri bir kişilik olan Faysal, 1909 yılında Mekke'ye dönmüştür. İngilizlerle sürekli olarak iyi ilişkiler içerisinde olan Faysal, İngilizler tarafından 1921 yılında Irak Kralı olarak ilan edilmiştir (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 286-287).

subayları tarafından affedilmez bir suç olarak görülmüştür. Şerif Hüseyin gerçekleştirdiği ayaklanma ile kendi çıkarlarını kısmen de olsa korumakla beraber, Ortadoğu'da Fransa ve İngiltere gibi devletlerin güçlenmesine ve Osmanlı Devleti'nin güney cephesinin çökmesine neden olmuştur (Karpas, 2013: 254-255). Ayrıca İslamiyet'te kutsal kabul edilen ve gazi olarak adlandırılan yaralı askerlerin Müslüman Araplar tarafından katledilmesi, Türk toplumunun hafızasında her zaman yer alan bir olay olarak kalmıştır.

6 Mart 1920'de Şam'da toplanan Suriye Kongresinde, Faysal'ın Filistin'i içine alan birleşik Suriye'nin kralı olması yönünde karar alınmıştır (Uçarol, 2008: 673; Morrison, 2009: 26). Bu esnada bugün hala Ortadoğu'daki en önemli sorunlardan biri olarak adlandırılan İsrail Filistin sorununun başlangıcı yapılmıştır. İngiliz hükümeti, 2 Kasım 1917 tarihinde Balfour Deklarasyonu'nu¹⁷ yayımlayarak Filistin'in Yahudilerin ulusal vatani olduğunu ve Filistin'de bir İsrail Devleti kurulmasından yana olduklarını açıklamışlardır (Hitti, 1959: 240; Özey, 1997: 9; Armstrong, 2013: 38).

İngilizler, Faysal'a ayaklanması karşısında verdikleri sözleri bir kenara bırakıp Birinci Dünya Savaşı sırasında imzaladıkları Sykes-Picot Anlaşması¹⁸ çerçevesinde San Remo Konferansında¹⁹ aldıkları karar ile Irak ve Filistin'i kendi idaresine almışlardır. Aynı anlaşma uyarınca Suriye ve Lübnan Fransız idaresine verilmiştir (Yamakoğlu, 2003: 169-170; Cleveland ve Bunton, 2009: 163). Böylece günümüzde Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin topraklarını kapsayan ve Biladu's-Şam olarak adlandırılan Suriye bölünmüştür (Leverett, 2005: 4; Rabil, 2006: 6). San Remo konferansında alınan kararlar Arapların, İngiltere ve Fransa tarafından kandırıldıklarını ve Osmanlıya karşı isyan etmeleri karşısında bağımsızlıklarını kazanacakları

¹⁷ 2 Kasım 1917 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un İngiltere Siyonist Dernekleri Başkanı Lord Rotschild'a yazdığı mektup Balfour Deklarasyonu olarak bilinmektedir. Mektup gönderilmeden önce dönemin ABD Başkanı Wilson tarafından da onaylanmıştır (Miş, 2004; Yılmaz Şahin, 2011: 41).

¹⁸ Sykes-Picot Anlaşması 10-23 Ekim 1916 tarihleri arasında İngiltere temsilcisi Mark Sykes ile Fransa temsilcisi Charles François Geroges-Picot tarafından imzalanan ve Osmanlı Devletinin Arap coğrafyasındaki topraklarının İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmasını öngören bir anlaşmadır. Anlaşma başlangıçta İngiltere ve Fransa arasında kararlaştırılmış fakat daha sonra Rusya'da anlaşmaya dâhil edilmiştir. Anlaşma ile Musul hariç Irak İngiltere'ye, Lübnan, Suriye kıyıları, Adana ve Antakya bölgesi Fransa'ya, Kuzey Anadolu bölgesi Rusya'ya verilmektedir (Uçarol, 2008: 581-582).

¹⁹ San Remo Konferansı 24 Nisan 1920 tarihinde icra edilmiştir. Konferansta Sykes-Picot Anlaşması üzerinde mutabakata varılmış ve anlaşmanın uygulanmasına karar verilmiştir (Şen, 2010:80).

yönündeki ifadelerin gerçek olmadığını göstermiştir (Şahin, 2011). Sykes-Picot Antlaşması çerçevesinde Suriye'yi küçük devletlere bölen İngiltere ve Fransa, Kürtler konusunda herhangi bir çalışma içerisine girmemişlerdir. Sykes-Picot ile sadece Kürtlerin ayrı bir devlet kurmalarına izin verilmemiş; Türkiye, Suriye, Irak ve İran topraklarında yaşayan Kürtlerin ilerleyen dönemlerde belirtilen ülkelere karşı koz olarak kullanılması hedeflenmiştir (Çınar, 2013: 44).

Sykes-Picot Anlaşması ile aynı dili konuşan, aynı ulusun bireyleri ve büyük oranda aynı dine mensup insanların bulunduğu bir coğrafya, İngiltere ve Fransa tarafından çizilen yapay sınırlar ile bölünmüştür. Osmanlı Devleti idaresinde geçirilen süre zarfında herhangi bir sınır veya gümrük uygulaması yapılmayan ve Büyük Suriye olarak adlandırılan Ürdün, Filistin ve Lübnan topraklarını da kapsayan coğrafya, 1916 yılından itibaren küçük devletlere bölünmüştür (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 291; Şen, 2010: 81). Yapay olarak yaratılmış söz konusu devletlerin ortaklıklarını ve farklılıklarını kabul ederek, beraber yaşayıp yaşamayacakları bir belirsizlik olarak görülmektedir (Karpas, 2013: 110).

Bütün bu gelişmeler Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkmasına neden olmakla beraber, Arap devletleri günümüze kadar birleşmeyi ve beraber yaşamayı başaramamışlardır. İngilizler ve Fransızlar tarafından cetvelle çizilen sınırları aşmak ve birleşmek, tarihin bazı dönemlerinde oldukça gündemde olan bir konu olmasına rağmen başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Arap milliyetçiliği konusunda Osmanlı Devleti döneminde fikir bazında hareketlenmeler olduysa da konuyu resmiyete taşıyan en önemli oluşum Baas Partisi'dir. Baas Partisi, 1940 yılında Mişel Eflak ve Salah Bitar²⁰ tarafından Şam'da kurulmuştur (Dam, 2011: 15; Kireççi, 2012: 136). Davişa (2004:3)'e göre Arap milliyetçiliğinin en önemli savunucusu Baas Partisi'dir. 1947 yılında ilan edilen parti programının birinci maddesinde

²⁰ Mişel Eflak Rum Ortodoks, Salah Bitar (Salahu'd-din el- Bitar) Sünni Müslümandır. Her ikisi de 1928 yılında eğitim almak üzere Fransa'ya gitmişler ve komünist fikirlerle ülkelerine geri dönmüşlerdir (Arı, 2007: 275; Yılmaz Şahin, 2011: 154). Mişel Eflak 23 Haziran 1989 Paris'te geçirdiği kalp krizi sonrasında ölmüştür. Salah Bitar ise Temmuz 1980'de Paris'te gerçekleştirilen bir suikast sonrasında öldürülmüştür. Suikastın Hafız Esad emriyle gerçekleştirildiği iddia edilmektedir (Caner, 2012).

bulunan şu ifade Baas Partisi'nin önceliğinin Arap devletleri arasında birliğın sağlanması olduğunu göstermektedir (Pipes, 1992: 37).

“Araplar tek millettir. Bu millet doğal bir hak olan tek devlet olarak yaşama hakkına sahiptir. Arapların anavatanı bölünmez siyasal ve ekonomik bir bütündür. Hiçbir Arap ülkesi diğlerinden ayrı yaşayamaz.”

Baas Partisi'nin milliyetçilik anlayışı etnik, bölgesel ve kısmen İslamidir. İslamiyet, Arap milliyetçiliğinin ana unsuru olarak değil, tamamlayıcı bir unsur olarak görölmektedir (Arı, 2007: 275; Karpas, 2013: 196).

Baas Partisi dışında Arap milliyetçiliğini ve Arapların tek çatı altında toplanmasını amaç edinen oluşumlar da vardır. Baas Partisi'nin tersine İslami değerlere sahiplenilen ve İslami değerleri öne çıkaran Müslüman Kardeşler²¹ de Arap milliyetçiliğinin savunucusu durumunda olmuşlardır. Müslüman Kardeşler, 1952 yılına kadar yasal yollarla iktidara sahip olmaya çalışmışlar, bahsedilen yıldan itibaren ise yasa dışı yollara başvurmaya, 1960 yılından itibaren de silahlanmaya başlamışlardır (Karabat, 2013: 69). Baas Partisi genelde azınlıklara hitap eden bir parti iken, radikal Sünni gruplar Müslüman Kardeşler içerisinde örgütlenmişlerdir (Ayhan, 2012: 355).

İngiltere, Fransa ve ABD tarafından desteklenen Arap milliyetçiliği fikri, Ortadoğu coğrafyasındaki halkların Osmanlı Devleti idaresinden ayrılmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti idaresinden ayrılan Arap milliyetçileri, bağımsızlıklarını kazanacaklarını düşünürken İngiltere ve Fransa'nın manda yönetimleri altına girmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşmaya başlayan Arap milliyetçiliği fikri, Arapların bağımsızlıklarına hizmet etmemiş, Araplar ile Osmanlı Devleti'ni karşı karşıya getirmeyi amaçlamış, Türkler ve Arapların ayrışmasına neden olmuştur.

İngiltere ve Fransa tarafından desteklenerek ortaya çıkması sağlanan Arap milliyetçiliği, Ortadoğu halklarının ayrışmasına, birbirlerine düşman olmalarına ve çatışma ortamının yaşanmasına da sebep olmuştur (Soyalan,

²¹ Müslüman Kardeşler (İhvanu'l Muslimun) 1928 yılında Hasan Benna tarafından Mısır'da kurulmuştur (Abascal, 2013: 84). Kısaca İhvan (kardeşler) olarak tanınmaktadırlar. Örgütün sloganı “Allah gayemiz, Resul önderimiz, Kur'an anayasamız, cihad yolumuz, Allah yolunda can vermek en büyük emelimiz” şeklindedir (Çınar, 2013: 35-36).

2013: 20). Osmanlı Devleti'nin Arap milliyetçiliğinin gelişmesi aşamasında engelleyici bir rol oynayamaması günümüzde dahi tartışılan bir konu olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde Araplar Türk kültürüne entegre edilmeye çalışılmamıştır. Osmanlı Devleti, Arap halklarının kültürlerine, yaşam biçimlerine, mimarilerine ve inanışlarına herhangi bir müdahalede bulunmamıştır (Balbay, 2006: 33).

c. Suriye'de Fransız Manda Yönetimi (1920-1946)

Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti'nin Suriye topraklarından ayrılmasının ardından Faysal bağımsız bir Suriye kurmak için çalışmalara başlamıştır (Arı, 2007: 160). Suriye'de kurulacak bağımsız ve egemen bir Arap Cumhuriyeti'nin gerek bölgedeki gerekse Kuzey Afrika'daki çıkarlarına olumsuz etki edeceğini düşünen Fransa, Sykes-Picot Antlaşmasını öne sürerek Suriye'deki askeri varlığını artırmıştır (Yılmaz Şahin, 2011: 16). Fransa, askeri varlığını artırmaya çalışırken bölgede birçok isyan meydana gelmiştir. Söz konusu isyanlarda Türkiye, Suriye halkına destek olmuş, daha önce Osmanlı Ordusunda görev yapmış askerlerin ve Arap göçmenlerin Suriye'ye dönmesini koordine etmek için İstanbul'da bir Suriye Temsilciliği kurulmasına izin vermiştir. Fransa, temsilciliğin varlığını sorgulamış ve çıkarlarına ters düşeceği konusunda kuşkulananmıştır. Suriyeliler Türkiye'nin desteğinin önemli olduğunun bilincinde hareket ederek Mustafa Kemal Atatürk ile irtibat kurma girişimlerinde bulunmuşlar ve başarılı olmuşlardır. Türklerle Arapların, Fransız işgaline karşı ortak hareket etmeleri gerektiğini belirten Mustafa Kemal Atatürk imzalı bir bildiri 9 Ekim 1919 tarihinde dağıtılmıştır (Şen, 2010: 81-82).

7 Mart 1920 tarihinde İngiltere'nin yardımıyla toplanan Suriye Kongresi Mekke Şerifinin oğlu Faysal'ı Suriye Kralı ilan etmiştir (Provence, 2005: 12). Faysal'ın Suriye Kralı olmasını istemeyen Fransa, 24 Temmuz 1920'de Şam'ı işgal etmiştir (Cleveland ve Bunton, 2009: 166; Erdemol, 2013: 21). Fransa, Faysal'ın 48 saat içerisinde Suriye'yi terk etmesini istemiş ve bu istek karşısında Faysal, 28 Temmuz 1920 tarihinde Suriye topraklarını terk etmiştir (Uçarol, 2008: 673). Faysal'ın Suriye'den kovulmasının ardından, Suriye'de Fransız Manda yönetimi başlamıştır (Arı, 2007: 160; Karpat, 2013:

80;). 1920 yılında başlayan Fransız Manda yönetimi, Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı 1946 yılına kadar devam etmiştir (Burns, 2010: 18; Phillips, 2010: 41). Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngilizlerin çabaları sonucunda Osmanlı Devleti'ne isyan eden Araplar, Suriye'nin Fransızların idaresi altına girmesiyle Batı'nın gerçek niyetinin kendilerinin bağımsızlıklarını kazanmaları olmadığını anlamışlardır (Caner, 2012). Arap milliyetçileri, Fransa'ya karşı İngiltere ile ittifak kurarak bağımsızlıklarını kazanacakları yanılışına kapılmışlar, İngiltere'nin Arapların bağımsızlığı uğruna Fransa ile ters düşmeyeceğini görememişlerdir. Arap milliyetçilerinin yanlış hesaplar üzerine kurulu politikaları neticesinde Suriye, 25 yıl süreyle Fransız manda idaresi altında yaşamak zorunda kalmıştır (Koyuncu, 2013: 87).

İngiltere, Fransa'nın Suriye'de manda idaresini kurmasının ardından kendi emperyalist hedefleri doğrultusunda, Suriye'den çıkarılan Faysal'a Mezopotamya Krallığı tahtını önermiştir. Faysal'ın kendi desteği ile tahta çıkmasının tepki alacağını düşünen İngiltere, 18 Ağustos 1921 tarihinde yerli halkın katılımı ile yapılan plebisit sonucunda Faysal'ın Mezopotamya kralı olarak tahta çıkmasını sağlamıştır. Kurulan bu yeni krallığın adı Irak (köklü ülke) olarak değiştirilmiştir (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 287; Şen, 2010: 86). Böylece Suriye'de Fransızlar tarafından kovulan Faysal, Irak Kralı olmuştur. Müteakiben 1922 yılında Ürdün, Şerif Hüseyin'in diğer oğlu olan Abdullah'ın yönetiminde İngiliz idaresine girmiştir (Lewis, 2003: 399).

Fransa, böl ve yönet stratejisi ile hareket ederek Suriye'yi bir sömürge haline getirmiştir. Suriye'nin etnik ve dini yapısındaki çeşitlilik Fransa'nın stratejisini uygulamasına oldukça yardım etmiştir (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 291; Tekdal Fildiş, 2013). Etnik ve dini olarak farklı unsurları bünyesinde barındıran Suriye'de Fransızlar; azınlıkları ekonomik, siyasi ve eğitim alanında destekleyerek Arap milliyetçiliğinin gelişmesini engellemişlerdir. Fransa ülke bütünlüğünü parçalamak adına Suriye'de dini farklılıkları temel alarak dört parçalı bir yönetim kurmuştur. Cebel-i Dürzî, Lazkiye, Şam ve Halep'ten oluşan dörtlü yapı ülkenin uzun yıllar çatışma sürecini yaşamasına neden olmuştur (Rabil, 2006: 10; Tekdal Fildiş, 2013).

Fransa böylece Suriye’de ulus fikrinin ortaya çıkmasını engellemiş ve Hristiyanların korunmasını sağlamıştır. (Kodaman ve Birsell, 2012).

Suriye nüfusunun büyük bir kısmı Sünni Müslümanlardan oluşmaktadır. En büyük dini azınlık olarak ise Nusayriler göze çarpmaktadır. Fransız idaresi döneminde Nusayriler önemli bir azınlık durumuna gelmişlerdir. Sosyal düzeyleri Fransızların desteği ile yükselen Nusayrilerin eğitim seviyeleri de aynı dönemde yükselmiştir (Şen, 2010: 89). Dürzîler ayrı bir azınlık olarak Suriye’de varlıklarını sürdüren diğer bir gruptur. Genelde Havran, Kuzey Ürdün ve Golan gibi dağlık bölgelerde yaşayan Dürzîler, coğrafyanın da etkisiyle kültürel yapılarını korumayı başarmışlardır (Karaduman, 2012; Rabo, 2012). Hristiyan azınlık olarak ise bölünmüş bir yapı kendisini göstermektedir. Yunan Ortodoksları, Yunan Katolikleri, Suriye Ortodoksları, Suriye Katolikleri, Marunîler, Protestanlar, Roma Katolikleri, Ermeni Katolikleri ve Ermeni Ortodoksları Suriye’de bulunan Hristiyan azınlıklardır (Karabat, 2013: 61). Ülkenin güneyinde yerleşik durumda olan Çerkezler ve kuzey-doğusunda bulunan Türkmenler ise Arap olmayan azınlıklardır. Asuriler ve Ermeniler, Müslüman olmayan etnik azınlık olarak ülkede varlıklarını sürdürmüşlerdir (Şen, 2010: 89).

Fransa, böl ve yönet stratejileri gereği Suriye’de çoğunluğu oluşturan Sünni Müslümanların karşısında bir cephe oluşturmak amacıyla Dürzî, Marunî ve Nusayrileri ekonomik, siyasi ve eğitim alanında güçlendirme yoluna gitmiştir (Bozboğa, 2012; Karaduman, 2012). Fransa özellikle Marunîlerin korunmasını kendisine ilahî bir görev sayarak hareket etmiş, bu politikası neticesinde Sünni Müslümanların nefretini kazanmıştır (Birsell, 2012).

Suriye’de yaşayan Dürzîler ülkenin güneybatısında Fransızların desteği ile 1921 yılında bir devlet kurmuştur. 1922 yılında Şam ve Lazkiye’de Nusayriler tarafından bir Alevi Devleti kurulmuş ve Fransızlardan önemli ayrıcalıklar görmüşlerdir. Düşük vergi ödemeleri ve maddi destek almaları bu ayrıcalıklardandır (Şen, 2010: 91; Arıkan, 2012). 1925 yılında Halep ve Şam, 1946 yılında ise Cebel-i Dürzî ve Lazkiye’nin birleşmesine kadar ülkenin bölünmüş yapısı devam etmiştir (Okur, 2009; Cleveland ve Bunton, 2009:

221-222). 1926 yılında Fransa'nın desteği ile kurulan Lübnan ise ayrı bir devlet olarak kalmıştır (Kireççi, 2012: 90).

Fransa, ülkedeki mezhepsel, dini ve etnik çeşitliliği ayrıştırıcı bir unsur olarak kullanmak ve toplumun bir bütün olması halinde çıkarlarının tehlikeye girmesini engellemek için azınlıkların Suriye ordusunda nüfuslarına kıyasla daha fazla temsil edilmelerini sağlamıştır. Suriye'deki askeri varlığını artırmak için Fransa tarafından kurulan Özel Doğu Akdeniz Birlikleri adındaki orduda, komuta kademesi ve subayların tamamı Fransızlardan, rütbesiz askerlerin büyük çoğunluğu Nusayri, Dürzî ve Kürtlerden oluşturulmuştur (Şen, 2010: 91-92; Karaduman, 2012; Çınar, 2013: 40). Zorunlu askerlik hizmetinden muaf tutulmak için gerekli olan maddi imkânlara sahip olmayan ve toplumun en fakir kesimini oluşturan Nusayriler, Suriye ordusunda diğer tüm toplumsal kesimlere göre daha fazla yer almışlardır (Karabat, 2013: 52). Ayrıca 1920 yılında Fransızlar tarafından kurulan askeri akademi, seçkin ve maddi durumu iyi olan Sünnilerin ilgisini çekmemiş ve Sünniler çocuklarını askeri akademiye göndermemişlerdir (Cleveland ve Bunton, 2009: 222; Koyuncu, 2013: 135). Suriye ordusunda azınlıklar içerisinde Nusayrilerin daha fazla yer bulması; ilerleyen dönemlerde ordu içerisindeki etkinliklerinin artmasını sağlamış ve Suriye ordusunun üst kademe yöneticileri Nusayrilerden oluşur hale gelmiştir. Darbelerle geçen Suriye tarihinde azınlık durumunda olan Nusayrilerin otoriter bir rejim kurabilmelerinin temelinde, Fransızların söz konusu uygulaması yatmaktadır (Arıkan, 2012; Karaduman, 2012; Yazıcı, 2012: 20).

Suriye toplumunu kendi içerisinde ayrıştıran Fransa; Türkiye ve Suriye vatandaşları arasındaki tarihsel bağların iki ülkenin yakınlaşmasına sebep olabileceğini düşünerek, Suriye'nin kuzey kesimlerine Ermenileri yerleştirmek suretiyle iki halkın temasını kesmek için çaba sarf etmiştir. Fransızlar tarafından bölgeye yerleştirilen Ermenilerin sayısının 70.000-100.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir (Birsell, 2012). Türkiye ve Suriye arasına Fransa tarafından yerleştirilen Ermenilerin büyük kısmı, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından bölgeyi terk etmişlerdir (Kodaman ve Birsell, 2012).

Dürzîler, 19 Temmuz 1925 tarihinde Fransızlara karşı isyan hareketi başlatmışlardır. 1925 yılında başlayan isyan hareketi 1927 yılına kadar devam etmiştir (Provence, 2005:27). 6000'den fazla insanın hayatını kaybettiği olaylar sonrasında Dürzîler özerkliklerini kazanmışlar ve Fransa, Suriye halkından gelen ulusal talepleri dikkate almak zorunda kalmıştır (Morrison, 2009: 34; Okur, 2009). 9 Haziran 1928 tarihinde Osmanlı Devleti döneminde toplumda söz sahibi olan Suriye ulusalcıları tarafından Kurucu Meclis niteliğinde bir meclis kurulmuş ve bir anayasa metni oluşturulmuştur (Cleveland ve Bunton, 2009: 224). Bu metinde; Suriye'nin bağımsız, egemen ve bütün bir ülke olduğu, başkentinin Şam, dininin İslam, yönetim şeklinin Cumhuriyet olduğu belirtilmiştir (Şen, 2010: 93-94). Fransa, yeni anayasanın çıkarlarını tehdit ettiği gerekçesi ile 1930 yılında kurucu meclisi ve anayasayı iptal etmiştir. Irak'ın 30 Haziran 1930 tarihinde İngiltere ile dış politikalarının uyumlu olması şartıyla bağımsızlığını kazanmasının ardından Suriye, dış politikasında Fransa'ya bağlı olmak ve ülkede Fransız askeri üslerine izin vermek kaydıyla kendi yönetimini kurma hakkını almıştır (Arı, 2007: 165; Cleveland ve Bunton, 2009: 208-223).

1933 yılından sonra Faşist İtalya ve Nazi hâkimiyetindeki Almanya'nın, İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarını engellemek maksadıyla Ortadoğu ile ilgilenmeye başlaması ve İtalya'nın Akdeniz'de söz sahibi olabilmek için Habeşistan'ı işgal etmesi neticesinde İngiltere, 26 Mayıs 1936 tarihinde Mısır'daki işgalini sonra erdirmiştir (Yılmaz Şahin, 2011: 19). İngiltere'nin Mısır işgalini sonlandırmasının ardından Fransa'nın Suriye politikasında değişim yaşanmış ve tam bağımsızlık için görüşmeler başlamıştır (Türkmen, 2010: 9). Görüşmeler esnasında Nusayriler, Sünni çoğunluğun oluşturacağı ve dini İslam olan bir Suriye istemediklerini dile getirmişlerdir (Arıkan, 2012). 1936 yılında Suriye'de yapılan yerel seçimler sonucunda milliyetçilerin çoğunlukta olduğu bir Suriye Meclisi ortaya çıkmış fakat Fransa tarafından meclis kapatılmıştır (Arı, 2007: 165; Şen, 2010: 95-98).

Suriye'de belirtilen gelişmeler yaşanırken Fransa ve Türkiye arasında Hatay sorunun çözümüne yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Mustafa Kemal

Atatürk, Hatay sorununa büyük önem vermiş ve sorunun çözülmemesi halinde gelecekte Türkiye'nin büyük sıkıntılar yaşayacağını 1936 yılındaki meclis açılış konuşmasında vurgulamıştır. Atatürk'ün hastalandığını öğrenen Fransa durumdan istifade etme çabası içerisine girmiş, fakat Atatürk'ün hasta olmasına rağmen 20 Mayıs 1938 tarihinde Mersin ve Adana illerine gerçekleştirdiği ziyaretlerde askeri birlikleri denetlemesi, Fransa'nın çabalarını sonuçsuz bırakmıştır. 4 Temmuz 1938 tarihinde Fransa ve Türkiye anlaşmaya vararak Hatay'ı bağımsız bir devlet olarak tanımışlardır (Okur, 2009; Şen, 2010: 95-98). Milletler Cemiyeti gözetiminde yapılan plebisit sonucunda Hatay, 23 Haziran 1939 tarihinde Türkiye topraklarına katılmış ve o tarihten itibaren Türkiye-Suriye ilişkilerinin şekillenmesinde belirleyici bir etken olmuştur (Rubin, 2007: 30; Türkmen, 2010: 8-10). Suriye tarafı, Hatay'ın Türkiye'ye ilhak olmasını kabullenmemiş, Batı'nın emperyalist bir tasarımı olduğunu iddia etmiş ve Hatay'ı işgal edilmiş topraklar olarak tanımlamıştır (Altunışık ve Tür, 2006).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Fransa'nın Almanya tarafından işgal edilmesi, Suriye ve Lübnan'da Alman etkisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Savaşın ilerleyen dönemlerinde Almanların yenilgiye uğraması neticesinde; Suriye ve Lübnan, İngiliz ve Fransızların ortak bir harekâtı ile yeniden ele geçirilmiştir. 1943 yılında yapılan seçimler neticesinde Fransa karşıtı milliyetçilerin ağırlıkta olduğu bir meclis ortaya çıkmış ve Şükrü el-Kuvvetli ilk Devlet Başkanı olmuştur (Okur, 2009; Kireççi, 2012: 92; Yazıcı, 2012: 21-22). Böylece 1943 yılı itibariyle Suriye'de Fransız manda yönetimi resmen sona ermiştir (Özcan, 2012). 1944 yılında Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere; Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlıklarını tanımış ve Fransa'dan Suriye'deki askeri varlığına son vermesini istemiştir. Fransa'nın 17 Nisan 1946 tarihinde askeri birliklerini çekmesi sonucunda, Suriye'de 25 yıl süren Fransız Manda Yönetimi fiilen son bulmuştur (Pipes, 1992: 29; Morrison, 2009: 37). Suriye, bağımsızlığını kazanmasının ardından 1946 yılında Birleşmiş Milletlere kabul edilmiştir (Soyalan, 2013: 48). Türkiye, Mart 1946'da Suriye ve Lübnan'ı bağımsız devletler olarak tanımıştır (Türkmen, 2010: 14). Suriye bağımsızlığını kazandıktan kısa bir süre sonra Mayıs 1948 tarihinde ilk Arap-İsrail Savaşına katılmıştır. Mısır, Ürdün, Irak ve Suriye,

İsrail karşısında ağır bir yenilgi almışlardır (Kireçci, 2012: 115-116). Suriye'nin söz konusu savaşta yenilgi alması ülkede kaos ortamının ortaya çıkmasına ve askeri darbeler döneminin başlamasına neden olmuştur (Caner, 2012).

Fransa, Suriye yönetimini elinde bulundurduğu 25 yıllık dönemde Suriye halkının ulus bilinci kazanmasını engellemek yönünde çaba harcamış ve sonuçlarını da almıştır. Kuzey Afrika'daki sömürgelerinin homojen yapısından dolayı milliyetçilik fikrine karşı çıkan Fransa, genelde Ortadoğu'da özelde Suriye'de etnik milliyetçiliği teşvik etmiştir. Heterojen bir yapıda olan Suriye'de etnik milliyetçilik Suriye halkının kutuplaşmasına neden olmuştur (Soyalan, 2013: 56-57). Halkı kutuplaşmış bir Suriye, Fransa için bir tehdit olamamış ve Fransızlar Suriye halkının parçalanmış yapısı sayesinde 1920-1946 yılları arasında Suriye'de iktidarlarını devam ettirebilmişlerdir.

Fransızların Suriye'de uyguladığı politika ve stratejiler 2011 yılında başlayan Arap Baharı sürecini açıklamak için kullanılabilecek niteliktedir. Suriye'de yaşanan çatışma ortamının ortaya çıkmasına neden olan temel etken, Suriye toplumundaki dini, mezhepsel ve etnik çeşitliliklerin Fransa tarafından ayrıştırıcı bir özellik olarak kullanılmasıdır. Ulus bilincinden arındırılmış ve kutuplaşmış bir toplum dış güçlerin etkisiyle çatışma ortamına sürüklenebilmektedir. Arap Baharı sürecinde Suriye'de yaşanan olayların temelinde yatan husus olarak Suriye halkının kutuplaşması görülmektedir. Nitekim Fransızların Suriye'den çekilmesinin ardından ülke istikrarsızlığın hüküm sürdüğü, dış destekli askeri darbelerin sıklıkla yaşandığı bir ülke konumuna gelmiştir.

ç. İstikrarsızlık Dönemi (1949-1970)

1950 ve 1960'lı yıllar Arap devletlerinin bağımsızlıklarını kazandıkları yıllar olmuştur. 1951'de Libya, 1956'da Sudan, Tunus ve Fas, 1961'de Kuveyt, 1962'de Cezayir bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Her ne kadar söz konusu devletler bağımsızlıklarını kazanmış gibi görünse de İngiltere ve Fransa etkisi altında varlıklarını sürdürmüşlerdir (Lewis, 2001: 235).

Suriye, 1949-1970 yılları arasında dünyanın en istikrarsız ülkesi olarak nitelendirilmektedir. Hatta söz konusu dönem “istikrarsızlığın istikrarı” olarak da adlandırılmaktadır (Rubin, 2007: 27). Fransız Manda idaresinden kurtulan Suriye, kısa bir süre sonra askeri darbelerin yaşamın parçası olduğu bir ülke durumuna gelmiştir. Bağımsızlığını kazanan Suriye’nin ilk Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli isminde bir Türk olmuştur (Çınar, 2013: 24). 30 Mart 1949 tarihinde Sünni bir general olan Hüsnü Zaim (1894-1949), CIA ve Fransa destekli bir askeri darbe yaparak kendisini Cumhurbaşkanı ilan etmiş ve meclisi kapatmıştır (Chaitani, 2007: 129; Karaduman, 2012). Hüsnü Zaim, Türkiye’de Kuleli Askeri Lisesi’nde eğitim almış ve Türk dostu olan bir general olarak bilinmektedir (Kıymaz, 2012: 15). Atatürk’e ve Türkiye’de gerçekleştirilen reform hareketlerine hayranlık duyan Zaim, Suriye’de Türkiye’dekine benzer reform hareketlerine başlamıştır (Türkmen, 2010: 15). Hüsnü Zaim; hayat pahalılığına karşı mücadele etmesi, medeni kanun getirme çabaları, kadınlara seçme hakkı vermesi, bey ve paşa gibi unvanların kullanılmasını yasaklaması, tüm bakanlarını sivillerden seçmesi gibi uygulamaları başlatan bir kişilik olmuştur. Zaim’in hazırlattığı anayasaya göre, devlet memurlarının siyasi partilere üye olmaları yasaklanmıştır (Hitti, 1959: 252). Zaim, Trans-Arabian Petrol Boru Hattı Şirketi’ne onay vererek ve NATO ile sıcak ilişkiler kurarak batı ittifakına yakınlaşmıştır (Hinnesbusch, 2001: 139; Chaitani, 2007: 131). Hüsnü Zaim’in ABD ile yakınlaşması İngiltere’yi rahatsız etmiştir (Soyalan, 2013: 62).

Hüsnü Zaim, gerçekleştirdiği askeri darbeden yaklaşık beş ay sonra 14 Ağustos 1949 yılında General Sami Hinnavi (1898-1950) tarafından İngiltere ve Irak desteği ile gerçekleştirilen darbe sonrasında iktidarını kaybetmiş ve idam edilmiştir (Chaitani, 2007: 140; Primakov, 2010: 73;). Hinnavi, Osmanlı ordusunda görev yaptıktan sonra Fransızların kurduğu orduda görev almış bir askerdir (Hourani, 2003: 467). Hinnavi, siyasi parti yasaklarını kaldırıp seçimlerin yapılmasını sağlamasına rağmen orduyu siyasi yaşamın dışında tutamamıştır (Chaitani, 2007: 140). Hinnavi, dış politikada Irak ve Suriye’nin birleşmesi yönünde çalışmalar yürütmüştür (Türkmen, 2010: 15). Irak ve Suriye’nin Hinnavi döneminde yakınlaşması ve Suriye’de İngiltere etkisinin artması, Fransa’yı rahatsız etmiştir. Irak’tan sonra

Suriye'nin de İngiltere etkisi altına girmesi Fransa'nın Ortadoğu'da etkinliğinin kaybolmasına ve bölgeden tamamen çekilmesine neden olabilecek niteliktedir (Soyalan, 2013: 64).

Hınnavi darbesinin üzerinden dört ay gibi kısa bir süre geçmesinin ardından 19 Aralık 1949 tarihinde Albay Edip Çiçekli (1909-1964), Fransa tarafından açık biçimde desteklenen askeri darbe ile yönetimi ele geçirmiştir (Chaitani, 2007: 148; Karaduman, 2012). Edip Çiçekli, Hama'da dünyaya gelmiş ve Fransızların kurduğu orduda görev yapmış olan bir askerdir. Hüsnü Zaim'in yardımcısı olan Çiçekli daha sonra Zaim ile yollarını ayırmıştır (Şen, 2010: 186). Edip Çiçekli, 27 Aralık 1949 tarihinde Suriye'de bir hükümet kurulmasını sağlamış ve 1951 yılında Genelkurmay Başkanı olmuştur. 1949-1952 yılları arasında kurulan hükümetlerin istikrarı sağlayamadıklarını gören Edip Çiçekli, meclisi feshetmiştir. 1953 yılında yapılan referandum ile devlet başkanı olan Edip Çiçekli döneminde, devlet yönetimine bir disiplin gelmiş ve ordu mensuplarının siyasi partilere üye olmaları engellenmiştir (Chaitani, 2007: 148). Avrupa devletleri ile ilişkilerini oldukça sınırlı tutan Çiçekli, dış politikada Mısır ile beraber hareket etmiş ve Arap milliyetçiliğinin savunucusu olmuştur (Arı, 2007: 273; Cleveland ve Bunton, 2009: 324). Hatay'ın Suriye'den zorla alındığını iddia eden Çiçekli, Hatay'ı Suriye sınırları içerisinde gösteren haritalar bastırmıştır (Türkmen, 2010: 15). ABD'nin Edip Çiçekli'ye yönelik darbe girişiminin ortaya çıkmasının ardından ABD, Şam Büyükelçisini çekmek zorunda kalmıştır (Hitti, 1959: 258). Günümüzde dahi Suriye'nin ABD'ye olan güvensizliğinin altında bu sebep yatmaktadır (Çınar, 2013: 93).

Edip Çiçekli iktidarı söz konusu dönemler dikkate alındığında dört yıl gibi uzun bir süre devam ettikten sonra 25 Şubat 1954 tarihinde Albay Faysal el-Atasi öncülüğünde yapılan darbe ile sona ermiştir. Faysal el-Atasi darbesinin ardından muhafazakâr partiler olan Millet ve Halk partileri seçim sonucunda koalisyon hükümeti kurarak iktidara gelmiştir (Yazıcı, 2012: 23-24). Darbenin ardından Brezilya'ya sürgüne gönderilen Çiçekli, Suriyeli bir Dürzî tarafından 1964 yılında Brezilya'da öldürülmüştür (Karabat, 2013: 36). Darbe sonrası bağımsız Suriye'nin ilk Cumhurbaşkanı olan Şükrü Kuvvetli

aynı makama tekrar gelmiş ve 1958 yılına kadar görevini sürdürmüştür (Çınar, 2013: 26).

Askeri darbelerde Suriye üzerinde çıkarları olan devletlerin Suriye ordusunda etkin olmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır (Koyuncu, 2013: 113). İstikrarsızlık dönemi olarak adlandırılan dönemin yaşanmasının ve darbelerin Suriye'nin rutini hale gelmesinin nedenleri olarak Suriye'de Fransız Manda yönetimi döneminde uygulanan böl ve yönet stratejisi ve Suriye ordusundaki subayların partizan seviyesinde siyasete girmiş olmaları görülmektedir (Cleveland ve Bunton, 2009: 325).

(1) Birleşik Arap Cumhuriyeti Dönemi (1958-1961)

Ortadoğu'da Mısır ve Suriye'nin bağımsız devletler olarak varlıklarını devam ettirme çabaları, iki ülkenin pragmatik davranışlar sergilemesi ve ortak tehdit algılamaları nedeniyle birleşmelerine zemin hazırlamıştır. Mısır ve Suriye'nin birleşmesi sürecinde Ortadoğu'da değişen aktörlerin de katkısı olmuştur. İngiltere ve Fransa gibi Ortadoğu coğrafyasında etkin olan aktörlere ABD ve Rusya da eklenmiştir.

İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eski gücünden kayıplar vermesine rağmen; Kıbrıs, Süveyş Kanalı, Sudan ve Güney Arabistan üzerinde nüfuzunu devam ettirmeyi başarmış ve Ortadoğu'da etkili bir aktör olma durumunu korumuştur. İran ve Irak'ta petrol şirketlerine ilaveten askeri üsleri de bulunan İngiltere, aynı zamanda Hindistan ve Pakistan üzerinde de söz sahibi olabilmiştir. İngiltere, etkinliği altındaki söz konusu devletlere giden yolları güvenlik altına alma adına Ortadoğu Komutanlığı kurulması fikrini ortaya atmıştır (Yılmaz Şahin, 2011: 87). Fransa ve Türkiye'nin de desteğinin alınması ile Ortadoğu Komutanlığı fikri fiiliyata dönüştürülmeye başlanmıştır. İngiltere, ABD, Fransa ve Türkiye, Süveyş Kanalı'nı elinde bulunduran Mısır'ı da söz konusu komutanlığa katılması için davet etmişler fakat Mısır daveti kabul etmemiştir (Rabil, 2006: 28; Arı, 2007: 305). Mısır teklifi kabul etmemekle kalmamış, Türkiye'nin Ortadoğu Komutanlığı fikrine sıcak bakmasını sert bir dille eleştirmiştir. Söz konusu dönemde Mısır'da bulunan

Müslüman Kardeşler'e ait bir gazete olan ed-Dâva; Türkiye'yi "ikinci bir İsrail" olarak tanımlamıştır (Karpas, 2013: 270).

Mısır'ın katılmadığı bir Ortadoğu Komutanlığı fikri cazibesini yitirmiştir. Mısır ve İngiltere arasında yapılan görüşmeler neticesinde İngiltere bölgedeki askerlerini 14 Nisan 1956 tarihine kadar çekeceğini belirtmekle beraber askeri üssün Türkiye, Mısır veya başka bir Arap devletine saldırı olması durumunda kullanılabileceğini belirten bir anlaşmayı Mısır'a kabul ettirmiştir. Söz konusu anlaşmanın ardından Mısır'da askeri darbe gerçekleşmiş ve Cemal Abdü'n Nasr²² (1918-1970), 17 Haziran 1954 tarihinde iktidarı ele geçirmiştir (Baş, 2012; Bresheeth, 2012).

Ortadoğu Komutanlığı fikrinin gerçekleşmemesi neticesinde Bağdat Paketi²³ fikri ortaya atılmıştır. Söz konusu fikir ışığında Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat Paketi Anlaşması'nı imzalamışlardır (Türkmen, 2010: 17; Karpas, 2013: 271). Paket'a 4 Nisan 1955 tarihinde İngiltere, 23 Kasım 1955 tarihinde Pakistan, 3 Kasım 1955 tarihinde İran dâhil olmuştur (Uçarol, 2008: 901; Karpas, 2013: 273). Böylece Bağdat Paketi'nin üyeleri İngiltere, Türkiye, Irak, İran ve Pakistan olmuştur (Soyalan, 2013: 67).

1955 yılında dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olan Adnan Menderes, Suriye'yi komünizm tehlikesine karşı uyarmak ve Bağdat Paketi'ne davet etmek için Şam'a gitmiş ve bu ziyaretiyle Adnan Menderes, Suriye'yi bağımsızlığını kazandıktan sonra ziyaret eden ilk Türk Başbakan olmuştur. Suriye'nin Bağdat Paketi'ne katılmayı kabul etmemesiyle (Baş, 2012) birlikte, Irak dışında hiçbir Arap devleti Bağdat Paketi'nde yer almamıştır (Rabil, 2006: 39). Türkiye, İran, Irak ve Pakistan'ın katıldığı Bağdat Paketi söz konusu ülkeleri bölgede müttefik durumuna getirirken, karşılarında Batı karşıtı bir cephenin oluşmasına neden olmuştur (Hourani, 2003: 422-425). Bağdat Paketi'ne alternatif arayışına giren Mısır, Suriye'yi kendisine yakın bulmuş ve Suriye ile Ürdün'ün Bağdat Paketi'ne katılmasına engel olmuştur (Cleveland

²² Cemal Abdü'n Nasr Arap milliyetçiliğini savunan bir subaydır. Acelecî, sinirli, kurnaz ve mantıklı sıfatları ile tanınan Nasr, yaptığı darbe ile 36 yaşında Mısır'ı yönetmeye başlamıştır (Arı, 2007: 259)

²³ Bağdat Paketi fikri 1950 yılında ABD tarafından üretilmiştir. ABD'nin Bağdat Paketi fikrinin altında Sovyetlere karşı bir güvenlik kuşağı oluşturma düşüncesi yatmaktadır. Sovyet tehdidine karşı kurulması düşünülen Pakt 1955 tarihinde ancak oluşturulabilmiştir. Bağdat Paketi'ne ABD hiçbir zaman üye olmamıştır (Primakov, 2010: 56; Yılmaz Şahin, 2011: 100)

ve Bunton, 2009: 309). İngiltere'nin genelde bölge halkları, özelde ise Arap milliyetçileri tarafından sömürgeci bir devlet olarak algılanması ve Irak'ın İngiltere ile beraber bir oluşum içerisinde olması, Irak'ın bölgede yalnızlaşmasına neden olurken, Suriye ve Mısır'ın yakınlaşmasını sağlamıştır (Yılmaz Şahin, 2011: 99).

Bir ABD projesi olan Bağdat Paktı, Ortadoğu coğrafyasında milliyetçilik, sosyalizm ile radikal rejimlerin yükselmesine sebep olmuştur. Pakt'a katılmayarak Batı ile aynı cephede yer almayan Nasr, bölge halklarının gözünde bir kahraman olmuştur. Pakt'ın sona ermesinin ardından İngiltere, Ortadoğu coğrafyasını terk etmek zorunda kalmış, ABD ve Rusya ise bölgede yeni aktörler olarak yerlerini almışlardır (Karpat, 2013: 278). Bağdat Paktı, dönemin Başbakanı olan Adnan Menderes tarafından Ortadoğu ile Türkiye'nin bütünleşmesini sağlayacak bir proje olarak değerlendirilmesine rağmen, etkileri tam tersi istikamette Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. (Arı, 2007: 306; Uslu, 2010). Bağdat Paktı neticesinde Suriye, Sovyetler Birliği tarafında yer alırken Türkiye, ABD tarafında yer almış ve Türkiye-Suriye ilişkileri gerilmiştir (Kıymaz, 2012: 12). Söz konusu dönemde Türkiye, Suriye sınırına bir milyona yakın mayın döşemiştir (Mahalli, 2014: 88). Bağdat Paktı'nın Suriye açısından önemi ise, Pakt'a katılmayan ve Batı karşıtı cephede yer alan Suriye ve Mısır'ın yakınlaşmasını sağlamasıdır. Söz konusu yakınlaşma ilerleyen dönemde iki ülkenin birleşmesine kadar devam etmiştir.

Mısır'da iktidarda bulunan Nasr, İsrail karşıtı ve Arap milliyetçiliğini savunan politikaları ile hem Mısır'da hem de özellikle Suriye olmak üzere diğer Arap devletlerinde sempatiyle bakılan bir isim durumuna gelmiştir (Bresheeth, 2012). Nasr, aldığı bu gücün etkisiyle ve ülkesine sulama alanında yapacağı bir proje²⁴ için ABD ve Dünya bankasından yardım

²⁴ Söz konusu projenin adı Asvan Barajı Projesi'dir. Proje için ABD ve İngiltere başlangıçta finansman konusunda Mısır'a yardım edecekleri konusunda anlaşılır. Fakat ABD ve İngiltere yapacakları maddi destek karşılığında Mısır'ın komünist ülkelerle ilişkilerini kesmesini istemişlerdir. Bu istek Mısır tarafından olumlu karşılanmamıştır. Ayrıca Mısır'ın 16 Mayıs 1956 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanıması neticesinde ABD ve İngiltere projeye sağlayacakları finansmandan vazgeçmişlerdir (Yılmaz Şahin, 2011: 106).

talebinin kabul edilmemesi üzerine, Süveyş Kanalı'nı²⁵ millileştirdiğini 26 Temmuz 1956 tarihinde açıklamış ve kanal yönetimine el koymuştur (Varol, 2006: 106; Primakov, 2010: 58). Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıklamasının ardından diplomatik yollarla Kanal üzerinde iddia ettikleri hakları alamayan İngiltere ve Fransa kuvvet kullanmaya karar vermişlerdir. 22-23 Ekim 1956 tarihinde yapılan gizli görüşmeler neticesinde İngiltere ve Fransa Sevr Protokolü²⁶ üzerinde anlaşmışlardır (Arı, 2007: 263).

İsrail'in 29 Ekim 1956 yılında Mısır'a saldırması, İngiltere ve Fransa'nın İsrail yanında yer alması; Mısır'da milliyetçi duyguların güçlenmesine ve Nasr'ın iç politikada yerini sağlamlaştırmasına neden olmuştur. Ateşkes çağrılarına İsrail'in olumlu, Mısır'ın ise olumsuz cevap vermesi ve Sevr Protokolü ile alınan karar üzerine, İngiltere ve Fransa fiilen savaşa katılmışlardır. BM'de ABD'nin desteğini alamayan İngiltere ve Fransa, SSCB'nin de duruma tepki göstermesi nedeniyle BM'lerin ateşkes çağrılarını uyarak 22 Aralık 1956 tarihinde işgal ettikleri bölgelerden İsrail ile birlikte çekilmişlerdir (Arı, 2007: 264; Mina ve Serwer, 2014). Süveyş Kanalı Krizi ve Mısır-İsrail çatışması bölgede o zamana kadar etkili aktörler olan Fransa ve İngiltere'nin nüfuzlarını kaybetmelerine, ABD ve SSCB'nin etkin aktörler olarak ortaya çıkmalarına neden olmuştur (Daviş, 2004: 426; Uçarol, 2008: 902).

Süveyş Kanalı Krizi'nde askeri açıdan kaybeden Nasr, siyasi alanda takip ettiği Batı karşıtı politikalar ve Süveyş Kanalı'nın Mısır'ın olmasını sağlaması sayesinde iç politikada yerini sağlamlaştırmış ve siyasi bir zafer kazanmıştır (Arı, 2007: 265; Kireççi, 2012: 26). Suriye Baas Partisi üyesi olan subaylar, Nasr'ın İngiltere, Fransa ve İsrail'e karşı mücadelesini takdir etmişler ve Nasr'a sempati duymuşlardır (Hinnesbusch, 2001: 140).

²⁵ Süveyş Kanalı'nın inşaatı 1859 yılında başlamış ve 15 Ağustos 1869 yılında tamamlanmıştır. 17 Kasım 1869 tarihinde ise kullanılmaya başlanmıştır. Kanal'ın inşası bir Fransız şirketi tarafından yapılmıştır. Fransız şirket kanalı açma ve işletme hakkını da almıştır. İlerleyen dönemlerde şirketin %40 hissesi Mısır tarafından satın alınmıştır. Süveyş Kanalı Avrupa'dan Asya'ya giden ve Afrika'yı dolaşan yolu %40 oranında kısaltmıştır (Yılmaz Şahin, 2011: 83).

²⁶ Sevr Protokolüne göre Mısır'a ilk saldırıyı İsrail yapacak ve daha sonra İngiltere ve Fransa'dan yardım isteyecekti. Protokol harfiyen uygulandı ve 29 Ekim 1956 tarihinde İsrail Mısır'a saldırdı (Yılmaz Şahin, 2011: 113).

Arap milliyetçiliği, İsrail ve Batı karşıtlığı konusunda aynı fikirleri savunan Suriye ve Mısır, 1 Şubat 1958 tarihinde bir araya gelerek Birleşik Arap Cumhuriyetini kurmuşlardır (Pipes, 1992: 155; Özey, 1997: 157). Birleşik Arap Cumhuriyeti Türkiye tarafından 11 Mart 1958 tarihinde resmen tanınmıştır (Yılmaz Şahin, 2011: 129).

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasında Baas Partisi'nin kurucuları arasında yer alan Mişel Eflak ve Salah Bitar'ın önemli katkıları olmuştur (Soyalan, 2013: 68). Partinin kurucularından olan Mişel Eflak Hristiyan bir Arap olmasına rağmen Arap birliğini sağlayacak en önemli etkenin İslam dini olduğunu ifade etmiştir (Cleveland ve Bunton, 2009: 325; Kuras, 2012). 21 Şubat 1958 tarihinde yapılan seçimler ile Nasr oyların %99,9'unu alarak Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olmuştur (Arı, 2007: 265). Yapılan anayasa Nasr'a; Cumhurbaşkanı'nın hem devletin başkanı hem de silahlı kuvvetlerin başkomutanı olmasını sağlamış, bakanları atama, görevden alma ve parlamentoyu feshetme yetkilerini vermiştir (Şen, 2010: 212). Birliğin kurulmasını müteakip, Yemen de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne destek vermiş böylece üçlü bir yapı meydana gelmiştir (Primakov, 2010: 73).

Birleşme sürecinin yaşandığı dönemde Baas Partisi ile Nasr'ın fikir ve icraatlarının uyumlu olduğunu gören Suriye halkı genel olarak gelişmelerin olumlu olduğunu değerlendirmiştir. Fakat Suriye halkındaki mezhep tabanlı ayrışma söz konusu dönemde de varlığını sürdürmüştür. Azınlıklara mensup olan Suriye halkı Baas Partisi'ne destek verirken, ülkede çoğunluğu oluşturan Sünniler ise Mısır'ın Sünni lideri Nasr'ı desteklemiştir (Kuras, 2012).

Sınır komşusu olmayan iki devletin birleşmesi tarihte eşine az rastlanan bir örnek teşkil etmesinin yanında, bölgede yeni siyasi gelişmelere neden olmuştur. Mısır ve Suriye'nin birleşmesini Ürdün ve Irak tehdit olarak algılamışlar ve 14 Şubat 1958 yılında Arap Federasyonu'nu kurmuşlardır. Lübnan ise Suriye ile Mısır birleşmesine kadar olayların dışında durmayı tercih ederken, birleşme sonrasında 9 Mart 1957 tarihinde Amerikan

Kongresi tarafından kabul edilen Eisenhower Doktrini²⁷ kapsamında ABD'den yardım almış ve ABD yanlısı politika izlemeye başlamıştır. Irak'taki gelişmeler ise olayların seyrini değiştirir nitelikte olmuştur. Irak'ta 14 Temmuz 1958 tarihinde yapılan askeri darbe sonucunda Cumhuriyet rejimi kurulmuş ve Irak'ta yönetim Nasr yanlılarının eline geçmiştir. Darbenin ardından 2 Ağustos 1958 tarihinde Ürdün ve Irak arasındaki Arap Federasyonu, Irak tarafından sona erdirilmiştir (Şen, 2010: 213-220; Karpas, 2013: 277).

Irak'taki yeni yönetim 24 Mart 1959 tarihinde Bağdat Paketi'nden resmen çekilmiştir. Böylece Pakte üye herhangi bir Arap devleti kalmamıştır (Varol, 2006: 108; Karpas, 2013: 258). Irak'taki Bağdat Paketi yanlısı yönetimin darbe ile değişmesini müteakiben 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbe ile Bağdat Paketi'nin önemli aktörlerinden olan Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes saf dışı kalmıştır (Yılmaz Şahin, 2011: 98-100). Irak'ın Bağdat Paketi'nden ayrılmasından sonra Paket'in merkezi Ankara'ya taşınmış ve 21 Ağustos 1959 tarihinde Merkezî Anlaşma Örgütü (CENTO) ismini almıştır (Djalili ve Kellner, 2013: 13; Karpas, 2013: 277). Daha çok kültürel ve ekonomik işbirliği alanlarında faaliyet gösteren CENTO, 1979 İran devriminden sonra İran'ın birlikten ayrılması neticesinde fiilen sona ermiştir (Arı, 2007: 535).

Birleşik Arap Cumhuriyeti bölgedeki bütün devletlerin desteğini alamamıştır. Arap milliyetçiliğinin yükselmesi ve Arapların ortak bir yönetim altında birleşmesi, Suudi Arabistan'da yönetimi elinde bulunduran Suud ailesi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Suudi Arabistan yönetimi, Suriye'de bulunan Bedevi Araplara maddi olanaklar sağlayarak Nasr'a sadakat duymamalarını istemiştir (Kalemdaroğlu, 2012).

²⁷ Süveyş Kanalı Krizinden sonra İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu coğrafyasından çekilmesiyle ortaya çıkan boşluğu Sovyetler Birliği doldurmaya çalışmıştır. Dönemin ABD Başkanı Eisenhower tarafından 5 Ocak 1957 tarihinde ABD Kongresi'ne sunduğu mesaj Eisenhower Doktrini olarak bilinmektedir. Doktrine göre ABD askerlerini Ortadoğu'da herhangi bir devleti Sovyet tehdidine karşı kullanmak üzere gönderebilecek ve Ortadoğu ülkelerine kalkınmaları maksadıyla maddi yardımda bulunacaktır. Eisenhower Doktrini ile ABD Ortadoğu coğrafyasına kararlı ve kesin bir şekilde ilk girişini yapmıştır. Doktrin Türkiye, Pakistan, Irak, Yunanistan, Afganistan, Libya, Tunus, Fas ve İsrail tarafından kabul edilmiştir. (Yılmaz Şahin, 2011: 118-119). Doktrin; Ortadoğu'da Mısır'ı etkisizleştirmiş, Fransa ve İngiltere'nin etkinliklerini azaltmıştır (Primakov, 2010: 124).

Baas Partisi'nin çabaları ile kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olan Nasr, iktidara gelmesinin ardından Suriye'deki Baas Partisi de dâhil olmak üzere tüm siyasi partileri kapatmıştır. Geniş yetkilere sahip olan Nasr, gücünü Mısır çıkarları doğrultusunda kullanmış ve Suriye'nin iç işlerine müdahale etmiştir. Suriye ordusundan birçok subayı tasfiye eden Nasr, Mısır ordusundaki üst düzey Sünni subayları Suriye'ye göndermiştir (Ayhan, 2012: 355). Mısır ordusundan getirilen üst düzey Sünni subayların davranışlarından rahatsız olan Suriyeli subayların bir kısmı gizli bir Askeri Komite kurmuşlardır. Söz konusu komitede bulunan beş önemli isim ilerleyen dönemlerde Suriye siyasi hayatına yön verecek olan Baas Partisi yanlısı Nusayri kökenli Hafız Esad, Salah Cedit, Muhammed Ümran ve İsmaili kökenli Abdulkerim Cundi ve Ahmet Mir'dir (Şen, 2010: 220).

Birleşik Arap Cumhuriyeti, 28 Eylül 1961 tarihinde Suriye'de Müslüman Kardeşler desteği ile yapılan bir askeri darbe ile son bulmuştur. Yapılan darbe ile Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden²⁸ ayrılmıştır (Uçarol, 2008: 896; Ayhan, 2012: 355). Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılma kararı Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyetinden ayrılma kararının Türkiye tarafından resmen tanınması neticesinde Mısır, Türkiye ile olan diplomatik ilişkilerini tamamen kesmiştir (Türkmen, 2010: 19; Karpaz, 2013: 279).

Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrıldıktan sonra siyasi karışıklıkların kol gezdiği bir ülke durumuna gelmiş ve Baas Partisi'nde kutuplaşmalara neden olmuştur (Kuras, 2012). Partinin üst yönetimi Mısır'dan ayrılma fikrinin yanlış olduğunu ve tekrar Mısır ile birleşilmesi gerektiğini savunurken Marksist eğilimli olan bir grup, ayrılmanın Suriye çıkarlarına uygun olduğunu iddia etmişlerdir (Şen, 2010: 222). Yemen'in birliktten çekildiğini açıklaması ile beraber Birleşik Arap Cumhuriyeti dönemi sonra ermiş ve Arapların tek bir devlet olarak yaşama amacı taşıyan Arap milliyetçiliği yara almıştır (Koyuncu, 2013: 101-102).

²⁸ Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra Mısır 1971 yılına kadar Birleşik Arap Cumhuriyeti ismini kullanmaya devam etti. Nasr'ın ölümünden sonra Mısır'ın devlet başkanı olan Enver Sedat Mısır'ın adını Mısır Arap Cumhuriyeti olarak değiştirmiştir (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 449; Yılmaz Şahin, 2011: 129).

(2) 1961-1963 Yılları Arasındaki Gelişmeler ve Suriye Arap Cumhuriyeti

29 Eylül 1961 tarihinde Suriye’de geçici bir hükümet kurulmuş ve devletin adı Suriye Arap Cumhuriyeti olarak belirlenmiştir. Mısır, Suriye’de kurulan yeni hükümeti hainlikle suçlamış, gerici ve ayrılıkçı olarak nitelendirmiştir (Soyalan, 2013: 69). Mısır’ın dışarıdan, Suriye’deki iç dinamiklerin içeriden etkisi ile geçici hükümet 21 Kasım 1961 tarihinde görevi bırakmak zorunda kalmıştır (Şen, 2010: 222).

1 Aralık 1961 tarihinde yapılan seçimler neticesinde muhafazakârlar Suriye Parlamentosu’nda üstünlüğü sağlamışlardır. 14 Aralık 1961 tarihinde Nazım el-Kudsi, Suriye Cumhurbaşkanı olurken Müslüman Kardeşler üyesi Maruf Davalibi, 20 Aralık 1961 tarihinde Başbakan olmuştur (Daviş, 2004: 207). Yeni meclis Sovyetler Birliği yanlısı politikalardan vazgeçerek Batı Almanya ile ekonomik işbirliğine gitme yolunda kararlar almış ve Mısır yanlısı politikadan uzaklaşarak Irak ile ilişkilerin gelişmesi yönünde adımlar atmıştır. Bu gelişmeler ışığında Suriye halkı, Nasr yanlıları ve karşıtları şeklinde kutuplaşmıştır. 28 Mart 1962 tarihinde yeni bir askeri darbe yapılması sonucunda Suriye iç savaşın eşiğine gelmiştir (Şen, 2010:225).

13 Eylül 1962 tarihinde Suriye’de hükümet değişikliği olmuş ve yeni hükümet Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirme yolunu tercih etmiştir. Söz konusu dönemde özellikle Nasr yanlısı subayların ordudan tasfiyesi üzerinde çalışılmış ve 1000 kadar subayın ordudan uzaklaştırılması ile başarıya ulaşılmıştır. Artık Suriye’de Baas Partisi’nin etkisi daha güçlü bir şekilde hissedilir olmuştur (Koyuncu, 2013: 119).

(3) Baas Partisi İktidarı Dönemi (1963-1970)

1963 yılından günümüze kadar Suriye’de devlet yapısını betimlemek için en sık kullanılan kelime olarak “Baas” karşımıza çıkmaktadır. Arapçada, diriliş ve Rönesans anlamına gelen kelime Suriye’nin resmi ideolojisi olarak kabul edilmektedir. Resmi adı Sosyalist Arap Baas Partisi olan Baas hareketinin temel amacı; Arap toplumlarını kalkındırmak ve tüm Arap devletlerini tek çatı altında birleştirmektir (Landen, 2006).

1941 yılında öğrenci hareketi olarak başlayan ve 7 Nisan 1947 yılında siyasi bir parti olan Baas Partisi, Avrupa sosyalizmi ile Arap milliyetçiliğinin karışımı olarak ifade edilebilen melez bir ideolojiye sahiptir. Söz konusu ideolojinin adı bilimsel sosyalizm olarak adlandırılmış ve Marksizm'in Arap coğrafyasına uyarlanmış hali olarak sunulmuştur. Baas Partisi'nin temel hedefi tek bayrak, tek vatan, tek devlet, tek ordu ve tek Arap dünyasıdır (Pipes, 1992: 37; Şen, 2010: 237). Genelde Saddam Hüseyin ve Hafız Esad ile birlikte anılan Baas Partisi, 1947 yılında Suriye'de kurulmasının ardından 1949 yılında Filistin'de, 1951'de Lübnan'da ve 1952 yılında Irak'ta faaliyete geçmiştir (Çınar, 2013: 56-57). Parti'nin kutsal olarak belirlediği değerler birlik, özgürlük ve sosyalizmdir. Söz konusu değerler arasında hiyerarşik bir ilişki vardır ve birlik diğer iki değerden önce gelmektedir. Söz konusu hiyerarşik ilişki içerisinde Baas Partisi öncelikli olarak Arapların bir devlet çatısı altında toplanması yönünde çalışmalarda bulunmuştur. Arap Baas Partisi, 1953 yılında Arap Sosyalist Partisi ile birleşerek Sosyalist Arap Baas Partisi adını almıştır (Davışa, 2004: 138; Dam, 2011: 17).

Suriye'deki Sünni çoğunluğun desteğini alamaması Baas Partisi'nin bir kitle partisi olamayıp kadro partisi olmasına yol açmıştır (Türel, 2011). Suriye'de toprağa dayalı bir üretim olması ve sanayinin gelişmemiş olmamasından dolayı Baas Partisi, sosyalist bir ekonomik sistemi benimsemiştir. Suriye'de büyük toprak sahibi olan Sünni kesimin ülke siyasetine istedikleri şekilde yön verebilme kabiliyetleri, Baas Partisi'ni sosyalist düzene iten nedenlerden biridir. Sosyalist ekonomik sistem gereğince ülkedeki petrol ve doğalgaz kaynakları Soğuk Savaş Dönemi'nde Baas Partisi tarafından millileştirilmiştir (Caner, 2012). Baas Partisi'nin laik ve sosyalist bir devlet kurmak istemesi, Müslüman Kardeşler tarafından kabul edilmemiş ve tehdit olarak algılanmıştır. Müslüman Kardeşler, İslami değerleri öne çıkaran ve İslami kurallarla yönetilen bir Suriye istemektedirler. Ayrıca sosyalist düzen, büyük toprak sahipleri olan zengin Sünni kesimin ülke siyasetini yönlendirme kabiliyetlerini azaltması nedeniyle Müslüman Kardeşler tarafından benimsenmemiştir.

1947 yılından itibaren Suriye siyasi hayatında yer alan Baas Partisi, 1963 yılındaki askeri darbe ile iktidara gelebilmiştir (Phillips, 2010: 72; Dam, 2011: 15). Daha önce bahsedilmiş olan 1959 yılında Mısır'da Baas Partisi üyesi subayların gizlice kurduğu Askeri Komite, Nasr yanlısı subaylar ve Bağımsız Subaylar Koalisyonunun bir araya gelmesiyle oluşan bir grup tarafından 8 Mart 1963 tarihinde askeri darbe yapılarak Suriye'de yönetim Baas Partisi'nin eline geçmiştir (Uçarol, 2008:896; Çınar, 2013: 26). Askeri darbe Baas Partisi tarafından yapılmış gibi görünse de, Askeri Komite'nin kurucuları darbenin arkasındaki etkin güç olmuş ve ilerleyen dönemlerde Suriye siyasi hayatını şekillendirmişlerdir (Şen, 2010: 229).

Suriye'de Askeri Komite, 11 Kasım 1963 tarihinde Nusayri olan Salah Cedit'i Genelkurmay Başkanlığı makamına getirmiştir. Sünni Emin el-Hafız Başbakan olurken, Nusayri olan Muhammed Ümran ise Başbakan Yardımcılığı görevine getirilmiştir (Cleveland ve Bunton, 2009: 399; Şen, 2010: 242). Salah Cedit'in Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmesi Nusayri kökenli subayların orduda güçlü konuma gelmelerini sağlamıştır (Koyuncu, 2013: 120). 1946-1963 yılları arasında Suriye ordusundaki Şamlı Sünni Müslümanların mutlak üstünlüğü, 1963 yılındaki darbenin ardından Nusayrilere geçmiştir (Arı, 2007: 647). Baas Partisi'nin iktidara gelmesinden sonra Mısır ile yeniden birleşme konusunda adımlar atılmaya başlanmıştır. Irak'ta 8 Şubat 1963 tarihinde yapılan askeri darbe sonucunda Irak Baas Partisi'nin iktidara gelmesi, Mısır ve Suriye birleşmesine üçüncü bir ortak olarak Irak'ın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Uçarol, 2008: 896).

Birleşme konusunda 17 Nisan 1963 tarihinde önemli bir adım atılmış; Irak, Mısır ve Suriye, Birlik Anlaşması imzalamıştır. Fakat bu süreç yaşanırken Suriye Baas Partisi içerisinde fikir ayrılıkları çatışma düzeyine çıkmıştır. Mişel Eflak, Salah Bitar, Emin el-Hafız gibi Baas partisinin kurucularının bulunduğu Arap milliyetçiliği ve Arap ülkeleri ile birleşme yanlısı olan grubun karşısında, Salah Cedit, Hafız Esad ve Muhammed Ümran gibi Nusayri subayların oluşturduğu, önceliği Suriye olan ve Suriye'de sosyalizmin yerleşmesi gerektiğini savunan bir grup yer almıştır (Şen, 2010: 232).

Önceliğin Suriye ve Suriye’de sosyalizmin yerleşmesini savunan grup ordu içinde önemli bir tabana sahip olmuş ve “bölgeciler” olarak adlandırılmıştır. Birleşme taraftarı ve Nasr yanlılarının ordudan, kamu kurumlarından ve özel sektörden tasfiye edilmesi Mısır ve Suriye’nin birleşmesini güçleştiren bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Nasr taraftarı olan ve birleşme yanlısı gösteriler düzenleyen Suriye halkına karşı sert tedbirler uygulanması neticesinde gösterilerde ölümler meydana gelmiştir. 8-9 Mayıs 1963 yılında yapılan gösterilerde 50 gösterici, güvenlik güçleri tarafından öldürülmüştür. Yaşanan gelişmelerden sonra Mısır’ın başında bulunan Nasr, tüm Baas Partisi üyelerini dinsizlikle ve faşist olmakla suçlayarak Birlik Anlaşması’ndan çekildiğini açıklamıştır (Şen, 2010: 234). Böylece Birleşik Arap Cumhuriyeti fikri bir kez daha başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Hem Irak hem de Suriye’de Baas Partisinin iktidarda bulunması iki ülkenin ilişkilerinin geliştirmesini sağlamıştır. Mısır’ın Birlik Anlaşması’ndan çekilmesi neticesinde Irak ve Suriye birleşme konusunda görüşmeler yapmışlardır. Görüşmeler sonrasında 8 Ekim 1963 tarihinde Ekonomik ve Askeri İşbirliği Anlaşması imzalanmış, 23 Ekim 1963 tarihinde ise birleşme konusunda karar alınmıştır. Bu dönemde Irak’ın kuzeyindeki Kürt isyancıların çıkardığı olayların bastırılması için Suriye, Irak yönetimine askeri birlik göndererek yardımcı olmuştur. 18 Kasım 1963 tarihinde Irak’ta gerçekleştirilen askeri darbe sonrasında Irak Baas Partisi yönetimden uzaklaştırılmış ve yeni yönetim Suriye yerine Mısır ile ilişkilerini geliştirme yolunu tercih etmiştir (Şen, 2010: 241).

1964 yılında Suriye’de ekonomik anlamda yaşanan sıkıntılar ülkedeki huzurun bozulmasına neden olmuştur. Suriye’de kişiler ve ideolojiler arasında yaşanan çatışma durumu toplumda önemli bir konumda bulunan Müslüman Kardeşler’in etkisiyle mezhepsel bir çatışma halini almıştır (Şen, 2010: 243). Müslüman Kardeşler örgütü Arap milliyetçiliğini savunduğunu iddia etse de, sadece Sünni Müslümanları bünyesinde barındıran ve Nusayrileri İslamiyet dışı olarak kabul eden bir düşünce sistemine sahiptir (Atlıoğlu, 2007: 85).

5 Nisan 1964 tarihinde Sünnilerin çoğunlukta olduğu Hama şehrinde Baas Partisi karşıtı bir ayaklanma başlamıştır. Ayaklanmayı bastırmakla görevli askerlere Hama'da bulunan Sultan Camii'nden ateş edilmesi ve askerlerin ateşe karşılık olarak Sultan Camii'ni top ateşine tutması neticesinde çok sayıda ölüm meydana gelmiştir. Söz konusu ayaklanma bastırılırken tankların kullanılması ve camilerin hedef alınması, Baas Partisi içindeki subaylar arasında fikir ayrılıklarına neden olmuştur (Şen, 2010: 244).

1964 yılında Başbakan Emin el-Hafız ile Genelkurmay Başkanı Salah Cedit arasında rekabet yaşanmaya başlamış ve aynı yıl içerisinde Hafız Esad Hava Kuvvetleri Komutanı yapılmıştır. Hafız Esad ve Salah Cedit, Nusayri kökenli subayları orduda üst kademelere yerleştirirken, Başbakan Emin el-Hafız orduda Nusayrilerin güçlenmesinden rahatsız olmuş ve Sünni subayları örgütleyerek karşı bir cephe oluşturma çabasına girmiştir. İki taraf arasındaki mücadele sadece mezhep tabanlı olmakla kalmamış, Emin el-Hafız'ın başını çektiği grup Suriye'nin Mısır ile birleşmesi gerektiğini savunarak diğer grubun İsrail karşıtı sert politikasını eleştirmiştir. İki grup arasında gittikçe sertleşen mücadele sonunda Emin el-Hafız, 1966 yılında Başbakanlık görevinden istifa etmiştir (Dam, 2011: 62).

Baas Partisi içindeki kutuplaşmalar ve güç mücadeleleri neticesinde 23 Şubat 1966 tarihinde Salah Cedit ve Hafız Esad yanlısı çoğunluğu Nusayri subaylardan oluşan bir grup askeri darbe yaparak ülke yönetimini ele geçirmişlerdir (Arı, 2007: 277). Söz konusu askeri darbe ülke tarihinde yaşanan sayısız darbelerden biri gibi görünmekle beraber en kanlı darbe olarak nitelendirilmektedir (Primakov, 2010: 106). Darbenin hemen ardından Baas Partisi'nin kurucularından olan Mişel Eflak ve Salah Bitar tutuklanmamak için Lübnan'a kaçmışlardır. Askeri darbeyi yapan grup parti içindeki muhalif unsurlara karşı sert tedbirler uygulamıştır (Şen, 2010: 249).

Darbenin ardından 1 Mart 1966 tarihinde yeni hükümet kurulmuş ve Nusayri olan Salah Cedit Devlet Başkanlığı'na kendisi yerine Sünni olan Nureddin el-Attasi'yi getirmiştir. Suriye'de devlet başkanının Sünni bir Müslüman olması ülke geleneklerinden olması nedeniyle Salah Cedit'in bu kararı aldığı söylenebilir. Her ne kadar Salah Cedit Devlet Başkanı olmasa da

ülke yönetimine yön veren bir kişilik olarak varlığını korumuştur. Salah Cedit Genelkurmay Başkanlığı görevine ise Marksist fikirleriyle bilinen Ahmet Süveydani'yi getirmiştir. Genelkurmay Başkanlığı'na yapılan söz konusu atamayı uygun görmeyen Hafız Esad ise Savunma Bakanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığına getirilmiştir. Yeni hükümetin en büyük özelliği Marksist fikirleri benimsemiş kişilerden meydana gelmesi olmuştur. Hükümetin diğer bir özelliği ise bakanların tamamının 30'lu yaşların ortalarında olmalarıdır. Marksist fikirlerle hareket eden yeni hükümetin icraatları ideolojileri ile uyumlu olmuş; yabancılara ait petrol şirketleri 1964 yılında kamulaştırılmış ve devlet kontrolü altına alınmıştır. Özel mülkiyete ait toprakların kamulaştırılması, köylülere toprak kiralanmayarak sadece kullanım hakkı verilmesi, lüks malların ithalatının yasaklanması, dini esas alan eğitim kurumlarının kontrol altına alınması veya kapatılması ve subayların akademik eğitim almak için Sovyetler Birliği'ne gönderilmeleri hükümetin başlıca icraatlarından olmuştur (Şen, 2010: 250-251).

Salah Cedit ve Hafız Esad arasında zamanla fikir ayrılıkları yaşanmaya başlamıştır. Salah Cedit sivillere dayalı bir yönetim anlayışı yerleştirmeye çalışırken Hafız Esad ise ordudaki Nusayrilerin etkinliğini artırarak gücünü pekiştirme çabası içerisine girmiştir (Koyuncu, 2013: 121). Darbeyi beraber yapan Salah Cedit ve Hafız Esad arasındaki fikir ayrılıkları 1967 Arap-İsrail Savaşıyla birlikte belirginleşmeye başlamıştır. 1967 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı Ortadoğu'da ve özellikle Suriye'de önemli gelişmelere neden olmuştur.

1967 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı öncesinde Araplar, İsrail'e göre oldukça avantajlı durumda bulunmaktaydılar. Arapların 2700 tankına karşılık İsrail'in 800 tankı, Arapların 800 savaş uçağına karşılık İsrail'in 190 savaş uçağı, Arapların 217 gemisine karşılık İsrail'in 37 gemisi bulunmaktaydı. Ayrıca İsrail'in nüfusu Arap toplam nüfusunun yirmi beşte birine denk gelmekteydi (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 435).

İsrail, 1967 yılında İngiltere ve Fransa'nın askeri desteğinden yoksun kalmıştır. Bölgenin önemli aktörlerinden biri olan ABD'nin Vietnam Savaşı ile ilgileniyor olması, Ortadoğu'daki gelişmelere askeri olarak müdahale

edememesine neden olmuştur. ABD'nin bölgeye askeri anlamda müdahale edebilecek bir durumda bulunmaması, SSCB'nin bölgede etkin hale gelmesini sağlamıştır (Yılmaz Şahin, 2011: 168). Bölgede yaşanan söz konusu gelişmeler ışığında Mısır, Tiran Boğazı'nı 23 Mayıs 1967 tarihinde İsrail gemilerinin geçişine kapatmıştır (Primakov, 2010: 147). Ürdün, Mısır ve Irak arasında 4 Haziran 1967 tarihinde savunma antlaşması imzalanmıştır. İsrail söz konusu antlaşmayı kendi güvenliğine bir tehdit olarak görmüş ve 5 Haziran 1967 tarihinde ilk saldırıyı yaparak savaşı başlatan taraf olmuştur (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 435; Bresheeth, 2012).

1967 yılında yaşanan savaşta Suriye; Mısır ve Ürdün ile kıyaslandığında oldukça avantajlı konumda bulunmaktaydı. Mısır ve Ürdün'ün İsrail ile olan kara sınırı oldukça uzundu ve savunulması güçtü. Suriye ile İsrail arasındaki sınır ise Golan Tepeleri'nden ibaretti ve söz konusu bölge Suriye'nin elinde bulunmaktaydı (Kuras, 2012).

İsrail, Mısır Hava Kuvvetleri'nin tamamını üç gün içinde imha ederek 8 Haziran 1967 tarihi itibarı ile Mısır'ı savaşta tamamen yenik duruma düşürmüştür. Mısır'ın savaşta kaybı oldukça ağır olmuştur. 10.000 asker, 1500 subay hayatını kaybetmiş, 5000 asker ve 500 subay ise yaralanmıştır. Mısır savaş sonunda askeri teçhizatının %80'nini kaybetmiştir (Arı, 2007: 267). Suriye Hava Kuvvetleri'nin üçte ikisi İsrail tarafından imha edilmiştir. Ürdün ve Mısır'ın yenik duruma düşmesi ve Suriye'nin de her an işgal tehlikesi altında bulunması, bölge ülkeleri için yok olmanın eşiği olarak görülmeye başlanmıştır. Suriye'nin arkasındaki SSCB desteği konusunda İsrail'in ABD tarafından uyarılması (Arı, 2007: 320; Yılmaz Şahin, 2011: 169) ve SSCB'nin İsrail'e nota vermesinin ardından sadece altı gün süren savaş 10 Haziran 1967 tarihinde sona ermiştir (Primakov, 2010: 155). Altı gün gibi kısa süreli bir savaşta İsrail topraklarını dört kat²⁹ büyötmüştür. Sina yarımadası, Gazze bölgesi, Kudüs, Ürdün topraklarının bir kısmı ve

²⁹ İsrail 8000 mil kare olan topraklarına Altı Gün Savaşları'ndan sonra 26.474 mil kare daha toprak eklemiştir (Yılmaz Şahin, 2011: 169).

Suriye'nin Golan Tepeleri³⁰ Bölgesi, savaş neticesinde artık İsrail toprakları olmuştur (Hinnesbusch, 2001: 141; Yamakoğlu, 2003: 207).

22 Haziran 1967 tarihinde BM nezdinde yapılan barış görüşmelerinde Türkiye, İsrail'in kuvvet yoluyla kazandığı toprakları terk etmesi gerektiğini belirtmiş, İsrail'in savaştan önceki sınırlarına geri çekilmesini istemiş ve bu doğrultuda Arap Devletleri ile beraber Mısır ve Suriye lehine oy kullanmıştır. Türkiye'nin bahsedilen görüşmelerde Arap devletlerini desteklemesi Arap ülkeleri tarafından takdir edilmiş ve Türkiye'ye karşı bölge ülkelerinde olumlu bir algının oluşmasına neden olmuştur (Türkmen, 2010: 21).

1967 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı'nın Araplar aleyhine sonuçlanması ve İsrail'in kutsal mekânları işgal etmesi, Suriye'de Baas Partisi'nin başarısızlığı olarak görülmüştür. Suriye Hava Kuvvetleri'nin savaştan ağır bir tahribatla ayrılması, Hafız Esad'ın muhalifler ve kendi partisi tarafından sorumlu tutulmasına neden olmuştur. Esad ise yaşanan başarısızlığın nedenini Salah Cedit'in politikalarına bağlamıştır (Dam, 2011: 62). Salah Cedit ve Hafız Esad arasındaki fikir ayrılıkları savaşın İsrail lehine sonuçlanmasına neden olan etkenlerden biri olmuştur (Kuras, 2012). 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'nın dördüncü gününe kadar Hafız Esad'ın emrindeki birlikleri cepheye neden göndermediği sorusu günümüzde dahi hala tartışılan bir konu olmuş ve sır olarak kalmıştır (Erdemol, 2013: 25).

Hafız Esad ile Salah Cedit arasındaki güç mücadelesinde Esad'a önemli avantaj sağlayan bir gelişme Filistin sorununda ortaya çıkmıştır. Yaser Arafat'ın 1969 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün başına geçmesi Esad ve Cedit arasında yeni bir sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Salah Cedit, FKÖ'ne her türlü destek verilmesi yönünde hareket ederken, Esad ise tam tersi istikamette bir eğilim göstermiştir (Şen, 2010: 265-266). Hafız Esad, FKÖ'nün Suriye topraklarını kullanarak İsrail gibi askeri yapısı güçlü olan bir devlete saldırmasının Suriye'nin geleceğini tehlikeye atacağını

³⁰ Golan Tepeleri Bölgesi Suriye'nin başkenti Şam'a sadece 48 km. uzaklıktadır. Bir ülkenin başkentine 48 km. mesafedeki bir bölgenin düşman olarak kabul ettiği bir devletin işgali altında olması önemli bir güvenlik zafiyeti olarak görülmektedir.

düşünmekteydi. Söz konusu nedenle Esad, FKÖ'nün desteklenmemesini ve Suriye topraklarını terk etmesi gerektiğini savunmuştur (Koyuncu, 2013: 122). 1970 yılında Ürdün ordusu ile FKÖ arasında yaşanan çatışmalarda Salah Cedit'in FKÖ'ye destek olması için 200 tankı Ürdün'e göndermesi, Hafız Esad tarafından eleştirilmiştir. Esad'ın, gönderilen 200 tankın hava kuvvetleri tarafından desteklenmesini engellediği yönünde iddialar bulunmaktadır (Karabat, 2013: 56). ABD ve İsrail'in Ürdün'ü FKÖ'den korumak için yardımda bulunması neticesinde Ürdün ordusu, ülkesine girmiş bulunan Suriye ordusuna karşı saldırıya geçmiştir. Hafız Esad söz konusu saldırı başlamadan önce Hava Kuvvetleri'ni Ürdün'den çekmiştir. Salah Cedit ve Hafız Esad arasındaki güç mücadelesi ülkenin yönetilmesini içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur (Şen, 2010: 265-269).

1963 yılında beraber hareket ederek askeri darbe ile yönetime gelen Hafız Esad ve Salah Cedit, 1970 yılına gelindiğinde birbirlerine rakip güçler olmuşlardır. Darbede beraber hareket ettiği tüm unsurları saf dışı bırakan Hafız Esad, 13 Kasım 1970 tarihinde askeri darbe yaparak iktidarı ele geçirmiştir (Ehteshami ve Hinnebusch, 1997: 61). Esad söz konusu darbe ile Salah Cedit hükümetinin üyelerini ve Baas Partisi'nin tüm yöneticilerini tutuklatmıştır (Koyuncu, 2013: 124). 1970 yılında Esad ailesinin eline geçen Suriye yönetimi günümüze kadar devam etmiştir.

d. Hafız Esad Dönemi (1970-2000)

Hafız Esad, 6 Kasım 1930 tarihinde Nusayri kökenli bir ailenin çocuğu olarak Lazkiye şehrine bağlı Türkiye sınırı yakınlarındaki Kardaha Köyü'nde dünyaya gelmiştir (Morrison, 2009: 79; Karabat, 2013: 52). Asıl soyadı Vahş (Vahşi Hayvan) olan Hafız Esad, daha sonra soyadını Esad (aslan) olarak değiştirmiştir. Lise yıllarından itibaren siyasete ilgi duyan Esad, Fransız Manda Yönetimi döneminde milliyetçi duygularla Fransa karşıtı faaliyetlerde yer almıştır. Söz konusu faaliyetlerinden dolayı bir süre hapiste kalan Esad, 1947 yılında Baas Partisine üye olmuştur (Atlıoğlu, 2007: 42; Koyuncu, 2013: 133-137). 1951 yılında Humus Askeri Akademisi'ne kayıt olarak ordu saflarına katılan Esad, 1955 yılında Halep Hava Okulu'ndan savaş pilotu olarak mezun olmuştur. Akrobasi uçuşlarındaki başarısı ile

bilinen Esad, 1958 yılında Sovyetler Birliği'nde 11 ay uçuş eğitimi almıştır. 1959 yılında gizlice kurulan Askeri Komite'nin kurucuları arasında yer alan Esad, 8 Mart 1963 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbenin de önde gelen isimlerinden biri olmuştur. 1964 yılında generalliğe terfi ettirilen ve Hava Kuvvetleri Komutanı olan Esad, 23 Şubat 1966 tarihindeki askeri darbede Salah Cedit'i desteklemiştir (Morrison, 2009: 79; Koyuncu, 2013: 133-137).

Darbeden sonra Savunma Bakanlığı görevi ile birlikte Hava Kuvvetleri Komutanlığını yürüten Esad, tüm süreç boyunca kendine yakın isimleri önemli makamlara getirirken, kendisine muhalif olabilecek tüm unsurları ordudan uzaklaştırmıştır. Suriye siyasi hayatının önemli bir parçası olan orduyu büyük oranda eline geçiren Esad, iktidarı boyunca söz konusu avantajını kullanarak ülkeyi yönetmiştir (Arı, 2007: 464-465; Koyuncu, 2013: 133-147).

1970 yılında Ürdün'de bulunan Filistinlileri korumak maksadıyla Suriye ordusunun harekete geçmesi gerektiğine inanan Baas Partisi yöneticileri ile Esad arasında anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Baas yöneticilerinin direktiflerini dinlemeyen Esad görevden alınmak istenmiştir. Hafız Esad söz konusu girişime askeri darbe ile karşılık vermiş ve yönetimi ele geçirmiştir (Birdal ve Günay, 2013: 199). 13 Kasım 1970 tarihinde askeri darbe ile ülke yönetimini ele geçiren Hafız Esad, 12 Mart 1971 tarihinde ülkenin ilk Nusayri Cumhurbaşkanı olmuştur (Arı, 2007: 465; Arıkan, 2012). Hafız Esad darbenin ardından yaptığı açıklamada "yaşanan sürecin bir askeri darbe olmadığını bir düzeltme hareketi olduğunu" ifade etmiştir (Seale, 1988: 171).

Esad, iktidarı boyunca yönetime tehdit herhangi bir unsurun doğmasına izin vermemeye ve politikalarına geniş bir halk desteği sağlamaya çalışmıştır (Seale, 1988:173). 12 Mart 1971 tarihinde yapılan seçimle oyların % 99,2'sini alan Hafız Esad, yedi yıllık bir dönem için Cumhurbaşkanı olmuştur. 7 Mart 1972 tarihinde ülkenin en yüksek karar makamı olan Ulusal Cephe'yi kuran Esad, söz konusu cephenin 18 üyesinin 9'unu Baas Partisi üyelerinden seçmiştir (Atlıoğlu, 2007: 39). Nasr yanlıları, Arap sosyalistleri ve komünistleri bünyesinde barındıran Ulusal Cephe (Şen, 2010: 270-272) tüzüğü

gereğince, öğrenciler ve ordu mensuplarının siyasi faaliyetlere katılmaları yasaklanmış, fakat Baas Partisi üyeleri bu maddenin dışında bırakılmıştır (Birdal ve Günay, 2013: 199).

1970 yılında Ortadoğu coğrafyasında sadece Suriye’de yönetim değişikliği olmamıştır. Mısır’da efsane lider Nasr, 28 Eylül 1970 tarihinde geçirdiği kalp krizi sonrasında ölmüş yerine Amerika’ya yakınlık duyan Enver Sedat³¹ (1918-1981) iktidara gelmiştir (Yılmaz Şahin, 2011: 192). Ülke yönetimini devralan Enver Sedat, 13 Kasım 1971 tarihinde Nasr’ın beraber çalıştığı kadroları tasfiye etmiştir (Primakov, 2010: 172). Enver Sedat, bölgede Amerika ve İsrail ile iyi ilişkiler geliştirme yolunda hareket etmiş ve Mısır’ın egemenlik haklarını hiçe sayan Camp David³² anlaşmasını imzalamıştır. Böylece Nasr döneminde yükselen Arap milliyetçiliği fikri zayıflamış, yerine ise emperyalist devletlerle yakın ilişkiler kurma fikri öne çıkmıştır (Bresheeth, 2012). Enver Sedat, Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri askıya almış ve Mısır’da bulunan Sovyetler Birliği’ne ait askeri tesisleri kapatmış, Sovyet danışman ve teknisyenleri ülkeden çıkarmış ve Sovyetlerle yapılan tüm anlaşmaları iptal etmiştir (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 449; Türkmen, 2010: 22). Enver Sedat, Ekim 1981’de düzenlenen bir suikast sonucunda öldürülmüş (Primakov, 2010: 24), yerine ise kendisi ile aynı çizgide yer alan Hüsnü Mübarek gelmiştir (Birdal ve Günay, 2013: 53). Enver Sedat’a gerçekleştirilen suikastın arkasında Müslüman Kardeşler örgütü olduğu iddia edilmektedir (Arı, 2007: 412; Erdemol, 2013: 50). Enver Sedat suikastının ardından Müslüman Kardeşler, Hafız Esad’ın da sonunun aynı olacağını ifade eden bildiriler dağıtmışlardır (Karabat, 2013: 71).

Hafız Esad döneminde Suriye toplumu, devlet tarafından kontrol altında tutulmuş, otoriter ve istikrarlı bir rejim kurulmuştur. Siyasi partiler Kanunu’nun olmadığı ve bağımsız siyasi partilerin kurulamadığı Suriye’de,

³¹ Enver Sedat 1918 yılında Mısır’da dünyaya gelmiştir.1969 yılından itibaren Nasr’ın yardımcılığını yapan Enver Sedat, silik ve renksiz kişiliği ile bilinmekteydi. Yönetimde ideoloji yerine Mısır’ın çıkarlarını ön planda tutan Sedat, ABD ile yakın ilişkiler kurmuştur (Arı, 2007: 359-360). Enver Sedat’a 1978 yılında Nobel Barış ödülü verilmiştir (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 469).

³² 17 Eylül 1978 tarihinde Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Menahem Begin arasında Camp David Çerçeve Antlaşmaları imzalanmıştır. Antlaşma ile İsrail Sina’dan çekilmeyi kabul etmekle birlikte Tiran Boğazı ve Süveyş Kanalından serbest geçiş hakkı elde etmiştir. Mısır’ın söz konusu antlaşmayı imzalaması Arap Birliği tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Yılmaz Şahin, 2011: 233-237).

halk Hafız Esad döneminde siyasi hayattan uzak tutulmuştur (Atlıoğlu, 2012; Çınar, 2013: 49). Fakat Sünni kesimin siyaset yapabilmesi için bağımsız adayların seçimlere girebilmesine ve mecliste yer alabilmelerine Hafız Esad döneminde olanak tanınmıştır (Caner, 2012).

Hafız Esad ülkede çoğunluğu oluşturan Sünni Müslümanların tepkisini çekmemek ve rejiminin devamını sağlamak için dini hassasiyetleri dikkate alan bir takım düzenlemeler yapmıştır. Resmi tatilin Cuma günü olması, devlet kurumlarında çalışan bayanların ve okullardaki kız öğrencilerin başörtüsü takabilmeleri, erkeklerin sakal bırakabilmesi, okullarda Kur'an derslerinin olması, erkeğin birden çok kadınla evlenebilmesi ve içki satışının Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde kısıtlanması gibi uygulamalar Hafız Esad tarafından Sünni Müslümanların istekleri doğrultusunda hayata geçirilmiştir (Soyalan, 2013: 147). Hafız Esad, Cuma namazlarını Emevi Camii'nde kılmış ve Sünni bir din âlimi olan Ramazan el-Buti'nin hutbelerini dinlemiştir. Hafız Esad, oğlu Beşşar Esad'ı iyi bir Müslüman olarak yetiştirmesi için Buti'ye emanet etmiştir (Karabat, 2013: 17).

Hafız Esad iktidarının bekasını sağlamak için yönetim kademelerine güvendiği insanları ve yakın çevresini yerleştirmiştir. Örneğin kardeşi Rıfat Esad'ı; görevi muhalif hareketleri engellemek olan Savunma Birliği Komutanlığına getirmiştir (Soyalan, 2013: 104). Nusayri kökenli olan Esad sayesinde ülkede Nusayrilerin yönetim kademelerindeki etkinliği artmıştır. Özellikle askeri bürokrasi, istihbarat birimleri ve sanayi tesislerinin yönetim kademesinin önemli kısmı Hafız Esad tarafından Nusayrilerden teşkil edilmiştir (Arı, 2007: 467; Caner, 2012).

İktidarını güçlendirmek ve anayasal zemine oturtmak isteyen Esad, 31 Ocak 1973 tarihinde taslak anayasa metnini açıklamıştır. Söz konusu metinde "devletin dini İslam'dır" ibaresinin yer almaması ve seküler bir anayasa yapma niyetinde olması neticesinde ülkede ayaklanmalar çıkmıştır. Söz konusu ayaklanmalarda başı çeken en önemli unsur Müslüman Kardeşler olmuştur. Protestoları engellemek için Esad anayasa taslak metnine "devlet başkanı mutlaka Müslüman olmalıdır" ibaresini eklemiştir.

Müslüman Kardeşler, Esad'ın söz konusu maddeyi eklemesini yeterli görmemiş ve protestolarına devam etmiştir (Seale, 1988: 173:174). Müslüman Kardeşler'in, Baas Partisi ve Hafız Esad'a düşman olmalarının nedenlerinden biri 1967 yılında İsrail ile yapılan savaşta Golan Tepelerinin kaybedilmesinden Hafız Esad'ı sorumlu tutmaları diğeri ise devletin resmi dini İslam'dır ibaresini anayasaya koymamasıdır (Çınar, 2013: 33). Müslüman Kardeşler'in Genel Başkan Yardımcılığını yapan Züheyr Salim "Müslüman Kardeşler'in istediği şeriat devletidir" diyerek örgütün amacının bulundukları ülkelerdeki rejimleri değiştirmek ve İslami esaslara dayanan şeriat devletleri kurmak olduğunu ifade etmiştir (Atlıoğlu, 2007: 86).

12 Mart 1973 tarihinde yapılan anayasa referandumu ile yeni anayasa %97,6 oy alarak kabul edilmiştir. Yeni anayasaya göre Esad, Cumhurbaşkanı ve ordunun başkomutanı olmuştur. Esad ayrıca yürütmenin başı olarak başbakan ve bakanları atama yetkisi ile beraber kanunları veto etme yetkisini de kendisinde toplamıştır. Hafız Esad, 1978 Mart ayında yapılan seçimlerde oyların %99,6'sını, 1985 Şubat ayında yapılan seçimlerde ise oyların %99,9'unu almıştır (Koyuncu, 2013: 124). Esad iktidarıyla beraber Baas Partisi de güçlenmiş ve 1986 yılında yapılan meclis seçimlerinde 195 sandalyeli meclisin 129'unu kazanmıştır (Arı, 2007: 472).

Esad rejimini güçlendirmek ve İsrail karşıtlığı politikalarını etkin bir şekilde yürütebilmek için önemli miktarda askeri harcamalar yapmıştır. 1967 yılında 50.000 olan asker sayısı, 1973 yılında 225.000 sayısına, 1980 yılına gelindiğinde ise 400.000'e ulaşmıştır (Cleveland ve Bunton, 2009: 404). Polis ve istihbarat³³ birimlerindeki çalışanların sayısı, 1990 yılı itibari ile 100.000 kişiye çıkmıştır (Şen, 2010: 273). Ayrıca görevleri Hafız Esad'ı korumak olan 20.000 kişilik özel bir birlik oluşturulmuştur (Soyalan, 2013: 153). 1980'li yılların başlarında Suriye, milli gelirinin %20'sini askeri harcamalara ayıran bir ülke durumuna gelmiştir (Arı, 2007: 469; Cleveland ve Bunton, 2009: 404).

³³ Suriye'de; Politik Güvenlik Müdürlüğü, Genel Güvenlik Müdürlüğü, Askeri İstihbarat ve Hava Kuvvetleri İstihbaratı olmak üzere dört istihbarat örgütü bulunmaktadır. Söz konusu örgütlerde faaliyet gösteren 500.000 istihbaratçının olduğu iddia edilmektedir (Atlıoğlu, 2007: 47).

Hafız Esad döneminde meydana gelen önemli gelişmelerden biri 1973 yılındaki Arap-İsrail Savaşı³⁴ olmuştur. 6 Ekim 1973 tarihinde Mısır ve Suriye'nin aynı anda İsrail'e saldırması sonucunda savaş başlamıştır (Arı, 2007: 368; Morrison, 2009: 70). Başlangıçta hazırlıksız yakalanan İsrail'e karşı başarı kazanan Mısır ve Suriye, savaşın ilerleyen safhalarında İsrail karşısında tutunamayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Savaş sonunda İsrail'in 2500 askeri ölmüş, 800 tank ve 100 hava aracı imha olmuştur. Suriye'nin 3500, Mısır'ın ise 7700 askeri savaş sonunda hayatını kaybetmiştir. Mısır ve Suriye toplamda 2000 tank ve 450 hava aracını savaş sonunda kaybetmiştir (Cleveland ve Bunton, 2009: 376).

ABD'nin savaş esnasında İsrail'e 2,2 milyar dolarlık yardımda bulunmasına tepki gösteren (Walt ve Mearsheimer, 2014: 15), Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Libya, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi petrol üreticisi konumundaki ülkeler Mısır ve Suriye'nin savaşı kaybetmelerinin ardından bir araya gelerek petrolü İsrail'e karşı bir silah olarak kullanma kararı vermişlerdir. İsrail'in işgal ettiği toprakları terk edinceye kadar petrol üretimini %5 düşürme kararı alan söz konusu ülkeler petrol fiyatlarının %70 oranında artmasına neden olmuştur (Phillips, 2010: 45; Yılmaz Şahin, 2011: 210-212). 19 Ekim 1973 tarihinde başlayan petrol ambargosu; ABD, Hollanda, Portekiz ve Güney Afrika Cumhuriyetlerine yönelik olmuş ve 17 Mart 1973 tarihinde sonra ermiştir (Primakov, 2010: 203). Arapların savaş sonrasında kısmen de olsa beraber hareket etmesiyle durdurulan petrol sevkiyatı, ABD ve Avrupa sanayisinin çökme noktasına gelmesine neden olmuştur (Sarigöl, 2012). 22 Ekim 1973 tarihinde barış anlaşması imzalanarak savaş sona erdirilmiştir (Arı, 2007: 371).

1973 savaşında Türkiye, Arap halklarını destekleyen bir çizgide bulunmuştur. Türkiye, ABD'nin İncirlik Üssü'nü kullanarak İsrail'e yardım etmesine izin vermemiştir (Uslu, 2010; Karpat, 2013: 291). Suriye ve Mısır'a yardım götüren Sovyet uçaklarının Türkiye hava sahasını kullanmasına Türkiye tarafından izin verilmesi, Araplar tarafından memnuniyetle

³⁴ Söz konusu savaşın adı Yom Kippur olarak da bilinmektedir. Yom Kippur Yahudilerin 25 saat süren orucuna verilen isimdir (Yılmaz Şahin, 2011: 197; Kireççi, 2012: 121).

karşılanmıştır. Türkiye'nin söz konusu tutumunun karşılığı olarak, Türkiye'nin petrol ihracatının önemli bir bölümünü karşılayan Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı projesi hızlandırılmış ve 1977 yılında tamamlanmıştır. Türkiye'nin savaşta Arap halklarının yanında yer alması, Libya'nın Türkiye'ye 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nda askeri destek sağlamasına sebep olmuştur. Muammer Kaddafi yönetimindeki Libya, harekât boyunca Türk savaş uçaklarının yakıt ve lastik ihtiyaçlarını karşılama noktasında Türkiye'ye yardımcı olmuştur (Türkmen, 2010: 22; Sarıgöl: 2012).

Bir Arap devletinin ilk kez İsrail'e savaş açması, Suriye halkı nezdinde Hafız Esad'a sempati duyulmasına neden olmuştur. 1973 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'na kadar saldıran tarafın İsrail olması ve Hafız Esad'ın tarihi akışına meydan okuyan bir şekilde İsrail'e saldırması, Suriye halkında "Biz de İsrail'e istediğimiz zaman savaş ilan edebiliriz" algısını uyandırmıştır (Erdemol, 2013: 28). Savaş esnasında geçici bir süre de olsa İsrail'e karşı üstünlük sağlayan Esad, halktan büyük bir destek görmüştür. Söz konusu savaşın Suriye ekonomisine maliyeti 3,5 milyar dolar olmuştur. İsrail düşmanlığı ile hareket ederek savaşta yer alan Suriye, her ne kadar savaşta maddi kayıplara uğrasa da sempatisini kazandığı Arap dünyasından önemli miktarlarda maddi yardım almıştır. Arap-İsrail savaşının önemli sonuçlarından biri, Mısır'ın Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini azaltması, ABD ile yakınlaşması ve İsrail karşıtı politikalarını sonlandırması olmuştur (Yılmaz Şahin, 2011: 201-208; Birdal ve Günay, 2013: 56). ABD ve Batı yanlısı bir çizgiye gelen Mısır, Arap dünyasında yalnızlaşırken Suriye önemli bir aktör haline gelmiştir (Şen, 2010: 198-199; Soyalan, 2013: 108).

Hafız Esad bir taraftan dış gelişmelerden kaynaklanan tehditler ve savaşlarla yüzleşirken, bir taraftan da ülkedeki muhaliflerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1970'li yıllarda birçok Nusayri lider ve gayri Müslim iş adamı Müslüman Kardeşler tarafından düzenlenen suikastlar sonucunda hayatını kaybetmiştir (Ayhan, 2012: 358). 1977-1982 yılları arasında Müslüman Kardeşler tarafından yapılan saldırılarda Baas yöneticilerine ilaveten akademisyenler, avukatlar, askerler, öğrenciler ve devlet görevlileri hayatını kaybetmiştir (Mahalli, 2014: 105). 16 Haziran 1979 tarihinde Halep'te

bulunan Askeri Akademi öğrencilerine düzenlenen bir saldırıda 83 askeri öğrenci, Müslüman Kardeşler üyesi nöbetçi subay İbrahim el-Yusuf tarafından öldürülmüştür. Yusuf, okulun bir salonuna topladığı öğrenciler arasından Dürzî, Hristiyan ve Nusayri olanları ayırmak ve üzerlerine makineli tüfekle ateş etmek suretiyle saldırıyı gerçekleştirmiştir (Karabat, 2013: 70). Saldırının arkasında Müslüman Kardeşler'in olduğunu açıklayan Hafız Esad yönetimi, Tedmur Hapishanesi'nde bulunan 15 Müslüman Kardeşler üyesini kardeşi Rifat Esad'ı görevlendirerek idam ettirmiştir (Şen, 2010: 275).

Müslüman Kardeşler, birincisi 26 Ocak 1980 tarihinde olmak üzere Hafız Esad'a yönelik üç suikast girişiminde bulunmuştur (Mahalli, 2014: 108). 26 Haziran 1980 tarihindeki suikast girişiminden kurtulan Hafız Esad, rejimi korumak adına daha sert tedbirler almaya yönelmiştir (Jacobson [web], 2005). Esad kendisine yönelik suikastın Müslüman Kardeşler tarafından yapıldığını belirterek hapiste bulunan 550 (bazı kaynaklara göre 1000) Müslüman Kardeşler üyesinin öldürülmesi emrini vermiştir. 7 Temmuz 1980 tarihinde çıkarılan bir kanun ile Müslüman Kardeşler örgütüne üye olmanın cezası idam olarak belirlenmiştir (Dam, 2011: 105-106).

17 Ağustos 1981 tarihinde Müslüman Kardeşler Şam'da Bakanlar Kurulu'nun bulunduğu binaya, 3 Eylül 1981 tarihinde ise Dışişleri Bakanlığı binasına bombalı saldırılar gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu saldırılar esnasında 500 Nusayri ve 50 Rus hayatını kaybetmiştir (Çınar, 2013: 33). Şiddet eylemlerine devam eden Müslüman Kardeşler, 2 Şubat 1982 tarihinde başlayıp 28 Şubat 1982 tarihinde sona eren bir ayaklanmayı Hama kentinde gerçekleştirmişlerdir (Dam, 2011: 105; Bozkurt, 2012). Hama'da kontrolü ele geçiren Müslüman Kardeşler'in Baas Partisi üyelerine karşı katliam başlatması sonrasında Hafız Esad, ağır silahların da kullanıldığı bir operasyon ile Hama'da kontrolü yeniden ele geçirmiştir (Karabat, 2013: 71; Soyalan, 2013: 127). Hama'da Müslüman Kardeşler örgütüne karşı başlatılan operasyonun başındaki isim Hafız Esad'ın kardeşi Rifat Esad olmuş ve "Hama Kasabı" olarak adlandırılmıştır (Atlıoğlu, 2007: 50; Çınar, 2013: 157). Hafız Esad, binlerce insanın ölmesine neden olan Hama ayaklanmasının ardından hapishanelerde bulunan Müslüman Kardeşler üyelerini topluca

idam ettirmiştir (Şen, 2010: 277). Hama'da meydana gelen olaylarda 10.000 insan yaşamını yitirmiş ve şehir topçu atışları neticesinde büyük hasar görmüştür (Jacobson[web], 2005; Cleveland ve Bunton, 2009: 407). Müslüman Kardeşler'e göre ise Hama'da 30.000 kişi yaşamını yitirmiş, 800.000 kişi de Suriye'yi terk etmiştir (Çınar, 2013: 66). Hafız Esad, Hama'da isyan hareketine girişen Müslüman Kardeşler'in Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün tarafından desteklendiğini düşünmüştür. Hama'da binlerce insanın ölmesine neden olan olaylarda Suriye tarafında yer alan tek ülke İran olmuştur (Arı, 2007: 554). Hama olayları sonrasında Sünni muhalefet ciddi güç kaybına uğrasa da her an yeni bir isyanın çıkabileceğini değerlendiren Hafız Esad, istihbarat ve emniyette sadece Nusayrilerden oluşan birimler kurmaya başlamıştır (Ayhan, 2012: 358).

Müslüman Kardeşler örgütünün şiddet kullanması, hiyerarşik bir yapıda bulunması, belirli bir ideolojisinin olması ve devletin resmi görevlilerini öldürmesi, kısaca bir terör örgütü gibi faaliyetlerde bulunması ve Hafız Esad'ın devlet gücünü kullanarak Müslüman Kardeşler örgütüne karşı sert tedbirler alması ülkede kutuplaşmanın artmasına neden olmuştur.

1982 yılında iç isyanlarla uğraşan Hafız Esad ülke dışı gelişmelerde sıkıntılar yaşamıştır. 1976 yılından itibaren Lübnan'da askeri varlığını (yaklaşık 30.000 asker) sürdüren Suriye, 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesiyle Lübnan'daki etkinliğini kaybetmeye başlamıştır (Arı, 2007: 473; Rubin, 2007: 75). İsrail'in 1982 yılındaki Lübnan müdahalesi ile Lübnan topraklarında İsrail ve Suriye askerleri aynı anda varlıklarını sürdürmüştür (Soyalan, 2013: 116).

1983 yılında Hafız Esad geçirdiği kalp rahatsızlığı sonucunda tedavi olmak için yurt dışına çıkmış ve bir yıl süreyle tedavi olmuştur (Seale, 1988: 426). Hafız Esad'ın yurt dışına bulunmasını fırsat bilen kardeşi Rifat Esad³⁵,

³⁵ Rifat Esad 1937 yılında dünyaya gelmiştir. Hafız Esad'ın kardeşi, Beşşar Esad'ın amcasıdır. Suudi Arabistan Kralı Abdullah ile yakın ilişki içerisinde. Rifat Esad'ın oğlu Sümer Arab Networks News adlı bir uydu kanalı sahibidir ve kanal Beşşar Esad aleyhinde yayınlar yapmaktadır (Atlıoğlu, 2007: 85). Dört eşi bulunan Rifat Esad, Suriye'de olaylar başladığında ABD, Fransa, Londra ve İspanya'da bulunan ve değeri 600 milyon sterlin olan gayrimenkullerini satarak nakde çevirmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 199). Rifat Esad'ın dördüncü eşi Suudi Arabistan Kralı Abdullah Bin Abdülaziz'in kız kardeşi olan Lina el- Kayer'dir (Çınar, 2013: 157).

ülkenin kritik kurumlarına kendi adamlarını yerleştirmiş ülke yönetimini ele geçirmeye çalışmış ve devlet kurumlarına, sokaklara kendi fotoğraflarını astıracak kadar ileri gitmiştir (Çınar, 2013: 157; Soyalan, 2013:132). Hafız Esad tedavisinin ardından 28 Ocak 1984 tarihinde ülkeye döndüğünde duruma el koymuş ve Rıfat Esad'ın kadrolaşmasını süratle tasfiye etmiştir. Hafız Esad, kardeşi Rıfat Esad'ı söz konusu kalkışmasından sonra Rusya'ya sürgüne göndermiştir (Arı, 2007: 472). Daha sonra Avrupa'da yaşamaya başlayan Rıfat Esad, Suriye'ye dönmüş ve Hafız Esad tarafından Devlet Başkan Yardımcılığı görevine getirilmiştir. 1998 yılında Devlet Başkanı Yardımcılığı görevinden alınan Rıfat Esad, Ekim 1999'da Lazkiye'de bir ayaklanma çıkarmış ve yönetimi yeniden ele geçirmeye çalışmıştır. Devletin güvenlik güçleri ile Rıfat Esad taraftarları arasında çatışmalar yaşanmış ve ayaklanma Suriye ordusu tarafından bastırılmıştır (Atlıoğlu, 2007: 34). Rıfat Esad, 2011 yılında Suriye'de başlayan isyan hareketinde muhaliflerin tarafında yer almaktadır.

Hafız Esad döneminde Suriye ekonomisinde de önemli değişiklikler yaşanmıştır. Ekonomide Baasçı sosyalist bir anlayışı benimsemeyen Esad, kontrollü bir liberalizm yöntemini tercih etmiştir. Ülkede özel sektörün gelişmesini sağlamaya ve dış sermayenin ülkeye girmesine yönelik çalışmalar Hafız Esad döneminde başlamıştır (Atlıoğlu, 2007: 52-53; Caner, 2012). 1973 yılında kabul edilen anayasa özel mülkiyeti güvence altına almış ve girişimcilerin ülkede ekonomik hayata katılımlarını kolaylaştırmıştır. 1960-1970 yılları arasında Suriye ekonomisinin büyüme oranı % 5,7 seviyelerinde iken söz konusu oran 1970-1979 yılları arasında %9 olarak gerçekleşmiştir. 1968 yılında Suriye'de 850 km demiryolu bulunurken 1980 yılında ülkedeki demiryolu 2000 km olmuştur (Şen, 2010: 277-278). 1970 yılına kadar sadece pamuk ihraç eden bir ülke olan Suriye, Hafız Esad yönetimi ile birlikte hizmet, ticaret, sanayi sektöründen ve petrolden gelir elde eden bir ülke konumuna gelmiştir. Ayrıca petrol ihraç eden ülkelere verilen dış yardımlar da Suriye ekonomisinin canlanmasına neden olmuştur (Arı, 2007: 468).

Hafız Esad döneminde sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler devlet tekeline alınmıştır (Caner, 2012). 1963 yılında kırsal kesimin sadece %2'sine

elektrik verilebilirken söz konusu oran 1992 yılında %95'e çıkarılmıştır. Mühendislik mezunu olan herkese Hafız Esad döneminde iş garantisi verilmiş ve bu uygulama ülkede mühendis fazlasının olduğu 2004 yılına kadar devam etmiştir. Hafız Esad döneminde okul kıyafetleri ve ders kitapları öğrencilere ücretsiz olarak dağılmış, tarımsal alanda üretimler devlet tarafından sübvansé edilmiş ve piyasa değerinin üstünde devlet tarafından satın alınmıştır. Baas Partisi'nin iktidarı olan 20 yıllık dönem içerisinde kişi başına düşen milli gelir 10 kat artırılmıştır (Karabat, 2013: 73-76).

Hafız Esad döneminde ülkenin dış politikasında da değişiklikler yaşanmıştır. Salah Cedit döneminde Arap dünyasından dışlanan Suriye, Esad yönetimi ile birlikte ilişkilerini düzeltme noktasına gelmiştir. Hafız Esad Batı ve İsrail karşıtlığı politikasına dayanarak Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler geliştirme yolunu tercih etmiştir (Miş, 2004; Hogger, 2014). Hafız Esad ilk yurtdışı ziyaretini 1-3 Şubat 1973 tarihinde Sovyetler Birliği'ne gerçekleştirmiştir. Aynı dönemde Mısır ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin bozulması ve Mısır'ın ABD ile yakın ilişkiler geliştirmesi sonucunda Sovyetler Birliği, Suriye'yi bölgedeki en önemli müttefiki olarak kabul etmiştir (Arı, 2007: 469; Tudoroiu, 2013).

1980 yılının Ekim ayında Suriye ve Rusya 20 yıl süreli bir dostluk anlaşması imzalamışlardır. Söz konusu anlaşmaya göre Suriye, Tartus Limanı'nı Rusya'ya askeri üs olarak vermesinin karşılığında Rusya'dan T-72 tankları ve MIG-25 savaş uçakları almıştır (Özel, 2012; Caner, 2012). Suriye, Rusya'dan 600-800 km. menzile ulaşabilen SCUD füzelerini de söz konusu dönemde temin etmiştir (Kıbaroğlu, 2012). 1980 yılında imzalanan anlaşma ile beraber Suriye, Rusya'dan silah temin eden bir ülke konumuna gelmiştir. 1984 yılında Suriye ordusuna danışmanlık hizmeti veren 13.000 Rus olduğu iddia edilmiştir (Arı, 2007: 473). 1956-1985 yılları arasında Rusya'dan toplam 16,3 milyar dolarlık askeri malzeme alımı gerçekleştiren (Adıbelli, 2012) Suriye, 1986 yılında Ortadoğu'da Sovyetler Birliğinden en fazla silah satın alan ülke durumuna gelmiştir (Arıkan, 2012). Rusya açısından Suriye'yi önemli kılan neden sadece iki ülke arasındaki askeri ve ticari ilişkiler

olmamış; Rusya, Suriye üzerinden Ortadoğu ve İslam coğrafyasına açılarak siyasi kazanımlar elde etmiştir (Soyalan, 2013: 139).

Hafız Esad'ın dış politikasını şekillendiren temel düşünce İsrail ve ABD düşmanlığı olmuştur. Esad'a göre İsrail, hedefleri ABD tarafından belirlenmiş ve bölgede yayılmacı politikalar izleyen bir devlettir. İsrail'in yayılmacı politikaları karşısında Suriye'ye düşen görev ise İsrail'e karşı direnmek ve Arap devletlerinin birleşmesi yönünde çalışmalar yapmaktır (Cleveland ve Bunton, 2009: 404). Hafız Esad, İsrail'e karşı direnmek ve kaybedilen toprakları geri alabilmek için Suriye ordusunun imkân ve kabiliyetlerini artırma çabaları içerisine girmiştir. 1986 yılı itibariyle Suriye ordusunda 500 bin asker, 5000 tank, 200'ü yüksek performanslı olmak üzere 650 savaş uçağı, 102 füze bataryası bulunması (Hinnesbusch, 2001: 144), Hafız Esad'ın çabalarının sonucudur.

Hafız Esad döneminde Ortadoğu coğrafyasında meydana gelen önemli olaylardan biri de İran-Irak savaşıdır. Irak'ın 22 Eylül 1980 tarihinde İran'a saldırması ile başlayan ve 1988 yılına kadar devam eden, her iki ülkenin de Tablo-1'de görüldüğü üzere önemli kayıplar verdiği fakat sonucunda kazanan ve kaybedenin olmadığı İran-Irak Savaşı'nda Suriye, Arap olmayan İran tarafında yer alarak petrol zengini Arap devletlerinin tepkisini çekmiş ve bölgede yalnızlaşmıştır (Arı, 2007: 470). Başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinin tamamı söz konusu savaşta Irak'ı desteklemişlerdir (Mahalli, 2014: 59). Suriye'nin İran-Irak savaşında İran'ın yanında yer almasının mezhepsel nedenleri olduğu gibi, Hafız Esad'ın Saddam Hüseyin'e duyduğu kişisel nefretin ve Irak'ın Suriye sınırında yaşayan Sünni aşiretlerin Hafız Esad tarafından tehdit olarak algılanmasının da etkisi bulunmaktadır (Arı, 2007: 533; Arıkan, 2012).

Tablo-1: İran-Irak Savaşında Ülkelerin Kayıpları

Kayıplar	İran	Irak	Toplam
Ölü Sayısı	1.000.000	420.000	1.420.000
Yaralı ve Sakat Sayısı	1.700.000	900.000	2.600.000
Toplam Maddi Zarar (Milyar Dolar)	739	646	1325

Kaynak: (Özey, 1997: 10).

İran-Irak Savaşı'nın ardından Ortadoğu coğrafyasında köklü değişimlere neden olan yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'e saldırması ve 29 Ağustos 1990 tarihinde işgal etmesi, Ortadoğu'da siyasi ortamın değişmesine neden olmuştur (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 524). Hafız Esad, ABD'nin Irak'a müdahalesinde diğer Arap devletleri ile beraber ABD'nin yanında yer almıştır (Rubin, 2007: 77; Altınkaş, 2012). Suriye'nin savaşta ABD tarafında yer almasının nedeni olarak, Sovyetler Birliği'nin 1989 yılında dağılması neticesinde bölgedeki etkinliğini kaybetmesi söylenebilir (Altunışık, 2013; Tudoroiu, 2013). Hafız Esad, Körfez savaşı döneminde de her zaman olduğu gibi ideolojik değil pragmatik davranmış ve Suriye çıkarlarını gözetmiştir.

İran-Irak savaşında İran yanlısı tutum sergileyen Suriye'nin, 16 Ocak 1991 tarihinde başlayan Çöl Fırtınası Operasyonu'nda 17000 askerini ABD'yi desteklemek için Irak'a göndermesi, Hafız Esad'ın bölge ülkelerinin sempatisini yeniden kazanmasına neden olmuştur (Landen, 2006; Yılmaz Şahin, 2011: 299). Suriye, ABD tarafında yer alarak Körfez ülkeleri, ABD ve Japonya'dan üç milyar dolar yardım almıştır. ABD ile beraber hareket eden ülkelerin zaferi ile sonuçlanan Körfez Savaşı, 27 Şubat 1991 tarihinde sona ermiştir (Goldschmidt ve Davidson, 2008: 529; Şen, 2010: 298). Savaşın ABD'ye maliyeti yaklaşık 75 milyar dolar olmuş; maliyetin 33 milyar doları Suudi Arabistan ve Kuveyt, 10 milyar doları Japonya, 3 milyar doları da Birleşik Arap Emirlikleri tarafından karşılanmıştır. ABD'ye kalan maliyet ise 20-25 milyar dolar civarında kalmıştır (Arı, 2007: 573).

Hafız Esad döneminde Suriye'de göze çarpan özelliklerden bir tanesi de ülkede artık Baas Partisi'nin etkisinin azalması ve tek adam idaresinin ortaya çıkması olmuştur (Soyalan, 2013: 150). 1970-2012 yılları arasında sadece sekiz kongre yapan Baas Partisi, 1985-2000 yılları arasında hiç kongre yapmamıştır. Söz konusu kongrelerin yapılmaması Suriye'de Baas Partisi'nin etkinliğinin azaldığını göstermesi bakımından önemlidir (Kuras, 2012). Her ne kadar Baas Partisinin etkinliğinin azaldığı yönünde iddialar olsa da partinin üye sayısında Hafız Esad döneminde oldukça yüksek bir artış yaşanmıştır. 1970 yılında 65.000 üyesi olan Baas Partisi'nin 1981

yılındaki üye sayısı 374.000, 2000 yılında ise 1,4 milyon kişi olarak belirlenmiştir (Rubin, 2007: 45). Farklı kaynaklara göre Baas Partisi'nin 2000'li yıllardaki üye sayısının üç milyon civarında olduğu söylenmektedir (Soyalan, 2013: 154).

Anayasa ile gücünü pekiştirme yolunu seçen Esad, yönetim kademesinde kendisine muhalif olabilecek herhangi bir kimseye yer vermemiştir. Hafız Esad'ın dış politikasının temel çerçevesini İsrail karşıtlığı üzerine kurması hem Suriye halkının hem de diğer Arap devletlerinin takdirini kazanmasını ve sempati duyulan bir lider olmasını sağlamıştır (Koyuncu, 2013: 124). Esad'ın söz konusu politikaları ve etkinliğinin Ortadoğu'da artması dönemin ABD Dışişleri Bakanı olan Henry Kissenger'ın "Ortadoğu'da Mısır'sız savaş, Suriye'siz barış olmaz" ifadesini kullanmasına neden olmuştur (Miş, 2004; Altınkaş, 2012).

1970-2000 yılları arasında Suriye'yi yöneten Hafız Esad fırsat buldukça Arap milliyetçiliği fikrini ortaya koysa da, uluslararası ve bölgesel politikalar geliştirirken Suriye çıkarlarını korumaya yönelik pragmatik politikalar takip etmiştir (Hinnesbusch, 2001:143; Miş, 2004). Hafız Esad döneminde önemli olan Arap milliyetçiliği değil, Suriyellilik olmuştur (Daviş, 2004: 262). Suriye bir taraftan ABD ile ilişkilerini geliştirme konusunda çaba harcarken diğer taraftan Şii Hizbullah ve İran ile ittifakını koruma yolunu tercih etmiştir (Lesch, 2011; Birdal ve Günay, 2013: 184).

Hafız Esad dış politikada olduğu gibi iç politikada da rejimin çıkarlarını koruyan bir yönetim sergilemiştir. Ülkede azınlık durumunda olan Nusayri mezhebine mensup olan Esad, gerektiği zamanlarda kendi cemaati gibi azınlık durumunda olan Kürtlere kısıtlı da olsa bazı haklar tanıyarak kendi yanında yer almalarını sağlamaya çabalamıştır (Bozkurt, 2012). Esad'ın söz konusu politikalarının altında yatan temel neden, ülkede rejimin devamlılığını sağlamak istemesidir (Rubin, 2007: 43).

Hafız Esad 1970 yılında askeri darbe ile yönetimi ele geçirmiş ve 30 yıl boyunca ülkeyi yönetmiştir. Hafız Esad dönemi Esad'ın 10 Haziran 2000

tarihinde 69 yaşında geçirdiği kalp krizi neticesinde ölmesi ile birlikte sona ermiştir (Atlıoğlu, 2007: 34; Morrison, 2009: 7).

Hafız Esad ülkesini yönettiği 30 yıl boyunca gerek iç gerekse dış siyasette ideolojiden ziyade pragmatik davranarak Suriye'nin güçlenmesine ve gelişmesine çalışmıştır. Ülke çıkarları doğrultusunda gerektiği zaman ittifaklar kuran Esad, gerektiği durumlarda ise söz konusu ittifakları yok etmiş, hatta ülkesinin çıkarı söz konusu olduğunda terör örgütlerini dahi destekleme yolunu seçmiştir. Hafız Esad, Suriye'ye istikrar ve itibar kazandırmış bir lider olarak bilinmektedir (Koyuncu, 2013:142). Büyük Suriye ülküsünden vazgeçmeyen Esad, iktidarı boyunca Sünni çoğunluğu denetim altında tutma, Irak, Ürdün ve Mısır ile mücadele ve rejimi sağlamlaştırma gibi belirli sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Hafız Esad'ın ülkeyi toparlanma sürecine sokmasında hukuken sahip olduğu geniş yetkilere ek olarak, karizmatik kişiliği ve siyasi yeteneklerinin de etkisi olduğu söylenebilir (Atlıoğlu, 2007: 52-61).

Hafız Esad döneminde yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, ülkenin bir toparlanma sürecine girdiği söylenebilir. Söz konusu dönemde zayıf ülke imajı silinmiş güçlü, dengeli ve merkezî yapısı güçlü bir Suriye ortaya çıkmıştır. Her ne kadar ulus-devlet süreci tamamlanamamış olsa da, Hafız Esad dönemi Suriyelilik fikrinin öne çıktığı ve uluslaşma yönünde çabanın olduğu bir dönem olarak değerlendirilebilir. İktidarı boyunca gücünü ordu, Baas Partisi ve istihbarat örgütlerinden alan Hafız Esad, zaman zaman hac ziyareti yaparak ve Sünni camilerinde namaz kılarak ülkedeki etnik farklılıkların yaratacağı sorunları aşmaya çalışmış, fakat gerek ülke içindeki muhaliflerin faaliyetleri gerekse döneminde Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerden dolayı tam olarak başarılı olamamıştır.

e. Beşşar Esad Döneminde Suriye

Hafız Esad'ın kendi yerine hazırladığı oğlu Basil Esad'ın 1994 yılında nasıl gerçekleştiği anlaşılamayan bir trafik kazasında ölmesinden sonra yurt dışında eğitim alan Beşşar Esad, Suriye'ye çağırılmıştır (Morrison, 2009: 9; Phillips, 2010: 68). 11 Eylül 1965 yılında Hafız Esad'ın üçüncü çocuğu olarak

Şam'da dünyaya gelen Beşşar Esad (Leverett, 2005: 58), Suriye'deki eğitimini Fransız-Arap okulunda almıştır. 1988 yılında Tıp Fakültesinden mezun olan Beşşar Esad, 1988-1992 yılları arasında Tishrin Askeri Hastanesi'nde çalışmış ve müteakiben 1992 yılında göz ihtisası yapmak üzere İngiltere'ye gitmiştir. 1994 yılında kardeşinin trafik kazasında ölmesinin ardından ülkesine dönen Beşşar Esad, Suriye ordusunda görev almıştır (Leverett, 2005: 59-60; Koyuncu, 2013: 163).

Beşşar Esad 1994 yılında Suriye'ye döndüğünde babasının da mezun olduğu Humus Askeri Akademisi'nde eğitimine başlamış ve aynı yıl yüzbaşı rütbesi ile mezun olmuştur. 1997 yılında yarbay, 1999 yılında albay olan Beşşar Esad, 2000 yılında babasının ölümü üzerine Korgeneral olmuştur (Çınar, 2013: 52). Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan ve Fransa'ya yurt dışı gezilerine gönderilen Beşşar Esad'ın uluslararası alanda tecrübe kazanması hedeflenmiştir. Hafız Esad, kendisinden sonra Suriye lideri olacak Beşşar Esad'a rakip olabilecek muhalif kişileri saf dışı bırakmıştır. Sünni bir Müslüman olan Genelkurmay Başkanı Hikmet Şihabi görevden alınmış, yerine ise Nusayri olan Ali Haydar getirilmiştir. Şihabi görevden alınmasını müteakip Amerika'ya yerleşmiştir. Beşşar Esad'a rakip olabilecek olan Hava Kuvvetleri Komutanı Nusayri kökenli Muhammed el-Khawli, Askeri İstihbarat Başkanı Nusayri kökenli Ali Duba da görevlerinden alınan isimler olmuşlardır (Atlıoğlu, 2007: 34).

10 Haziran 2000 tarihinde babasının ölümü üzerine 10 Temmuz 2000'de yapılan referandumda tek aday olan Beşşar Esad, %97,2 oranında oy alarak ülke yönetimini devralmıştır (Leverett, 2005: 67; Ayhan, 2012: 363). Sünni bir Müslüman olan Esmâ Esad³⁶ ile evlenen Beşşar Esad, yönetimi devraldığında liberalleşme konusunda adımlar atmaya başlamıştır (Atlıoğlu, 2006).

Beşşar Esad ve Hafız Esad fiziki olarak birbirlerine oldukça benzemelerine rağmen, yetiştirme tarzları ve aldıkları eğitim anlamında büyük oranda farklılaşmaktadırlar. Hafız Esad, ülkesi Fransa'nın işgali altındayken

³⁶ Suriyeli Sünni bir ailenin kızı ve bilgisayar teknolojileri uzmanı olan Esmâ Esad, Beşşar Esad gibi İngiltere eğitim görmüştür (Mahalli, 2014: 130).

fakir bir köylü çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Hafız Esad, Fransızların baskıcı tutumu nedeniyle Batı ülkelerini emperyalist düşman olarak algılamıştır. Askeri okulda almış olduğu eğitim Hafız Esad'ın sert ve otoriter kişiliğinin oluşmasına neden olmuştur. Hafız Esad sahip olduklarına mücadele ederek ulaşmıştır. Beşşar Esad ise babasının aksine rahat bir hayat sürmüş, Cumhurbaşkanı'nın oğlu olarak dünyaya gelmiş, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde eğitim almış, iyi seviyede İngilizce ve Fransızca öğrenmiş, kibar, ılımlı ve paylaşımcı kimliğini ön plana çıkarmıştır (Atlıoğlu, 2007: 68). Beşşar Esad bilimle ilgilenen, liberal, demokrat ve uzlaşmacı kişiliği ile tanınan bir şahsiyet olarak bilinmektedir (Kıymaz, 2012: 31). Başta ABD olmak üzere birçok ülke tarafından terörü destekleyen ülke olarak nitelendirilen Suriye, Beşşar Esad döneminde söz konusu imajından kurtulmak için çaba harcamıştır (Balbay, 2006: 82).

Beşşar Esad yönetimi devralmasının ardından Aralık 2001 tarihinde kendi kabinesini kurmuş ve Hafız Esad döneminden kalan 33 kişilik kabinenin 18 üyesini değiştirmiştir. Özellikle ekonomi, finans, iletişim, turizm ve ekonomi ile ilgilenen bakanlıklara Batı'da eğitim görmüş genç isimleri atamıştır. Söz konusu genç bakanlar arasında Dünya Bankası'nda ve BM'de görev almış isimler de bulunmuştur. Başkan yardımcılığına 1984 yılından beri devlet başkanlığı yardımcılığı görevinde bulunan Adülhalim Haddam ve Muhammed Zuhayr Maşariga'yı getirmiştir. Başbakanlığa Muhammed Naci Utri ve Başbakan yardımcılığına ve Savunma Bakanlığı'na ise 1984'den beri aynı görevde bulunan Mustafa Talas'ı getirmiştir (Arı, 2007: 474).

Beşşar Esad iktidara geldiği 2000 yılında ülkede liberalleşme konusunda çalışmalarda bulunmuştur. Muhalif grupların serbestçe hareket edebileceği bir siyasi alan yaratma çabaları Beşşar Esad dönemi ile başlamıştır (Özkaya, 2007; Doster, 2013a). Beşşar Esad 600 siyasi tutukluyu göreve geldikten kısa bir süre sonra Kasım 2000'de serbest bırakmış, Mazzeh Askeri Hapishanesi'ni kapattırmıştır. Beşşar Esad göreve başladığı andan itibaren sekiz hafta içerisinde toplam 800 siyasi tutukluğu serbest bırakmıştır (Atlıoğlu, 2007: 74).

Beşşar Esad ülke bürokrasisinde uzun zamandır yer alan eski kuşak yöneticileri özellikle Avrupa ülkelerinde eğitim almış yeni genç nesil yöneticilerle değiştirmiştir. Beşşar Esad'ın söz konusu değişikliği yapmasının en temel nedeni eski kuşak yöneticilerin reform hareketlerine destek vermemeleridir (Leverett, 2005: 19-20). Beşşar Esad iktidarının ilk iki yılında valilerin tamamını değiştirmiş ve 60 yaş üzerindeki tüm memurları emekliye sevk etmiştir. Yaklaşık 80 bin kişinin etkilendiği bu değişimden sonra ülkede Esad'a bağlı reform yanlısı genç bir bürokrat kadrosu ortaya çıkmıştır (Atlıoğlu, 2012). Beşşar Esad; Batı ile ilişkilerini geliştireceklerini, hukuk devleti olacaklarını ve ülkeye demokrasinin geleceğini söylemlerinde sıklıkla kullanmıştır. Söz konusu dönem Şam Baharı olarak adlandırılmıştır (Atlıoğlu, 2007: 11; Morrison, 2009: 93; Kodaman ve Birsell, 2012). Şam baharı olarak adlandırılan dönemde politik içerikli tüm toplantılar serbest bırakılmış, özel gazetelere ve yabancı sermayenin ülkeye girişine izin verilmiştir. Bu dönemde ayrıca yolsuzlukla da mücadele edilmiştir. 2000 yılında 6 adet Airbus-300 yolcu uçağını 250 milyon dolar yerine rüşvet karşılığında 374 milyon dolara satın alan Başbakan Mahmut el-Zubi, Ekonomiden Sorumlu Bakan Salim Yasin ve Ulaştırma Bakanı Abdülkerim Müfid görevden alınıp yargılanmışlardır. Başbakan intihar etmiş, diğer bakanlar ise 10 yıl hapis ve 750 milyon dolar para cezasına çarptırılmışlardır (Karabat, 2013: 78).

Beşşar Esad iktidarının ilk yıllarındaki dış politikasında; İsrail'den Golan Tepeleri'nin geri alınması, İran'la var olan ittifakın geliştirilmesi, Rusya ve Çin ile ilişkilerin geliştirilmesi ve Türkiye ile daha yakın ilişkilerin kurulmasını hedeflemiştir (Caner, 2012). Esad ayrıca dış politikada Batı karşıtlığı çizgisinden kısmen uzaklaşmaya çalışmış ve Batı ile ekonomik ilişkiler geliştirmeye çabalamıştır (Arıkan, 2012).

Beşşar Esad'ın İran ile ittifakını geliştirme çabaları, Suriye'nin dış politikada mezhepçilik yapmakla suçlanmasına neden olmuştur. Suriye'nin gerek İran'la gerekse Şii Hizbullah ile iyi ilişkiler geliştirmesinin nedeni, Suriye'nin İsrail ile olan mücadelesini Lübnan'da bulunan Şii Hizbullah üzerinden yürütmesidir (Djalili ve Kellner, 2013: 143). Böylece Suriye İsrail'e karşı direk cephe açmayarak, İran tarafından kurulan Hizbullah üzerinden

İsrail'e karşı mücadele edebilmektedir (Çınar, 2013: 89). Suriye'nin İran ile müttefik olmasının nedeni her iki ülkenin de mezhep tabanlı dış siyaset izlemeleri değil, İsrail'in hem Suriye hem de İran tarafından düşman olarak algılanmalarıdır (Arıkan, 2012).

Suriye'de reform ve liberalleşme hareketleri 2003 yılından itibaren kesintiye uğramış ve Hafız Esad dönemine bir geri dönüş yaşanmaya başlamıştır. ABD'nin 20 Mart 2003 tarihinde gerçekleştirdiği Irak işgali³⁷, İsrail'in Lübnan ve Gazze saldırıları, 14 Şubat 2005 tarihinde Lübnan'da bombalı bir saldırı ile gerçekleştirilen suikast sonucunda Sünni bir multimilyoner ve Suriye askerlerinin Lübnan'dan çıkması gerektiğini savunan Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesi olayının Suriye üzerine kalması³⁸ gibi bölgesel güvenlik tehditleri ile uğraşmak durumunda kalan Beşşar Esad, içeride ise Irak'ın kuzeyindeki Kürt grupların kazanımları sayesinde cesaretlenen, Suriye kuzeyinde yaşayan Kürtler arasında yaygınlaşan milliyetçilik fikirleri ile uğraşmak durumunda kalmıştır (Rubin, 2007: 172; Arıkan, 2012). Beşşar Esad'ın gerçekleştirmeye çalıştığı reform hareketlerinin özellikle dış dinamiklerin etkisi nedeniyle kesintiye uğradığı düşünülmektedir. Yukarıda bahsedilen gelişmeler nedeniyle Beşşar Esad, demokratikleşme-güvenlik çelişkisini yaşamış ve güvenlik politikalarına yönelmek durumunda kalmıştır (Atlıoğlu, 2007: 13). Ülke dışında yaşanan gelişmeler dışında ülke içinde ortaya çıkan yeni durumlar da Beşşar Esad'ın liberalleşme ve demokratikleşme hareketlerini sekteye uğratmıştır.

³⁷ ABD, 20 Mart 2003 tarihinde Irak'a Özgürlük Operasyonu adıyla Irak'a saldırmıştır. Irak'ın terör örgütlerine destek verdiği, Irak'ta kitle imha silahlarının bulunduğu, Irak'ta barış ve demokrasi olmadığı iddiaları ABD'nin saldırısını meşrulaştırmak için kullandığı temel argümanlar olmuştur. 1 Mayıs 2003 tarihinde savaşın resmen bittiği ABD tarafından duyurulmuştur. Savaş sonunda Irak kaosun hâkim olduğu bir ülke konumuna gelmiştir. Kitle imha silahları ise hala bulunamamıştır. Ayrıca Saddam Hüseyin'in El-Kaide ile bir ilişkisi olduğu yönünde herhangi bir kanıt da ulaşılamamıştır (Yılmaz Şahin, 2011: 336-338; Abascal, 2013: 26-27).

³⁸ Refik Hariri 14 Şubat 2005 tarihinde bir ton patlayıcının kullanıldığı bir suikast sonrasında hayatını kaybetmiştir. Suriye söz konusu dönemde Lübnan üzerinde oldukça etkisi olan bir ülke konumundaydı. Suriye, Lübnan'da hem askeri varlığını sürdürüyor hem de Hizbullah'a önemli ölçüde destek sağlayarak Hizbullah üzerinde söz sahibi oluyordu. Hizbullah ve bölgedeki askeri varlığı sayesinde Suriye Lübnan hükümetlerine baskı kurabiliyordu. Suriye'nin Lübnan üzerindeki baskısından en fazla rahatsız olan ülke ise İsrail'dir. Lübnan'dan askerlerini çekmesi konusunda uluslararası kamuoyundan da baskı gören Suriye'nin kendisini zora sokacak bir şekilde Hariri suikastını gerçekleştirmesinin ihtimaller dâhilinde olmadığı değerlendirilmektedir. Hariri suikastı sonrasında Lübnan'da Suriye askeri varlığının sonra ermesi İsrail'in Lübnan üzerinde etkili olmasını sağlamaya yönelik bir adım olmuştur. Nitekim Mart 2006 tarihinde Uluslararası Araştırma Komisyonu ikinci raporuna göre Suriye rejimi Hariri suikastından sorumlu tutulmamıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 268).

12 Mart 2004 tarihinde Kamışlı'da Arap takımı ile Kürt takımının karşılaştığı bir futbol maçında Arapların Saddam lehine, Barzani ve Talabani aleyhine; Suriyeli Kürtlerin ise Amerika Başkanı Bush lehine slogan atmaları neticesinde çatışmalar başlamıştır. Olaylar büyümüş ve Suriye'de Kürtlerin yaşadığı tüm yerleşim yerlerine sıçramıştır. Kürtler söz konusu olaylar sırasında ABD bayrakları taşımışlar, ABD başkanı Bush ve İsrail Başbakanı Ariel Şaron lehine sloganlar atmışlardır (Tejel, 2009: 115; Bozboğa, 2012). 2004 yılında Kamışlı'da Kürtlerin başlattığı isyan hareketinin Suriye yönetimi tarafından kısa sürede bastırılmasına rağmen, Kürtler arasındaki milliyetçi fikirler artmış ve Kürtler konuyu uluslararası alana taşıyarak bölgede etkili olan aktörleri konuya müdahil olmaya davet etmişlerdir (Ayhan, 2012: 391). Çıkan olaylar sonucunda; 7'si Arap, 36'sı Kürt olmak üzere 73 kişi ölmüş, yaklaşık 2500 kişi tutuklanmış ve Suriye üniversitelerinde eğitim alan 40 Kürt öğrenci okuldan atılmıştır (Tejel, 2009: 116). Kamışlı olayları Suriyeli Kürtlerin ilk ciddi ayaklanma girişimi olarak adlandırılmaktadır. Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin ABD desteği ile özerklik kazanmaları, ABD'nin demokratikleşme ve azınlık haklarının korunması gibi söylemlerinin Kamışlı olaylarının altında yatan nedenler olduğu ve söz konusu söylemlerin Suriye'de etnik milliyetçi hareketlerin artmasına sebep olduğu düşünülmektedir (Atlıoğlu, 2007: 134-135).

Beşşar Esad yönetimindeki Suriye, 2005 yılında uluslararası bir krizle uğraşmak zorunda kalmıştır. 2005 yılında suikast sonucu öldürülen ve Fransa Başbakanı J. Chirac'ın yakın arkadaşı, Lübnan eski Başbakanı olan Refik Hariri, hem Lübnan hem de Suudi Arabistan vatandaşıydı. Suriye; Suud ailesi ile yakın ilişkileri olan Hariri suikastının üzerine kalması ve ABD ile bölgedeki müttefiki Suudi Arabistan'ın öncülüğünde yapılan girişimler neticesinde BMGK kararı ile Lübnan'da bulunan askerlerini çekmek zorunda kalmıştır (Altınkaş, 2012; Kalemdaroğlu, 2012). 13 Aralık 2009 tarihinde Suriye'ye ziyarette bulunan Refik Hariri'nin oğlu Saad Hariri "Babamı Suriyeliler öldürmedi. Suriye'yi suçlamak konusunda acele ettik özür diliyorum" demiştir (Mahalli, 2014: 134-135). Suriye'nin 29 Nisan 2009 tarihinde uluslararası mahkemenin verdiği karar ile Refik Hariri suikastıyla ilgisi olmadığı ortaya çıkmıştır (Dursunoğlu, 2012: 50).

Ülke dışında yaşanan gelişmelerin Suriye iç politikasını etkilemesine rağmen, Beşşar Esad 2005 yılındaki Baas Partisi Kongresi'nde siyasal reformlara ne olursa olsun devam edeceklerini ifade etmiştir (Atlıoğlu, 2007: 68). Beşşar Esad 2005 yılında Türk gazeteci olan Hüsnü Mahalli ile yaptığı röportajında “siyasi partiler yasasını çıkaracağını fakat devlet yapısının ve toplum alışkanlıklarının henüz hazır olmadığını, toplumun ve devletin demokratikleşmesini mutlaka sağlayacaklarını” belirtmiştir. Esad ayrıca “dış güçlerin Suriye’yi rahat bırakmamaları, Suriye topraklarının bir kısmının İsrail işgali altında olması gibi nedenlerle reformlara zaman ayırmakta zorlandıklarını” ifade etmiştir (Soyalan, 2013:185).

Dış gelişmeler karşısında yalnızlaşan Beşşar Esad, Mayıs 2005 tarihinde Rusya’ya ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyaret sonrasında Rusya, Suriye’nin Rusya’ya olan 12 milyar dolar borcunun %73’ünü silmiş ve karşılığında Tartus askeri üssünü kullanmaya devam etmiştir. Böylece Suriye önemli bir borç yükünden kurtulurken, Rusya Akdeniz’deki varlığını devam ettirmiştir (Özel, 2012; Erdemol, 2013: 60).

2006 yılında İsrail’in Lübnan tarafından atıldığı iddia edilen roketler nedeniyle sekiz askerinin ölmesini ve iki askerinin de esir düşmesini bahane ederek Lübnan’a saldırması³⁹ neticesinde Arap dünyasında kutuplaşmalar belirginleşmiştir (Abascal, 2013: 50). Lübnan’da İsrail ile çatışan Hizbullah’ın Suudi Arabistan, Ürdün ve Mısır tarafından çatışmaya sebep olmakla suçlanmalarına karşılık Beşşar Esad, saldırının başlangıcından itibaren Hizbullah’ın yanında yer almış ve desteklemiştir. Suudi Arabistan ve Mısır ise İsrail saldırıları neticesinde Hizbullah’ın ortadan kalkacağına inanmışlar ve İsrail yanlısı politika izlemişlerdir (Kalemdaroğlu, 2012). 34 gün süren bombardımana rağmen, Hizbullah direnmeye devam etmiş ve İsrail’in Lübnan topraklarındaki ilerleyişini durdurabilmiştir (Mahalli, 2014: 64). Söz konusu saldırıların yaşandığı dönemde Arap Birliği toplantı yapma gereği duymamış, İsrail’in Lübnan saldırısına sessiz kalmış ve tepki göstermemiştir (Dursunoğlu, 2012: 206). Suudi Arabistan ve Mısır yönetimleri gerek kendi

³⁹ İsrail’in Lübnan işgalinin bilançosu sivillerden 43 ölü, 1500 yaralı; askerlerden 119 ölü ve 450 yaralı olarak belirlenmiştir. Lübnan’ın daha doğru bir ifade ile Hizbullah’ın kaybı ise çoğunluğu sivil olmak üzere 1200 ölüdür (Abascal, 2013: 50-51).

lkelerinde gerekse diğer Arap lkelerinde İsrail yanlısı bir politika takip etmekle suçlanırken, Beşşar Esad saldırının başından beri Hizbullah'ı desteklemesi sebebiyle hem kendi halkı hem de diğer Arap devletleri nezdinde sempati kazanmıştır (Kalemdaroğlu, 2012).

Beşşar Esad döneminde başlayan ve Şam Baharı olarak adlandırılan sürecin başarısızlıkla sonuçlanması, Suriye'nin önemli dış gelişmeler ile meşgul olması ve Suriye dışında bulunan muhaliflerin dış destek almaları Suriye'de köklü reformların yapılmasını engellemiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Beşşar Esad bazı reformları gerçekleştirmeyi başarmıştır. İnternet ve çanak antenlerin serbest bırakılması, cep telefonu kullanımının yaygınlaşması, özel bankaların açılması gibi reformların Hafız Esad döneminde hayal bile edilmesi imkânsız olarak görülmekteydi (Atlıoğlu, 2007: 36; Arıkan, 2012). Söz konusu gelişmeler ülkede eğitimli ve dünya ile iletişim halinde olan genç bir neslin yetişmesine imkân vermiştir (Bozkurt, 2012).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE'DE ARAP BAHARI SÜRECİ

1. ARAP BAHARI SÜRECİ

Dünya gündemine son yıllarda damgasını vuran Arap Baharı olarak adlandırılan süreç, 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta pazar arabası ile meyve ve sebze satan 26 yaşındaki Muhammed Bouazizi isimli bir gencin zabıtalara yakalanması ve arabasına el konulmasını müteakip söz konusu gence zabıtalardan tokat atılması sonucunda gencin valiliğin önünde kendisini ateşe vererek hayat pahalılığı ve yoksulluğa karşı isyan etmesi ile başlamıştır (Güleç, 2012; Özpek, 2013).

Muhammed, 4 Ocak 2011 günü kaldırıldığı hastanede hayatını kaybetmiştir. Arap Baharı sürecinin başlangıcı olarak nitelendirilen bu olaydan 10 gün sonra 23 yıldır iktidarda bulunan Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali, hükümeti feshetmek zorunda kalmış ve 6 ay içerisinde yeni bir seçim yapılacağını duyurmuştur. Bu girişim halkın tepkisinde ve sokak olaylarında bir azalmaya neden olmamıştır. Sokak olaylarının sonlandırılması için Tunus'ta olağanüstü hal ilan edilmesine rağmen olayların devam etmesi üzerine Zeynel Abidin Bin Ali, 300 bin kişiye istihdam sağlanacağını, temel besin maddelerinin fiyatlarında indirimle gidileceğini ve kendisinin 2014 yılında görevini bırakacağını açıklamıştır (Güleç, 2012). Bütün bu gelişmeler neticesinde Muhammed Bouazizi'nin ölümünden yaklaşık 4 hafta sonra hükümet tamamen devrilmiş ve Zeynel Abidin Bin Ali 14 Ocak 2011 tarihinde Suudi Arabistan'a kaçmıştır (Aktaş, 2012; Dinçer ve Kutlay, 2013).

Arap Baharı; Tunus'ta Zeynel Abidin Bin Ali'yi, Mısır'da Hüsnü Mübarek'i, Libya'da Muammer Kaddafi'yi ve Yemen'de Ali Abdullah Salih'i koltuğundan ederken, Suriye'de Mart 2011'den beri Beşşar Esad'ın iktidarını sonlandırmaya çalışmaktadır (Bresheeth, 2012; Zengin, 2013: 22).

Arap Baharı sürecinin ülkeden ülkeye değişen özellikleri bulunmakla beraber, bazı ortak noktalardan da bahsetmek mümkündür. Halk hareketleri başlangıç aşaması itibariyle lidersiz ve ideolojisiz başlamıştır. Kitle iletişim araçları vasıtası ile haberleşen ve sosyal medya sayesinde organize olan gençlerin sokaklarda başlattıkları protestoların temel söylemi diktatörlerin yönetimleri bırakmaları olmuştur (Şahin, 2011; Aktaş, 2012; Korkmaz, 2012). Arap Baharı sürecini yaşayan ülkelerin en göze çarpan ortak özelliği, cumhuriyet olarak adlandırılan ülkeler olmalarıdır. Arap Baharı süreci; Tunus Cumhuriyeti, Libya Cumhuriyeti, Mısır Arap Cumhuriyeti ve Suriye Arap Cumhuriyeti gibi yönetim şekli cumhuriyet olan ülkelerde yaşanırken, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi krallık ve monarşi yönetimlerindeki ülkelerde diğer ülkelere kıyasla çok sınırlı düzeyde yaşanmış veya hiç yaşanmamıştır.

Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerdeki eğitimli genç nüfusun yöneticiler tarafından dikkate alınmaması, devletlerin üst düzey yöneticileri ve ailelerinin yolsuzluk ve rüşvet ile anılır olmaları, ülke liderlerinin her alanda söz sahibi olması, demokrasinin oluşması ve gelişmesine izin vermemeleri, ekonomik olarak dışa bağımlılığın yarattığı huzursuzluklar, küreselleşme ile birlikte iletişim alanındaki gelişmeler, işsizlik, gıda fiyatlarındaki artış ve gelir dağılımındaki eşitsizlik, Arap Baharı sürecinin yaşanmasına neden olan etkenler olarak görülmektedir (Sağsen, 2011; Şahin, 2011).

Tablo-2: Arap Baharı Ülkelerine Ait Ekonomik Veriler

	İşsizlik Oranı	Kişi Başına Düşen Gelir	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla	Yoksulluk Sınırı Altında Yaşayanların Toplam Nüfusa Oranı
Tunus	%17,4	9.900 Dolar	107,1 milyar Dolar	%3.8
Mısır	%13,5	6.700 Dolar	548 milyar Dolar	%20
Libya	%30	12.300 Dolar	78 milyar Dolar	%33
Suriye	%18	5.100 Dolar	107 milyar Dolar	%11,9
Türkiye ⁴⁰	%9,2	10,744 Dolar	867,3 milyar Dolar	%16,9

Kaynak: (CIA [web], 2013).

İç dinamikler olarak adlandırılan yukarda bahsedilen ve Tablo-2'de gösterilen etkenlerin tek başlarına veya beraber, bir ülkede halk

⁴⁰ Türkiye, tabloya kıyaslama yapılabilmesi amacıyla eklenmiştir.

ayaklanmalarına ve silahlı çatışmalara neden olması mümkün görünmemektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik, yüksek gıda fiyatları ve yüksek işsizlik oranları gibi etkenler günümüzde pek çok ülkede yaşanan sorunlar olarak karşımıza çıkmakla beraber; aynı sorunların her ülkede geniş halk ayaklanmalarına veya silahlı çatışmalara sebep olmadığı gerçeği Arap Baharı sürecinin yaşandığı coğrafyanın farklı özelliklerine odaklanmamıza neden olmaktadır. Ortadoğu coğrafyasını dünyanın diğer bölgelerinden ayıran en temel özelliği ise tarihin her döneminde güç mücadelelerine sahne olmasıdır.

Güç mücadelelerinin yaşanmasına neden olan etken ise Ortadoğu coğrafyasının sahip olduğu özelliklerdir. Öncelikle Ortadoğu coğrafyası sahip olduğu enerji kaynakları ve stratejik konumlanması ile dünya siyasetinde önemli bir yere sahiptir (Kaymakçı, 2012). Dünya petrol ihracatının 2020 yılı itibari ile %54-67'sini sağlayacağı tahmin edilen Ortadoğu bölgesi, doğalgaz konusunda da dünya rezervleri açısından Tablo-3'de görüleceği üzere önemli bir yere sahiptir. Ortadoğu'nun üç semavi dinin merkezine ev sahipliği yapması, dünya yeraltı enerji rezervlerinin önemli bir kısmına sahip olması ve ticaret yolları üzerinde bulunması Ortadoğu'yu önemli kılmaktadır. Söz konusu özellikleri nedeniyle Ortadoğu'ya hâkim olan veya kontrol edebilen ülkeler dünya siyasetinde söz sahibi olabilmektedirler.

Tablo-3:Dünyada Petrol ve Doğalgaz Rezervlerinin Dağılımı

Bölgeler	Petrol Rezervi (%)	Doğalgaz Rezervi (%)
Kuzey Amerika	13,2	5,8
Güney ve Orta Amerika	19,7	4,1
Asya ve Avrupa	8,4	31,2
Ortadoğu	48,4	43
Afrika	7,8	7,7
Asya Pasifik	2,5	8,2

Kaynak: (British Petroleum [web], 2013).

Ortadoğu coğrafyasının dünya enerji rezervlerinin önemli bir kısmına sahip olması söz konusu coğrafyayı diğer ülkeler açısından önemli kılmakta ve güç mücadelelerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Fakat Arap Baharı sürecine sahne olan ülkelerin tamamının enerji rezervlerinin aynı seviyede olduğunu söylemek mümkün değildir. Tablo-4'de görüleceği üzere Arap Baharı sürecini yaşayan ülkelerden Libya'nın petrol zengini bir ülke olduğunu

söylemek mümkün iken; Suriye, Mısır ve Tunus için aynı durum söz konusu değildir. Bu nedenle Arap Baharı'nı sadece emperyal güçlerin petrol zengini ülkelerde kendilerine yakın rejimleri iş başına getirmek için başlattıkları bir süreç olarak nitelendirmek mümkün değildir.

Tablo-4: Arap Baharı Ülkeleri Petrol Rezervleri

Ülke	İspatlanmış Ham Petrol Rezervi
Libya	48,014 Milyar Varil
Tunus	308 Milyon varil
Mısır	4,5 Milyar Varil
Suriye	2,5 Milyar Varil

Kaynak: (OPEC [web], 2012).

Süreç içerisinde yaşanan gelişmeleri dikkate aldığımızda Arap Baharı sürecini toptancı bir anlayış ile açıklamak mümkün görünmemektedir. Nitekim Tunus ve kısmen de olsa Mısır'da halk hareketleri sonucunda yönetim değişiklikleri silaha başvurulmadan gerçekleşmiştir. Suriye ve Libya'da ise barışçıl halk gösterileri ile süreç başlamış, özellikle Suriye'deki süreç kısa bir süre sonra silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Fransa ve ABD öncülüğünde uluslararası bir koalisyon gücü oluşturularak Libya'da muhalifler desteklenmiş ve yönetim değişikliği yaşanmıştır. Libya'daki süreçte uluslararası aktörlerin askeri müdahalesi ile yönetim değişikliği yaşanmasına rağmen, Suriye'de aynı aktörler askeri müdahale seçeneğini başlangıçta kullanmayı düşünmüş fakat zaman içerisinde askeri müdahale seçeneğini kullanmamışlardır. Görüldüğü üzere Arap Baharı, sürecin işleyişi bakımından da ülkeden ülkeye farklılaşmıştır.

Arap Baharı sürecini yaşayan ülkelerin siyasi yapıları, ülke yönetimlerinin uluslararası ve bölgesel rolleri, söz konusu ülkelerdeki muhaliflerin talepleri, hedefleri ve uluslararası güçlerle olan ilişkileri incelenerek de sürece maruz kalan ülkelerin farklılaştıkları görülebilmektedir (Dursunoğlu, 2012: 28). Arap Baharı sürecini yaşayan ülkelerin iç dinamiklerindeki, sahip olunan enerji rezervlerindeki, ülkelerin ekonomik göstergelerindeki ve sürecin işleyişindeki farklılıklar dikkate alındığında

Suriye’de yaşanan süreç bu çalışmada diğer ülkelerdeki süreçler ile benzeştirilmemiş ve Suriye özelinde inceleme yapılmıştır.

a. Arap Baharının Tanımı

Tunus’ta başlayan halk hareketinin ilk adı halkın gösteriler esnasında “Polise yasemin verelim” sloganından esinlenerek Yasemin Devrimi olarak belirlenmiştir (Güleç, 2012). Halk hareketinin kısa bir sürede sonuca ulaşmasının etkisiyle olayların önce Cezayir daha sonra Mısır, Yemen, Libya ve en sonunda domino etkisi ile Suriye’ye sıçraması neticesinde söz konusu hareketler Arap Baharı olarak adlandırılmıştır (Aktaş, 2012; Bozkurt, 2012; Hogger, 2014).

Konu ile ilgili yapılan akademik çalışmalarda Arap baharının değişik tanımlarına rastlamak mümkündür. Kibaroglu (2011); Arap Baharını şu şekilde tanımlamıştır.

“Arap Baharı; Kuzey Afrika ve Ortadoğu’yu içine alan geniş bir coğrafyada, iktidarları boyunca dünyanın birçok demokratik ülkesinde neredeyse iki kuşak devlet adamlarının siyaset sahnesine gelip gittiği kadar uzun süre görevde kalan ve dokunulmasa belki bir kuşak daha eskitecek olan diktatörleri birkaç ay süren kanlı bir mücadele sonunda deviren halk hareketidir.”

Arap Baharı; Tunus’tan başlayarak Yemen’e kadar uzanan yaklaşık 8.643.580 kilometrekarelik bir alanı etkisi altına alan Tunus, Yemen, Libya ve Mısır’da yönetim değişikliklerine; Suriye ve Bahreyn’de ise halk ayaklanmalarına neden olan süreç olarak da tanımlanmaktadır (Boz, 2012).

b. Arap Baharı Öncesinde Türkiye-Suriye İlişkileri

Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik politikalarında Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren akliselim davrandığını, bölgede istikrarın sağlanması yönünde çaba harcadığını ve Türkiye çıkarlarını akılcı bir yöntem ile korumaya çalıştığını söylemek mümkündür (Türkmen, 2010: 39). Türkiye’nin genel dış politikasının iki özelliği olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi sınırların ve uluslararası dengelerin korunmasıdır. Diğeri ise Batı ülkelerinin sahip olduğu ekonomik gelişmişlik, bilim ve uygarlığa ulaşmaktır. Türkiye’nin

Ortadoğu coğrafyasına karşı geliştirdiği dış politika güvenlik algılamaları ile şekillenmiş ve Ortadoğu ülkelerinin sorunlarından uzak durma eğiliminde olmuştur (Uslu, 2010; Sağsen, 2011). Söz konusu dış politikanın statükocu bir yaklaşım olduğu ifade edilmektedir (Kambur, 2012). Her ne kadar söz konusu anlayış statükocu olarak ifade edilse de, Türkiye Arap Baharı sürecine kadar bahsedilen anlayış sayesinde Ortadoğu coğrafyasındaki çatışmalardan sınırlı düzeyde etkilenmiştir.

1950-1960 yılları arasındaki hükümetlerin Arap milliyetçiliğine karşı çıkan ve Sovyet tehdidine karşı ABD yanında yer alarak bölge ülkelerini karşısına alan anlayışları dışında Türkiye; bölgede Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" anlayışı ile hareket ettiğini ve denge politikaları takip ettiğini söylemek mümkündür (Barrinha, 2013). Filistin-İsrail sorunu, İran Devrimi, İran-Irak Savaşı, ABD'nin iki kez Irak'ı işgal etmesi, Arap ülkeleri arasındaki rekabetler, zengin petrol yataklarına sahip olan ülkeler ile bunlardan mahrum kalan ülkeler arasındaki farklılıklar ve mezhep tabanlı gerginlikler Ortadoğu coğrafyasının başlıca sorunları arasındadır (Türkmen, 2010: 39). Bahsedilen geniş yelpazeli sorunlar karşısında Türkiye'nin tek başına sorun çözen bir ülke konumunda olmasının güçlüğü, Türkiye'nin bölge politikalarının temel belirleyicisi olmuştur. Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler de Ortadoğu coğrafyasının bünyesinde barındırdığı sorunlar çerçevesinde şekillenmiştir.

Türkiye'nin genelde Arap ülkeleri özelde ise Suriye ile olan ilişkilerinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirleyici temel etken, Türkiye'nin Batı ile siyasal, kültürel ve toplumsal uyum çabaları içerisine girmesi olmuştur (Karpas, 2013: 261). Bu noktada eleştirilmesi gereken husus, dünya coğrafyası üzerinde yer alan ülkeler öncelikli olarak sınır komşusu durumunda olduğu ülkeler ile ticari ilişkilerini geliştirme, ihracat ve ithalat hacmini artırma çabası içerisine girerken, Türkiye uzun bir zaman diliminde Irak, Suriye ve İran gibi sınır komşuları ile ilişkilerini sınırlı seviyede tutmuştur (Çınar, 2013: 13). Türkiye'nin Batı ile iyi ilişkiler geliştirme çabaları içerisinde olması, Suriye gibi Doğu Blok'u ile gelişmiş ilişkileri bulunan ülkeler tarafından şüpheyle karşılanmıştır. Nitekim Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Batı ile kurduğu ilişkiler, Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu coğrafyasına

girerek bölge ülkelerini sömürmelerine neden olmuş ve Arapların hafızalarında yer edinen bir olay olarak kalmıştır. Söz konusu nedenle Türkiye'nin Batı'ya yakınlaşması, Suriye gibi devletleri tedirgin etmiş ve Türkiye'ye temkinli yaklaşımlarına neden olmuştur.

Türkiye'nin özelde Suriye genelde Ortadoğu ülkelerine yönelik dış politikasına bir eleştiri getirmek gerekmektedir. İstiklal Harbi döneminde Türkiye topraklarını işgal eden, sayısız zulme ve ölümlere neden olan Fransa, İngiltere ve İtalya gibi ülkelerle Türkiye zaman içerisinde ticari, askeri ve ekonomik ilişkiler geliştirmiştir. Benzer şekilde PKK terör örgütü konusunda da Türkiye'ye destek olmayan veya örgütün kendi ülkelerinde teşkilatlanmasına izin veren Avrupa ülkeleri ile Türkiye ilişkiler geliştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında İngilizlerle işbirliği içerisinde girerek ayaklanan Arap ülkeleri ise her zaman ihanetleri ile hatırlanan ve uzak durulması gereken bir coğrafya olarak algılanmıştır (Çınar, 2013: 13). Bu noktada Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine yönelik dış politikasında bir çelişki olduğu görülmektedir. Türkiye'nin kendisine karşı tarihsel çerçevede içerisinde benzer davranışlarda ve ihanetlerde bulunan Arap ülkeleri ve Avrupa ülkelerine karşı politikalarında bir tutarsızlık olduğunu söylemek mümkündür.

Suriye'nin Türkiye'ye karşı temkinli hatta düşmanca tutumu uzun süre devam etmiştir. Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler Kıbrıs Barış Harekâtı döneminde oldukça gerilimli olmuştur. Suriye, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunması halinde Türkiye'ye karşı mücadele edeceklerini bildirmesi ilişkilerin istenmeyen bir seviyede olduğunu göstermektedir (Karpas, 2013: 283).

Suriye, Türkiye'ye yönelik düşmanca tavırlarını 1998 yılına kadar devlet politikası haline getirmiştir. Özellikle Hafız Esad döneminde söz konusu politikalar sistematik bir şekilde devlet idarecileri ve kurumları tarafından yürütülmüştür. Suriye, Türkiye politikasını aşağıdaki üç temel anlayış üzerine kurmuştur (Balbay 2006: 76):

- Türkiye'nin bölgede etkinliğini kırmak ve Arap dünyasının lideri olmak,
- Büyük Suriye ideali kapsamında Hatay'ı Suriye topraklarına katmak,

- Sınır aşan sular konusunda Suriye'nin çıkarlarını korumak.

Suriye, diğer Arap devletlerinde Türk düşmanlığını canlı tutarak Türkiye'nin bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirmesini engellemek yönünde çaba harcamıştır. Bu amaçla değişik söylemler geliştirmiş ve söz konusu söylemlerini gerek kendi halkı gerekse diğer Arap devletleri ile olan ilişkilerinde sürekli yinelemiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin mevcudiyetini kabul etmemek, Osmanlı Devleti'nin Arap halklarını sömürdüğünü iddia etmek, Türk devlet büyüklerinin genelde Batı, özelde ABD'ye hizmet ettiğini söylemek, söz konusu söylemlerin en sık dile getirilenlerindendir (Balbay, 2006: 77). Özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nde Suriyeli Arap milliyetçileri, Türkiye'yi ABD'nin bölgedeki maşası olmakla suçlamışlardır (Özcan, 2012).

Soğuk Savaş Dönemi'nde zayıf ekonomisi ve sınırlı askeri kabiliyetleri ile Türkiye, Ortadoğu coğrafyasında edilgen politikalar izlemek ve ABD müttefiki olarak hareket etmek durumunda kalmıştır. 1950'li yıllardan itibaren Suriye'nin SSCB ekseninde yer alarak Türkiye'ye karşı önce Marksist-Leninist örgütleri daha sonra ise ASALA ve PKK terör örgütlerini desteklemesi, Türkiye-Suriye ilişkilerinin sürekli güvenlik boyutunda ele alınmasına neden olmuştur (Altunışık ve Tür, 2006; Rubin, 2007: 76; Türkmen, 2010: 23). Suriye'nin Türkiye'ye karşı terör örgütlerini desteklemesinin nedeni, Hatay ve su sorununa ilave olarak (Uslu, 2010), İsrail ile Türkiye arasındaki yakınlaşma nedeniyle kendisini siyasi bir paranteze alınmış olarak görmesidir (Çınar, 2013: 73).

Suriye'nin söz konusu dönemlerdeki düşmanca politikasından Suriye'de yaşayan Türkmenler de etkilenmiştir. Suriye yönetimi bilinçli olarak kendi topraklarında yaşayan Türkmenleri azınlık olarak kabul etmemiş ve asimile etmek için yoğun çaba harcamıştır. Türkmenlerin Türkçe konuşmaları Suriye yönetimi tarafından yasaklanmıştır. Suriye yönetiminin Türkmenlere karşı sert bir tutum içinde olmasının nedeni olarak, 400 yıl egemenliği altında yaşadığı Osmanlı Devleti sonrasında Fransız Manda Yönetimi döneminde halka aşıl原因an Türk düşmanlığı düşüncesi gösterilebilir (Balbay, 2006: 81). Suriye Türkmenlerinin Irak ve Türkiye Türkmenleri ile ilişki

kurmaları Suriye yönetimi tarafından bilinçli olarak engellenmiştir (Çınar, 2013: 43). Türk karşıtı tarih anlayışı Fransızlar tarafından kurulan okullarda genç Araplara benimsetilmiştir (Karpas, 2013: 256). Günümüzde Suriye’de tarih derslerinde sözde Osmanlı emperyalizmi anlatılmaktadır (Kirişçioğlu, 2012).

Türkmenlerin yaşadıkları sorunlar Hatay’ın Türkiye’ye dâhil olmasından itibaren artış göstermiştir. Hatay’ın Türkiye topraklarına katılmasının ardından Türkiye’ye dönmek isteyenlere Suriye yönetimi tarafından pasaport verilmemiştir. Türkiye’ye yasa dışı yollarla girenler ise vatandaşlıktan çıkartılmış ve Suriye’deki mal varlıklarına el konulmuştur. Türkmenlerin yaşadıkları bölgelerde Türkçe eğitim yapan herhangi bir okul bulunmamaktadır. Suriye’deki Türkmenlerin ekonomik olarak genelde fakir ve eğitim seviyelerinin düşük olmasının nedeni Suriye yönetiminin uyguladığı politikalardır (Kirişçioğlu, 2012).

Türkiye ve Suriye arasındaki temel sorunlardan biri Hatay meselesidir. Suriye, Hatay’ın Türkiye’ye katılmış olmasını kabul etmemekte ve kendi topraklarının bir parçası olarak görmektedir (Kambur, 2012). Hafız Esad döneminde Suriye dış politikasının temel söylemlerinden biri işgal altındaki toprakları geri almak olmuştur. Suriye tarafından dile getirilen söz konusu söylemin muhatapları ise İsrail ve Türkiye’dir. İsrail tarafından işgal edilen Golan Tepeleri ve halk oylaması neticesinde Türkiye’ye katılan Hatay, Suriye yönetimi tarafından işgal altındaki topraklar olarak adlandırılmaktadır (Özcan, 2012). Baas Partisi tüzüğü’nün 7’inci maddesinde “işgal altındaki toprakların mutlaka geri alınacağı” ifade edilmektedir. Baas Partisi’ne yakınlığı ile bilinen ve Şam Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi olan Dr. Sahir el-Sahir, “Öncelikli hedeflerinin Golan Tepeleri’ni İsrail’den geri almak olduklarını, ilerleyen dönemde Hatay için de mücadele edeceklerini” belirtmiştir. Sahir ayrıca “şu an Suriye’de yaşanan gelişmelerde Türkiye’nin yanında yer alan devletlerin zamanı geldiğinde Hatay meselesinde Suriye ile beraber hareket edeceklerini” ifade etmiştir (Erdemol, 2013: 99). Hatay’ın Türkiye topraklarına dâhil olması ve Suriye’nin bunu

kabul etmemesi, Türkiye-Suriye ilişkilerinde Hatay'ın önemli bir yer tutmaya devam edeceğini göstermektedir (Karpas, 2013: 257).

1979-1998 yılları arasında Türkiye-Suriye ilişkilerinin belirleyicisi, Suriye'nin PKK terör örgütüne verdiği destektir. Suriye, 1979 yılından itibaren PKK terör örgütü yöneticilerinin ve terörist başının ülkesinden örgütü yönetmesine müsaade etmiştir (Arı, 2007: 648; Kambur, 2012; Taşpınar, 2012). PKK terör örgütünün eğitim yaptığı kampların Suriye topraklarında bulunması, Türkiye'de saldırı düzenleyen teröristlerin Suriye sınırını kullanarak silahlandığı ve saldırı sonrasında Suriye topraklarına kaçtıkları bilinmektedir (Çınar, 2013: 79). 1998 yılında Suriye'nin PKK terör örgütünü desteklemeye devam etmesinin savaş nedeni olacağının, Türkiye tarafından duyurulmasının ardından Suriye yönetimi terörist başını ülkesinden çıkarmak zorunda kalmıştır (Altunışık ve Tür, 2006; Bal, 2009: 21; Türkmen, 2010: 29).

Suriye'nin terörist başını ülkesinden çıkarmasının ardından 18-20 Ekim 1998 tarihleri arasında imzalanan Adana Mutabakatı ile Türkiye-Suriye ilişkileri normalleşme sürecine girmiş ve hızla gelişmiştir (Miş, 2004; Altunışık ve Tür, 2006). Türkiye ve Suriye arasında imzalanan Adana Mutabakatı Suriye açısından da olumlu sonuçlar doğurmuştur. Suriye 2001 yılında Birleşmiş Milletlere terörü desteklemeyen bir ülke olduğunu ispatlamak için Adana Mutabakatı metnini göstermiş ve terörle mücadele ettiğini duyurmuştur (Özcan, 2012). Adana Mutabakatı ile karara bağlanan hususlar şunlardır (Uçarol, 2008: 1164; Aksu, 2011: 63-64):

- PKK terör örgütüne Suriye tarafından verilen destek derhal kesilecek,
- Suriye'de bulunan PKK terör örgütü kampları kapatılacak ve örgüt üyeleri tutuklanacak,
- PKK terör örgütü mensupları ne maksatla olursa olsun Suriye topraklarını kullanmayacak,
- İki ülkenin üst düzey yöneticileri arasında doğrudan telefon hattı kurulacaktır.

Türkiye-Suriye ilişkilerinin normalleşmesi sürecinde 13 Haziran 2000 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esad'ın cenaze

töreni için Suriye'ye ziyarette bulunması önemli bir gelişmedir (Altunışık ve Tür, 2006; Sandıklı ve Semin, 2012: 39). Beşşar Esad, ziyaret esnasında Ahmet Necdet Sezer'e yakın bir ilgi göstermiş ve iktidara gelir gelmez Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesine çalışmıştır (Mahalli, 2014: 142). Söz konusu ziyaret, ilerleyen dönemlerde Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin gelişmesinin başlangıç noktası olarak görülmektedir. 2001 yılında Türkiye'nin PKK terör örgütüne karşı askeri anlamda üstünlük sağlaması ve terör örgütünün tasfiye edilmesi noktasına gelmesi de Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerinin normalleşmesine katkı sağlamıştır (Özcan, 2012). Adana Mutabakatı sonrasındaki dönemde Suriye yönetimi yakaladığı PKK terör örgütü üyelerini Türkiye'ye teslim etmiştir (Özkaya, 2007).

2001 yılında imzalanan GAP-GOLD protokolü, 2002 yılında imzalanan Askeri İşbirliği Anlaşması, 2004 yılında Beşşar Esad'ın Türkiye, aynı yılda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 22-23 Kasım 2004 tarihlerinde Suriye ziyaretleri ve imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmaları, Türkiye-Suriye ilişkilerinin normalleştiğini hatta geliştiğini göstermektedir. Beşşar Esad'ın 2004 yılında Türkiye'ye resmi ziyarette bulunması, 1946 yılından beri bir Suriye liderinin ilk Türkiye ziyareti olarak önem kazanmıştır (Altunışık ve Tür, 2006; Çınar, 2013: 14). Suriye liderlerinin tatil için ülke dışına çıkmalarına tarihsel süreç içerisinde rastlanılmamasına rağmen, Beşşar Esad'ın ailesi ile beraber Türkiye'ye tatil yapmak için gelmesi iki ülke arasındaki ilişkiler açısından önemli bir gelişme olarak görülmektedir (Zengin, 2013: 41).

GAP-GOLD protokolü ile iki ülke sulama alanında işbirliği yapmayı hedeflemişler, 2002 yılında imzalanan Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması ile Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması iki ülkenin ortak tatbikatlar icra etmesini ve askeri alanda teknik ve bilimsel işbirliği yapmalarını sağlamıştır. Yapılan askeri anlaşma iki ülke Harp Akademileri öğrencileri arasında değişim programını da içermiştir (Arı, 2007: 650; Özcan, 2012). Suriyeli subayların Türkiye'ye Kara Lisan Okulu'na Türkçe öğrenmek için gelmeleri, Suriye Lisan Okulu'nda Türkçe derslerinin verilebilmesi için Türkiye'den öğretmen subayların gönderilmesi de Askeri Eğitim İşbirliği Antlaşması çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Türkiye ve Suriye arasındaki gelişen ilişkiler terörle mücadele noktasında kendisini göstermiştir. 15 Kasım 2003 tarihinde İstanbul'da Sinagoglara ve 20 Kasım 2003 tarihinde HSBC Bankası ve İngiliz Büyükelçiliğine bombalı saldırı düzenleyen el-Kaide üyesi teröristlerin bir kısmı Beşşar Esad yönetimi tarafından Suriye'de yakalanmış ve Türkiye'ye teslim edilmiştir (Miş, 2004). Günümüzde Suriye'de çatışan ve ülkedeki kaos ortamından büyük oranda sorumlu olan el-Kaide'nin neden Beşşar Esad rejimine karşı savaştığının anlaşılması bakımından bu gelişme dikkate almaya değerdir.

2004 yılında Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen, beraberindeki iş adamlarıyla beraber Suriye'ye ziyarette bulunmuştur. Ziyaret neticesinde Halep Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı bölümü açılması, iki ülke arasındaki ticaret hacminin ve hava yolu ulaşım imkânlarının artırılması, vize işlemlerinde kolaylıkların sağlanması ve sınırındaki mayınlı arazilerin temizlenmesi gibi konularda fikir birliğine varılmıştır. Türkiye ile Suriye'nin yakınlaşmasına neden olan diğer bir etken, ABD'nin 2003 Irak işgali sonrasında Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin kazanımlarıdır. ABD'nin 2003 Irak işgalinin ardından Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurma istediği yönündeki düşüncesinin ortaya çıkması; Suriye, Türkiye ve İran'ın yakınlaşmasına neden olmuştur. Her üç ülke de bölgede kurulacak bir Kürt devletini "ikinci İsrail" olarak görmektedirler (Arı, 2007: 651).

Suriye'ye 2005 yılında bir gezi yapması planlanan T.C. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, ABD Büyükelçisinin ziyareti gerçekleştirmemesi yönünde örtülü olarak telkinlerde bulunmasına rağmen, söz konusu ziyaretin 13-14 Nisan 2005 tarihlerinde yapılması, Türkiye-Suriye arasındaki ilişkilerin geldiği noktayı görmek bakımından önemlidir (Altunışık ve Tür, 2006; Bozkurt, 2012). Ziyaret öncesinde ABD Ankara Büyükelçisi Eric Edelman, 14 Mart 2005 tarihinde yaptığı açıklamada "Sezer Şam'a gitmemeli; giderse Türkiye uluslararası alanda yalnız kalır" demiştir. Edelman'ın söz konusu açıklamasına Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in sert tepki göstermesi ve Suriye ziyaretini gerçekleştireceğini

açıklamasının ardından, Edelman 19 Mart 2005 tarihinde istifa etmiştir (Mahalli, 2014: 145-146).

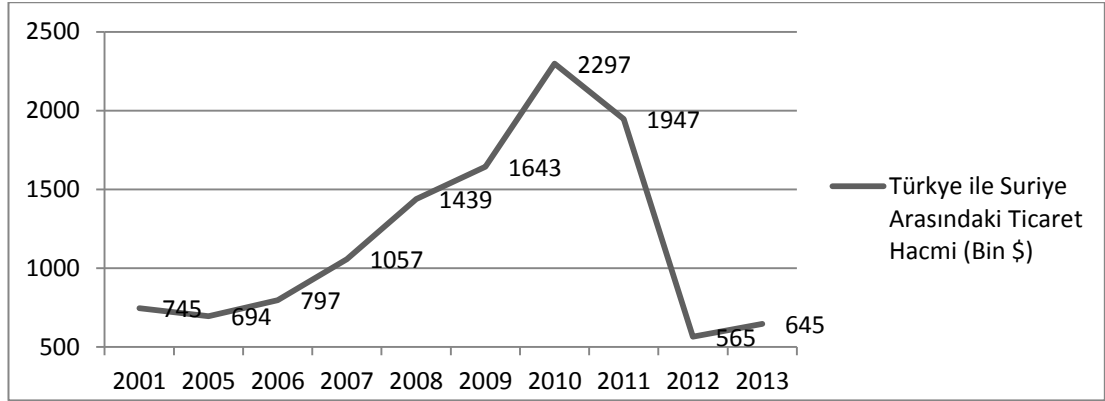
1989 yılında Suriye İstihbaratının kurduğu İskenderun Kurtuluş Örgütü'nün 2006 yılında Suriye tarafından yasaklanması ve faaliyetlerine son verilmesi, ikili ilişkilerin oldukça iyi seviyelerde olduğunun ayrı bir göstergesi olmuştur (Özcan, 2012). 2007 yılına gelindiğinde; Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler gelişmekle beraber çeşitlenmeye de başlamıştır. 3 Nisan 2007 tarihinde Halep Olimpiyat Stadi'nin açılışı maksadıyla, Türkiye Lig Şampiyonu Fenerbahçe ile Suriye Lig Şampiyonu el-İttihat takımları arasında dostluk müsabakası yapılmış ve söz konusu müsabaka 75 bin kişi tarafından izlenmiştir. Beşşar Esad, Fenerbahçe'nin gösterdiği iyi niyete karşılık olarak 19 Ekim 2007 tarihinde Türkiye'ye gelmiş ve Şükrü Saraçoğlu Stadyumu'nda Fenerbahçeli yönetici ve futbolcuları ziyaret etmiştir (Mahalli, 2014: 156). 2007 yılında Türkiye ve Suriye milli futbol takımları arasında bir dostluk müsabakası da düzenlenmiştir (Kambur, 2012). Çeşitlenen ilişkilerin güvenlik alanına da yansımaları olmuştur. Geçmiş dönemlerde PKK terör örgütüne destek veren Suriye, 2007 yılına gelindiğinde Türkiye'nin Aralık 2007'de Irak'ın kuzeyine gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonu desteklemiştir (Bal, 2009: 24).

Türkiye ve Suriye, ekonomik alandaki işbirliğini artırma ve iki ülke halklarının daha refah bir yaşama kavuşmalarını amaçlayan, 22 Aralık 2004 tarihinde imzalanmış olan Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması 2007 yılında yürürlüğe girmiştir (T.C. Ekonomi Bakanlığı [web], 2013a). Söz konusu anlaşmanın da etkisiyle Şekil-2'de görüleceği üzere 2010 yılı itibariyle Türkiye ve Suriye arasındaki ticaret hacmi 2,297 milyar dolara ulaşmıştır (Türkmen, 2010: 35). 2 milyar doların 1,2 milyar doları Türkiye'nin ihracatını oluşturmuş ve ticaret hacmi Türkiye lehine gerçekleşmiştir (Birdal ve Günay, 2013: 193).

Türkiye ve Suriye ilişkilerinin gelişmesi sadece iki ülke arasındaki ticaret hacmi ile sınırlı kalmamıştır. Suriye bulunduğu konum itibariyle Türkiye açısından önemli bir ülke konumundadır ve Türkiye 11 ayrı ülkeye Suriye üzerinden ihracat yapmaktadır (Zengin, 2013: 93). Resmi ticaret hacmi

dışında Türkiye ve Suriye arasında gayri resmi olarak 2 milyar dolarlık bir ticaret hacminin olduğu tahmin edilmektedir (Tan, Belli ve Aydın, 2012). Türkiye ile Suriye arasında 13 Ekim 2009 tarihinde Vize Muafiyeti Anlaşması imzalanmıştır (T.C. Şam Büyükelçiliği [web], 2011).

Şekil-2: 2001-2013 Yılları Arasındaki Türkiye ve Suriye İkili Ticaret Hacmi

Kaynak: (T.C. Ekonomi Bakanlığı [web], 2013).

Gelişen ilişkilerden sadece Türkiye ve Suriye yararlanmakla kalmamış, KKTC de faydalanmıştır. 2008 yılında KKTC-Lazkiye arasında feribot seferleri başlamış ve KKTC vatandaşları vizesiz olarak Suriye'yi ziyaret edebilme imkânı kazanmışlardır. Yunanistan, Kıbrıs Rum Yönetimi ve AB tarafından seferlerin kaldırması için yapılan baskılarına rağmen Beşşar Esad yönetimi seferlerin devam etmesini sağlamıştır (Mahalli, 2014: 124). İsrail ve Suriye arasında 18 Mayıs 2008 tarihinde yapılan dolaylı görüşmelerde arabuluculuk rolünün Türkiye tarafından üstlenilmesi, Suriye'nin Türkiye'ye duyduğu güven neticesinde gerçekleşmiştir (Karakoç: 2013). Dolaylı görüşmeler esnasında Beşşar Esad'ın, Başbakan Erdoğan'a sarf ettiği şu ifadeler Türkiye'ye olan güvenini göstermektedir (Mahalli, 2014: 148-149):

“İsrail Başbakanı Ehud Olmert ile barış konusunda benim adıma istediğin gibi konuşabilirsin. Çünkü ben sana güveniyorum ama ona güvenmiyorum. Dikkatli ol onlar hiçbir sözünü tutmaz.”

Türkiye ile Suriye arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Anlaşması, 16 Eylül 2009 tarihinde imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma ekonomi, enerji, su politikaları, güvenlik ve dış politika alanlarını içermektedir

(Birdal ve Günay, 2013: 191). İki ülke arasında gelişen ilişkiler, halkların da birbirlerine yakınlaşmasına neden olmuştur. 2010 yılında Suriye'den Türkiye'ye 1,1 milyon kişi, Türkiye'den Suriye'ye 1,5 milyon kişi ziyarette bulunmuştur (Mahalli, 2014: 154).

Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilerin normalleşmesi neticesinde 22 Temmuz 2009 tarihinde iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) kurulmuştur. 13 Ekim 2009 tarihinde ilk toplantısını Halep ve Gaziantep'te yapan konsey daha sonra 23 Aralık 2009'da Şam'da, 03 Ekim 2010'da Lazkiye'de ve 21 Aralık 2010'da Ankara'da toplantılar icra etmiştir. Söz konusu toplantılar her iki ülkenin bakanları ve başbakanları seviyesinde icra edilmiştir. İcra edilen toplantılar neticesinde iki ülke arasında 50'den fazla anlaşma imzalanmıştır (Kıymaz, 2012: 60; T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü [web], 2013). Söz konusu toplantılar Ortak Bakanlar Kurulu toplantıları olarak adlandırılmıştır (Sandıklı ve Semin, 2012: 40). 23 Aralık 2009 tarihinde Şam'da yapılan toplantı neticesinde Halep-Gaziantep tren yolu hattı faaliyete geçirilmiştir (Özcan, 2012). Türkiye ile Suriye arasında gelişen ilişkiler sonrasında Şam ve Halep Türk şehrine dönüşürken, Antakya ve Gaziantep'te Suriyelilerin varlığı her geçen gün artmıştır. Karşılıklı olarak turistik ziyaretlerin artması neticesinde Suriye halkı ve Türk halkı birbirine yakınlaşmıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 155).

Türkiye'nin İsrail karşıtı söylemlerini 2009 yılından itibaren sertleştirmesi Arap ülkelerinin birçoğunda olduğu gibi Suriye tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 30 Ocak 2009 tarihinde Davos Zirvesi'nde İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez'i basın önünde Filistin'de yaptığı katliamlardan dolayı suçlaması ve toplantıyı terk etmesi (Uslu, 2010), 31 Mayıs 2010 tarihinde Gazze'ye yardım götüren Mavi Marmara Gemisi'ne İsrail'in saldırı düzenlemesi ve saldırı sonucunda birçok yabancının bulunmasına rağmen seçilerek 9 Türk vatandaşının öldürülmesi, Arap halklarının Türkiye'ye sempati duymasına neden olmuştur (Mahalli, 2014: 149-150).

2008-2009 yıllarında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İsrail, Mısır ve Lübnan'ın Akdeniz'deki doğalgaz sahalarının paylaşımı konusunda anlaşma

imzalamalarına rağmen; Suriye, Türkiye ile olan iyi ilişkilerini bozmamak için söz konusu anlaşmayı imzalamamıştır (Mahalli, 2014: 71). 2010 yılında Türkiye Petrol Anonim Ortaklığı (TPAO) ile Suriye Ulusal Petrol Şirketi ortak petrol arama şirketi kurulmasına karar vermiştir (Özcan, 2012).

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin oldukça iyi seviyelere geldiğinin diğer bir göstergesi olarak, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Suriye'ye 62 kez gitmesi de gösterilebilir (Zengin, 2013: 96). Başbakan Erdoğan 2004-2011 yılları arasında 9 kez, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 10 kez Suriye'ye ziyarette bulunmuşlardır. Beşşar Esad 2004 yılından 2011 yılına kadar Türkiye'ye 4 kez gelmiştir (Mahalli, 2014: 155). Suriye ile ilişkilerin geliştiği dönemdeki Türkiye dış politikasının, gerçekçi ve ülke çıkarlarını muhafaza etme yönünde olduğu değerlendirilmektedir (Oğuzlu, 2012a). Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin geldiği seviye her iki ülkenin yöneticilerinin söylemlerinde de yer bulmuştur. 6 Şubat 2011 tarihinde Âsi Nehri üzerine inşa edilmesi planlanan Türkiye-Suriye Dostluk Barajı temel atma töreninde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Beşşar Esad'a "kardeşim" diye hitap etmiştir (Salık, 2011). Aynı törende Başbakan gelecek dönemde Türkiye ve Suriye'nin beraber gerçekleştireceği aşağıdaki 4 önemli projeden bahsetmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 223):

- Nusaybin-Kamışlı gümrük kapılarının inşası,
- Halep ve Gaziantep arasında hızlı tren seferlerinin yapılması,
- İki ülkenin doğalgaz hatlarının birbirine bağlanması,
- Eximbank kredilerinin Suriyelilerin kullanımına açılmasıdır.

2000 yılından itibaren Suriye yönetimini elinde bulunduran Beşşar Esad'ın dış politikada İsrail düşmanlığı konusundaki söylemleri ve Türkiye ile geliştirdiği iyi ilişkiler kendisine karşı Suriye halkında bir memnuniyet yaratmıştır (Zengin, 2013: 100). Türkiye ve Suriye arasındaki hükümetler düzeyindeki ilişkiler ile halklar arasındaki ilişkiler farklılıklar arz etmektedir. Hükümetler arasında zaman zaman krizler yaşanmasına rağmen, halklar arasında daha olumlu bir ortam olduğu görülmektedir. Her iki ülke vatandaşları arasında bulunan akrabalık bağları, halkların birbirlerine daha olumlu bakmalarına ve iyi ilişkiler geliştirmelerine sebep olmaktadır (Arı,

2007: 650). Halklar arasındaki ilişkilerin daha olumlu olmasının temel nedeni, iki ülke arasındaki sınır hattının aynı aileden kişilerin iki ayrı devletin vatandaşları olmalarına neden olmasıdır. Tarihsel ve kültürel bağlar, her ne kadar araya sınır konulmuş olsa da devam etmiştir. Şam'da bulunan Emeviye Camii, Selahattin Eyyubi türbesi ve son Osmanlı Padişahı Sultan Vahdettin'in mezarı (Çınar, 2013: 21), Türkiye ve Suriye arasındaki tarihsel bağları gösteren eserlerdir.

Soğuk Savaş Dönemi'nden itibaren gerginlik ve zaman zaman çatışmanın eşiğine gelen Türkiye-Suriye ilişkileri, 1998 yılından Arap Baharı'nın Suriye'ye ulaşmasına kadar olan süreçte oldukça gelişmiştir. Her iki ülkenin gelişen ilişkilerden kazanımlar sağladığını söylemek mümkündür. Suriye, Türkiye sayesinde Batı ile ilişkiler kurma yolunda ilerlerken, Türkiye de Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini Suriye üzerinden geliştirmiştir.

2. SURİYE'DE ARAP BAHARI

Arap Baharı öncesinde pek çok çalışmada vurgulandığı gibi Suriye'de toplumsal kesimler arasında düşmanca çatışmadan söz etmek mümkün değildir. Nusayriler ve Sünni Müslümanlar arasında farklılaşmalar olsa da aralarında bir düşmanlık olmadığı bilinmektedir (Karabat, 2013: 67; Soyalan, 2013: 190). Suriye'nin 250 üyesi bulunan meclisinde sadece 7-8 Nusayri olması ve 32 kadın vekilin 10 tanesinin türbanlı olması Suriye'de mezhep tabanlı bir düşmanlığın ve temsil sorununun olmadığını göstermektedir (Mahalli, 2014: 225). Devlet Başkan yardımcılığı görevinde bulunmuş olan ve şuan muhalefet saflarında yer alan Addülhalim Haddam Sünni bir Müslümandır (Erdemol, 2013: 33). Başbakanlık yapmış olan Abdürreif Kasım, Meclis Başkanlığı görevinde bulunan Mahmud Zubi, Baas Partisi Genel Sekreter Yardımcısı Abdullah Ahmar, Genelkurmay Başkanı Hikmet Şihabi, Savunma Bakanı Mustafa Talas gibi isimler Hafız Esad döneminde görev yapmış olan Sünni Müslümanlardır (Arı, 2007: 465). Beşşar Esad döneminde Devlet Başkan Yardımcısı Faruk Şara, Dışişleri Bakanı Velid Muallim Sünni Müslümanlar iken, Savunma Bakanı Davud Racea ise Hristiyan'dır (Levent, 2012). Ayrıca bir Nakşibendi olan Ahmed Kutarı 34 yıl boyunca Suriye müftülüğü görevinde yer almıştır (Erdemol,

2013: 33). Kur'an Çalışmaları İçin Esad Enstitüsü'nün Hafız Esad döneminde açılması, Hafız Esad'ın annesinin Sünni mezhebin gereklerine göre toprağa verilmesi ve Nusayrilerin namaz kılmak için camiye ihtiyaç duymamalarına rağmen Suriye'de en çok caminin Hafız Esad döneminde yapılması Suriye'de rejimin mezhepsel bir baskı kurmadığını göstermektedir (Karabat, 2013: 62-63). Suriye'de, Müslümanların dini bayramlarında Hristiyanların, Hristiyanların dini bayramlarında Müslümanların resmi tatilden istifade etmesi ve hatta Ramazan Bayramlarında Hristiyanların da oruç tutmaları, Suriye'de Arap Baharı sürecine kadar dini ve mezhepsel bir ayrışmanın olmadığını göstermektedir (Mahalli, 2014: 30-31). Gazeteci yazar Mustafa Erdemol'un Suriye Denklemi isimli kitabında Suriyeli bir meslektaş ile arasında geçen konuşmayı aktardığı şu ifadeler de ülkede Arap Baharı sürecine kadar mezhepsel bir çatışma ortamı olmadığını göstermektedir (Erdemol, 2013: 95).

"Suriyeli meslektaşına devletin üst kademelerinde sadece Alevilerin (Nusayri) yer aldığı yönünde iddialar var bunların gerçeklik payı nedir diye sorduğumda verdiği yanıt aynen şu: Biz de Türkiye'de Kürtlerin devletin üst kademelerinde yer bulamadıklarını duyuyorduk. Uzun süre Türkiye'de yaşadım. Cumhurbaşkanılarından birinin ve çok sayıda yüksek rütbeli subay ve bürokratınızın Kürt olduğunu görünce duyduklarımın bir önemi kalmadı, bizde de durum öyle."

Arap Baharı sürecinin Tunus ve Mısır'da yaşandığı dönemde, 31 Ocak 2011 tarihinde yaptığı açıklamalarda ülkesine Arap Baharı sürecinin uğramayacağını belirten Beşşar Esad, öncelikli konu olarak Ortadoğu barış sürecinin devam etmesi gerektiğini belirtmiştir (Özcan, 2012; Zisser, 2012). Aradan üç aydan daha kısa bir zaman diliminin geçmesinin ardından Mart 2011'de Arap Baharı süreci Suriye sokaklarına ulaşmıştır (Sandıklı ve Semin, 2012: 6; Karakoç, 2013). Fakat Suriye'de yaşanan Arap Baharı süreci Mısır ve Tunus'ta yaşananlardan farklılaşmıştır. Mısır ve Tunus'ta halkın tamamı ve hatta güvenlik güçleri ortak bir zeminde hareket etmişlerdir. Fakat Suriye'de halk hareketleri başladığında yönetim yanlıları ve muhalifler olarak toplumda bölünme yaşanmıştır (Sağsen, 2011).

Suriye’de Arap Baharı sürecinin ilk kıvılcımı 28 Ocak 2011 tarihinde Hasan Ali Akleh adında bir Suriyelinin kendisini ateşe vermesi olmuştur (Bozkurt, 2012). Akleh’in kendisini neden ateşe verdiği konusu belirsizliğini korumakla beraber rejimin baskıcı yönetimine karşı eylemini gerçekleştirdiği iddia edilmektedir (Salama, 2012; Karabat, 2013: 101). Suriye’de halk hareketlerinin başlangıcı olarak ise, Ürdün sınırı yakınlarındaki Dera⁴¹ kentinde, 15 Mart 2011 tarihinde meydana gelen gösteriler kabul edilmektedir. Söz konusu gösteriler esnasında Dera kentinde bazı öğrencilerin duvarlara “Halk rejimin yıkılmasını istiyor” yazıları yazması ve sonrasında gözaltına alınıp işkence gördüklerini iddia etmeleri neticesinde, Suriye Arap Baharı sürecine girmiştir. Gelişmeler üzerine Suriye Beşşar Esad, Dera valisini ve güvenlik şefini görevden aldığını açıklamıştır (Türel, 2011; Tan, Belli ve Aydın, 2012). Dera’da yaşanan olaylarda güvenlik kuvvetlerinin açtığı ateş sonucunda hayatını kaybedenlerin Suriye yönetimi tarafından şehit ilan edilmesine rağmen, gösteriler artarak devam etmiştir (Levent, 2012).

23 Mart 2011 tarihinde Suriye’de sokaklara çıkan protestocular olağanüstü halin kaldırılması ve diktatörlüğün sona ermesi söylemlerini dile getirmişlerdir. Olayların başlamasından kısa bir süre sonra Suriye hükümeti 29 Mart 2011 tarihinde Beşşar Esad’a istifasını sunmuştur (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 151). Beşşar Esad, 31 Mart 2011 tarihinde sokak olaylarında tutuklananların tamamını serbest bırakmış, 3 Nisan 2011 tarihinde Tarım Bakanını yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiş ve 7 Nisan 2011 tarihinde vatandaşlık hakları ve kimlikleri olmayan Kürtlere kimlik verilmesini onaylayan yasayı imzalamıştır (Özcan, 2012; Sandıklı ve Semin, 2012: 7). Aynı yasa ile Nevruz ulusal bayram ilan edilmiştir (Karabat, 2013: 255). 21 Nisan 2011 tarihinde Beşşar Esad, 1963 yılından beri uygulanmakta olan Olağanüstü Hal Yasası’nı ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri’ni kaldırmıştır (Kıymaz, 2012: 30; Abascal, 2013: 126).

⁴¹ Dera’da yaşayan halkın büyük çoğunluğu Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi Körfez ülkelerinde işçi olarak çalışıp, daha sonra zenginleşerek Suriye’ye dönen insanlardır. Dera’lı olup devletin üst kademelerinde görev yapan insanlar da bulunmaktadır. Devlet Başkan Yardımcısı Faruk Şara ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Faysal Mikdad bunlardan bazılarıdır (Mahalli, 2014: 159).

Olaylar başlangıç safhasında iken gösterilere yoğun bir katılım olmadığı, halkın tamamının sokaklara dökülmediği, fakat daha sonra özellikle güvenlik güçlerinin acemice davranmaları ve şiddete başvurmaları nedeniyle gösterilere katılımların arttığı değerlendirilmektedir (Levent, 2012; Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 269). Olayların başlangıcından kısa bir süre sonra Banyas'ta 10 Nisan 2011 tarihinde dokuz askerin, Humus'ta 18 Nisan 2011 tarihinde bir Tuğgeneral ve iki çocuğunun, 19 Nisan 2011 tarihinde de bir pilotun öldürülmesi Suriye'de başlayan hareketlerin barışçıl niteliğinin kaybolmasına neden olmuştur (Karabat, 2013: 134).

Sokak olaylarının devam etmesi üzerine Beşşar Esad, 1 Haziran 2011 tarihinde Anayasa'nın 8'inci maddesinin⁴² değişeceğini ve Baas Partisinin artık tek parti olmayacağını açıklamıştır. 21 Haziran 2011 tarihinde Beşşar Esad genel af ilan ederek ülkesindeki olayları durdurmayı hedeflemiştir. Aftan Müslüman Kardeşler ve PKK terör örgütü üyeleri dâhil olmak üzere tüm tutuklular faydalanmıştır. Beşşar Esad 5 Kasım 2011 tarihinde 553 kişiyi ve 12 Kasım 2011'de 1180 kişiyi serbest bırakmıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 180-183). Söz konusu affın ardından Türkiye'deki kamplarda kalan 428 Suriyeli, 1 Temmuz 2011 tarihinde de 4577 Suriyeli ülkelerine geri dönmüştür. Beşşar Esad'ın söz konusu dönemde atmaya başladığı demokratikleşme adımlarının Suriyelilerin ülkelerine dönmesinde etkisinin olduğu düşünülmektedir (Özcan, 2012). Beşşar Esad'ın af ilan etmesinin ardından ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Victoria Nuland, silahlı muhaliflerin af sonrasında silahlarını bırakmamaları gerektiğini belirtmiştir (Dursunoğlu, 2012: 53).

Beşşar Esad reform hareketlerine devam etmiş, 4 Ağustos 2011 tarihinde Partiler ve Seçim Yasası'nı çıkartarak ülkede çok partili sisteme geçilmesini sağlamış ve yeni bir anayasa hazırlanması çalışmalarını başlatmıştır. Hazırlanan anayasa 26 Şubat 2012 tarihinde katılım oranının %57,4 olduğu bir referandum sonucunda, %89,4 oy oranıyla kabul edilmiştir. Yeni anayasanın ve seçim kanununun etkisiyle Suriye'de kısa sürede 10 yeni

⁴² Suriye Anayasasının sekizinci maddesine göre Baas Partisi, toplumu ve devleti yöneten partidir (Phillips, 2010: 70).

siyasi parti kurulmuştur (Mahalli, 2014: 174-175). Görüldüğü üzere Beşşar Esad, birçok reform hareketini kısa sürede kanunlaştırarak ülkedeki kaos ortamını sonlandırmayı hedeflemiştir.

Olayların başlangıcından itibaren Türkiye'nin ve dünyanın önde gelen medya kuruluşları rejim muhaliflerinin gösterilerine yer vermişlerdir. Fakat ülkede Beşşar Esad yönetimi yanlılarının da gösterileri olmuştur. 15 Haziran 2011 tarihinde Şam otoyolu üzerinde binlerce Beşşar Esad destekçisinin katıldığı, 2,3 km. uzunluğunda Suriye bayrağının taşındığı gösteri hem Türkiye hem de dünya medyasında kendisine yer bulamamıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 154).

Beşşar Esad ülkede ortaya çıkan sorunu çözmek ve muhaliflerin isteklerini öğrenmek maksadıyla 10 Temmuz 2011 tarihinde Şam'da 2 gün süreli "Ulusal Diyalog" adlı bir toplantı düzenlemiştir. Fakat toplantıya muhalifler ve özellikle Kürtler katılmamıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 273). 25 Temmuz 2011 tarihinde Suriye Meclisi, Baas Partisi dışındaki partilerin kurulmasına ve siyasi faaliyetlerde bulunmasına izin veren yasayı onaylamıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 181). Beşşar Esad ülkesindeki olayların durması yönünde adımlar atarken, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Suriye'de olaylarda yaşamını yitiren insan sayısının 2000 olduğunu açıklamıştır (Özcan, 2012).

2 Eylül 2011 tarihinde AB, Suriye'ye yaptırım kararı almıştır. Söz konusu karara göre AB ülkeleri Kasım 2011 tarihinden itibaren Suriye'den petrol ürünlerinin alımını durdurmuşlardır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 167). 12 Kasım 2011 tarihinde Suriye'nin üyeliğini askıya alan Arap Birliği⁴³, 26 Kasım 2011 tarihinde Suriye'ye yaptırım kararı almıştır. 22 üyesi bulunan Arap Birliği'nin 19 üyesi alınan karara olumlu oy vermiştir. 27 Kasım 2011 günü Arap Birliği; Irak, Cezayir ve Lübnan'ın itirazlarına rağmen Suriye'ye yaptırım kararlarını onaylamıştır (Dursunoğlu, 2012: 264; Sandıklı ve Semin, 2012: 30). Yaptırım kararının açıklanmasına saatler kala Suriye'nin Arap

⁴³ Arap Birliği 1945 yılında ABD'nin girişimleri ile Mısır, Irak, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Suudi Arabistan tarafından kurulmuştur. 22 üyesi bulunmaktadır. Türkiye Arap Birliği'nde gözlemci üye durumundadır ve oy hakkı yoktur (Doster, 2012; Ennis ve Momani, 2013).

lkelerindeki varlıklarının %95'ini geri çekmesi, alınan yaptırım kararlarının petrol ve doğalgaz ihracatını kapsamaması, Irak, Lübnan ve Suriye ekonomilerinin birbirlerine bağımlı olması Arap Birliği yaptırım kararlarının Suriye üzerinde etkili olmasını engellemiştir (Doster, 2012). Suriye'nin üyeliğini askıya alan Arap Birliği, 4 Mart 2013 tarihinde Suriye'nin resmi temsilcisinin Ulusal Muhalefet ve Devrimci Gler Koalisyonu olduğunu açıklamıştır (Mahalli, 2014: 190).

30 ve 31 Ekim 2011 tarihlerinde İngiliz ve Rus televizyonlarına açıklamalar yapan Beşşar Esad şu ifadeleri kullanarak uzlaşma çağrısında bulunmuştur (Dursunoğlu, 2012: 263; Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 173).

"Suriye bölünürse, tüm bölge bölünür. Suriye'yi yeni bir Afganistan mı yapmak istiyorsunuz, ülkedeki tüm muhalif gruplarla görüşmeye hazırım"

Beşşar Esad, Arap Birliği tarafından gönderilen gözlemci heyetini 25 Aralık 2012 tarihinde ülkesine gelmelerine izin vermiş ve söz konusu tarihte Arap Birliği gözlemci heyetinin ilk grubu şam'a gitmiştir. Yaklaşık 200 kişilik gözlemci heyeti, hazırladığı raporda Suriye muhalefeti içerisindeki silahlı grupların ülkedeki kaos ortamının sorumlusu olduğunu belirtmiştir. Raporun ardından gözlemci heyetinin görevine 30 Ocak 2012 tarihinde Arap Birliği tarafından son verilmiştir (Dursunoğlu, 2012: 220-222; Karabat, 2013: 162).

6 Ocak 2012 tarihinde Humus valisi, Türkiye'nin Suriye'deki muhalif unsurlara silah sağladığını duyurmuştur. Aynı tarihte halkına hitaben bir konuşma yapan Beşşar Esad; Türkiye, ABD ve Arap Birliği'ne karşı oldukça sert mesajlar göndermiştir. Esad konuşmasında "Arap Birliği'nin hiçbir ülkesinde demokrasi olmadığını, aynı birliğin Irak'ta bir milyon kişi öldürülürken sessiz kaldığını ve ülkesindeki terörizmle olan mücadelesini demir yumrukla yöneteceğini" ifade etmiştir (zcan, 2012). Nitekim Arap Baharı süreci ile beraber Bahrein'de başlayan halk hareketlerinin Suudi Arabistan ordusu tarafından bastırılması karşısında Arap Birliği herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Arap Birliği, 22 Ocak 2012 tarihinde aldığı kararla Suriye meselesinin BMGK'de ele alınmasını ve Suriye'ye askeri müdahalede bulunulması gerektiğini belirtmiştir (Mahalli, 2014: 187-189).

Suriye’de olayların tırmanması neticesinde BM ve Arap Birliği özel temsilcisi olarak görevlendirilen Kofi Annan, 27 Mart 2012 tarihinde Beşşar Esad’ın Annan Planı olarak adlandırılan 6 maddelik planı kabul ettiğini açıklamıştır (Djalili ve Kellner, 2013: 127). Fakat Suriye muhalefeti planı kabul ettiklerini açıklamamıştır (Dursunoğlu, 2012: 421). Suriye’de yaşıanan çatışma ortamının diplomatik yollarla çözülebileceğini öngören Annan Planı, Rusya ve Çin tarafından desteklenmiştir (Ayhan, 2012: 401). BM üyeleri tarafından da desteklenen Annan Planı şu hususları içermektedir (Sandıklı ve Semin, 2012: 34; NCAFP, 2012):

- Suriye’de yaşıanan çatışma ortamının son bulması için siyasi diyalog mekanizmaları devreye sokulacak,
- Siyasi diyalog sürecinin başlayabilmesi için Suriye’de yaşıanan çatışmalarda taraf olan tüm unsurlar ateşkes ilan edeceklerdir. Suriye güvenlik güçleri şehirlerden ağır silahlı unsurlarını en kısa sürede çekecek,
- Çatışmaların yaşandığı bölgelere insani yardım malzemelerinin sağlıklı bir şekilde ulaşması için günde iki saat güvenlik ortamı sağlanacak,
- Barışçıl gösterilerde yer alan tüm tutuklu aktivistler serbest bırakılacak,
- Ülkede yaşıanan gelişmelerin dünya kamuoyuna sağlıklı bir şekilde iletilebilmesi için gazetecilerin ülkede serbestçe dolaşması sağlanacak,
- Muhaliflerin barışçıl örgütlenme ve protesto gösterileri düzenleme hakkına saygı duyulacaktır.

Annan Planı kapsamında Suriye yönetimi 11 Nisan 2012 tarihine kadar ağır silahlarını ve ordusunu şehirlerden çekeceğine dair güvence vermiş ve söz konusu tarihte birliklerini şehirlerden çektiğini açıklamıştır. 12 Nisan 2012 günü muhalifler ve Suriye yönetimi ateşkes ilan etmiştir (Özcan,

2012). 21 Nisan 2012 tarihinde BMGK'de alınan kararla 300 silahsız BM gözlemcisinin Suriye'ye gönderilmesine karar verilmiştir (Ayhan, 2012: 405). BM gözlemcileri, muhaliflerin saldırıları nedeniyle verimli bir çalışma gerçekleştirememişler ve 17 Ağustos 2012 tarihinde Suriye'den çekilmişlerdir (Mahalli, 2014: 198-199). Annan Planı kapsamında 12 Nisan 2012 tarihinde kabul edilen ateşkes sürecinin üzerinden kısa bir süre geçmesine rağmen ve 300 kişilik BM gözlemci heyetinin Suriye'de bulunduğu bir dönemde, Şam'da 15 Mayıs 2012 tarihinde intihar saldırısı düzenlenmesi ve 55 kişinin yaşamını yitirmesi Annan Planı'nın başarılı olmayacağı düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ayhan, 2012: 406). Söz konusu gelişmelerin ardından Kofi Annan, 3 Ağustos 2012 tarihinde görevinden istifa etmiş yerine ise Lahdar İbrahimi görevlendirilmiştir (Sandıklı ve Semin, 2012: 34). BM temsilcilerinin ülkede bulunduğu bir dönemde ve Annan Planı'nın Beşşar Esad tarafından kabul edildiği bir ortamda gerçekleştirilen intihar saldırısı muhalefetin çözümden yana değil çatışmadan yana olduğunun ispatı niteliğindedir.

7 Mayıs 2012 tarihinde Suriye'de halk meclisi seçimleri yapılmıştır. Katılım oranının %51,6 olduğu seçimlerde 250 sandalyeli mecliste Baas Partisi 161, Bağımsızlar 67, Ulusal İlerici Cephe 22 milletvekilliği kazanmıştır. Yapılan seçimler sonucunda toplam 30 kadın milletvekili meclise girmiştir (Kırdar, 2012).

Suriye'de yaşanan çatışma ortamının sonlandırılması amacıyla 30 Haziran 2012 tarihinde Cenevre'de bir konferans yapılmıştır. Konferansa BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon liderliğinde; AB temsilcisi, Arap Birliği Genel Sekreteri, BM temsilcisi, ABD, Fransa, İngiltere, Katar, Kuveyt, Irak, Rusya, Türkiye ve Çin katılmıştır. Yapılan görüşmeler sonrasında çatışmaların durdurulması çağırısı yapılmasına ve Esad yönetimi ile muhaliflerin siyasi çözüm için görüşmelere başlamasına karar verilmiştir (Dursunoğlu, 2012: 465).

Cenevre konferansında alınan kararlar ülkedeki çatışma ortamının sonlanmasını sağlayamamış ve 2013 yılında Suriye'de kaos ortamı artarak devam etmiştir. 21 Ağustos 2013 tarihinde Guta bölgesinde yapılan kimyasal saldırı sonucunda aralarında kadın ve çocuklarında olduğu çok sayıda insan

hayatını kaybetmiştir. Söz konusu saldırının ardından başta ABD olmak üzere birçok ülke saldırıdan Beşşar Esad yönetimini sorumlu tutmuştur. ABD Başkanı Obama yaptığı açıklamada; “kimyasal silah kullanılmasını kırmızı çizgi olarak gördüklerini ve Beşşar Esad yönetiminin kimyasal silahları kullandığına yönelik istihbarata sahip olduklarını” açıklamıştır (Hersh, 2013). Rusya ise Suriye’de bulunan Kimyasal Silah Araştırma Komisyonu üyelerinin olay yerine gidip inceleme yapmaları gerektiğini ifade etmiştir (Mahalli, 2014: 252). Yapılan inceleme neticesinde kimyasal silah kullanıldığı tespit edilmekle beraber, kimyasal silahları rejimin mi muhaliflerin mi kullandığı saptanamamıştır (United Nations [web], 2013). 2013 yılında Rusya ve ABD’nin anlaşması ve Suriye’nin söz konusu anlaşmayı kabul etmesi sonrasında Suriye’nin kimyasal silahlarından arındırılmasına karar verilmiştir (Hogger, 2014). ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, “kimyasal silahların imhası konusunda uluslararası uzmanlara göstermiş olduğu iş birliğinden dolayı Suriye’nin övgüyü hak ettiğini” belirtmiştir (Doster, 2013a). BM gözetiminde Suriye’nin kimyasal silahlarının imha edilmesi süreci 2014 Şubat itibariyle devam etmektedir.

2011 yılından 2014 yılı başlangıcına kadar Suriye’de yaşanan çatışmalarda Tablo-5’de görüleceğe üzere yaklaşık 130 bin insanın öldüğü belirtilmektedir. Ölenlerin yaklaşık 30 bin kadarı Suriye güvenlik güçlerinden, 50-60 bin devlete isyan eden silahlı örgütlerden olduğu ifade edilmektedir. Suriye’de ayrıca 500 bin insanın yaralandığı, 300 bin insanın sakat kaldığı, 500 bin evin yıkıldığı veya kullanılamaz hale geldiği ifade edilmektedir (Mahalli, 2014: 319-320).

Tablo-5: Suriye'deki Olayların Bilançosu⁴⁴

Ölüm	129.403	Ölen insanların 102.729’unu siviller oluşturmaktadır.
İşkence	3461	İşkencede ölenlerin sayısı olarak verilmiştir.
Tecavüz	7.500	
Göç	3.600.000	3.395.000 kişi Suriye dışına göç etmiş, kalanlar ülke sınırları içerisinde yer değiştirmiştir

Kaynak: (Suriye İnsan Hakları Örgütü [web], 2013).

2013 yılında yapılan bir araştırma Suriye’de Arap Baharı sürecine halkın olumsuz baktığını göstermektedir. 2011 yılında Arap Baharı’nı olumlu

⁴⁴ Tablodaki veriler 15 Mart 2011 tarihinden 13 Aralık 2013 tarihine kadar elde edilen verilerdir.

bir gelişme olarak değerlendirenlerin oranı %22, 2012 yılında %14 iken, 2013 yılında söz konusu rakam %7'ye gerilemiştir (Akgün ve Senyücel Gündoğar, 2013).

a. Suriye’de Arap Baharı Sürecinde Dezenformasyon Faaliyetleri

Suriye’de meydana gelen halk hareketlerinde 4 Haziran 2011 tarihinde sürecin seyrini değiştirecek önemli bir olay gerçekleşmiştir. Cisir el-Şuğur’da 120 güvenlik görevlisinin ölmesi ile sonuçlanan saldırıyla birlikte Suriye’de muhalif unsurlar silahlı çatışma dönemine girmiştir. Söz konusu olayda bilgi kirliliği yaratılmış, gerçekte neler olduğu aylar sonra ortaya çıkmıştır.

Suriye’nin İdlib kentine bağlı olan, Müslüman Kardeşler’in kalesi olarak bilinen ve Türkiye sınırına 50 km. mesafede bulunan Cisir el-Şuğur kasabası; 1980 yılında Müslüman Kardeşler’in çıkardığı bir ayaklanmanın Hafız Esad yönetimindeki iktidar tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasının üzerinden 32 yıl geçtikten sonra, yeniden kanlı bir ayaklanmaya şahitlik etmiştir (Dam, 2011: 110; Çınar, 2013: 46). 2011 yılında protesto eylemleri başladıktan sonra Müslüman Kardeşler’in ilk ciddi isyan hareketi yine Cisir el-Şuğur kasabasında meydana gelmiştir (Birdal ve Günay, 2013: 203).

4 Haziran 2011 tarihinde 120 Suriye güvenlik görevlisi Cisir el-Şuğur’da öldürülmüştür (Sly [web], 2011). Radikal dinci grupların yaptığı saldırıda öldürülenlerin bir kısmının testerelerle kafaları kesilmek suretiyle öldürüldüğü iddia edilmektedir (Karabat, 2013: 124). 6 Haziran 2011 tarihinde Suriye Resmi Haber Ajansı olan SANA, Cisir el-Şuğur kasabasında 82 güvenlik görevlisinin silahlı çetelerce öldürüldüğünü duyurmuştur. 7 Haziran 2011 tarihinde yapılan açıklamada ise ölü sayısının 120 olduğu bildirilmiştir. Söz konusu saldırı üzerine Suriye İçişleri Bakanı İbrahim el-Şaar “Ülkenin güvenliğini hedef alan hiçbir saldırıya sessiz kalmayacağız” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Silahlı saldırıyı düzenleyenler, “Suriye ordusu kasabaya girip herkesi öldürecek ve Türkiye’ye giden herkese 500 dolar verilecek” şeklinde propaganda yapmıştır (Mahalli, 2014: 213). Muhalifler tarafından yapılan propagandanın ardından kasabada çatışmalar devam ederken 9

Haziran 2011 tarihinde 2500 Suriye vatandaşı Hatay'ın Güveççi köyüne sığınmıştır (Dursunoğlu, 2012: 77). Suriye ordusu Cisir el-Şuğur kasabasına operasyon düzenlemiş ve kontrolü sağlamıştır (Birdal ve Günay, 2013: 204). Cisir el-Şuğur'da gerçekleşen olayın Türkiye'yi ilgilendiren kısmı ise İran devlet televizyonu Press Tv'nin 13 Haziran 2011 tarihinde yaptığı bir haberde "Saldırının arkasında Türkiye hükümetinin olduğu, isyancıların Hatay üzerinden silah temin ettikleri" ifadelerini kullanması olmuştur (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 231).

Müslüman Kardeşler örgütünün ilk silahlı eylemiyle ilgili dünya medyasında farklı haberlerin varlığı dikkat çekmiştir. İngiliz The Telegraph gazetesi 9 Haziran 2011 tarihli haberinde Cisir el-Suğur da yaşanan olaylarda güvenlik güçlerinin birbirleri ile çatıştığını ve ölümlerin bu nedenle meydana geldiğini duyurmuştur. Habere göre halka ateş etmesi emrini alan güvenlik görevlilerinin bir kısmı söz konusu emri yerine getirmek istememiş ve kendi aralarında bir çatışma yaşanmıştır. İngiltere medyası söz konusu bilgileri Antakya'da hastanede yatan bir imamın tanıklığına dayandırmıştır. Söz konusu imam, güvenlik güçlerine saldıranların Suriye istihbarat servisinin elemanları olduğunu ve birbirlerini tanımak için renkli bileklikler taktığını ifade etmiştir. Haberde ölümlerden Beşşar Esad'ın kardeşi Mahir Esad'ın sorumlu olduğu iddiaları da yer almıştır (Blomfield ve Zalewski [web], 2011). Mahir Esad uyguladığı sert uygulamalar nedeniyle uluslararası alanda Suriye'nin tepki almasına sebep olmasından dolayı Beşşar Esad tarafından Şubat 2012'de görevinden alınmıştır (Kıymaz, 2012: 39).

Söz konusu haberi CNN ise farklı bir şekilde ele almıştır. İngiliz Telegraph haberini Suriye'deki muhalefetin silahlı unsurlarından aldığı bilgilere dayandırırken, CNN barışçıl gösterilerde yer almış kişilere dayandırmıştır. CNN'e konuşan Suriyeli muhalif, "Müslüman Kardeşler örgütünün Suriye rejimine karşı uzun süredir mücadele ettiğini, barışçıl ve laik halk hareketlerinden faydalanarak amaçlarına ulaşmak istediklerini" dile getirmiştir (Birdal ve Günay, 2013: 206).

Cisir el-Şuğur'da yaşanan olaydan sonra kendisini Yarbay Hüseyin

Harmuş⁴⁵ olarak tanıtan, askeri kimliğini gösteren ve askeri üniformalı olan bir kişinin elindeki metni okuduğu video kaydı ortaya çıkmıştır. Yarbay Harmuş'un Suriye ordusundan ayrıldığını belirttiği video görüntüsü dünya medyasında yer bulmuştur. Türkiye sınırında Time Dergisine röportaj veren söz konusu kişi kendisiyle beraber 30 kişinin ordudan firar ettiğini belirtmiştir. Daha sonra el-Cezire, el-Arabiya gibi kanallara çıkan Yarbay Harmuş sivil halka ateş etmesi yönünde emir aldığını, emri yerine getirmemesi neticesinde Suriye ordusu ile çatışmaya girdiğini belirtmiştir. 22 Haziran 2011 tarihinde Hatay'da bulunan kampta BBC muhabiri ile röportaj yapan Yarbay Harmuş daha önceki ifadelerini uydurduğunu söylemiş, Cisir el Suğur'a katliamdan dört gün sonra gittiğini, ordudan firar ederken de yanında kimse olmadığını belirtmiştir. Hatay'da kaldığı kampta kaybolan Yarbay Harmuş, 15 Eylül 2011 tarihinde Şam'da ortaya çıkmıştır. Suriye yönetimi Harmuş'u tutuklamış ve itiraflarını devlet televizyonunda yayınlamıştır. Yarbay Harmuş itiraflarında Suriye güvenlik güçlerinin sivillerin üzerine ateş açtığına şahit olmadığını, Müslüman Kardeşler'den aldığı paraların karşılığı olarak yalan açıklamalar yaptığını belirtmiştir (Atlıoğlu, 2012; Karabat, 2013: 127).

Cisir el-Suğur'da gerçekte neler olduğu günler sonra anlaşılabilmiştir. Kasabada meydana gelen olaylarla ilgili Esad yönetimi bir soruşturma başlatmıştır. Cemal Süleyman isimli Suriyelinin devlet görevlilerine verdiği ifade ile bölgede yaşanan gelişmeler açıklığa kavuşmuştur. Cemal Süleyman; "6 Haziran'da taş ocağında oğlumla birlikteydik. Çadırlarla örtülmüş araçlarla gelen çok sayıda silahlı kişi oğlumla bize baskı yaptılar. Silah zoruyla buldozeri ve oğlumu alıp gittiler. Oğluma silah zoruyla 4 metre uzunluğunda 1 metre derinliğinde bir çukur açtılar. Cesetleri oraya gömdüler" şeklinde ifade vermiştir. 12 Haziran tarihinde Cemal Süleyman'ın gösterdiği yerde 12 askerin gömülü olduğu bir toplu mezar bulunmuştur. Cisir el-Suğur'da gerçekleşen saldırının Suriye yönetimi tarafından gerçekleştirildiği iddiaları, Suriye yönetimini dünya kamuoyuna kendi halkına karşı silah kullanan ve katliam yapan bir yönetim olarak sunulmasını sağlamıştır (Birdal ve Günay, 2013: 206-208). Cisir el Suğur halkından alınan

⁴⁵ Yarbay Hüseyin Harmuş; Suriye ordusundan firar edenlerle beraber Antakya'da Özgür Subaylar Tugayı'nı kurmuştur (Dursunoğlu, 2012: 52).

bilgilere göre de güvenlik güçleri silahlı direnişçiler tarafından öldürülmüştür (Yavuz ve Erduramaz, 2012: 162). Söz konusu gelişmeler Suriye’de yaşananları açıklamada medya üzerinden alınan bilgilerin oldukça sağlıklı olabileceğinin anlaşılması bakımından önemlidir.

Yaşanan dezenformasyon faaliyetleri Suriye üzerinde araştırmalar yapan yabancı akademisyenler tarafından da ifade edilmiştir. Arap dünyası konusunda araştırmaları bulunan Fransız akademisyen Pierre Piccinin, 2012 yılı başlarında Suriye’ye yaptığı gezi sonrasında Hürriyet gazetesine verdiği röportajda Suriye konusunda yapılan yayınların yanıltma haber içerdiğini belirtmiştir. Şam, Hama ve Humus’ta bulunan Piccinin’in, Suriye’de “muhalif grup olmadığını, muhalif gruplar olduğunu” belirtmesi ülkedeki kaos ortamını anlamak bakımından önemli olmuştur. Piccinin; muhalif unsurlarla görüşüğünü, bazı unsurların bir iki gece misafiri olduğunu belirtmiş ve Suriye’de yaşanan vahşetin sorumlusu olarak radikal dinci unsurları göstermiştir. Hama’da Suriye güvenlik güçlerinin can kaybı yaşanmaması için özel bir çaba sarf ettiğini belirten akademisyen, “muhaliflerin taşlı sopalı saldırılarına karşı Suriye güvenlik güçlerinin göz yaşartıcı gaz kullandığını, sivil halka ateş etmediklerini” belirtmiştir. Piccini, 15 Temmuz 2011 tarihinde Hama’da sayıları 10 binden az olan muhaliflerin gerçekleştirdiği bir gösteriye katıldığını belirtmiştir. Aynı günün akşamı kaldığı otelde France 24, Euronews ve Le Monde gazetelerini incelediğinde ise gösterici sayısının 500 bin olarak verilmesi karşısında oldukça şaşırdığını söylemiştir. Piccinin Hama’nın nüfusunun 400 binden az olduğunu, söz konusu haberlerin kaynağının ise Suriye İnsan Hakları Gözlemci Heyeti olduğunu belirtmesi ise yaşanan bilgi kirliliğinin en önemli göstergelerinden biri olmuştur (Hürriyet [web], 16 Ocak 2012).

Muhalif unsurların özellikle el-Cezire, CNN ve el-Arabiya gibi medya kuruluşlarını kullanarak gerek Suriye halkını gerekse dünya kamuoyunu yanıltmaya yönelik yayınları sürekli devam etmiştir. 03 Şubat 2012 gecesinde Suriye ordusunun Humus’ta ağır bir bombardıman yaptığı ve 200’den fazla sivilin öldüğü haberleri dünya ve Türkiye medyasında önemli bir yer bulmuştur. Haber kaynağı olarak 22 yaşındaki İngiliz vatandaşı olan Suriyeli

Danny Abdul Dayem isimli bir gencin çektiği video görüntüsü gösterilmiştir. CNN televizyonuna görüntülü bağlanan Danny, ağır bombardıman olduğu iddia edilen bir kentten görüntü ve ses kalitesi oldukça yüksek olan bir yayın yapabilmıştır. Skype yolu ile el-Cezire televizyonuna da aynı gece elektrik ve internet bağlantısının oldukça zor olduğu Humus'tan bağlanan Danny, bombardımanın sürdüğünü ve sivil kayıpların yaşandığını anlatmıştır. Söz konusu haberin dünya ile paylaşılmasından yaklaşık bir ay sonra çekilen videonun orijinal hali ortaya çıkmıştır. Orijinal video görüntülerinde Danny oldukça rahat bir ortamda bulunurken görünmüş ve CNN yayını başladığı anda çevresindekilere havaya ateş açmaları konusunda telkinlerde bulunmuştur. Kaos ortamında bulunan ülkelerde kamuoyunu yanıltıcı haberlerin yapılmasının ne kadar kolay olduğunun anlaşılması bakımından söz konusu örnek oldukça aydınlatıcı bir nitelik taşımaktadır (Atlıoğlu, 2012).

Suriye'de yaşanan gelişmelerde Türkiye medyası da yanıltıcı yayınlar yapmıştır. 10 Mayıs 2012'de Şam'ın güneyinde yer alan el-Kazzaz bölgesinde iki bombalı araçla düzenlenen saldırıda 55 kişi yaşamını yitirmiştir. Otoyol üzerinde düzenlenen saldırı neticesinde bir öğrenci servisinde bulunan 24 öğrenci yaşamını yitirmiştir. Söz konusu serviste devlet görevlilerinin çocukları olduğu bildirilmiştir. Patlamanın ardından Türkiye medyası patlamadan Esad rejimini sorumlu tutan haberler yapmıştır. Saldırının üzerinden 2 gün geçtikten sonra el-Kaideye bağlı el-Nusra örgütü patlamayı kendilerinin gerçekleştirdiğini duyurmuştur (Erdemol, 2013: 110). Suriye muhalefeti içerisinde yer alan radikal dinci unsurlar tarafından gerçekleştirilen bir saldırının Suriye güvenlik güçleri üzerine bırakılmaya çalışılmasında Türkiye medyasının da yer alması yaşanan sürecin her türlü bilgi kirliliğine açık olduğunun başka bir göstergesi olmuştur.

25 Mayıs 2012 tarihinde Humus'a bağlı Hula kasabasında gerçekleştirilen saldırıda 49'u çocuk, 34'ü kadın olmak üzere toplam 109 kişi hayatını kaybetmiştir (Karabat, 2013: 203). Katliamın ertesi gününde Türkiye medyasında yer alan haberlerde katliamın sorumlusu olarak Suriye güvenlik güçleri gösterilmiştir. Saldırı neticesinde hayatını kaybedenlerin hem bombalanarak hem de yakın mesafeden ateş edilerek öldürüldüğü iddia

edilmiştir. Saldırıda hayatını kaybedenlerin rejim yanlıları olması ise saldırıyı gerçekleştirenlerin Suriye güvenlik güçleri olduğu iddiasını çürütmüştür (Dursunoğlu, 2012: 467; Erdemol, 2013: 113)

Hula katliamı ile ilgili BBC'nin servis ettiği bir fotoğraf ise Suriye'deki olayların bilgi kirliliğine ne kadar açık olduğunu göstermiştir. BBC tarafından servis edilen fotoğrafta, Hula katliamında ölenlere ait olduğu iddia edilen görüntüler yer almıştır. 2003 yılında Irak'ta çekilen fotoğrafı Hula katliamında ölenlerin fotoğrafı olarak yayına veren BBC, daha sonra söz konusu fotoğrafı sitesinden kaldırmıştır. Fotoğrafı 2003 yılında Irak'ta kendisinin çektiğini iddia eden Geety Images için çalışan Marco Di Lauro fotoğrafı BBC'nin internet sitesinde gördüğünde oldukça şaşırıldığını belirtmiştir⁴⁶ (Erdemol, 2013: 117).

Suriye'de yaşanan gelişmelerde yanıltıcı haberleri ile bilinen el-Cezire televizyonunda yaşanan bir istifa, kamuoyunun Suriye'deki olaylarda nasıl yönlendirildiğini gözler önüne sermiştir. Televizyonun ünlü sunucusu İman Ayyad "el-Cezire'nin yalan haberlerle işlediği cinayetten vicdan azabı duyuyorum. Suriye'de olay var denilip arka mahallelerde çekim yapılıyor. Irak'ta geçmişte yaşanan olaylara ait görüntüleri Suriye'de oluyormuş gibi gösteriyorlar" ifadelerini kullanıp istifa etmiştir (Erdemol, 2013: 118). Benzer şekilde el-Cezire televizyonunun Beyrut bürosunda görev yapan Musa Ahmed, "el-Cezire televizyonunda Beşşar Esad rejiminin halkı katlettiği yönündeki haberlerde kullanılan video görüntülerinin montaj olduğunu" söyleyerek, aynı kanalda görev yapan Ali Haşim, "Suriye'de olaylar başlamadan kısa bir süre önce Lübnan sınırından çok sayıda silahlı grupların Suriye'ye giriş yaptığını görüntülediğini fakat kanalın bunları yayımlamadığını" iddia ederek görevlerinden istifa etmişlerdir (Hürriyet [web], 7 Nisan 2012).

Suudi Arabistan hükümeti tarafından desteklenen el-Arabiya ve Katar tarafından desteklenen el-Cezire kanalları Suriye'deki gelişmelere yönelik haberlerinde sürekli olarak Suriye güvenlik güçlerinin katliamlarından bahsederken, Hizbullah'a bağlı el-Manar ve İran'a bağlı Press TV gibi

⁴⁶ Söz konusu fotoğrafa ve ilgili habere http://haber.rotahaber.com/bbcden-fotograf-skandali_275690.html adlı siteden ulaşılabilir.

kanallar ise muhalifleri suçlayan haberlere yer vermişlerdir (Ayhan, 2012: 398). El-Cezire televizyonu Katar'da bulunan stüdyolarda, ABD'li ve Fransız yönetmenler tarafından yaratılan sahte şehirlerde profesyonel oyuncular tarafından canlandırılan sahnelerin Suriye'de yaşanıyormuş gibi kamuoyuna sundukları yönünde haberler ortaya çıkmıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 204).

Yaşanan süreçte başka bir dezenformasyon faaliyeti olarak Beşşar Esad yönetimindeki güvenlik güçlerinin camilere saldırdığı ve yok ettiği yönünde haberler yapılmıştır. Suriye'de bulunan Emevi Camii 2012 yılının başlarında muhalifler tarafından ele geçirilerek hem silah deposu hem de komuta merkezi olarak kullanılmıştır. Caminin minarelerinden Suriye güvenlik güçlerine ateş açılması ve müteakiben güvenlik güçlerinin karşılık vermesinden dolayı cami hasar görmüştür. Fakat söz konusu olay Beşşar Esad yönetiminin camileri bombaladığı şeklinde kamuoyuna duyurulmuştur (Mahalli, 2014: 56).

Kamuoyunu yanıltmaya yönelik haberler süreç boyunca sürekli devam etmiştir. 10 Mayıs 2013 tarihinde Beşşar Esad'ın eşi Esmâ Esad'ın Suriye'den kaçtığı iddia edilmiştir. Söz konusu haberin yapılmasının üzerinden bir gün geçtikten sonra Esmâ Esad Suriye'de şehit aileleri ile katıldığı bir yemekte görüntülenmiş ve canlı yayın yapılmıştır (Mahalli, 2014: 244).

El-Arabiya televizyonunun Türkiye temsilcisi Daniel Abdulfettah yaptığı bir açıklamada, Suriye'de yaşanan olayları "medyanın yarattığı bir savaş" olarak nitelendirmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır. "ABD Dışişleri Bakanlığı; İran'la, Lübnan'daki Hizbullah'la ve Hamas'la ilişkilerini kessin Suriye'de ayaklanma biter. ABD, Suriyeli muhaliflere 51 milyon dolar hibe etti" diyerek yaşanan sürecin yapaylığını gözler önüne sermiştir (Dursunoğlu, 2012: 97).

Toplumu yanlış bilgilendirmek ve provokasyon amaçlı çalışmalar sosyal medya üzerinden de yapılmıştır. Sahibinin Amina Araf isimli Suriyeli bir kız olduğu iddia edilen "a gay girl from Damascus" isimli bir sosyal medya

forumunda, Suriye'deki gelişmeler takipçilere sürekli olarak sunulmuştur. Fakat daha sonra anlaşılmıştır ki, Amina Araf isimli biri gerçekte yoktur. Forumda yazılar yazan kişinin aslında Edinburg Üniversitesinde doktora yapan 40 yaşındaki Gürcistan vatandaşı Tom Macmaster olduğu ortaya çıkmıştır (Flock ve Bell [web], 2011). Bu durum Suriye ile ilgili sosyal medya üzerinden aktarılan bilgilerin güvenilir olmadığını ve süreç boyunca yapılan yayınların gerçekliğini sorgulanır hale getirmiştir (Karabat, 2013: 105).

Kanaatimize göre; Arap Baharı sürecine doğrudan veya dolaylı olarak etki eden ülkeler, bulundukları tarafa göre haberleri kendi ülkelerinde yayınlamaktadırlar. Söz konusu yayınlar sayesinde hükümetler Suriye politikalarında takındıkları tavrın haklılığını kendi kamuoylarına kabul ettirme çabaları içerisindeyler. Suriye'de yaşanan gelişmelerle ilgili dünya ve Suriye kamuoyuna eksik veya değiştirilmiş yanıltıcı bilgilerin sunulduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen örnekleri çoğaltmak mümkündür. Suriye'de yaşanan gelişmelerin dünya kamuoyuna sağlıklı bir biçimde ulaşması pek mümkün görünmemektedir. Özellikle batı medyasından aldığı haberleri çeviri yaparak Türk kamuoyuna duyuran yerli medya da Suriye konusunda sağlıklı bilgiler sunmada yetersiz kalmıştır.

b. Muhalif Unsurların Faaliyetleri

Suriye'de Arap Baharı süreci başlamadan önce muhalif unsurlar ülke dışında faaliyetlerde bulunmaktaydılar. Yurt dışında bulunan muhaliflerin, bulundukları ülkeler tarafından desteklendiği düşünülmektedir. İslami bir yönetim isteyen Müslüman Kardeşler, İsrail ile iyi ilişkiler geliştirilmesi gerektiğini savunan Beşşar Esad'ın amcası olan Rifat Esad, devlet başkan yardımcılığı görevinde bulunmuş olan Abdülhalim Haddam⁴⁷, Savunma Bakanlığı yapan Mustafa Talas'ın oğlu olan General Manaf Talas⁴⁸ gibi

⁴⁷ Abdülhalim Haddam 1937 yılında dünyaya gelmiş Sünni bir Müslümandır. Eşi Nusayri olan Haddam; 1970-1984 yılları arasında Suriye Dışişleri Bakanı, 1984-2005 yılları arasında Devlet Başkan Yardımcısı olarak görev yapmıştır. Baas rejiminin önde gelen savunucularından ve Hafız Esad'ın sağ kolu olarak bilinmektedir. 2005 yılında görevden alınan Haddam Müslüman Kardeşler ile ilişkiler kurmuştur. Haddam, İsrail, ABD ve Suudi Arabistan ile yakın ilişkilerde bulunmak ve Refik Hariri suikastı konusunda yalancı tanıklık yapmaktan 13 yıl hapis cezası almıştır. 2005 yılından beri Fransa'da yaşamaktadır (Sarigöl, 2012; Dursunoğlu, 2012: 44). Haddam ve ailesi Suriye'de yolsuzlukla anılmaktadırlar (Mahalli, 2014: 139).

⁴⁸ Manaf Talas Suriye ordusunda görev alan bir generaldir ve isyan hareketi başladığında muhaliflerin safına geçmiştir. Manaf Talas Türkiye de dâhil olmak üzere birçok ülkede temaslarda bulunmuştur.

isimler ve Kürt gruplar, Suriye muhalefeti oluşturumaktadırlar (Atlıoğlu, 2007: 84). Suriye Ulusal Konseyi (SUK), Demokratik Değişim İçin Ulusal Koordinasyon Komitesi (UKK) ve Kürt Ulusal Meclisi gibi yapılar öne çıkan muhalif örgütlerdir (Sarıgöl, 2012). Suriye’de birbirinden bağımsız yaklaşık 1500 ayrı muhalif grubun varlığından söz edilmektedir (Mahalli, 2014: 308). Suriye muhalefeti en etkin unsuru olarak Sünni Müslümanlar öne çıkmaktadır. Sünni Müslümanlar dışındaki grupların da rejimden memnun olmadıkları bilinmekle beraber sessiz kalarak bir anlamda Beşşar Esad yönetimine destek verdikleri değerlendirilmektedir (Soyalan, 2013: 260). Suriye’de tek bir muhalif gruptan bahsetmek mümkün olmasa da, Türkiye’nin de dâhil olduğu Batı tarafından, Suriye Ulusal Konseyi (SUK), Suriye’deki tek muhalif grup olarak görölmektedir.

Bahsedilen muhalif unsurlara radikal dinci unsurların katılımı Temmuz 2011 itibariyle gerçekleşmiştir. El-Kaide terör örgütü lideri Ayman el-Zevahiri, Suriyeli muhalifleri desteklediğini açıklamış ve Esad’a karşı savaşanları “inanç savaşçıları” olarak nitelendirmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 273). Irak Dışışleri Bakanı Hoşyar Zebari 5 Temmuz 2012 tarihinde yaptığı basın toplantısında, “el-Kaide üyesi teröristlerin Irak sınırını kullanarak Suriye topraklarına geçtiği ve Beşşar Esad güçlerine karşı savaştığı yönünde kesin istihbarat bilgisine sahip olduklarını” açıklamıştır (Ntvmsnbc [web], 5 Temmuz 2012). Suriye’de rejimle çatışan unsurların içerisinde Libya, Afganistan, Kafkasya ve diğer Arap ölkelerinden gelen radikal dinci unsurların varlığından söz edilmektedir. Söz konusu ölkelerden gelen radikal dinci unsurların büyük bölümünün el-Kaide’ye bağılı el-Nusra örgütüne dâhil oldukları bilinmektedir (Soyalan, 2013: 275). Suriye’ye savaşmak için giden radikal dincilerin büyük bölümünü Arap ölkelerinden gelenlerin oluşturmasına rağmen, başta Almanya olmak üzere İngiltere, Belçika ve Hollanda’dan çok sayıda radikal dinci teröristler Suriye’ye Beşşar Esad rejimine karşı savaşmak için gitmektedirler (Karagiannis, 2013).

Manaf Talas, Suriye halkı tarafından yolsuzluklarıyla tanınan ve ölkö kaynaklarını çalan bir kişi olarak bilinmektedir (Karabat, 2013: 79).

Radikal dinci terör örgütlerinin sürece katılımı ile beraber ülkede şiddet olayları artış göstermiştir. El-Kaide, el-Nusra gibi radikal dinci terör örgütleri; Suriye’de sadece ülkenin güvenlik güçlerine yönelik saldırılar düzenlemekle kalmamakta, din dışı gördükleri Hristiyanlar, Nusayrilere ve diğer azınlıklara da saldırılar düzenlemektedirler (Abascal, 2013: 125). 11 Aralık 2012 tarihinde ABD’nin terör örgütleri listesine giren el-Nusra terör örgütünün (Khashanah, 2014), Ağustos ve Kasım 2013 tarihlerinde Şam’a 40 km. mesafedeki bulunan ve Hristiyanların çoğunlukta olduğu Malule kasabasına düzenlediği saldırılar, din dışı gördükleri mezhep mensuplarına ve Hristiyanlara yönelik olmuştur (Mahalli, 2014: 291).

Ülke dışından gelen radikal dinci unsurların Suriye halkına insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi kavramları yerleştirmek ve Suriye halkının refah seviyelerini artırmak için geldiklerini düşünmek mümkün değildir. Özellikle radikal dinci unsurlar İslamiyet dışı gördükleri Nusayrilere ve Hristiyanlara karşı mücadele etmek, Suriye’de şeriat hükümlerinin hâkim olduğu bir yönetimi kurmak için gelmektedirler. Suriye’de yaşanan gelişmelerde silahlanarak Beşşar Esad yönetimine karşı isyan eden ve önemli güç kazanan muhalif unsurlar arasında aşırı dinci unsurların bulunması Türkiye açısından önemli bir risk oluşturmaktadır.

Suriye’de yaşanan gelişmelerde el-Kaide uzantısı durumunda olan el-Nusra ve Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) kontrolüne geçen bölgelerde yapılan uygulamalar, Suriye’de bulunan söz konusu örgütlerin amaçları hakkında ipuçları vermektedir. Radikal dinci terör örgütlerinin ele geçirdikleri bölgelerdeki bazı uygulamalar şunlardır (Mahalli, 2014: 315-316):

- İçki satmak ve içmenin cezası 40 kırbaç,
- Nargile ve sigara içmenin cezası 20 kırbaç,
- Namaza saatinde camiye gitmeyene kırbaç cezası,
- Kadınların erkek doktora gitmelerinin yasak olması,
- Mağazalarda kadın iç çamaşırlarının sergilenmesinin yasak olması,
- Lokantalarda kadın ve erkeklerin aynı bölümde yemek yemelerinin yasak olması.

Suriye’de ayaklanma başladıktan iki ay sonra muhalif unsurlar tek bir çatı altında toplanmak için çalışmalara Türkiye’de başlamışlardır. 31 Mayıs-02 Haziran 2011 tarihleri arasında Suriyeli muhalifler Antalya’da “Suriye İçin Değişim Konferansı” isimli bir toplantı icra etmiştir (Atlıoğlu, 2012; Kambur, 2012). Kürtler⁴⁹, aşiret reisleri ve Müslüman Kardeşler toplantıya katılmışlardır. Toplantıda ayrıca Türkiye, ABD, Fransa, Katar ve Suudi Arabistan temsilcileri de hazır bulunmuştur (Zengin, 2013: 111). Toplantıya 68 ayrı muhalif unsur katılmış ve 31 kişilik bir danışma komitesi oluşturulmuştur. Toplantı sonrasında yapılan açıklamada muhalifler, “Beşşar Esad’ın tüm yetkilerini yardımcısına devrederek yönetimden çekilmesini, yönetimi devralacak olan Başkan Yardımcısının 15 gün içerisinde meclis oluşturup bir yıl içerisinde seçimlere gitmesini ve toplantıya katılan diğer ülkelerin muhaliflere silah temin etmeleri gerektiği” belirtilmiştir (Aydıntaşbaş, 2012).

Söz konusu toplantının Antalya’da yapılmasının iki önemli sonucu olmuştur. Bunlardan birincisi Türkiye’nin Suriye muhalefetine kendi topraklarında ev sahipliği yapması ve örgütlenmesine imkân tanınmasıdır. (Ennis ve Momani, 2013). Diğer sonucu ise ilerleyen dönemlerde benzer toplantıların da yine Türkiye’de yapılabilmesinin önünün açılmış olmasıdır (Atlıoğlu, 2012).

Antalya’da yapılan toplantının ardından Suriye muhalefeti, Şam, Paris ve Brüksel merkezli toplantılar icra ettikten sonra, 13-16 Temmuz 2011 tarihleri arasında İstanbul’da bir toplantı icra etmişlerdir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 234). İstanbul’da yapılan toplantı, İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği’nin ev sahipliğinde Pendik Green Park Otel’de gerçekleşmiştir. Toplantının başlangıcında Türk medyası salonda bulunmuş açılış konuşmalarından sonra medya unsurları salondan çıkarılmıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 272). Yapılan toplantıda Suriye yönetimine karşı nasıl mücadele edilmesi gerektiğini görüşen muhalif unsurlar, daha sonra 23 Ağustos 2011 tarihinde İstanbul’da başka bir toplantı icra etmişler ve SUK’u

⁴⁹ Toplantıya 12 Kürt partisi katılmamıştır. Bu nedenle toplantıda Kürtlerin tamamı temsil edilmemiştir (Sarigöl, 2012).

kuracaklarını ilan etmişlerdir (Sandıklı ve Semin, 2012: 15).

2 Ekim 2011 tarihinde İstanbul'da yeniden bir araya gelen Suriyeli muhalifler, SUK'u kurduklarını ilan etmişlerdir. Suriye dışında yaratılan bir muhalefet olarak değerlendirilen SUK'un kuruluşunda Müslüman Kardeşler'in önemli etkisi olmuştur (Dursunoğlu, 2012: 389; Abascal, 2013: 123). SUK'un başına üç aylık bir dönem için Fransa'da yaşayan Suriyeli akademisyen ve sosyolog olan Burhan Gayyun⁵⁰ getirilmiştir. Daha sonra SUK'un başına Kürt kökenli Abdulbasit Seyda, onun ardından da sol görüşlü Hristiyan siyasetçi George Sabra geçmiştir (Çınar, 2013: 149-152). SUK'un kurulmasından bir hafta sonra 9 Ekim 2011 tarihinde açıklama yapan Suriye Dış İşleri Bakanı Velid el-Muallim "Bu illegal meclisi taşıyacak her devlete karşı her türlü sert önlemleri alacağız" diyerek Türkiye'nin SUK'a ev sahipliği yapmasından duydukları rahatsızlığı dile getirmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 275).

ABD Şam Büyükelçisi Robert Ford'un çabalarıyla, SUK'a destek vermeyen grupların da katılımını sağlamak maksadıyla 11 Kasım 2012 tarihinde Katar'ın başkenti Doha'da toplanan muhalifler, Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu'nu kurmuşlardır (Bakeer, 2013: 17; Karakoç, 2013). Koalisyon yaklaşık 100 ülke tarafından 11 Aralık 2012 tarihinden itibaren Suriye'nin resmi temsilcisi olarak tanınmıştır (Tudoroiu, 2013). Koalisyonun başına Emevi Cami eski hatiplerinden biri ve aynı zamanda kimya mühendisi olan Ahmed Muaz el-Hatip'i seçmişlerdir. Ahmed Muaz, 30 Ocak 2013 ve 1 Şubat 2013 günlerinde yaptığı konuşmalarda Beşşar Esad yönetimi ile diyalog kurulması gerektiğini söylemesini müteakip 24 Mart 2013 tarihinde görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Muaz'ın ardından koalisyon başkanlığına 6 Temmuz 2013 tarihinde Ahmed el-Cabra⁵¹ getirilmiştir (Mahalli, 2014: 167-168).

⁵⁰ Burhan Gayyun 1945 yılında Humus'ta dünyaya gelmiştir. Marksist fikirleri ile bilinen Gayyun 1971 yılında Suriye'den ayrılmış ve Fransa'da yaşamıştır. Gayyun Arap Baharı sürecinde BM'ye çağrı yaparak, Suriye'ye askeri müdahale yapılmasını istemiştir. Fransa'nın etkisinde olduğu bilinmektedir (Kıymaz, 2012: 43; Çınar, 2013: 146-147). Gayyun uluslararası alanda Suriye muhalefeti temsil eden bir kişilik olarak bilinmesine rağmen Suriye halkı tarafından tanınan bir isim değildir (Levent, 2012).

⁵¹ Ahmed el-Cabra; Kamışlı şehrinde dünyaya gelmiştir. Suudi Arabistan ile yakın ilişkileri olduğu bilinmektedir. Cibra'nın mensubu olduğu Şammar aşireti, ABD'nin 2003 yılındaki Irak işgalinde ABD ile işbirliği yapmış ve Irak ordusuna karşı savaşmış bir aşirettir (Mahalli, 2014: 168-169).

Muhaliif unsurların yalnızca silahsız kanadı değil silahlı kanadı da değişik vesilelerle Türkiye’de bulunmuşlardır. Suriye ordusundan firar eden askerlerin kurduğu Özgür Suriye Ordusu⁵² (ÖSO) lideri Albay Riyad el-Esad ile SUK temsilcileri Hatay’da bulunan kampta 28 Kasım 2011 tarihinde görüşmüşlerdir (Atlıoğlu, 2012). Söz konusu görüşme öncesinde ÖSO, 16 Kasım 2011 tarihinde Şam yakınlarında bulunan ve Hava Kuvvetlerine ait olduğu bilinen bir askeri üsse saldırmış ve 6 askeri öldürmüştür. Saldırı ÖSO’nun bir askeri üsse yaptığı ilk saldırı olması bakımından önem kazanmıştır. ÖSO’nun saldırıları sadece askeri üslere yönelik olmamış, 17 Kasım 2011 tarihinde Baas Partisi gençlik kolları binasına da saldırmışlardır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 277). Suriye’de olayların başladığı 15 Mart 2011 tarihinden 09 Eylül 2011 tarihine kadar 800 güvenlik görevlisi öldürülmüştür (Dursunoğlu, 2012: 150). Suriye’de muhalif unsurların devlet güvenlik güçlerine karşı silaha başvurması durumu, Beşşar Esad tarafından da dile getirilmiştir. Beşşar Esad Ağustos 2011 tarihinde yaptığı açıklamada, “ülkeye 300-500 teröristin girdiğini ve ülkesindeki ortamın nedeni olarak bu teröristleri gördüğünü” belirtmiştir (Zengin, 2013: 115). Riyad Esad’ın Türkiye’de bulunması, Suriye silahlı muhalefetine Türkiye’den yönetildiği izlenimi yaratmıştır (Dursunoğlu, 2012: 152).

Beşşar Esad rejimine karşı, fakat silahlı mücadele yanlısı olmayan muhalif grupların Suriye’de SUK’dan daha fazla insana hitap ettiği yönünde görüşler bulunmaktadır (Erdemol, 2013: 92). Türkiye’de yaratılan algının aksine Müslüman Kardeşler, Suriye’de halkı yanına çekebilmiş bir örgüt değildir. Liberal Sünni Araplar (Abascal, 2013: 124), Kürtler, Hristiyanlar, Dürziler ve Nusayriler, Müslüman Kardeşler’e destek vermemektedirler (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 267). Ayrıca Müslüman Kardeşler yanlısı Sünni Araplar ile laik rejim yanlısı Sünni Araplar arasında 2012 yılı itibari ile bölünme yaşanmıştır (Özdağ, 2012). Nitekim muhalifler, Şam ve Halep gibi büyük şehirlerde kitlesel gösteri yapmak için yeterli sayıya ulaşamamışlar, yalnızca Hama ve Humus gibi nispeten daha küçük şehirlerde geniş katılımlı

⁵² Özgür Suriye Ordusu Suriye Ulusal Konseyi’ne bağlı silahlı bir unsurdur. Temmuz 2011’de kurulduğu iddia edilmektedir (Sandıklı ve Semin, 2012: 21; Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 172). Riyad el-Esad’ın verdiği bilgilere göre ÖSO, sadece Sünnilerden meydana gelmektedir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 252).

gösteriler icra edebilmişlerdir (Dursunoğlu, 2012: 117). Esad rejimine muhalif olan silahsız grupların dış destekten mahrum olmasına rağmen, silahlı muhalif gruplar olan Müslüman Kardeşler ve SUK'un sürekli dış destek alması, Suriye'de olayları içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. SUK'un Suriye halkından önemli oranda destek alamamasının nedeni olarak ise SUK içerisinde bulunan insanların büyük bir çoğunluğunun yurt dışında yaşamaları, Suriye gerçeklerine yabancı olmaları (Sandıklı ve Semin, 2012: 16) ve sivillerin de zarar gördüğü saldırıları gerçekleştirmesidir (Erdemol, 2013: 98).

Suriye halkı ile silahlı muhaliflerin ayrışmasına neden olan diğer bir husus; Suriye halkının devrim değil, reform istemesidir (Dursunoğlu, 2012: 210). Suriye'deki silahsız muhalif gruplar, SUK'un terör ürettiğini iddia etmektedirler. SUK'un özellikle mezhepsel bir silahlı mücadele verdiğini düşünen silahsız muhalif gruplar, Suriye'de bir mezhep sorununun olmadığını, silahlı muhaliflerin ise mezhepçilik yaptıklarını iddia etmektedirler. 13'üncü yüzyılda yaşamış olan ve verdiği fetvalarla Nusayrilerin malının ve canının helal olduğunu, mutlaka yok edilmeleri gerektiğini iddia eden ve günümüzde radikal dincilerin önemli başvuru kaynaklarından biri olarak kabul edilen İbn Teymiyye adına atfen günümüzde Suriye muhalefeti içerisinde grup kurulması, muhaliflerin mezhep tabanlı bir oluşum olduğunu göstermektedir (Karabat, 2013: 45). Benzer şekilde Suriye'de olaylar esnasında sıklıkla kullanılan "Aleviler tabuta, Hristiyanlar Beyrut'a" sloganı da muhaliflerin mezhepçilik yaptığını göstermektedir (Karabat, 2013: 230).

Suriye'de meydana gelen halk hareketlerinin seyrinin değişmesi açısından Cısr el-Şuğur'da meydana gelen olayların ayrı bir önemi bulunmaktadır. 15 Mart 2011 tarihinden itibaren devam eden protesto ve gösteriler barışçıl halk hareketleri olarak nitelendirilmekteydi. Cısr el-Şuğur'da 6 Haziran 2011 tarihinde meydana gelen olayda ise Müslüman Kardeşler'in silahlı isyanı, Suriye'deki muhalefetin yapısında ve olayların seyrinde değişikliğe neden olmuştur. Söz konusu olaya kadar halk sokaklarda barışçıl gösteriler yaparken Müslüman Kardeşler'in silaha başvurması, Suriye'de

günümüze kadar devam eden silahlı çatışmaların başlangıç noktası olmuştur (Birdal ve Günay, 2013: 206).

Suriye halkından büyük bir destek görmemelerine rağmen silahlı muhalif unsurların sayılarının oldukça fazla olması bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle Suriye’de ülke dışından gelen çok fazla silahlı unsurun varlığından söz etmek mümkündür. Yurt dışından gelen savaşçıların büyük çoğunluğu Libya, Tunus ve Suudi Arabistan’dan gelmekte, el-Kaide uzantısı durumunda olan el-Nusra terör örgütüne katılmaktadırlar (Byman, 2013). Ayrıca çoğunluğu adi suçlardan olmak üzere aranan yaklaşık 60 bin Suriye vatandaşı olduğu ve söz konusu suçluların muhalefetin silahlı unsurlarına katıldığı yönünde de iddialar bulunmaktadır (Erdemol, 2013: 99). Suriye’ye 80 ayrı ülkeden gelen ve sayıları 100.000 civarında olan savaşçıların Beşşar Esad rejimine karşı mücadele ettikleri ifade edilmektedir (Mahalli, 2014: 52-55). Silahlı mücadele yöntemini kullanan Suriyeli muhalif unsurlar, gerek Beşşar Esad yönetiminden gerekse uluslararası aktörlerden gelen çözüm önerilerini ise kabul etmemişler ve barışçıl çözüm yollarının tıkanmasına neden olan saldırılar gerçekleştirmişlerdir.

Arap Birliği, Katar Dışişleri Bakanı vasıtası ile Suriye krizinin çözülmesi için bir plan açıklamıştır. Söz konusu plan; Suriye ordusunun şehirlerden çekilmesini, siyasi tutukluların serbest bırakılmasını, Suriye yönetimi ile muhaliflerin müzakere etmesini ve Arap Birliği’nin süreci takip etmek için Şam’da bir temsilci bulundurmasını öngörmekteydi. 2 Kasım 2011 tarihinde Suriye yönetimi Arap Birliği’nin ortaya koyduğu planı koşulsuz olarak kabul edeceğini duyurmuştur (Karakoç, 2013). Müslüman Kardeşler ise Beşşar Esad ile müzakere etmeyeceklerini açıklayarak Arap Birliği’nin sunduğu çözüm planını kabul etmemişlerdir (Dursunoğlu, 2012: 208-217). Esad yönetiminin Arap Birliği’nin hazırladığı planı koşulsuz olarak kabul edeceğini açıklamasının ardından, 13 Kasım 2011 tarihinde Arap Birliği üyesi ülkelerin Suriye’de bulunan elçilik binalarına saldırılar düzenlenmiştir. Saldırılarda Türk diplomatik temsilcilikleri de hedef alınmıştır. Söz konusu saldırıların muhalif unsurlar tarafından gerçekleştirildiği değerlendirilmektedir. Çözüm için sunulan önerilerin muhalif unsurlar tarafından kabul edilmemesi,

Suriye’de muhaliflerin amacının daha özgür ve daha demokratik bir Suriye olmadığı aksine ülke yönetimini ele geçirmek olduğu izlenimi yaratmaktadır.

Suriye muhalefетinin en önemli unsuru olan Müslüman Kardeşler, 5 Nisan 2012 tarihinde yaptıkları açıklamada; Suriye’nin Ürdün ve Türkiye sınırlarında olmak üzere iki adet tampon bölge kurulması ve bu bölgelerde Türk-Arap ortak barış gücünün görev yapması gerektiğini belirtmiştir (Özcan, 2012; Djalili ve Kellner, 2013: 128). Ayrıca Suriye Müslüman Kardeşler Örgütü Genel Sekreteri Riyad Şufka⁵³ “Türkiye’nin Suriye’ye askeri müdahalede bulunması gerektiğini, Suriye’de Beşşar Esad sonrasında kurulacak rejimin dini düzenlemelerle şekilleneceğini” ifade etmiştir (Sarigöl, 2012; Djalili ve Kellner, 2013: 119). Müslüman Kardeşler gibi bir yapının yaşadıkları ülke topraklarına yabancı askeri unsurları davet etmeleri ve tampon bölge kurulması talebinde bulunmaları, muhaliflerin milli veya ulusal bir amaç taşımadıklarının bir göstergesidir.

18 Temmuz 2012 tarihinde Şam’ın merkezinde bulunan Ulusal Güvenlik binasına yönelik bir intihar saldırısı düzenlenmiştir. İntihar bombacısı ülkenin Ulusal Güvenlik Kurulu toplantı halinde iken toplantı salonuna girerek üzerine yerleştirilmiş olan bombayı patlatmıştır. Patlama neticesinde Savunma Bakanı Davud Racha, Genelkurmay Başkan Yardımcısı ve Beşşar Esad’ın eniştesi Asıf Şevket, Suriye eski Genelkurmay Başkanı ve Beşşar Esad’ın özel temsilcisi General Hasan Türkmani, İçişleri Bakanı Muhammed İbrahim el-Şaar ve İstihbarat Birim Başkanı Hafız Makhoulf ölmüştür (Karabat, 2013: 141-142). Söz konusu saldırı başlangıçta Liva el-İslam isimli radikal dinci bir terör örgütü tarafından üstlenilmiş fakat daha sonra Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) komutanı Riyad el-Esad saldırıyı kendilerinin gerçekleştirdiğini fakat intihar bombacısı olmadığını daha önceden toplantı salonuna yerleştirilen bombanın patlatılması yolu ile saldırıyı gerçekleştirdiğini duyurmuştur (Dursunoğlu, 2012: 484). ÖSO gibi yeni kurulmuş ve tecrübesiz bir örgütün devletin en üst seviyede korunan binasına yönelik bir saldırıyı istihbarat desteği olmadan gerçekleştirmesi

⁵³ 1944 yılında Hama’da dünyaya gelen Riyad Şufka, 26 yıl Irak’ta sürgünde kalmıştır. Günümüzde Suudi Arabistan’da yaşayan Şufka 2010 yılından beri Suriye Müslüman Kardeşler Örgütü Genel Sekreterliği görevinde bulunmaktadır (Sarigöl, 2012).

mümkün görünmemektedir. Kargaşanın hâkim olduğu bir ülkede her türlü yabancı istihbarat örgütlerinin ne kadar etkili olabileceği söz konusu saldırı ile anlaşılmıştır (Özdağ, 2012).

Muhaliflerin saldırıları sadece devlet görevlilerine ve güvenlik güçlerine karşı olmamıştır. Din adamları, Suriye halkı ve ülkenin kültür varlıkları da muhaliflerin saldırılarına maruz kalmıştır. Suriye Baş müftüsü Ahmed Hassun'un oğlu, 2 Ekim 2011 tarihinde radikal dinciler tarafından öldürülmüştür (Karabat, 2013: 65). Sünni İslam dünyasının önemli din adamlarından olan, Suriye'deki olaylarda rejimin haklı olduğunu savunan (Doster, 2013) ve hutbeleri Beşşar Esad tarafından da takip edilen Ramazan el-Buti, 21 Mart 2013 tarihinde bir canlı bomba saldırısı sonucunda torunu ve 40 öğrencisiyle beraber öldürülmüştür (Karabat, 2013: 13). İbn-i Arabi ve Bilal Habeşi türbeleri el-Kaide uzantısı durumunda olan terör örgütleri tarafından, İslam'da türbe olmaz anlayışı ile tahrip edilmiştir (Mahalli, 2014: 238). Ayrıca BM UNESCO'nun 2013 tarihli raporunda, Suriye'de bulunan tarihi eserlerin gerçekleştirilen saldırılar neticesinde tahribata uğradığı ve yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarıldığı belirtilmiştir (UNESCO [web], 2013).

Suriye'de halk hareketleri olarak başlayan sürecin birkaç ay sonra heyecanını yitirmesi, uluslararası aktörlerin devreye girmesi ve söz konusu aktörlerin güç mücadelesi şeklini alması ülkede yaşanan iç çatışmaların uzun vadeye yayılmasına neden olmuştur. Halk hareketleri olarak başlayan olaylar zamanla askeri bir boyut kazanmış ve silahlı mücadeleye dönüşmüştür (Sarigöl, 2012; Brom, Berti, ve Heller, 2014).

Suriye muhalefетinin başarıya ulaşmasını engelleyebilecek zafiyetleri bulunmaktadır. Söz konusu zafiyetlerin başında muhalefетin bölünmüş yapısı ve karizmatik bir liderin yokluğu gelmektedir (Lesch, 2011; Byman, 2013). Genelde Suriye dışında yaşayan ve farklı ideolojik eğilimlere sahip olan kişiler, Suriye muhalefетini oluşturmaktadır. Suriye'de Esad yönetimini devirmek dışında muhalefетin herhangi bir konuda uzlaşmamış olmasının nedeni olarak söz konusu ideolojik farklılıklar görülebilmektedir (Atlıoğlu, 2012). 15 Mart 2011 tarihinde Suriye'de başlayan olayların ardından, Suriye ordusundan firar ederek muhalif unsurlara katılan komutanların bir kısmının

Kasım 2012’de Beşşar Esad yönetiminden özür dileyerek teslim olmaları (Doster, 2012a), Suriye muhalefетinin parçalanmış yapısını anlamak ve muhalefетin kabiliyetlerinin kısıtlılığı konusunda fikir vermektedir.

Hafız Esad döneminde başkan yardımcılığı görevi yapmış olan ve dönemin rejim yanlısı önemli siyasetçilerinden Abdülhalim Haddam ile Hafız Esad döneminde rejim karşıtlığı ile öne çıkan Müslüman Kardeşler’in Mart 2006 tarihinde birleşerek Milli Kurtuluş Cephesi adı altında muhalif bir grup oluşturmaları, Suriye muhalefетinin yapısını anlamak bakımından önemlidir (Atlıoğlu, 2012). Suriye’de yaşanan gelişmelerde muhaliflerin arasında yer alan, Hafız Esad’ın kardeşi ve Beşşar Esad’ın amcası olan Rifat Esad’ın, 1983 yılında Hafız Esad’ın geçirdiği kalp rahatsızlığı nedeniyle ülke dışında bulunduğu sırada ülke yönetimini ele geçirmeye çalışması (Leverett, 2005: 23), Suriye muhalefетinin amacının ülkeye barış, demokrasi getirmekten ziyade, aynı otoriter rejimi kendi kontrollerinde devam ettirmek niyetinde olduklarının göstergesidir.

Suriye’de muhalif olarak adlandırılan kesimlerin büyük çoğunluğunun yurt dışından gelen cihatçılar olduğu konusunda da iddialar bulunmaktadır. Kuruluş sürecini Türkiye’de geçiren Suriye Ulusal Konseyi, Suriye muhalefетinin tamamını yansıtmadığı bilinmektedir. Özellikle Kürt grupların SUK içerisinde yer almaması, Suriye’de aynı amaç etrafında toplanmış bir muhalefетin olmadığına göstergesidir (Erdemol, 2013: 41). Suriye muhalefетinin önemli bir kısmını oluşturan Sünnilerin Araplık konusunda vurgu yapması, milliyetçi Kürtlerin Beşşar Esad rejimine karşı mücadele etmesini engellediği gibi, rejimle çatışan Sünni muhalif gruplara da şüpheyile bakmalarına neden olmaktadır (Soyalan, 2013: 276).

Muhalif unsurların diğer bir zafiyeti, Esad rejimi sonrasında nasıl bir ülke kuracakları konusunda da fikir birliğine varamamış olmalarıdır (Sarığöl, 2012). Müslüman kardeşler gibi radikal dinci unsurların veya ılımlı İslam gibi belirsiz kavramların Esad sonrasında ülke yönetimine şekil verecek olması, Suriye halkı ve çevre ülkeler tarafından şüpheyile karşılanmaktadır (Atlıoğlu, 2012; Orhan, 2013). Suriye’deki silahlı muhalif unsurların önemli bir kısmını bünyesinde barındıran SUK’un, Beşşar Esad rejimini devirmek dışında bir

hedefi olduğunu söylemek mümkün değildir (Doster, 2012a). SUK'un başkanlık görevini yürüten Burhan Gaiyyun Aralık 2011'de yaptığı açıklamada, SUK'un Suriye'de iktidara gelmesi halinde "İran, Hizbullah ve Hamas ile her türlü ilişkilerini keseceklerini" belirtmiştir (Dursunoğlu, 2012: 276; Sarıgöl, 2012). Suriye'nin İran'la olan ilişkilerini kesmesi İran'ı bölgede yalnızlaştıracaktır. Suriye'nin Hizbullah ve Hamas'a olan desteğini kesmesi halinde İsrail önemli bir sorundan kurtulmuş olacaktır. Gaiyyun'un söz konusu açıklaması, Suriye muhalefetine amacının ABD'nin İran'ı yalnızlaştırma politikasına ve İsrail'in güvenliğine hizmet ettiğinin açık bir göstergesidir.

Suriye muhalefetine dış destek konusunda oldukça rahat hareket etmesi ve mümkün olan her ülke ile ilişki içerisine girmesi, halkta muhalefete diğer ülkelerin bir dış politika aracı olarak kullanıldığı izlenimi yaratmaktadır. Suriye'de muhalif unsurları destekleyen başlıca ülkeler olarak Türkiye, Fransa, İngiltere, ABD ve Suudi Arabistan gelmektedir (Orhan, 2013). Ortadoğu halklarının temel sorunlarından olan İsrail'in varlığı, Filistin sorunu, ABD emperyalizmi gibi konuların muhalif unsurlar tarafından dile getirilmemesi, muhalefete halk desteğinde zafiyet yaratmaktadır. Barışçıl halk hareketleri olarak başlayan olayların muhalif unsurlarca askeri boyuta taşınması ve silaha başvurulması şiddetin tırmanmasına neden olmuştur. Söz konusu şiddet olaylarının muhalif unsurlarca tırmandırılması hem uluslararası kamuoyunda hem de Suriye halkında muhalefete şüphe ile bakılmasına neden olmaktadır (Atlıoğlu, 2012).

Suriye muhalefeti içerisinde SUK'tan farklı olarak silahlı mücadeleye başvurmadan demokratik yollarla hakların alınması gerektiğini savunan, bünyesinde milliyetçileri barındıran ve dış müdahaleye karşı çıkan oluşumlar da bulunmaktadır (Çınar, 2013: 144). Söz konusu oluşumların başında, Demokratik Değişim İçin Ulusal Koordinasyon Komitesi⁵⁴ (UKK) gelmektedir. 28-30 Haziran 2011 tarihlerinde Şam'da 200 kişinin katılımı ile gerçekleştirilen ve Beşşar Esad rejiminin müdahale etmediği toplantı

⁵⁴ Suriye'de yaşayan muhalifler tarafından Aralık 2011'de Şam'da kurulmuştur. UKK Suriye'ye dışarıdan askeri müdahalede bulunulmasına karşıdır ve rejimle diyalog kurulabileceğini savunmaktadır (Sarıgöl, 2012). UKK'yı SUK'tan ayıran en temel özelliği Suriye sınırları içerisinde yaşayan insanlar tarafından kurulmuş olmasıdır (Çınar, 2013: 144).

sonucunda UKK'nın kurulmasına karar verilmiştir. UKK Baas rejimine karşı akademisyenler ve bilim adamları tarafından kurulmuş bir yapıdır. UKK lideri Heysem el-Menna⁵⁵, “Suriye’deki halk hareketinin askeri bir boyut kazanmasında Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye’nin sorumlu olduğunu” iddia etmiştir. Suriye’de silahlı muhalif unsurların ordudan firar eden askerler ve radikal dinci gruplardan ibaret olduğunu söyleyen el-Menna, el-Kaide gibi terör örgütlerinin ülkelerine girmelerinin Suudi Arabistan, Katar, Libya ve Türkiye yolu ile olduğunu belirtmiş ve söz konusu ülkeleri Suriye’nin toplumsal yapısını parçalamakla suçlamıştır (Dursunoğlu, 2012: 390-391). Menna, “Suriye Ulusal Konseyi’ni sadece İslamcılar içerisinde barındıran bir yapı” olarak nitelendirmiş, “SUK üyelerinin ABD vakıfları adına çalıştıklarını” ifade etmiştir (Sarigöl, 2012; Karabat, 2013: 158-159).

Tüm bu gelişmeler göstermiştir ki Suriye’de barışçıl halk gösterileri olarak başlayan olaylar silahlı bir direniş hareketine dönüşmüştür (Ayhan, 2012: 389). Önemli oranda bölgesel ve uluslararası desteğe sahip olduğu bilinen muhalif unsurların bölünmüş yapısı, halkın temel sorunları konusunda fikir birliğine sahip olmamaları ve Beşşar Esad sonrası hakkında halka model sunamamaları Suriye muhalefetine önemli zafiyetleri olarak görülmektedir.

c. Suriye’deki Arap Baharının İç Dinamikleri

Arap Baharı sürecinin iç dinamikleri olarak ülkeden ülkeye değişen şartlar olmakla birlikte, bazı ortak noktaların varlığından söz etmek mümkündür. Söz konusu ülkelerin isimlerinde cumhuriyet kelimesi geçse de monarşi ile yönetilen ülkeler olmaları sürecin yaşanmasındaki en önemli iç dinamiktir.

Arap Baharı sürecini yaşayan ülkelerdeki diğer önemli bir iç dinamik olarak, ülke yönetimini elinde bulunduran liderlerin ve onlara yakın isimlerin büyük servet sahibi olmaları, halkların ise ciddi ekonomik sıkıntılar içinde yaşıyor olmalarıdır (Aktaş, 2012). Tunus’ta uzun zamandır ülke yönetimini

⁵⁵ 1951 yılında Suriye’de dünyaya gelen Dr. Heysem el-Menna, antropoloji alanında çalışmalarda bulunmuştur. Halen Fransa’da yaşamaktadır.

elinde bulunduran Zeynel Abidin Bin Ali'nin şahsi servetinin 5 milyar dolar olduğu söylenmektedir (Zengin, 2013: 23).

Halklarına karşı temel haklarını dahi sağlamakta yetersiz kalan ve oldukça acımasız yönetim biçimi sergileyen liderlerin, İsrail karşısında sürekli başarısız olmaları ise Arap halkları nezdinde yöneticilerin itibar kaybetmelerine neden olmaktadır. 22 Arap ülkesinin ve 350 milyonluk Arap halkının; istediği zaman Lübnan ve Gazze'yi bombalayan, Filistin'i istediği gibi kontrol eden, bugüne kadar yapılan her savaşı kazanan İsrail gibi bir devlete karşı koyamaması, halkların yönetimlerine olan güven duygusunu yitirmesine neden olmuştur (Zengin, 2013: 23). Yönetim ve halk arasındaki bu güvensizlik, Arap Baharı sürecinin ayrı bir iç dinamiği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arap Baharı sürecinin yaşandığı ülkelerin ortak özelliği ekonomik anlamda geri kalmışlıklarıdır. Ortadoğu halklarının üçte ikisinin günlük kazancı 2 dolardan azdır (Sarıgöl, 2012). Zengin yer altı kaynaklarına sahip olan ülkelerde dahi yüksek işsizlik oranı ve düşük gelir, halkların yönetimlerine olan güven duygusunun azalmasında önemli bir etken olarak görülmektedir. Gelişen teknoloji ile birlikte dünyayla iletişim halinde olan yetişmiş genç insanlar, ülkelerinin sahip oldukları zenginliklere rağmen, ekonomik sorunlar yaşamalarının nedenlerini sorgulamaya başlamışlardır. Söz konusu sorgulama neticesinde Arap halkları, sorunun ülkelerinin yönetimlerinden kaynaklandığını anlamışlardır. Yetişmiş genç neslin sorgulayan yapısı ve ekonomik anlamda Arap halklarının yaşadığı sıkıntılar, Arap Baharı sürecinin diğer bir iç dinamiğidir.

Suriye özelinde ise diğer ülkelerle de benzerlik gösterecek şekilde yoksulluk, adaletsizlik, yolsuzluk ve zulüm gibi nedenlerle Suriyelilerin rejime karşı isyan ettiklerini söylemek mümkündür (Khashanah, 2014). Ayrıca basın özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar ve adam kayırma gibi konular, Suriye'de sıklıkla karşılaşılan sorunlardandır. Rüşvet, Suriye devlet kurumlarında olağan bir olay olarak algılanmaktadır. Trafik polisinden muhtara kadar birçok görevli, vatandaşların işlerini rüşvet karşılığında yapmaktadırlar. Yolsuzluk tıpkı rüşvet gibi Suriye'nin temel sorunları arasında yer almaktadır. İhalelerin

nasıl yapılması gerektiği, ithalat ve ihracat ihalelerinin gerçekleşme şekli ve imar ihalelerine ilişkin hususları belirleyen bir kanunun olmaması Suriye’de yolsuzluğun temel nedenleri olarak görülmektedir (Levent, 2012).

Arap Baharı sürecine kadar çatışma sebebi olmayan, fakat süreçle beraber ortaya çıkan mezhepsel bölünmüşlük, Suriye’deki çatışma ortamını tetikleyen bir iç dinamiktir. Suriye muhalefетinin özellikle Sünni Müslümanlardan oluşması, Nusayriler’in ise rejim yanlısı tutumları Suriye’de yaşanan gelişmeleri bir hak arama yöntemi olmaktan çıkarmış ve iç çatışmaya dönüşmesine neden olmuştur (Orhan, 2013).

ç. Suriye’deki Arap Baharının Dış Dinamikleri

Ortadoğu’da tarihin her döneminde gerçekleşen olayları anlamlandırmak için Ortadoğu ülkelerinin durumlarından ziyade, söz konusu ülkeler üzerinde siyasi ve ekonomik hedefleri olan ülkelerin faaliyetleri incelenmelidir (Yamakoğlu, 2003: 83). Kendi toplumlarına yüksek refah seviyesi sağlamak için hukuk ve ahlak dışı her türlü yola (BM kararı olmadan Irak’ın işgal edilmesi, bölge ülkelerindeki etnik azınlıkların silahlandırılması, İsrail’in Filistin ve Lübnan’a karşı saldırıları gibi) başvuran özellikle İngiltere, ABD ve Fransa gibi ülkelerle, bu ülkelerin bölgedeki müttefiklerinin faaliyetlerinin incelenmesi Ortadoğu’da yaşanan süreçlerin açıklanmasında başvurulması gereken bir yöntemdir.

Suriye’de yaşanan Arap Baharı’nda iki farklı dış dinamikten bahsetmek mümkündür. ABD önderliğindeki Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye’nin bulunduğu grubun temel amacı; Suriye’de meydana gelen çatışmaların en kısa sürede sona ermesi, meşruluğunu kaybeden Beşşar Esad yönetiminin devrilmesidir (Çınar, 2013: 102; Orhan, 2013). Söz konusu amaç doğrultusunda Türkiye, Ürdün, Katar, Suudi Arabistan ve ABD, Suriyeli muhalifleri desteklemektedirler (Tudoroiu, 2013). Bahsedilen ülkelere İsrail’i eklemek mümkün görünmekle beraber, İsrail Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunmasını istememekte, Suriye’nin güçsüzleşerek kendisi için bir tehdit olmamasını hedeflemektedir. ABD, toprak bütünlüğünü korumak istediği Irak’ta resmen olmasa da fiiliyatta bölünmüş bir ülke bırakarak askerlerini

Irak'tan çekmiştir. ABD'nin Irak'ta olduğu gibi Suriye'de de toprak bütünlüğünün korunması söyleminin samimi olduğu konusunda şüpheler bulunmaktadır (Özdağ, 2012).

Suriye'de yaşanan gelişmelerde karşı tezleri ile taraf oluşturan diğer grupta ise Rusya, Çin ve İran bulunmaktadır (Byman, 2013). Irak'ın Şii yönetimi de Suriye meselesinde Beşşar Esad rejimi tarafında yer almaktadır (Hogger, 2014). Rusya ve Çin Suriye'ye yapılacak bir askeri müdahaleye karşı çıkma konusunda birlikte hareket etmişlerdir. Söz konusu ülkeler Suriye'ye yapılacak bir askeri müdahalenin muhtemel bir İran müdahalesinin ilk adımı olduğunu değerlendirmektedirler (Ayhan, 2012: 399; Özdağ, 2012). Suriye'de rejimin devrilmesi ve yeni rejimin Batı yanlısı olma ihtimali Rusya, Çin ve İran'ı rahatsız etmektedir (Erdoğan, 2012). Bu nedenle BM nezdinde Suriye'ye yapılması istenen bir askeri müdahaleyi Rusya ve Çin üç kez veto etmişlerdir.

Suriye'de yaşanan gelişmeler günümüze kadar değerlendirildiğinde; ABD ve AB'nin önde gelen İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkeleri ile Rusya ve Çin süreci yönlendirmeye çalışmakta; Türkiye, İran ve İsrail gibi bölgesel güç olma iddiası ile hareket eden ülkeler de süreci etkilemeye çalışmaktadırlar (Doster, 2012).

Suriye'de yaşanan gelişmelerde Beşşar Esad yönetimini destekleyen ülkelerin başında Rusya, Çin ve İran gelmekle beraber, Venezuela, Hindistan, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Brezilya Beşşar Esad'a karşı tavır almamışlardır. Venezuela lideri Chavez Nisan 2011 ve Ekim 2011 tarihlerinde yaptığı açıklamalarda kullandığı şu ifadelerle Beşşar Esad'a olan desteğini göstermiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 210):

“Teröristler Suriye'ye sızdı, şiddet ve ölümü kışkırttı ve en ufak bir araştırma dahi yapılmadan Başkan suçlu ilan edildi. Halkı koruma bahanesiyle Suriye'ye askeri müdahalede bulunmak emperyalist bir çılgınlık olacaktır. Esad ve halkı dayanışma içerisinde. Suriye'de yaşananlar Suriye halkını yok etmek için ABD ve müttefikleri tarafından tasarlanmıştır”

Genelde Arap Baharı özelde ise Suriye'de yaşanan gelişmelerde etkin oldukları değerlendirilen ülkelerin politika ve amaçlarının belirlenmesi

sürecin anlaşılması bakımından önemlidir. Ülkelerin belirlenmesinde benzer amaçları olan ülkelere birine yer verilmiştir. Bu anlamda ABD ve AB politikalarının büyük oranda benzeştiği ayrıca ABD'nin süreçte daha etkin olduğu değerlendirilmiş ve ABD'nin politikalarına yer verilmiştir. Suudi Arabistan, İsrail, İran, Rusya ve Türkiye ise ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

(1) Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

Ortadoğu coğrafyası, ABD'nin sürekli ilgi duyduğu bir coğrafya olmuştur. ABD eski başkanlarından Theodore Roosevelt, 1898 yılında "Dünya'da herkesten önce ezmek istediğim iki güç İspanya ve Osmanlı'dır" diyerek Osmanlı topraklarına dolayısıyla Ortadoğu'ya olan ilgisini göstermiştir (Özey, 1997: 7; Yamakoğlu, 2003: 121). ABD'nin Ortadoğu'ya verdiği önem Başkan Truman tarafından 1960'li yıllarda şu sözlerle ifade edilmiştir (Günlübol ve Ülman'dan aktaran (Uçarol, 2008: 901):

"Gözlerimizi Yakın ve Ortadoğu'ya çevirdiğimiz zaman çok tehlikeli sorunlar gösteren bir bölge ile karşılaşyoruz. Bu bölgede geniş doğal kaynaklar bulunmaktadır. En işlek kara, hava ve deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan büyük ekonomik stratejik önemi vardır. Fakat bu bölgedeki ulusların hiçbiri ne yalnız, ne de beraberce kendilerine yönelebilecek bir saldırıya karşı koyabilecek kadar güçlüdür. Böyle olunca da Yakın ve Ortadoğu'nun bu bölgenin dışındaki büyük devletler arasında bir rekabet alanı olacağı ve bu rekabetin birden bire bir çatışmaya yol açabileceğini kestirmek güç değildir."

Benzer söylemler ABD tarafından ilerleyen zaman dilimlerinde de kullanılmıştır. ABD'li bir stratejist olan George Kennan, 1948 yılında "Dünya nüfusunun %6'sına sahip olmamıza rağmen toplam kaynakların %50'sini tüketiyoruz. Bunun devamı için ne gerekiyorsa yapmalıyız" şeklinde bir ifade kullanmıştır. Söz konusu ifade ABD'nin geçmiş dönemlerden gelen politikalarını istikrarlı bir şekilde devam ettirdiğini göstermektedir (Sarigöl, 2012).

1973 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı'nın ardından petrol üretici durumunda olan Arap ülkelerinin petrol üretimini düşürerek, ABD ve

Avrupa'ya petrol sevkiyatlarını durdurmaları neticesinde genelde Batı özelde ise ABD zor durumda kalmıştır. Ortadoğu'daki enerji kaynaklarının kendilerine ulaşmaması durumunda sanayilerinin çökme noktasına geleceğini anlayan ABD ve Avrupa, Arap ülkelerinin birlik ve beraberlik içerisinde olmalarının kendileri için bir tehdit olduğunu 1973 yılındaki savaşta anlamışlardır.

Arap devletlerinin ortak hareket etmelerinin kendisi için tehdit olduğunu gören ABD, bölge ülkelerindeki milliyetçi akımları ve ulus devletleri kendisine tehdit olarak algılamıştır. Sadece 200 yıllık bir geçmişe sahip olan ve bünyesinde farklı halkları barındıran ABD, ulusal birliği sağlama konusunda yoğun bir çaba harcarken, Ortadoğu'da ılımlı İslam gibi muğlak kavramları öne sürüp halkların ulusallaşmasını engelleyerek bölge üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmaktadır (Erdoğan, 2012).

Sovyetler Birliği'nin 1989 yılında dağılmasından sonra Ortadoğu'daki tek süper güç olarak kalan ABD'nin, Ortadoğu politikalarının temelinde şu hususlar bulunmaktadır:

- Kendisine düşman unsurların bölgede var olmasını engellemek,
- Bölgede müttefiki konumunda olan ülkeleri kollamak (başta İsrail)
- Bölgedeki enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmak ve güvenliğini sağlamak (Sarıgöl, 2012).
- Kitle imha silahlarının kendisine düşman herhangi bir unsurun eline geçmesini engellemek (Çakmak, 2006; Yılmaz Şahin, 2011: 329).
- Genelde Batı özelde ABD düşmanlığı ile hareket eden Arap milliyetçilerini radikal İslamcı ve ılımlı İslamcı olarak bölmek (Miş, 2004).
- İran karşısında güçlü bir cephe oluşturmak ve Müslüman coğrafyasında ABD'ye karşı birliktelik oluşmasını engellemek için, Sünnileri Şiilere karşı desteklemek (Karakoç, 2013).

Kısacası tarihin her dönemindeki güçlü devletlerin yaptığını günümüzde ABD yapmak istemekte ve ekonomik değerlerin üzerinde mutlak egemenlik kurmaya çalışmaktadır.

ABD'nin geçmişten günümüze taşıdığı temel düşünce kendi halkının yaşamsal değerlerine herhangi bir tehdidin ortaya çıkmasını engellemek ve halkının sahip olduğu refah düzeyini mümkün olan en üst düzeye çıkarmaktır. Söz konusu nedenle dünyanın işlenebilir en büyük enerji rezervlerine sahip olan Ortadoğu coğrafyası ABD tarafından bir yaşam sahası olarak görülmektedir (Erdoğan, 2012).

11 Eylül 2001 saldırıları⁵⁶ sonrasında dönemin ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, Büyük Orta Doğu Projesi⁵⁷ kapsamında bölgede 22 ülkenin sınırlarının değişeceğini belirtmiştir. Günümüzde bölgede yaşanan ve Arap Baharı olarak adlandırılan süreç söz konusu projenin hayata geçirildiğinin bir göstergesi olarak nitelendirilmektedir (Erdoğan, 2012; Özel, 2012). Rice, 7 Ağustos 2003 tarihinde “Fas’tan Basra Körfezi’ne kadar Ortadoğu’da bulunan birçok devletin rejiminin, sınır ve haritalarının değişeceğini” belirtmiştir (Sarıgöl, 2012). Condoleezza Rice’ın hedefinin; Lübnan’da Hizbullah, Filistin’de Hamas ve bu iki örgüte destek veren Suriye’yi güçsüzleştirmeye yönelik olduğu söylenebilir (Dursunoğlu, 2012: 41). BOP, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde ABD tarafından istenmeyen yönetimlerin askeri müdahale yapılmadan, halk hareketleri ile devrilmesini yöntem olarak benimseyen bir proje olarak bilinmektedir (Açıkgöz, 2006; Atlıoğlu, 2007: 12). Özellikle ulus devletleri hedef alan BOP, ulus devletlerin yerine federal yapıların ortaya çıkmasını amaçlamaktadır (Erdoğan, 2012).

11 Eylül 2001 saldırıları neticesinde teröre karşı savaş açtığını duyuran ABD, teröre destek verdiklerini iddia ettiği ülkelere karşı mücadele etmeye karar vermiştir. ABD’nin Ortadoğu politikası söz konusu anlayış ile yönetilmiştir. Otoriter yönetimlerden ülkeleri kurtarma iddiası ile hareket eden ABD, daha sonra ülkelerde sosyal, siyasal ve ekonomik reformları teşvik ederek bölgedeki ABD karşıtlığını kırmayı düşünmüştür (Özcan, 2012).

⁵⁶ 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’nin New York kentinde Dünya Ticaret Merkezine ve Washington’daki Pentagon’a el-Kaide terör örgütü tarafından saldırılar düzenlenmiştir.

⁵⁷ Büyük Ortadoğu Projesi ekonomik refahı yükseltmek suretiyle, kısa ve orta vadede ekonomik ve siyasal sorunlara çözüm arayan, aynı zamanda ABD’nin Ortadoğu coğrafyasında hegemonyasının ömrünü uzatmaya çalışan bir projedir. BOP içerisinde 22 ülkenin bulunduğu bir coğrafyayı ABD çıkarları doğrultusunda şekillendirme projesidir (Açıkgöz, 2006). BOP kapsamında ABD iki temel strateji belirlemiştir. Stratejilerden ilki önleyici askeri saldırılar ile tehditlerin etkisiz hale getirilmesi, diğeri ise kendisine düşman olarak belirlediği rejimlerin halk hareketleri ile değiştirilmesidir (Atlıoğlu, 2007: 123).

ABD'nin bölgeye demokrasi getirmek gibi bir kaygısı bulunmamaktadır. Kendisine müttefik olarak belirlediği Suudi Arabistan, Katar ve Bahreyn gibi ülkelerdeki antidemokratik rejimleri destekleyen ABD'nin, Suriye ve Libya gibi ülkelere demokrasi getirme söylemi gerçeklikten uzaktır (Tudoroiu, 2013).

ABD'nin söz konusu planlarına yönelik bir takım izlere rastlamak mümkündür. 1997-2000 yılları arasında NATO'nun Avrupa Birlikleri Komutanlığını yapmış olan Wesley K. Clark, 2007 yılında yazdığı kitabında ABD'nin Ortadoğu'daki planlarına yönelik önemli ipuçları vermiştir. Clark Pentagon'da görevli bir general ile arasında geçen konuşmaya kitabında yer vermiştir. ABD, Afganistan'da savaş halinde iken geçen konuşmada Pentagon'da görevli olan general, Clark'a "Irak üzerinde çalıştıklarını ama asıl önemli gelişmenin önümüzdeki beş yıl içinde Irak ve Suriye ile başlayıp İran ile sonlanacak bir dizi müdahalenin gerçekleştirileceğini" belirtmiştir. Söz konusu ülkelerin tamamının isimleri kitapta yer alamamakta fakat yedi ülke olduğu belirtilmektedir (Clark ve Chart, 2007: 231).

Ortadoğu coğrafyasının oldukça geniş bir alanı kapsaması, ABD'nin bölgede sadece kendi askeri unsurları ile kontrol sağlamasını imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle ABD, bölge ülkeleri ile ittifaklar kurmak veya kendisine düşman rejimleri değiştirmek mecburiyetindedir (Erdoğan, 2012). ABD, Suriye arasındaki ilişkiler de bu temel anlayış üzerinde inşa edilmiştir.

ABD-Suriye ilişkileri, Suriye'nin 1946 yılında bağımsızlığını kazanması ile başlamıştır. ABD, Suriye'yi 1947 yılında bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanımıştır (Altınkaş, 2012). ABD tarafından Suriye'deki rejim, 1970'li ve 1980'li yıllarda önemli bir tehdit olarak görülmemiştir aksine Hafız Esad uzlaşılabilir bir lider olarak algılanmıştır. Hatta ABD Senatosu 6 Mart 1974 tarihinde aldığı bir kararla, Hafız Esad yönetimine Ortadoğu barış sürecinde oynadığı olumlu rol nedeniyle, 90 milyon dolarlık bir yardım yapılmasına karar vermiştir. Suriye'nin Ortadoğu'da önemli bir aktör olduğunu düşünen ABD eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger "Ortadoğu'da Mısır'sız savaş, Suriye'siz barış olmaz" diyerek söz konusu düşüncesini ifade etmiştir. (Soyalan, 2013: 138). Her ne kadar Hafız Esad rejimi, ABD tarafından önemli

bir tehdit olarak görülme de, ABD 1979 yılında Suriye'yi teröre destek veren ülkeler listesine almıştır (Leverett, 2005: 10; Rabil, 2006: 65).

Genelde Batı özelde ABD, Ortadoğu coğrafyasında geçmiş dönemlerde otoriter rejimleri desteklemiştir. Dünya'nın diğer bölgelerinde demokratikleşme, insan hakları gibi değerleri ön planda tutan ABD'nin Ortadoğu coğrafyasında halkları kontrol altında tutan baskıcı rejimleri desteklemesi emperyal politikalarının bir aracıdır. ABD, Batı karşıtı İslami rejimleri kendisine tehdit olarak görmüş ve otoriter rejimleri kontrol altında tutmanın daha mümkün olduğunu değerlendirmiştir. Nitekim Mısır'da Mübarek, Suriye'de bir süre de olsa Hafız Esad, ABD ile sorun yaşamamış yönetimler olarak varlıklarını sürdürmüştür. 1990-1992 yılları arasında ABD Dışişleri Bakanı'nın Suriye'yi 12 kez, 1993-1996 yılları arasında 15 kez, 1997-2000 yılları arasında dört kez ziyaret etmesi, ayrıca ABD eski Başkanı Clinton'un 1997 ve 2000 yıllarında iki kez Suriye'yi toplantılara davet etmesi ve 2008-2009 yıllarında ABD Dışişleri Bakanı olan John Kerry'nin altı kez Suriye'ye gitmesi, ABD'nin Suriye yönetimi ile olağan ilişkilerini devam ettirdiğinin, otoriter Esad yönetimine olumlu baktığının bir göstergesidir (Lewis, 2003a: 97; Çınar, 2013: 79).

ABD, Ortadoğu politikaları ışığında özellikle Suriye ve İran'ı kontrol altında tutmak istemekte ve her iki ülkede kendisine yakın rejimlerin ülke yönetiminde yer almaları niyetiyle hareket etmektedir. Suriye özelinde ABD'nin diğer bir hedefi de İsrail'in güvenliğini sağlamak için Suriye'nin sahip olduğu kitle imha silahlarından arınmasını sağlamaktır (Varol, 2006). Arap Baharı sürecinin Suriye sokaklarında yaşanmaya başlamasından itibaren Beşşar Esad rejimini günümüze kadar devirmeyi başaramayan ABD, Suriye'yi nükleer silahlardan arındırma konusunda ise önemli kazanımlar elde etmiştir. Rusya ve ABD, 13 Eylül 2013 tarihinde Suriye'deki kimyasal silahların imha edilmesi konusunda anlaşmışlardır. Beşşar Esad yönetimi de 2013 yılı itibariyle ülkesindeki kimyasal silahların imha edilmesini kabul etmiş ve söz konusu imha işlemi 2014 yılı itibariyle devam etmektedir (Brom, Berti, ve Heller, 2014).

ABD tarafından Suriye'nin hedef ülke konumuna sokulmasının nedenlerinden biri Arap milliyetçiliğidir. Anti Amerikancı ve Arap milliyetçiliği çizgisinde bir görüntü veren Suriye'de tek bir Amerikan üssü bulunmamaktadır. Irak'ta Saddam rejiminin ortadan kaldırılmasından sonra Arap milliyetçiliğinin tek kalesi olarak varlığını sürdüren Baas rejimi, ABD tarafından bir tehdit olarak algılanmaktadır (Erdemol, 2013: 34). Çünkü Baas rejimi ABD, NATO ve İsrail'in çıkarlarına karşı çıkmakta, İsrail'in karşısında yer alarak Filistin halkını desteklemekte, İran'la müttefik durumunda olmakta ve Lübnan'da İsrail'e karşı Hizbullah'ı desteklemektedir (Abascal, 2013: 123). Suriye; Hizbullah ve Hamas gibi örgütlere ilave olarak 2003 Irak işgalinden sonra da Irak'lı direnişçileri desteklediği ABD tarafından iddia edilmiştir (Sarigöl, 2012; Hogger, 2014). ABD gerek kendi kamuoyunu gerekse dünya kamuoyunu Suriye'ye karşı kışkırtmak için tehdit üretme çabası içerisine girmiştir. 2003 Irak işgali esnasında ABD askerine karşı savaşmak için Suriye'den Irak'a geçen direnişçiler, ABD'nin en temel argümanlarından biri olmuştur (Karakoç, 2013). ABD elinde bir kanıt olmamasına rağmen, söz konusu iddiayı sürekli olarak gündemde tutma eğiliminde olmuştur. Suriye ve Irak arasındaki sınırın uzunluğunun 600 km. olduğu ve tamamının çölden ibaret olduğu düşünüldüğünde, Suriye'nin Irak sınırını güvence altına alması oldukça güçtür (Atlioğlu, 2007: 124).

Arap Baharı sürecinden önce ABD ile Suriye arasındaki ilişkiler İsrail'in de çabalarıyla oldukça gergin bir hal almıştır. Nitekim 2002 yılı başlarında ABD; İran, Irak, Kuzey Kore ve Suriye'yi "şer eksen" olarak tanımlamış ve söz konusu ülkelerin terör örgütlerine yardımcı olduğunu iddia etmiştir (Altınkaş, 2012; Çınar, 2013: 93). ABD Temsilciler Meclisi'ndeki İsrail yanlısı senatörler, 18 Mayıs 2002 tarihinde Suriye Sorumluluk Yasası adında bir kanun teklifi vermişlerdir. Söz konusu teklife göre, Suriye'nin teröre destek vermesini sonlandırması, İran'dan petrol ithal etmemesi, kitle imha silahı üretmemesi, Lübnan'daki askeri varlığına son vermesi istenmiştir (Karakoç, 2013). Yasa, Suriye'nin 2003 yılındaki Irak işgaline karşı çıkmasının ardından (Rabil, 2006: 134), 12 Aralık 2003 tarihinde kabul edilmiş ve Mayıs 2004 tarihinden itibaren Suriye'ye ekonomik ambargo kararı ile uygulamaya konulmuştur (Leverett, 2005: 17; Walt ve Mearsheimer, 2014: 68). Ekonomik

ambargo kararı uyarınca gıda ve ilaç dışında Suriye'ye ABD mallarının satılması yasaklanmış, ABD ile Suriye arasındaki tüm uçak seferleri durdurulmuş ve diplomatik temaslar azaltılmıştır. Suriye'nin ABD'de bulunan tüm malvarlıkları söz konusu yasa ile dondurulmuştur (Sharp, 2011). ABD ve Suriye arasındaki ikili ticaret hacminin Tablo-6'da görüldüğü gibi düşük seviyelerde olduğu düşünüldüğünde ambargonun Suriye üzerinde önemli bir etkisi olmamıştır (Atlıoğlu, 2007: 127-128; Çınar, 2013: 96).

Tablo-6: ABD ve Suriye Arasındaki Ticaret Hacmi (Milyon \$)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ABD Suriye İhracat	155	224,3	361,4	408,8	300	506,2
ABD Suriye İthalat	323,5	213,7	110,5	352	285,9	428,7
Toplam	478,5	438	471,9	760,8	585,9	934,9

Kaynak: (Sharp, 2011).

Afganistan ve Irak işgallerinin ABD kamuoyu tarafından sorgulanması ve her iki ülkede de askeri kayıplarla beraber ciddi miktarlarda maliyete katlanılmak zorunda kalınması, ABD'nin stratejisinde bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Önleyici askeri müdahale seçeneği arka planda tutulup, demokrasi getirme vaadi, azınlıkların korunması ve insan hakları gibi kavramların kullanılarak halk hareketleri ile yönetimlerin değiştirilmesi stratejisi uygulanmaya başlanmıştır (Atlıoğlu, 2007: 128). Bu doğrultuda ABD, 2006 yılından itibaren Suriye dışında yaşayan muhaliflerin bir araya gelebilmesi için toplantılar düzenlemesini sağlamış ve söz konusu toplantılara ev sahipliği yapmıştır (Çınar, 2013: 95).

Ortadoğu'da halk ayaklanmaları başlayıp Tunus, Libya ve Yemen'de yönetim değişikliklerine neden olduktan sonra ABD, Suriye'de de benzer bir hareketin olması durumunda Suriye'de rejimin değişeceği öngörüsüyle hareket etmiştir. Suriye'de 15 Mart 2011'de düşük yoğunluklu protesto hareketleri başladığında dönemin ABD Dışişleri Bakanı olan Clinton, Beşşar Esad'ı reformcu bir devlet başkanı olarak tanımlamıştır (Khashanah, 2014). ABD Başkanı Obama ise, 22 Nisan 2011 tarihinde yaptığı açıklamada, Suriye yönetiminin barışçıl gösterilere izin vermemesini ve insan haklarına saygılı

olmamasını eleştirmiştir. ABD'nin Suriye'de gerçekleşen gösteriler sırasında yaşanan sivil ölümlerden dolayı üzüntü duyduğu açıklamada dile getirilmiştir. Obama açıklamasında; Suriye yönetiminin kendi halkını dinlemek yerine, İran gibi bir devletin ekseninde hareket ettiğini ve İran'ın kendi halkına sergilediği antidemokratik uygulamaların Suriye yönetimi tarafından da uygulandığını belirtmiştir (The White House [web], 22 Nisan 2011). Mart 2011'de Beşşar Esad'ı öven ve reformcu olduğunu söyleyen Clinton ise Obama'nın ardından Temmuz 2011'de "Bizim açımızdan Beşşar Esad meşruiyetini kaybetmiştir" demiştir. Obama'nın söz konusu açıklamasında bazı detayların olduğunu görmek mümkündür. Suriye'de meydana gelen olaylar ile ilgili görüşlerini belirten ABD Başkanı'nın konuyu İran ile bağdaştırması, ABD'nin her iki ülkeyi de hedef aldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Suriye'de 15 Mart 2011 tarihinde olayların başlamasından kısa bir süre sonra 29 Nisan 2011 tarihinde, ABD Suriye'ye bazı yaptırımları uygulama kararı almıştır. Suriyeli üst düzey yöneticilerin malvarlıklarını dondurma, ABD'li şirketlerin Suriyeli yöneticilerin ortağı olduğu şirketlerle ticaret yapmalarının yasaklanması ve Suriye'deki diplomatik temsilciliklerinin bir kısmını geri çekmesi söz konusu yaptırımlardan bazılarıdır (Ayhan, 2012: 407). Zaman içerisinde söylemlerini sertleştiren ABD, askeri seçeneklerin de gündemlerinde olduğunu, gerekirse askeri bir müdahale ile Suriye halkına barış, demokrasi ve insan hakları getireceklerini ifade etmiştir.

ABD Başkanı, 5 Şubat 2012 tarihinde yaptığı açıklamada; Beşşar Esad'ın istifa etmesi gerektiğini belirtmiştir. Beşşar Esad'ı babası Hafız Esad gibi katliam yapmakla suçlayan Obama, Suriye halkına "ABD yanınızda Beşşar Esad mutlaka gitmeli" diyerek mesaj göndermiştir (Habertürk [web], 5 Şubat 2012). Söz konusu mesajın ardından ABD, 6 Şubat 2012 tarihinde Suriye'deki büyükelçiliğini kapatmış ve büyükelçisini geri çekmiştir (Altınkaş, 2012; Tudoroiu, 2013). Bağımsız ve egemen bir devletin halkına ABD Başkanı tarafından mesajlar verilmesi ve ülke yönetimine karşı verecekleri mücadele de yanlarında olacağını belirtmesi diplomatik açıdan iç işlerine karışma yöntemi olarak görülmelidir.

ABD yönetimi Suriye meselesinde askeri seçeneklerin de

değerlendirilebileceği yönünde açıklamalar yapmasına rağmen, Irak ve Afganistan'da yaşadıkları olumsuz tecrübelerden (Sandıklı ve Semin, 2012: 36), ABD kamuoyunun yeni bir savaşa olumlu bakmamasından ve ABD ekonomisinde yaşanan sorunlardan dolayı Suriye'ye askeri operasyon seçeneğinden vazgeçmek zorunda kalmıştır (Doster, 2013a). Küresel ekonomik krizden etkilenen bir ülke olan ABD'nin, Çin'e 1,2 trilyon dolar borcu bulunmaktadır. ABD ayrıca GSYH'sının %104'ü oranında bir borç yüküne sahiptir (Doster, 2012a).

ABD Başkanı Obama'nın ilk kez seçildiği başkanlık seçimleri döneminde kullandığı temel argüman, Irak'ta bulunan askerlerini çekeceği idi. Suriye meselesinde askeri seçeneği kullanmasını engelleyen de aynı argümandır. Irak'tan askerlerini çekeceğini söyleyerek seçim kazanan Obama'nın Suriye'ye ABD askerlerini göndermesi beklenmemektedir (Çınar, 2013: 135). Suriye ordusu ve istihbarat birimleri Irak, Afganistan ve Libya gibi ülkelerle kıyaslandığında Suriye lehine önemli farklar bulunmaktadır (Akbal, 2012). Rusya'nın Suriye'ye sattığı S-300 füzeleri 300 km menzile sahiptir ve Suriye'nin tüm kıyıları koruyabilecek kapasitedir (Bahadur, 2014).

ABD'nin Irak ve Afganistan'da uyguladığı hedef ülkeye doğrudan askeri müdahale seçeneğini Suriye meselesinde henüz kullanmamış olmasının nedenleri, Suriye hava savunma sistemlerinin Irak ve Afganistan gibi ülkelere kıyasla oldukça iyi durumda olması (Doster, 2013), Ortadoğu'daki en önemli müttefiki olan İsrail'in güvenliğini düşünmesi, Suriye'nin Irak gibi petrol zengini bir ülke olmaması ve Suriye'de Arap Baharı sürecini yaşayan diğer ülkelerdeki gibi İslami rejimlerin işbaşına gelmesini istememesidir.

Güçsüz bir Suriye hem İsrail'in güvenliği açısından hem de İsrail'in yayılmacı politikalarına devam etmesi açısından ABD tarafından istenilen bir durumdur. Yapacağı bir askeri operasyonun maliyetini karşılayacak ve sömürülecek zenginliklerin Suriye topraklarında olmaması, ABD'nin askeri müdahalede bulunmasını engellemektedir. ABD'nin; askeri müdahale seçeneğini rafa kaldırması ile sürecin başından itibaren izlediği aktif dış

politikadan, hatta iç işlere karışma olarak da adlandırılabilir, bekle ve gör politikasına döndüğünü göstermektedir.

ABD, Suriye meselesinde aktif rol oynamakta fakat geriden yönetme tekniklerini de göz ardı etmemektedir. Dışişleri Bakanı Hillary Clinton 16 Ağustos 2011 tarihinde verdiği bir röportajda kullandığı şu ifadeler geriden yönetme niyetlerini açıkça ortaya koymuştur (Akbal, 2012).

“ABD’nin Suriye ile bağlarının ve ticaretinin çok az olduğunu ve Suriyelilerin kulak vereceği bir ses olmadığımızın farkındayız. Dolayısıyla Suriye’nin göz ardı edemeyeceği, giderek büyüyen ve şu anda Arap Birliği ve Türkiye’den oluşan bir koroyu konuşturmakta.”

ABD, Suriye’de insani yardım konuları ile ilgilenmemekte muhalif unsurları silahlandırmaktadır (Orhan, 2013). 27 Eylül 2011 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Mark Toner, Suriyeli muhaliflerin silahlı mücadele yöntemine başvurmalarının oldukça doğal olduğunu söylemiştir (Dursunoğlu, 2012: 53). Muhalif unsurları güçlendirme konusunda ABD bölgedeki Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün gibi müttefikleri ile beraber hareket etmektedir. Bir taraftan muhalif unsurları silahlandıran ABD bir taraftan da Esad sonrası dönemi düşünerek muhalifleri kontrolü altında tutmaya çalışmaktadır (Akbal, 2012).

ABD ile aynı çizgide bulunan Avrupa, Suriye’deki gelişmelerde etkisiz kalmışlardır. AB’nin süreç içerisinde etkisiz kalmasının temel sebebi 2008 yılından itibaren uğraşmak zorunda oldukları ekonomik krizdir (Çınar, 2013: 100-101). Söz konusu nedenle Avrupa ülkeleri ayrı bir dış dinamik olarak değerlendirmeye alınmamıştır.

Avrupa açısından Ortadoğu’da demokrasinin hakim olduğu rejimlerin ortaya çıkması ve halk iradesinin ülke yönetimine yansması istenen bir durum değildir. Nitekim 1989 yılında Cezayir’de yapılan seçimleri ezici bir çoğunlukla kazanan Kurtuluş İçin İslami Cephe (FİS)’nin iktidara gelmesi Fransa tarafından engellenmiştir. Seçimleri kazanan FİS’in iktidara gelmesinin Fransa tarafından engellenmesi sonrasında FİS, silahlı

mücadeleye başlamış ve olaylar neticesinde 200 bin insan yaşamını yitirmiştir (Zengin, 2013: 27).

Benzer şekilde 2006 yılında Filistin’de BM gözlemcileri nezaretinde yapılan seçimleri kazanan Hamas’ın iktidar koltuğuna oturmasına izin verilmemiştir. Seçim sonuçları Avrupalı devletler tarafından tanınmamıştır. Milletvekili olarak seçilen isimlerin bir kısmı İsrail cezaevlerinde bulunmaktadır. Fakat aynı Avrupa Mısır’da Hüsnü Mübarek seçimleri kazandığında herhangi bir tepki göstermemiştir (Mahalli, 2014: 283).

Suriye’de yaşanan çatışma ortamında sivil kayıpların sayısının arttığı iddiası ile ABD, İngiltere ve Fransa konuyu BMGK bünyesine taşıma eğilimi göstermişler ve Suriye rejiminin kınanması konusunda bir karar çıkarma çabaları içerine girmişlerdir (Ayhan, 2012: 400). Söz konusu ülkelerin Suriye’de Esad rejiminin sona ermesini istemelerinin nedeni olarak, Suriye’de yaşanan ölümlerin olduğunu düşünmek oldukça iyimser bir yaklaşım olacaktır. Nitekim gerek tarihsel süreçte söz konusu ülkelerin Suriye üzerindeki planları, gerekse Esad rejiminin özellikle ABD ekseninde yer almaması ve ABD hegemonyasına direniş göstermesi, Suriye rejiminin tehdit olarak görülmesine sebep olmaktadır. ABD ve Batı’nın Suriye’deki olaylarla yakından ilgilenmelerinin temel nedeni olarak kendileri ile uyum içinde faaliyet gösterecek bir yönetime Suriye’de ihtiyaç duymalarıdır.

(2) İsrail

İsrail Ortadoğu ülkelerine yönelik stratejilerini 1950’li yıllarda oluşturmuş ve sadakatle uygulamıştır. Ortadoğu coğrafyasında bölgesel bir güç olmak İsrail’in temel amacıdır. İsrail bölgesel bir güç olduğunda kendisine sorun çıkarmayacak kukla rejimlerin diğer ülkelerin başında olmasını hedeflemiştir. İsrail, 1950’li yıllardan itibaren Arap ulusal hareketlerini engellemek ve Arap dünyasını parçalamak istemektedir (Rokach, 2006: 21-22). Bölge ülkeleri ile kıyaslandığında sahip olduğu düşük nüfus (yaklaşık 7 milyon) ile İsrail’in etkin bir güç olması mümkün değildir. Söz konusu nedenle İsrail, Ortadoğu coğrafyasındaki devletlerin parçalanmasını kendi güvenliği ve yayılmacı politikaları açısından önemli görmektedir (Erdoğan, 2012).

İsrail'in ilk Cumhurbaşkanı Ben Gorion "İsrail'in büyüklüğü sahip olduğu güçlü ordu ya da nükleer bombalarında değil; Irak, Suriye ve Mısır'ın dağılmasındadır" diyerek söz konusu ülkeler ile ilgili hedeflerini açıklamıştır (Mahalli, 2014: 210).

İsrail kuruluşundan itibaren dünya kamuoyuna kendi güvenliğinin tehdit altında olduğu imajı çizmek için çaba harcamaktadır. İsrail; güvenliğinin sağlanması konusunda ABD gibi küresel güçlerden destek almak için her yola başvurmuştur. İsrail'in güvenliğinin tehlikede olduğunu öne sürerek elde ettiği kazanımların gerçekte güvenlikle bir ilgisi olmadığı, İsrail'in yayılcı politikalarına yardımcı olduğu bilinmektedir (Rokach, 2006: 8). İsrail, politikalarını gerçekleştirebilmek için ABD ile ittifak halindedir ve ABD tarafından finansal olarak desteklenmektedir. Söz konusu finansal destek ABD'nin birçok eyaletine sağladığı destekten daha fazladır (Bresheeth, 2012). İsrail, her yıl ABD'den 3 milyar dolar dış yardım almakta söz konusu rakam ABD'nin dış yardım için harcadığı tutarın %20'sine denk gelmektedir. Ayrıca ABD'den askeri yardım alan ülkeler, harcamalarını ABD şirketlerinden yapmak zorunda bırakılırken, İsrail açısından böyle bir uygulama yoktur (Walt ve Mearsheimer, 2014:11). Bu anlamda İsrail, ABD'nin 51'inci eyaleti olarak adlandırılabilir (Bal, 2009: 141).

İsrail, Ortadoğu coğrafyasında kendisini tek demokratik devlet olarak göstermekte, kendi bünyesinde yaşayan Arapların diğer ülkelerde yaşayan Araplara kıyasla iyi durumda olduğu yönünde propaganda yapmakta ve söz konusu propagandası Batılı liderler ve Batı medyası tarafından desteklenmektedir (Bresheeth, 2012). Kendisini Ortadoğu coğrafyasında Batı değerlerine sahip tek devlet olarak sunan İsrail, Arap ülkelerini ise radikal, gerici ve terörist devletler olarak nitelendirmektedir (Karakoç, 2013). İsrail, genelde Batı özelde ABD'nin desteğini alabilmek için; Suudi Arabistan'ın köktendinci bir devlet, Lübnan'ın ise mezhep tabanlı bir devlet olduğu söylemini geliştirmiştir. İsrail'in Arap devletlerini dini özellikleri ile tanımlaması, kendisini ise demokratik bir devlet olarak nitelendirmesine rağmen, gerçekte İsrail köktendinci bir Yahudi devletidir ve vatandaşlık kan bağına dayalıdır. Hatta bir İsrailli ile evlenen Filistinliye vatandaşlık hakkı

İsrail tarafından verilmemektedir (Walt ve Mearsheimer, 2014: 22). İsrail'in; Filistin, Suriye ve Lübnan topraklarındaki askeri varlığı düşünüldüğünde Ortadoğu coğrafyasında kuvvete dayalı toprak işgali yapan bir devlet olduğu anlaşılmaktadır. Askeri yöntemlere sıklıkla başvuran ve etnik teokratik bir devlet olan İsrail'in, Batı tarafından Ortadoğu coğrafyasındaki tek demokrasi olarak kabul edilmesi bir çelişki olarak görülmektedir (Bresheeth, 2012).

Arap Baharı sürecinde önemli kazanımlar elde eden İsrail, Mısır'da yönetimin değişmesinden memnun olmamıştır. Hüsnü Mübarek ile çatışmasız bir zeminde ilişkilerini devam ettiren İsrail'in aynı seviyede ilişkileri Müslüman Kardeşler iktidarı ile devam ettirmesi mümkün görünmemektedir. Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidarının İran savaş gemilerine Suveyş Kanalı'nı açması İsrail'i oldukça rahatsız etmiştir. Nitekim Müslüman Kardeşler iktidarı 30 Haziran 2013 tarihinde yapılan askeri darbe ile değişmiş ve yerine gelen iktidarın ABD ile iyi ilişkiler geliştirme ihtimali İsrail'i rahatlatmıştır (Oğuzlu, 2011; Abascal, 2013: 87-88).

Suriye, İsrail için düşman bir ülkedir. Suriye'nin ortadan kaldırılması veya güçsüz bir durumda bulunması İsrail için önemli bir kazanım olacaktır. Lübnan üzerindeki etkisi sayesinde Suriye, İsrail'in tehdit sıralamasında üst sıralarda yer almaktadır (Birsell, 2012). Yaşanan çatışmalar nedeniyle ordusu yıpranmış, ekonomik olarak ciddi sorunlar yaşayan, altyapı ve üstyapı tesisleri zarar görmüş, sosyal ve toplumsal yapısında kutuplaşmalar yaşayan bir Suriye, İsrail açısından bir tehdit oluşturmaz (Orhan, 2013). Güçsüz bir Suriye'nin İsrail işgali altındaki Golan Tepeleri için mücadele etmesi de mümkün görünmemektedir.

Suriye'nin kitle imha silahlarına sahip olması da İsrail açısından endişe verici bir husustur. Söz konusu nedenle İsrail, ABD'nin Suriye'ye karşı saldırgan politikalarını destekleme noktasındadır (Miş, 2004). Kimyasal silahların ve kitle imha silahlarının muhalif unsurlar eline geçmesi ihtimali karşısında ABD ve İsrail büyük tedirginlik yaşamaktadır (Byman, 2013; Erdemol, 2013: 17). Fakat söz konusu tedirginliğin altında yatan gerçek ise İsrail'in sahip olduğu nükleer silahlardır. Mevcut durumda İsrail'in elinde 500 adet nükleer başlık olduğu iddia edilmektedir. İsrail, Ortadoğu coğrafyasında

kendisi haricinde herhangi bir ülkenin nükleer silahlara sahip olmasını istememektedir (Erdoğan, 2012; Doster, 2013a; Walt ve Mearsheimer, 2014: 17). İran ve Suriye'nin kitle imha silahlarına sahip olmasının engellenmesi İsrail açısından hayati öneme sahiptir. Suriye'de yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde kitle imha silahlarından arınmış bir Suriye, İsrail için tehdit olmaktan çıkacaktır.

Arap ülkeleri arasında herhangi bir devletin yönetiminin halkoyuyla belirlenen kişilerin eline geçmesi halinde, söz konusu yönetimlerin İsrail'i destekler yönde politikalar izlemesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle İsrail bölgede halk iradesini temsil eden yönetimler değil, otoriter yönetimlerden yana tavır almaktadır (Zengin, 2013: 27). Fakat Suriye'de muhaliflerin öngörülemez ve çok bilinmeyenli yapısından dolayı İsrail, Suriye'de yaşanan gelişmelerde "bildiğin şeytan bilmediğin şeytandan iyidir" anlayışı ile hareket etmektedir (Bhalla, 2011; Karabat, 2013: 290). İsrail; Lübnan'da Hizbullah, Mısır'da Müslüman Kardeşler, Filistin'de Hamas'ın giderek güçlenmesi karşısında Suriye'de de Müslüman Kardeşler'in güçlenmesini istememektedir. Suriye'de Müslüman Kardeşler ile kıyaslandığında güçsüzleşmiş bir Beşşar Esad, İsrail açısından ehven-i şer olarak görülmektedir (Hokayem, 2012).

İsrail, Suriye meselesinde genel olarak değerlendirildiğinde sürece aktif bir katılım sağlamamaktadır (Çetin ve Uzman, 2012). Suriye'deki kaos ortamından istifade ederek zaman zaman Suriye'ye hava saldırıları düzenleyen İsrail, kendisi için tehdit olarak gördüğü hedefleri imha etmeye çalışmaktadır. Şam'da bulunan ve füze geliştirme çalışmalarının yapıldığı Askeri Teknolojik Araştırmalar Merkezi 6 Mayıs 2013 tarihinde İsrail uçakları tarafından saldırıya uğramıştır. Benzer şekilde 10 Mart 2013 tarihinde Golan bölgesindeki bir askeri üs ve 31 Ekim 2013 tarihinde Lazkiye'de bulunan bir askeri üs İsrail saldırılarına maruz kalmıştır (Mahalli, 2014: 211-212). Kendisini düşman olarak algılayan bir rejimin yıkılması İsrail için istenen bir durum olmasına rağmen, Esad sonrasında gelecek rejimin belirsizliği ve radikal dinci unsurların Suriye yönetimini ele geçirmesi ihtimali İsrail açısından istenen bir durum değildir.

İsrail'in güvenliği Suriye'nin Arap Baharı süreci sonunda kim tarafından yönetileceği ile yakından ilgilidir (Kibaroğlu, 2012). Esad sonrasında olası halk iradesini yansıtan bir Suriye yönetiminin uluslararası alanda elde edeceği kazanımlar, Suriye topraklarının bir kısmı üzerinde işgalci durumda olan İsrail'i rahatsız edecektir. Benzer şekilde radikal İslamcı unsurların yönetimindeki bir Suriye İsrail açısından tehdit olarak algılanacaktır. Gerek halk iradesinin egemen olduğu, gerekse radikal dinci unsurların yönetimindeki bir Suriye, İsrail açısından Beşşar Esad rejimine göre daha tehlikeli görülmektedir.

İsrail'e göre Suriye'de dört olası senaryonun gerçekleşme ihtimali vardır. Bunlardan birincisine göre, Suriye'de çatışma ve kaos ortamı devam edecek ve Suriye zayıf bir devlet olarak varlığını devam ettirecektir. Bu durumda Suriye'nin devlet olarak İsrail'e karşı tehdit olması beklenmez iken, kontrol altına alınamayan muhaliflerin İsrail'e tehdit olması muhtemeldir. İkinci duruma göre Suriye, etnik ve mezhepsel olarak bölünecektir. Suriye'nin bölünmesi durumunda İsrail'in kurulacak yeni devletlerden herhangi biri veya daha fazlası ile ilişki kurması mümkün görünmektedir. Ayrıca kurulacak yeni devletlerin Suriye kadar güçlü olmasının beklenmemesi nedeniyle İsrail'e tehdit olmayacakları değerlendirilmektedir. Üçüncü durum ise, ülkede isyancıların başarıya ulaşması ve Beşşar Esad rejiminin ortadan kalkmasıdır. Yeni yönetimin İran ve Hizbullah ile ilişkilerini kesmesi İsrail tarafından istenen bir durum olmakla beraber, radikal dincilerin İsrail'e tehdit olmaya devam edeceği değerlendirilmektedir. Dördüncü durum ise Beşşar Esad yönetiminin ülkedeki isyan hareketini bastırması ve rejimin devam etmesidir. Söz konusu durumda Suriye zayıf devlet olarak varlığını sürdürecektir uzun süre İsrail'e karşı tehdit olamayacak, fakat İran ve Suriye arasında ittifak devam edecektir (Brom, Berti, ve Heller: 2014). İsrail'in yayılcı politikalarına ve güvenliğinin sağlanmasına hizmet edecek en olası senaryonun, Suriye'nin etnik ve mezhepsel olarak bölünmesi olduğu değerlendirilmektedir.

İsrail, bugünkü sınırlar dâhilinde Suriye'de ayrı devletçiklerin kurulmasının kendi güvenliğini sağlamada önemli bir etken olduğunu

düşünmektedir (Bakeer, 2013: 67). Kıyıda bir Alevi devleti, Halep bölgesinde Sünni bir devlet, Şam'da Halep'teki devlete düşman ayrı bir Sünni devlet, Havran-Kuzey Ürdün-Golan bölgesinde ise bir Dürzî devletinin kurulması İsrail'in güvenliği açısından önemli görülmektedir (Yinon, 1982). Irak için de benzer planları bulunan İsrail'in, günümüzde yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde amaçlarına kısmen de olsa ulaşmış olduğu görülmektedir. Irak'ı Suriye'den daha güçlü ve daha önemli bir tehdit olarak gören İsrail, Irak'ın üç parçaya ayrılmasını arzulamaktadır. Irak'ın kuzeyde bir Kürt devleti, ortada Sünni bir devlet ve güneyde Şii devleti olarak parçalanmasını kendi güvenliği açısından önemli gören İsrail söz konusu amacına resmen olmasa da fiili durumda ulaşmıştır (Erdoğan, 2012; Özdağ, 2012).

Suriye'nin parçalanması neticesinde Kürtlerin özerkliklerini veya egemenliklerini kazanmaları İsrail açısından istenilen bir durumdur. Suriye'nin parçalanması durumunda önemli bir düşmandan kurtulacak olan İsrail'in, Kürt devleti ile kuracağı ilişkiler sayesinde Arap halklarına karşı Kürtler ile ittifak kurması muhtemeldir (Sarıgöl, 2012; Brom, Berti, ve Heller, 2014). İsrail'i kuruluşundan sadece 11 dakika sonra resmen tanıyan ABD'nin aynı tutumu Kürt devleti içinde sergileyeceği değerlendirilmektedir.

(3) Suudi Arabistan

Suudi Arabistan dünyadaki en muhafazakâr, baskıcı ve anti-demokratik rejim olarak bilinmektedir. 1932 yılında kurulan Suudi Arabistan'da şeriat hükümleri anayasa olarak kabul edilmektedir. Söz konusu özelliği ile Suudi Arabistan mutlak monarşi olarak nitelendirilmektedir. Suudi Arabistan'da kadınların araba kullanması dahi Suud ailesi tarafından yasaklanmıştır. Vahhabilik⁵⁸ mezhebinin üyeleri olan Suud ailesine göre, İslam'daki diğer tüm mezhepler din dışı olarak kabul edilmektedir. Sayıları yaklaşık 30 bin kişiyi bulan Suud ailesinin birkaç bini ile yönetilen ülke, dünyada hanedan adı ile anılan tek ülke konumundadır. Suud ailesine göre

⁵⁸ 1440'lı yıllarda ortaya çıkan Vahhabi anlayışına göre Kur'an ve Peygamber'in hayatı örnek alınarak o dönemlerdeki gibi yaşanmalıdır. İslam dinindeki en radikal akım olarak bilinmektedir. 19'uncu yüzyılda İngilizlerle işbirliği yaparak ilk ihanetlerini Osmanlı Devleti'ne karşı yapmışlardır. Vahhabilere göre kendileri dışındaki bütün Müslümanlar kâfirdir ve yok edilmeleri mübahtır (Çınar, 2013: 104).

ülke ailenin malıdır ve yönetim ona göre şekillenmiştir (Özey, 1997: 98; Kalemdaroğlu, 2012).

Suudi Arabistan'ı Ortadoğu coğrafyasında önemli kılan en önemli özelliği sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. Suudi Arabistan'da petrol ilk kez 1938 yılında çıkarılmış olmasına rağmen, 1950 yılına kadar petrolden önemli kazanç elde edememiştir. 1950 yılından itibaren petrolün uluslararası piyasada değerlendirilmesi ve üretici konumundaki ülkelerin petrolden elde edilen kârın %50'sini almasını öngören düzenlemelerin yapılması neticesinde Suudi Arabistan, petrolden önemli miktarlarda gelir elde eden bir ülke konumuna gelmiştir (Arı, 2007: 485). Suudi Arabistan dünya petrol rezervinin yaklaşık %18'ini elinde bulundurmaktadır. Suudi Arabistan'ın 267 milyar varil petrol rezervi olduğu tahmin edilmektedir (Ennis ve Momani, 2013). Ülkede günde 10,5-11 milyon varil petrol üretilmektedir. Ülkedeki toplam petrol rezervinin %85'i ağırlıklı olarak Şii nüfusun yaşadığı bölgelerde bulunmaktadır. Olası bir Şii ayaklanmasına karşı oldukça hassas durumda olan Suudi Arabistan, İran'ın Şiiler üzerinde etkili olmasını engellemek konusunda Batılı ülkeler ile ilişkiler geliştirmeyi tercih etmiştir (Rad, 2011; Kalemdaroğlu, 2012). 1970 yılı rakamlarına göre Suudi Arabistan, Avrupa ülkelerinin petrol ihtiyacının %21,6'sını, dünya petrol gereksiniminin %13'ünü, ABD'nin petrol ihtiyacının %8,1'ini karşılayan bir ülke durumundadır (Arı, 2007: 486).

1973 yılında yaşanan Arap-İsrail savaşında ABD'nin İsrail'e destek vermesini eleştiren Suudi Arabistan, ABD ve Hollanda'ya petrol sevkiyatını durdurmuştur. Suudi Arabistan'la beraber diğer Arap devletlerinin de petrol sevkiyatını durdurması neticesinde Suudi Arabistan, 1973 yılı başlarında 6,4 milyar dolar gelir elde ederken, 1974 yılında sevkiyatın durmasına paralel olarak artan petrol fiyatları sayesinde 27,7 milyar dolar gelir elde etmiştir. Petrol fiyatlarındaki bir dolarlık bir artış Suudi Arabistan'ın 3 milyar dolar kazanmasına neden olmaktadır. Aynı rakam İran, Irak ve Kuveyt için 1 milyar dolara tekabül etmektedir (Arı, 2007: 487).

Suudi Arabistan, Arap ülkeleri arasında ABD'nin en önemli müttefiklerinden biri konumundadır (Karakoç, 2013). 1991 yılındaki Körfez

Savaşı'nda ABD'nin yanında yer alan Suudi Arabistan, savaşın mali yükünü önemli oranda kendi üzerine almıştır. ABD'ye 15 milyar dolar ödeyen Suudi Arabistan, aynı zamanda ABD silah şirketlerinden önemli miktarlarda silah alımı yaparak dolaylı bir destek sağlamıştır (Kalemdaroğlu, 2012). ABD, Suudi Arabistan'ın en önemli silah tedarikçisidir. Suudi Arabistan 2012 yılında ABD'den 80 milyar dolarlık silah alımı yapmıştır (Soyalan, 2013: 233). Suud ailesinin ABD'de 2 trilyon dolarlık mal varlıkları olduğu iddia edilmektedir (Mahalli, 2014: 182).

Suudi Arabistan bölgede Şii yönetimlerin idaresinde bulunan ülkeleri istememektedir. Suriye'de yıllarca terör faaliyetlerinde bulunan Müslüman Kardeşler Örgütü, Suudi Arabistan tarafından finanse edilmiştir. Müslüman Kardeşler Örgütü'nün bölgede geçmişte gerçekleştirdiği bir takım terör faaliyetlerinde yer aldığı iddia edilmektedir. Müslüman Kardeşler'in Mısır yönetimini elinde bulunduran ve Arap milliyetçiliğinin en güçlü savunucusu durumunda olan Cemal Abdü'n Nasr'a yönelik suikast girişiminde bulunduğu (Primakov, 2010: 25; Çağlayan, 2011: 206), Nasr'dan sonraki Mısır Devlet Başkanı olan Enver Sedat'ı ise bir suikast sonunda öldürdüğü iddia edilmektedir (Erdemol, 2013: 50).

Suudi Arabistan'ın Arap Baharı sürecinde iki temel hedefi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi çevre ülkelerdeki monarşilerin devam etmesiyle, güvenlik ve istikrarın bozulmamasıdır. Diğeri ise Şii İran'ın bölgede nüfuzunun artırmasını engellemektir (Ennis ve Momani, 2013). Birinci amacından dolayı Suudi Arabistan; Tunus, Mısır ve Libya'daki Arap Baharı süreçlerinde rejimleri desteklemiştir. Tunus'ta Arap Baharı süreci başladığında Tunus lideri Zeynel Abidin Bin Ali'ye destek veren Suudi Arabistan, olaylar Mısır'a sıçradığında Hüsnü Mübarek'e ve Yemen Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'e destek vermiş ve Suudi Arabistan'da yaşayabileceklerini söylemiştir (Ennis ve Momani, 2013). Fakat ABD'nin yıllarca desteklediği ve Ortadoğu'da barışı getirecek adam olarak nitelendirdikleri Hüsnü Mübarek'e (Bresheeth, 2012) sırt çevirmesi, Suudi Arabistan yönetiminde de endişeye yol açmıştır (Oğuzlu, 2011; Kalemdaroğlu, 2012). Suudi Arabistan yönetimi Mısır'da ikinci darbenin

ardından iktidara gelen askeri yönetime 6 milyar dolar yardım göndermiştir (Mahalli, 2014: 218). Suriye'ye kadar olan süreçte genelde rejimlerden yana tavır alan Suudi Arabistan, olaylar Suriye'ye sıçradığında ise Suriyeli muhalif unsurlara destek vermiştir. Suudi Arabistan, Suriye meselesinde muhalifleri destekleyerek, Suriye ve İran arasındaki Şii ittifakının bozulmasını hedeflemiştir (Rad, 2011; Altunışık, 2013).

Suudi Arabistan ve Katar gibi mutlak monarşi ile yönetilen ve demokrasinin varlığından bahsedilemeyen ülkelerin Suriye'ye demokrasi getirme hedefiyle hareket eden muhalifleri desteklemesi bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır (Khashanah, 2014). Suudi Arabistan, Suriye muhalefetine siyasi ve medya desteği sağlamakla kalmamış, muhaliflerin silahlandırılmasında da aktif rol oynamıştır (Hokayem, 2012; Ennis ve Momani, 2013; Salloukh, 2013). Nitekim Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Suud el-Faysal, 24 Mart 2012 tarihinde yaptığı açıklamada Suriye muhalefetine silahlandırılması gerektiğini ifade etmiştir (Karabat, 2013: 212). Suudi Arabistan'ın Suriye meselesinde muhalifleri destekleyerek hem İran ile Suriye arasındaki Şii ittifakını bozmayı hem de ideolojik olarak rekabet halinde olduğu Suriye'yi güçsüzleştirmeyi hedeflemektedir. Suudi Arabistan kendisini kutsal topraklara olan hâkimiyeti nedeniyle İslam'ın koruyucusu durumunda gören, Batı dünyası ile ilişkileri iyi seviyede olan ve dini esaslarla yönetilen bir ülkedir (Ennis ve Momani, 2013). Suriye ise; Rusya ile gelişmiş ilişkileri olan laik bir cumhuriyet (Arıkan, 2012; Doster, 2013a) ve Arap milliyetçiliğinin son kalesi durumundadır (Kireççi, 2012: 16).

Arap Baharı'nın ülkesine ulaşmasını istemeyen Suudi Arabistan Kralı Abdullah, 135 milyar dolar tutarında bir ekonomik reform paketi açıklamıştır. 2011 yılının başında açıklanan pakette; genç işsizlere iş imkânı sağlanması, vatandaşların yönetime olan bazı borçlarının silinmesi, devlet memurlarının maaşlarına %15 zam yapılması, konut kredileri için bütçe ayrılması gibi hususlar yer almıştır. Temmuz 2012 'de ufak çaplı gösteriler olsa da Suudi Arabistan, Arap Baharı'nın isyan hareketlerine genel itibari ile maruz kalmamıştır. Yapılan ekonomik reformlara rağmen Suudi Arabistan'da siyasal reformlar gerçekleştirilmemiştir (Kalemdaroğlu, 2012). Suud yönetiminin

siyasal alanda reformları gerçekleştirmemesi, Şii azınlığın zengin petrol yataklarının bulunduğu bölgelerde yaşamaları ve söz konusu Şii nüfusun İran etkilerine karşı açık olması Suudi Arabistan'ı Arap Baharı sürecine sokabilecek nitelikteki özelliklerdendir (Oğuzlu, 2011). ABD'nin Suud ailesine olan desteğini çekmesi durumunda Suudi Arabistan'a da isyan hareketlerinin ulaşabileceği tahmin edilmektedir

İran, Suriye ve Şii Irak'ın oluşturacağı bir Şii ittifakını kendisi için tehdit olarak algılayan Suudi Arabistan yönetimi, Suriye'de Esad yönetiminin gitmesi için yoğun çaba harcamaktadır (Kalemdaroğlu, 2012; Salloukh, 2013). Suudi Arabistan, İran ile olan bölgesel güç olma mücadelesini Suriye topraklarında vermektedir (Zisser, 2012).

Arap Baharı sürecinin Suriye'ye ulaşması sonrasında oldukça aktif bir dış politika izleyen ve muhalif unsurlara açıkça destek veren Suudi Arabistan, Suriye yönetimine karşı Sünni çoğunluğu ezdiği yönünde suçlamalarda bulunmaktadır. Suudi Arabistan'ın söz konusu iddiası gerçeği yansıtmamaktadır. Suriye yönetiminde yer alan birçok üst düzey bakan Sünni Müslümandır. Suriye ayrıca Gazze'de Sünni Filistinlilere destek verirken, Lübnan'da Şii Hizbullah'a destek vermektedir (Mahalli, 2014: 135). Tüm bunlar Suriye'de Sünni çoğunluğun ayrımcılığa tabi tutulmadığının göstergesidir (Dursunoğlu, 2012: 33). Fakat Suudi Arabistan'ın kendi ülkesinde bulunan Şii azınlığa yönelik sert politikalar izlediği bilinmektedir. Ülkenin petrol rezervlerinin bulunduğu bölgelerde yaşayan Şii azınlık ülkenin en fakir kesimini oluşturmaktadır (Erdemol, 2013: 33). Tunus ve Mısır'da Sünni liderlere destek veren Suudi Arabistan, Suriye'nin Nusayri liderine cephe alarak mezhep tabanlı dış politika izlediğini göstermiştir.

Suudi Arabistan Ortadoğu coğrafyasında kendisine tehdit olarak gördüğü İran'a karşı mücadelesini Arap Baharı süreci ile beraber Suriye topraklarında vermektedir. Suudi Arabistan mezhep tabanlı bir dış politika izleyerek Suriye'de muhalefeti desteklemektedir (Salloukh, 2013). Nusayrilere karşı Suriye muhalefetini destekleyen Suudi Arabistan, Suriye'de yaşanan mücadelenin mezhep savaşına dönüşmesine neden olan en önemli aktördür.

ABD ve Avrupalı devletlerin, özelde Suriye genelde tüm Ortadoğu coğrafyasında otoriter yönetimler sonrasında iktidara laik rejimlerin gelmesini istemesi, buna karşılık Suudi Arabistan'ın ise kendi rejimine yakın ve mezhepsel sorun yaşamayacağı bir yönetim istemesi, ABD ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin bozulmasına ve Suud ailesinin iktidarının sorgulanıp Arap Baharı'nın Suudi Arabistan'a ulaşabileceği değerlendirilmektedir.

Her ne olursa olsun bugüne kadar Arap Baharı sürecinin Suudi Arabistan sokaklarına taşınmaması, süreçte dış dinamiklerin varlığına dair önemli bir işaret olarak değerlendirilmelidir. Arap Baharı olarak adlandırılan süreci halkın otoriter yönetimlerden demokratik taleplerini sokaklarda istemesi ve otoriter yönetimlerden kurtulmaya yönelik barışçıl halk hareketleri olarak tanımlayanların, Suudi Arabistan gibi bir ülkeye neden söz konusu sürecin ulaşmadığı konusunda açıklama yapamadıkları gerçeği, Arap Baharı'nın sadece halk hareketleri olmadığını göstermektedir.

(4) Rusya

Rusya Ortadoğu coğrafyasında ABD ile kıyaslandığında önemli bir avantaja sahiptir. ABD, Arap halkları nezdinde şüpheyile bakılan ve İsrail'in en önemli müttefiki emperyalist bir güç olarak görülürken, Rusya ise sempati ile bakılan bir ülke konumundadır (Erdemol, 2013: 56). Rusya'nın Ortadoğu coğrafyasında sempati ile bakılan bir ülke olmasının en temel nedeni, ABD'nin İsrail'e verdiği desteğe karşılık, Rusya'nın Filistin'e destek vermesidir (Primakov, 2010: 309). Rusya ayrıca ABD hegemonyasına karşı direniş göstermesi nedeniyle de bölgedeki Suriye, Irak ve İran gibi ülkelerin güvenini kazanmıştır (Erdemol, 2013: 56). Söz konusu güven kazanımı Rusya'nın Suriye meselesinde süreci yönlendiren bir ülke olmasını sağlamıştır.

Arap Baharı süreci yaşanmaya başladığında Rusya, süreci dışarıdan takip etmiş ve etkin bir rol oynamamıştır. Olaylar Libya'ya sıçradığında ve Libya'ya askeri müdahale gerçekleştirildiğinde kısmen rol almaya başlamıştır. Nitekim Rusya, Libya'ya askeri müdahale yolunu açan BMGK karar

tasarısının oylanması esnasında çekimser oy kullanmıştır. Libya'ya yapılan askeri müdahaleyi haçlı seferi olarak niteleyen Rusya, olaylar Suriye'de yaşanmaya başladığında tavrını net olarak ortaya koymuş ve Suriye yönetimini desteklemiştir (Doster, 2012). Suriye'de Beşşar Esad sonrasında ABD yanlısı bir hükümetin göreve gelmesi durumunda Ortadoğu'daki etkinliğini kaybedeceğini gören Rusya; Tunus, Mısır ve Libya'da yaşananların aksine Suriye'de aktif bir dış politika takip etmiş ve Beşşar Esad yönetimini desteklemiştir (Dursunoğlu, 2012: 439; Çınar, 2013: 141). Rusya, Suriye yönetimine olan desteğini göstermek için Kasım 2011'de üç savaş ve bir uçak gemisini Suriye'de bulunan Tartus Limanı'na göndermiştir (Sarigöl, 2012; Tudoroiu, 2013). Rusya, Beşşar Esad rejimini desteklemekle beraber, muhaliflerle de irtibatını kesmemiştir. Suriye Ulusal Konseyi Başkanı Gayyun, 15 Kasım 2011 tarihinde Moskova'da Rus yetkililerle görüşmüştür. Görüşme neticesinde Rusya, Suriyeli muhaliflere “şiddete başvurmayın, yabancı ülkeleri kışkırtmayın ve ülkeyi iç savaşa sürüklemeyin” demiştir (Doster, 2012; Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 220).

Rusya, yaşanan olayları Suriye'nin iç meselesi olduğu söylemini dile getirerek ilkesel bir tutum takınmaktadır. Herhangi bir ülkenin rejimine karşı yapılan isyan hareketlerine karşı, devletin güç kullanma yetkisine sahip olduğu Rusya'nın söylemleri arasındadır. Bu nedenle Suriye'de muhaliflerin dışarıdan desteklenmesine Rusya açıkça karşı çıkmaktadır (Doster, 2012).

Suriye'nin Arap coğrafyasındaki en önemli müttefiki olan Rusya, Suriye'de yaşanan gelişmelerde sivil kayıpların olmasından rahatsız olmakla birlikte, Libya'da olduğu gibi Suriye'ye bir askeri müdahale yapılmasını engellemektedir (Kıbaroğlu, 2012). Rusya Devlet Başkanı Temmuz 2011'de yaptığı açıklamada “Suriye ikinci bir Libya olmayacaktır” diyerek Libya'ya yapılan müdahalenin yanlış olduğunu aynı durumun Suriye'de gerçekleşmemesi gerektiğini belirtmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 218). Libya müdahalesi sonrasında ekonomik kayıplara uğrayan Rusya, aynı durumun Suriye'de gerçekleşmesini istememektedir (Çınar, 2013: 141; Tudoroiu: 2013). Suriye üzerinde önemli kazanımlara sahip olan Rusya, Beşşar Esad yönetimini uluslararası alanda kayıtsız şartsız desteklemektedir.

Rusya'nın Suriye'deki gelişmelerde rejimin tarafında yer almasının nedenleri, Tartus Limanı, Suriye'nin Rusya'dan önemli miktarlarda silah alımı yapması, Suriye'nin ABD karşıtı bir ekseninde yer alması ve Rusya sınırları içerisinde 20 milyona yakın Müslüman'ın yaşamasıdır.

Rusya sınırları içerisinde bulunan 20 milyon Müslüman'ın Suriye benzeri bir kışkırtma ile ayaklandırılması durumunda Rusya güç durumunda kalabilecektir. Çeçenistan, Tataristan, Yakutistan, Dağıstan ve Kırım'daki Müslümanların benzer bir isyan hareketine girişmesi neticesinde, Rusya küresel ve bölgesel etkinliğini kaybedecek ve tıpkı Suriye gibi istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bir ülke konumuna gelecektir (Karabat, 2013: 294). Rusya Güvenlik Servisi Başkanı Alexander Bortnikov 2012 yılının Eylül ve Ekim aylarında yaptığı açıklamada, "Suriye'deki radikal dinci örgütlerin varlığından rahatsızlık duyduklarını" belirtmiştir. Bortnikov ayrıca "Rusya'nın sürekli olarak sorun yaşadığı ve Müslümanların yaşadığı coğrafyalar olan Dağıstan ve Çeçenistan'a Suriye'deki radikal dinci teröristlerin sızmalar yapabileceklerini ve bölgedeki istikrarın bozulabileceğini" belirtmiştir (Kozhanov, 2013). Kısacası Rusya, radikal dinci örgütlerin kendi ülkesinde terör faaliyetlerinde bulunmalarının önüne geçmeye çalışmaktadır (Brom, Berti, ve Heller, 2014).

Tartus Limanı, Rusya'nın Akdeniz'deki tek askeri limanıdır ve Esad yönetimi sayesinde söz konusu limanı Rusya kullanabilmektedir (Bakeer, 2013: 67; Tudoroiu, 2013). Rusya'nın yüzyıllardır sıcak denizlere inme hayali günümüzde Tartus Limanı ile mümkün olmaktadır (Adıbelli, 2012; Sarıgöl, 2012). Rusya, Esad yönetiminin devrilmesi ve Suriye'nin parçalanması durumunda 600 kadar personelinin bulunduğu Tartus Limanı'ndaki haklarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır (Doster, 2012; Özel, 2012; Hogger, 2014). Tartus Limanı kullanım hakkını kaybetmek istemeyen Rusya, Çin ile beraber Suriye'ye karşı yapılacak bir askeri müdahale kararı çıkmasını Soğuk Savaş Dönemi'nde uyguladığı sert güç politikaları aksine, uluslararası alandaki meşru haklarını kullanarak engellemektedir (Brom, Berti, ve Heller, 2014). Söz konusu meşru haklarının en önde geleni, Rusya'nın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'inde sahip olduğu veto hakkıdır. Rusya ve Çin Suriye'ye karşı BMGK nezdinde askeri müdahale kararı alınmasını

engellemişlerdir (Doster, 2012a). 5 Ekim 2011 tarihinde BMGK’de görüşülen; Fransa, İngiltere, Almanya ve Portekiz tarafından hazırlanan ve Suriye’ye uluslararası yaptırımların uygulanmasını teklif eden karar tasarısı, Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir. Yapılan oylamada Hindistan, Brezilya, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Lübnan çekimser oy kullanmışlardır (Dursunoğlu, 2012: 181; Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 200).

Rusya ve Çin’in Suriye’ye yapılacak bir askeri müdahaleyi öngören karar tasarısını veto etmesinin ardından 12 Kasım 2011 tarihinde Suriye’de “Rusya ve Çin’e teşekkür gösterisi” düzenlenmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 222). Beşşar Esad destekçileri tarafından icra edilen gösteride Fransa, ABD ve Türkiye aleyhine sloganlar atılırken, “Halk Beşşar’ı istiyor” şeklinde rejim yanlısı sloganlar atılmış ve aynı gösterilerde Türk Bayrağı yakılmıştır. Gösterilerin ertesi gününde Suriye Dış İşleri Bakanı Velid el-Muallim yaptığı basın toplantısında Türkiye’den özür dilemiştir (Dursunoğlu, 2012: 228). 27 Kasım 2011 günü Beşşar Esad, rejim yanlısı destekçilerine, yaptıkları gösterilerde Türk Bayrağı’nı yakmamaları yönünde telkinlerde bulunmuştur (Özcan, 2012).

4 Şubat 2012 tarihinde BMGK’de Suriye’de yaşanan insan hakları ihlallerini kınayan karar tasarısı, Rusya ve Çin tarafından yeniden veto edilmiştir (Karakoç, 2013; Sheikhmohammady, Bitalebi, Moatti, ve Hipel, 2013). 19 Temmuz 2012 tarihinde BMGK’de Suriye’ye karşı yaptırım öngören karar tasarısı üçüncü kez Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir.

Rusya’nın Çin ile beraber Suriye rejimini desteklemesi, ABD ve AB ülkelerini zor durumda bırakmaktadır. AB ülkelerinin Rusya’ya enerji bağımlılığı, Çin’in yükselen ekonomisi ile finansal kriz çıkarabilme ve doları manipüle edebilme kabiliyeti, hem ABD’nin hem de AB’nin Rusya ve Çin’i aynı anda karşılarına alarak Suriye’ye askeri müdahale yapmalarını engellemektedir (Özel, 2012). Nitekim AB’nin önde gelen ülkeleri olan Almanya ve Fransa yaşadıkları ekonomik kriz nedeniyle Suriye’ye askeri müdahaleye karşı olduklarını açıklamışlardır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 201).

Rusya'nın Suriye meselesinde Esad rejiminin yanında yer almasının diğ er bir nedeni, Rusya'nın bölgedeki en fazla silah satışı yaptığı ülkenin Suriye olmasıdır. Suriye ordusunun silah donanımını %90 oranında Rus yapımı silahlar oluşturmaktadır. Rusya ve Suriye arasındaki savunma sanayi anlaşmalarının 4 milyar dolar olduğu belirtilmektedir. Silah alımları dışında Rusya'nın Suriye'de 2009 yılı itibariyle 20 milyar dolarlık yatırımları bulunmaktadır (Doster, 2012). 2011 yılı envanterine göre Suriye ordusunda Rus yapımı 5000 tank, 500'den fazla uçak, 41 gemi bulunmaktadır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 216).

Rusya tüm çabalarına rağmen Suriye'nin parçalanması durumuna karşı da politikalar geliştirmekte ve Suriyeli muhalif unsurlara karşı aşırı sert söylemler kullanmamaktadır ( zel, 2012). Beşşar Esad yönetiminin devrilmesi ve Suriye'nin parçalanması durumunda Lazkiye civarında kurulacak bir Nusayri devleti, Rusya'yı fazla rahatsız etmeyecektir. Rusya kurulacak Nusayri devleti sayesinde Tartus Limanı kullanım hakkını koruyacağını düşünmektedir (Boz, 2012; Bakeer, 2013: 69).

(5) İran

İran, bölge ülkelerinde arasında Türkiye gibi devlet geleneğine ve tarihsel köklere sahip olan bir devlettir. İran sahip olduğu tarihsel geçmiş ve devlet geleneğinin etkisi ile bölgesel bir güç olma iddiası ile hareket etmekte ve söz konusu amacına yönelik önemli bir araç olan enerji kaynaklarına ev sahipliği yapmaktadır. Petrol rezervleri açısından İran; Suudi Arabistan'dan sonra, doğalgaz rezervleri açısından da Rusya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır (Erdoğdu, 2012).

İran, Arap Baharı sürecine başlangıçta olumlu bakmıştır. Özellikle Mısır'da yaşanan Arap Baharı süreci sonucunda ABD yanlısı Mübarek'in iktidardan uzaklaştırılması, İran için olumlu bir sonuç olarak görülmektedir. Mısır'da iktidara gelen Müslüman Kardeşler, Hüsnü Mübarek zamanında uygulanan İran gemilerinin Süveyş Kanalı'nı kullanarak Akdeniz'e açılmasını engelleyen yasağı kaldırmıştır (Oğuzlu, 2011). Fakat daha sonra Mısır'da askeri darbe ile gelen yönetimin ABD yanlısı olabileceği yönündeki algılama,

İran'ın Arap Baharı sürecine şüpheyle bakmasına neden olmuştur. İran, Arap Baharı sürecinin Suriye'de yaşanmaya başlamasıyla birlikte, Suriye yönetimi tarafında yer almıştır. İran'ın Beşşar Esad yönetimini desteklemesinin temel nedeni iki ülke arasındaki uzun yıllara dayanan ilişkilerdir.

İran ve Suriye arasındaki ilişki 1979 yılında İran'da Şah'ın devrilmesi ile sonuçlanan devrime kadar uzanmaktadır. İran'da Şah devrildikten sonra kurulan geçici hükümeti tanıyan ilk Arap ülkesi Suriye olmuştur. Gelişen ilişkiler çerçevesinde Suriye, 1980-1988 yılları arasındaki İran-İrak Savaşı'nda Arap olmayan İran'ı desteklemiştir (Boz, 2012; Çınar, 2013: 93). İran ile Suriye arasındaki ilişkiler sürekli gelişme kaydetmiş ve ABD'nin her iki ülkeyi hedef alan açıklamalarının ardından İran ve Suriye arasında 2006 yılında Savunma İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. İmzalanan anlaşmaya göre; ABD'nin olası bir İran müdahalesi karşısında Suriye, müdahalenin kendisine yapıldığını kabul edecek ve İran tarafında yer alacaktır. Aynı şekilde ABD'nin Suriye'ye bir müdahalede bulunması durumunda da İran Suriye'nin yanında yer alacaktır (Sabah [web], 14 Temmuz 2006).

Emperyalizm karşıtı söylem ve düşünceleri ile Suriye ve İran Ortadoğu'da müttefik durumundadırlar. Her iki ülkenin de Siyonizm karşıtı söylemleri ve Şii inancına sahip olmaları ise ittifaklarını sürdürmelerine neden olan etkenlerdendir (Ehteshami ve Hinnebusch, 1997: 88-89). İki ülke arasındaki ilişkiler askeri gerekçeler nedeniyle de gelişme göstermiştir. İsrail'in kendisine yönelik olası bir saldırısına karşılık verebilmesi için İran'ın Suriye'ye ihtiyacı vardır. İran ve İsrail arasındaki 2000 km.lik mesafe İran'ın İsrail'e karşılık vermesini güçleştirmektedir. İsrail ile sınırı bulunan Suriye'nin ise İsrail'e bir füze saldırısı yapması, İran'a kıyasla daha muhtemel ve etkili olabilecektir. Ayrıca Hizbullah'ın elinde bulunduğu iddia edilen ve sayıları 30-40 bini bulan füzelerin İsrail'e karşı kullanılması durumunda İsrail'in büyük zarar görmesi muhtemeldir. Hem Suriye, hem de Hizbullah'ın yapacağı kısa mesafeli ve alçak irtifalı füze saldırıları karşısında İsrail radarlarının tespit etmesi ve tedbir geliştirmesi mümkün görünmemektedir (Mahalli, 2014: 63).

Suriye ve İran arasındaki ittifakın en önemli nedeninin her iki devletin de Şii inancına sahip olduğu yönünde genel bir düşünce olmakla beraber

kanımızca bu düşünce sağlıklı değildir. Her iki devletin de Şii inancına sahip olmalarına rağmen aralarında yönetim anlamında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Teokratik yapıda bir devlet olan İran'da, yönetim İslami esaslara dayanmakta ve Şii'lik devlet politikalarını etkilemektedir. Fakat Suriye'de yönetim laik esaslara göre oluşturulmuş ve yönetim biçimi cumhuriyet olarak belirlenmiştir (Arıkan, 2012; Doster, 2013a). Nitekim Suriye'de birinci sınıftan 12'nci sınıfa kadar okullarda din dersi zorunludur fakat öğrenciler inanışlarına göre İslam'ın ya da Hristiyanlığın öğretildiği dersleri seçebilmektedirler (Karabat, 2013: 63). Suriye ve İran arasındaki söz konusu ideolojik farklılığın çatışma sebebi olmasını engelleyen tek nedenin her iki ülkenin de Şii inancına sahip olmaları ile açıklanması mümkün görünmemektedir (Boz, 2012). İki ülkenin çatışma yaşamadan müttefik olarak kalmalarının altında yatan temel neden, her iki ülkenin de İsrail ve ABD'yi düşman olarak görmeleri ve aynı şekilde ABD tarafından hem İran'ın hem de Suriye'nin hedef ülkeler olarak nitelendirilmesidir (Akbal, 2012; Arıkan, 2012). İran ve Suriye'nin Ortadoğu coğrafyasında ABD yanında yer alan rejimlerin aksine Rusya ekseninde yer alması da ABD'nin her iki ülkeyi hedef olarak belirlemesinin başka bir nedenidir (Erdemol, 2013: 39). Ayrıca Filistinli mültecilere Suriye'nin ev sahipliği yapması, Suriye'nin İran tarafından Akdeniz'e açılan bir kapı olarak görülmesi de her iki ülkenin müttefik olarak kalmalarına neden olmaktadır (Soyalan, 2013: 119).

İran, Arap Baharı süreci Suriye'ye ulaştığında politikasını net olarak belirlemiştir. İran, Suriye'deki Arap Baharı sürecini ABD ve İsrail'in oluşturduğu grubun İran-Suriye ittifakını bozmak amaçlı ortaya çıkardığı bir süreç olarak okumaktadır. Söz konusu nedenle İran, Arap dünyasındaki tek müttefiki olan Suriye rejimini kayıtsız şartsız desteklemek yolunda bir politika benimsemiştir (Oğuzlu, 2011; Kibaroglu, 2012; Altunışık, 2013). Çünkü Suriye, İran'ın İsrail'e karşı kurduğu savunma hattının en ileri noktasıdır. İran'a göre Suriye'de rejimin yıkılması veya Suriye'nin güçsüzleşmesi, ABD'nin ve İsrail'in bölgede etkisinin artması demektir (Çınar, 2013: 114). Lübnan'da bulunan Hizbullah, İran'ın İsrail'e karşı en önemli kozudur ve İran Hizbullah'ı Suriye üzerinden desteklemektedir (Hokayem, 2012; Salloukh, 2013; Hogger, 2014). Suriye'de Hizbullah'a destek vermeyen bir rejimin iş

başına gelmesi halinde İran, hem İsrail'e karşı Suriye'yi kaybetmiş olacak, hem de İsrail'e karşı kullandığı Hizbullah'ı desteklemeyecek ve Hizbullah İsrail karşısında güçsüzleşecektir (Sandıklı ve Semin,2012: 26; Byman, 2013). Nitekim İran Devrim Muhafızları Komutanı Muhammed Ali Caferi 16 Eylül 2012 tarihinde yaptığı açıklamada, İran askerlerinin Suriye'de Beşşar Esad yönetimi ile beraber isyanın bastırılması için mücadele ettiklerini açıklamıştır (Black, 2012). İran, Beşşar Esad rejimini desteklerken aynı zamanda Suriye'de yaşanan gelişmelerin sonlanması için diplomasi yolunun kullanılması gerektiğini de ifade etmiştir. 17 Eylül 2012 tarihinde Suriye krizinin çözümü maksadıyla Türkiye, Mısır ve İran Dışişleri Bakanları Kahire'de bir toplantı düzenlemiştir. Söz konusu toplantıdan sonra 20 Eylül 2012 tarihinde İran Cumhurbaşkanı Ruhani, Suriye meselesinin diplomasi yoluyla çözülmesi gerektiğini belirtmiş, Suriye yönetimi ile muhalifler arasında diyalog kurulmasının her iki taraf açısından olumlu olacağını söylemiştir (Boz, 2012).

İran'ın Suriye rejimini kayıtsız şartsız desteklemesinin altında yatan diğer bir neden de benzer bir sürecin kendi ülkesinde yaşanmasını istememesidir. Rusya, Çin ve İran gibi devletlerin desteğine rağmen Suriye'de rejimin değişmesi, İran içerisinde yer alan muhalif grupların da harekete geçmesine neden olabilecektir (Sarıgöl, 2012).

İran, Suriye'ye yapılacak bir müdahaleyi kendisine yönelik ileride yapılacak bir müdahalenin habercisi olarak görmektedir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 211; Doster, 2013a). Suriye'de iç savaşın uzun sürmesi İran'ın hedef olarak yeniden gündeme gelmesini geciktirecek ve petrol fiyatlarında meydana gelecek olası bir yükselme İran'a ekonomik kazanımlar sağlayacaktır (Oğuzlu, 2011). İran, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması söylemini sıklıkla kullanmakta fakat tüm çabalarına rağmen Suriye'nin parçalanması ihtimalini de göz ardı etmeyerek planlar yapmaktadır. Suriye'nin parçalanması durumunda Akdeniz kıyısında kurulacak bir Nusayri devleti ile İran, Akdeniz'e açılan kapısını muhafaza etmiş olacaktır (Özdağ, 2012; Bakeer, 2013: 65).

Suriye’de Esad rejiminin dışarıdan gelecek bir askeri müdahale ile sona ermesi durumunda İran’ın Hürmüz Boğazı’nı kapatma konusunda adımlar atabileceği tahmin edilmektedir (Boz, 2012). Dünya petrol ihracatının %20’si Hürmüz Boğazı kullanılarak yapılmaktadır. Petrol sevkiyatında yapılacak %50’lik bir azalma, petrolün varil fiyatının 200-300 dolar seviyelerine çıkmasına neden olabilecektir. Söz konusu etki sadece AB üzerinde değil, ABD üzerinde de hasarlara sebep olabilecektir. ABD, 2009 yılında Hürmüz Boğazı vasıtasıyla 605 milyon varil petrol ithal etmiştir (Mina ve Serwer, 2014). ABD ve AB ülkelerinde baş gösteren ekonomik kriz düşünüldüğünde İran’a rağmen ABD ve AB ülkelerinin askeri müdahale seçeneğine sıcak bakmaları mümkün görünmemektedir (Boz, 2012).

(6) Türkiye

Soğuk Savaş Dönemi’nin sona ermesi ve güvenlik algılamalarında yaşanan değişim sonrasında Türkiye, 2000’li yılların başlangıcından itibaren Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme yolunu tercih etmiştir (Oktav, 2013). Türkiye söz konusu ilişkileri geliştirmek için ticaret ve ekonomiye dayalı diplomasi yolunu seçerek yumuşak gücünü kullanmıştır (Oğuzlu, 2012a; Ennis ve Momani, 2013). Türkiye’nin yaklaşık 40 yıldır devam eden Avrupa Birliği’ne girme mücadelesinin artık Türk kamuoyunda cazibesini yavaş yavaş yitirmeye başlaması⁵⁹, Türkiye’nin AB ve ABD eksenli dış politikasına alternatif yaratma çabalarına girmesine neden olmuştur. Bu anlayışla Türkiye, yalnızca AB ve ABD ile değil, bütün ülkeler ile özellikle tarihsel ve kültürel bağları da olan Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme çabasına girmiştir. Türkiye 2002 yılından itibaren komşularla sıfır sorun politikası ile hareket etmiştir (Noi, 2012; Taşpınar, 2012; Ennis ve Momani, 2013). Komşularla sıfır sorun politikası neticesinde gelişen ilişkiler sonucunda Türkiye ekonomik kazanımlar elde etmiştir. Suriye ile imzalanan 50’nin üzerinde anlaşma ve protokol, komşularla sıfır sorun politikasının bir sonucudur (Kibaroğlu, 2012).

⁵⁹ Türk Alman Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı tarafından 18-60 yaş aralığındaki 1540 Türk vatandaşının katılımı ile yapılan bir anket çalışması neticesinde, 2005 yılında Türk toplumunun %74’ü Avrupa Birliği’ne tam üyelik inancına sahipken söz konusu oran 2011 yılında %38,4 gerilemiştir. <http://www.haber7.com/siyaset/haber/707807-anket-sonucu-abye-ihtiyacimiz-yok>

Türkiye'nin Osmanlı mirası olarak görülen Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinin normalleşmesi ve iyileştirmesinin değişik göstergeleri bulunmaktadır. Ekonomik işbirliği, ikili serbest ticaret anlaşmaları, vizelerin kaldırılması çalışmaları, yabancıların mülk alımını kolaylaştıran yasaların çıkarılması gibi çoğunlukla başarılı sonuçlanan girişimler, Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin geldiği noktayı kavramak bakımından önemlidir (Noi, 2012; Ennis ve Momani, 2013). Söz konusu ilişkilerin gelişmekte olduğunun bir göstergesi de Şamgen olarak da bilinen Türkiye, İran, Irak ve Suriye arasında ortak vize anlaşması fikrinin Türkiye tarafından dile getirilmesidir. Söz konusu anlaşmaya göre Şamgen vizesi alan bir turist dört ülkeyi aynı vize ile ziyaret edebilecektir. Başbakan Erdoğan 17 Eylül 2009 tarihinde yaptığı açıklamada, “Onların Schengen’i varsa, bizim de Şamgen’imiz var demiştir (Dursunoğlu, 2012: 85). Özellikle Suriye ile gelişen ilişkiler neticesinde, Türkiye Ortadoğu’da bölgesel güç olma yolunda ilerlemiştir. Suriye ile gelişen ilişkiler Türkiye’ye Arap ülkelerinin kapısının açılmasını sağlamıştır (Sağsen, 2011; Erdoğan, 2012).

Komşu ve çevre ülkelerle sorunlar yaşayan bir Türkiye'nin ekonomik olarak kalkınması ve iç güvenliğini sağlaması oldukça zor görünmektedir (Oğuzlu, 2012a). Nitekim 2000 yılından Arap Baharı sürecine kadar olan zaman diliminde Türkiye, komşu ve çevre ülkelerdeki rejimlerin yapısını sorgulamadan ilişkilerini geliştirme yolunda hareket etmiştir. Suriye politikasında da aynı eksenle hareket eden Türkiye, Suriye ile ilişkilerini Suriye rejiminin baskıcı yapısını öne çıkarmadan kendi çıkarları doğrultusunda geliştirme yolunu seçmiştir. Söz konusu politika neticesinde gelişen ilişkiler her iki ülkeye de ekonomik ve güvenlik anlamında fayda sağlamıştır. Artan ikili ticaret hacmi ve güvenlik alanında yapılan işbirlikleri hem Türkiye hem de Suriye açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur.

Komşularla sıfır sorun politikası neticesinde daha önce de belirtildiği gibi Türkiye ve Suriye ilişkileri tarihinde hiç olmadığı kadar iyi seviyelere gelmiştir (Oğuzlu, 2011; Salık, 2011). Fakat Arap Baharı sürecinin Suriye’de yaşanmaya başlamasıyla birlikte Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler yeniden çatışmacı bir boyut kazanmıştır (Oğuzlu, 2012). Türkiye, en uzun

kara sınırına sahip olduğu Suriye’de yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmamış ve belirli politikalar üretmek zorunda kalmıştır (Sağsen, 2011). Özellikle sivil kayıpların her geçen gün artması ve Suriye’nin bölünme riskinin Türkiye’ye de etkileri olacağını değerlendiren Türkiye hükümeti, Suriye rejimine karşı tavır almıştır (Kibaroglu, 2012).

Arap Baharı süreci bölgede gelişme gösterip geniş bir coğrafi alana yayıldıktan sonra Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, bölgede üç tip liderliğin bulunduğunu ifade etmiştir. Birincisi değişimin gerekliliğini anlayan ve değişime yardım eden liderler, ikincisi değişimi gerekli görenler fakat mevcut durumu korumak için zaman kazanmak isteyen liderler, üçüncüsü ise değişimi reddedenlerdir (Davutoğlu, 2013). Davutoğlu’na göre Beşşar Esad ikinci grupta yer almakta ve değişime inanmakta fakat zaman kazanmaya çalışmaktadır (Dursunoğlu, 2012: 170).

Türkiye, bölgedeki tek demokratik Müslüman ülke olarak Arap ülkeleri tarafından rol model olarak alınabilecek ülke konumundadır (Erdoğan, 2011: 8; NCAFP, 2012; Dinçer ve Kutlay, 2013; Ennis ve Momani, 2013). Zaman zaman kesintiye uğrasa da 1920 yılından itibaren demokratik yöntemlerle yönetilen Türkiye, Arap halklarına örnek teşkil edebilmektedir.

Türkiye, Arap Baharı sürecinde aşağıdaki beş temel prensibi belirlemiştir (Zengin, 2013: 29-32):

- Arap Baharı sürecinin arkasında durmak,
- Demokratik düzene geçiş sürecinin kansız olmasını savunmak,
- Bölgeye yabancı güçlerin müdahalesine karşı çıkmak,
- Ülkelerin toprak bütünlüğünün korunmasını savunmak,
- Arap coğrafyasında kaybolan itibarını yeniden kazanmak ve bölgede etkin bir aktör olmaktır.

Belirlenen bu prensiplerden de anlaşılacağı üzere Arap Baharı sürecinde Türkiye, rejimlerin değil halkların yanında olacağını ifade etmiştir (Çetin ve Uzman, 2012; Kardaş, 2013: 75; Ennis ve Momani, 2013).

Suriye’de yaşanan Arap Baharı sürecinde Türkiye dış politikasında en önde gelen söylem, Beşşar Esad’ın yönetimi bırakması olmuştur. Suriye iktidarını bırakması istenen Esad yerine ise Müslüman Kardeşler’in gelmesi Türkiye tarafından öngörülmektedir. Türkiye yetkilileri, Müslüman Kardeşler’in iktidara gelmeleri durumunda Suriye’de sorunların çözüleceğini düşünmektedirler (Hokayem, 2012; Taşpınar, 2012). Nitekim Fransız haber ajansı AFP Avrupalı bir diplomata dayandırdığı haberinde, Başbakan Erdoğan’ın Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad’a “Kabinenin üçte birini veya dörtte birini Müslüman Kardeşler’e ayırması durumunda kendisine destek vereceğini ve isyanı bitirmek için tüm nüfuzunu kullanacağını” söylediğini iddia etmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 246). Beşşar Esad, 4 Ekim 2013 tarihinde yaptığı bir açıklamada “Erdoğan benden yasaklı olan Müslüman Kardeşler’i serbest bırakmamı, onlara siyaset yapma özgürlüğü tanımamı ve iktidarı onlarla paylaşmamı istiyordu” demiştir (Mahalli, 2014: 176). Türkiye’nin Müslüman Kardeşler’e olan desteği medya alanında da olmuş ve Müslüman Kardeşler’in televizyon kanalı olan Rabia, 24 Aralık 2013 tarihinden itibaren İstanbul’dan yayına başlamıştır (Mahalli, 2014: 331).

Suriye’de başlayan olayların kontrol altına alınması ve halkın taleplerinin yerine getirilmesi gerektiğini düşünen Türkiye Hükümeti yetkilileri, Beşşar Esad’a bir takım önerilerde bulunmuştur. Suriye’deki olayların durdurulmasına yardımcı olmak maksadıyla Türkiye’den Suriye’ye ziyaretler gerçekleştirilmiştir. MİT Müsteşarı Hakan Fidan 28 Mart 2011’de, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 6 Nisan 2011’de ve 9 Ağustos 2011 tarihlerinde Suriye’ye gitmişler ve görüşmelerde bulunmuşlardır (Çetin ve Uzman, 2012; Dursunoğlu, 2012: 86). Türkiye tarafından Beşşar Esad’a üç öneri sunulmuştur. Söz konusu öneriler şunlardır (Zengin, 2013: 103):

- Suriye’de uzun yıllardır uygulanan olağanüstü halin kaldırılması,
- Vatandaş olarak kabul edilmeyen Suriye Kürtlerine kimlik verilmesi,
- Suriye ordusunun şehirlere sokulmamasıdır.

7 Ağustos 2011 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan katıldığı bir iftar yemeğinin ardından yaptığı açıklamada; Suriye’deki gelişmeleri bir dış sorun olarak görmediğini belirtmiş ve “Suriye bizim iç meselemizdir”

demıştır (Dursunoğlu, 2012: 106). Açıklamanın ardından iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmiştir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 9 Ağustos 2011 tarihinde Şam'a gerçekleştirdiği ziyaret iki ülke ilişkilerinin geldiği noktayı anlamak bakımından önemli olmuştur. Söz konusu ziyarete kadar havaalanında mevkidaşı tarafından karşılanan Davutoğlu'nu karşılamaya Suriye Dışişleri Müsteşarı gelmiştir (Zengin, 2013: 113). Söz konusu ziyaretten sonra görüşülen konular hakkında açıklama yapan Beşşar Esad özetle şunları ifade etmiştir (Dursunoğlu, 2012: 154-185; Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 248-250):

- Beşşar Esad “Osmanlı padişahlarının dönemi kapandı. Bir kez daha Osmanlı hâkimiyetini kabul etmem” demıştır.
- Suriye’de yaşananların Türkiye tarafından mezhep çatışması gibi gösterilmesinden Suriye yönetimi rahatsızdır.
- Silahlı eylemcilerin elinde bol miktarda Türkiye menşeli silah bulunduğu Beşşar Esad tarafından Türk heyetine bildirilmiştir. Söz konusu iddia Türk yetkililer tarafından kabul edilmemiştir.
- Türkiye’nin dahi 30 yıldır anayasasını değiştiremediğini, Suriye’den ise 3 ayda değiştirmesinin beklendiğini ve değişikliğin Batı isteği ile değil Suriye halkının isteği olduğu için gerçekleşeceği Türk heyetine bildirilmiştir.
- Demokratikleşme için her adımın atılacağını, fakat din eksenli şariat partilerinin kurulmasına ve laikliğe zarar verecek örgütlenmelere izin verilmeyeceği Beşşar Esad tarafından dile getirilmiştir.
- PKK terör örgütü Türkiye için ne ifade ediyorsa, Müslüman Kardeşler’in de Suriye için aynı anlama geldiği Suriye tarafından dile getirilmiştir.
- Türkiye’den görüşmeye gelenlerin Obama’nın sözcüsü gibi davrandığı, “Obama’nın sözlerinin Türk kardeşlerimiz tarafından tekrarlanması bizi oldukça üzüyor” şeklindeki ifade Beşşar Esad tarafından kullanılmıştır.
- “Polisim ve askerim toplumsal olaylara müdahale konusunda eğitimsiz ve tecrübesiz. Bu nedenle sokak olaylarına müdahaleler kanlı geçiyor. Ayrıca sadece sivillerden değil, polis ve askerlerimden de çok fazla kayıp var” şeklinde bir ifade Beşşar Esad tarafından kullanılmıştır.

- “Daha mülteciler gelmeden Türkiye Hatay’da çadır kent kurdu. Merak ediyorum nasıl oldu da mültecilerin geleceğini bildiler” diyerek Türkiye’ye karşı önemli bir iddiada bulunmuştur.

Türkiye ile Suriye arasında gerilen ilişkiler Milli Güvenlik Kurulu (MGK) gündemine de taşınmıştır. 18 Ağustos 2011 tarihinde yapılan MGK toplantısı ardından yapılan açıklamada Suriye ile ilgili şu ifadeye yer verilmiştir (MGK [web], 18 Ağustos 2011):

“Suriye’de beş aydır sürmekte olan toplumsal olaylarda can kayıplarının artarak sürmesinden duyulan derin endişe dile getirilmiş, sivil halka yönelik şiddet ve güç kullanımının derhal durdurulması, dost ve kardeş Suriye halkının meşru talepleri doğrultusunda demokratik bir siyasi değişim ve dönüşümün belirli bir takvim çerçevesinde gerçekleştirilmesi ve bu süreçte ifade, siyasi parti örgütlenmesi ve barışçı gösteri tertiplenmesi özgürlüklerinin güvence altına alınması gerektiği bir kez daha vurgulanmıştır.”

14 Eylül 2011 tarihinde Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Başbakan yaptığı açıklamada, “Beşşar Esad ile artık iletişim kurmayacağını ve Suriye muhalefetine Türkiye’de toplantılar icra etmesinin demokratik bir hak olduğunu” belirtmiştir (Özcan, 2012). Suriye’de 15 Mart 2011 tarihinde başlayan halk hareketlerinin silahlı mücadeleye dönüşmesini müteakip Türkiye, 30 Kasım 2011 tarihinde Suriye’ye yönelik yaptırımları uygulama kararı almıştır. Böylece Kasım 2011 itibariyle Türkiye Suriye’ye yaptırım uygulayan ülkeler arasında yerini almıştır (Ayhan, 2012: 398). Alınan yaptırım kararları şunlardır (Sandıklı ve Semin, 2012: 43):

- Suriye’de halkıyla barışık meşru bir hükümet göreve gelene kadar Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizmasının askıya alınması,
- Suriye yönetiminde yer alan ve haklarında halka karşı şiddet ve kanunsuz yollara başvurdıklarına dair iddialar olan yöneticilere seyahat yasağı konulması ve Türkiye’deki mal varlıklarına el konulması. Benzer tedbirlerin Suriye’de rejimle beraber hareket eden işadamları için de uygulanması,
- Suriye ordusuna silah ve malzeme satışının durdurulması,

- Üçüncü ülkelerden Suriye'ye Türkiye hava sahası kullanılarak yapılacak her türlü askeri malzeme naklinin uluslararası hukuka uygun olarak durdurulması,
- Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin durdurulması,
- Suriye Hükümeti'nin Türkiye'deki finansal mal varlıklarının durdurulması,
- Suriye'deki altyapı projeleri için Eximbank ile imzalanan kredi sözleşmesinin askıya alınması.

Suriye hükümeti de aynı şekilde Türkiye'ye karşı yaptırım kararları almıştır. Söz konusu yaptırımlar ise şunlardır (Özcan, 2012; Djalili ve Kellner, 2013: 121):

- Serbest Ticaret Antlaşması kapsamında tüm ilişkilerin 1 Aralık 2011 tarihi itibarıyla askıya alınması,
- Türkiye'den ithal edilen mallara % 30 gümrük vergisi uygulanması,
- Türk mallarının fiyatlarına %30-40 zam yapılması.

İki ülkenin uygulamaya koyduğu yaptırımlar neticesinde iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2011 yılında Şekil-2'de görüldüğü üzere, 2,273 milyar dolar civarında iken, 2012 yılında 565 bin dolara kadar gerilemiş ve neredeyse sıfırlanmıştır.

10 Şubat 2012 tarihinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu yaptığı açıklamada Esad rejiminin “Soğuk Savaş Dönemi'nden kalan diktatörlük rejimi olduğunu ve bu tarz rejimlerden sonuncusu olduğunu” belirtmiştir (Özcan, 2012). Türkiye en uzun kara sınırına sahip olduğu Suriye ile ilişkilerini devlet düzeyinde Suriye Büyükelçiliğinin tüm faaliyetlerini askıya alarak 26 Mart 2012 tamamen kesmiştir (Akbal, 2012; Djalili ve Kellner, 2013: 125). Türk Hava Yolları (THY) 1 Nisan 2012 tarihinden itibaren Şam ve Halep'e olan tüm uçak seferlerini iptal etmiş ve Suriye'nin Ankara Büyükelçisi'nin ülkeyi terk etmesi hükümet yetkilileri tarafından istenmiştir (Mahalli, 2014: 297). Özcan (2012)'a göre Türkiye'nin her an kontrolden çıkabilecek bir sınıra sahip olduğu bir ülke ile olan tüm diplomatik kanallarını kapatması doğru değildir. Beşşar Esad yönetimini her ortamda destekleyen

Rusya ve İran dahi muhalif unsurlarla da irtibatlarını devam ettirirken, Türkiye'nin Esad yönetimi ile ilişkilerini ortadan kaldırmayı tercih etmesi düşündürücü bir durum olarak ortaya çıkmıştır.

1 Nisan 2012 tarihinde İstanbul'da yapılan Suriye'nin Dostları⁶⁰ Toplantısı'nda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Annan Planı'nı kastederek "Beşşar Esad'ın verdiği sözleri yerine getirmediğini ve Türkiye'nin Beşşar Esad'ın yönetimde kalmasını sağlayacak hiçbir plana destek vermeyeceğini" açıklamıştır (Dursunoğlu, 2012: 415; Özcan, 2012). Böylece Türkiye ile Suriye yönetimi arasında diplomasinin bittiği anlaşılmıştır. Söz konusu açıklamanın ardından 3 Nisan 2012 tarihinde ise, Suriye'nin Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi Beşşar Caferi "Türkiye'nin egemen bir devletin bütünlüğünü tehdit eden bir toplantıya ev sahipliği yaptığını ve bunun savaş nedeni sayılacağını" belirtmiştir. Böylece Türkiye, Arap Baharı sürecinin Suriye'ye ulaşması neticesinde 1998 yılından itibaren iyi ilişkiler kurduğu Suriye ile ilişkilerini diplomatik olarak 2012 yılı itibarıyla tamamen bitirmiştir.

Suriye'de yaşanan gelişmelerde Türkiye tarafını erkenden belirlemiştir. ABD, AB, İsrail, Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri ve Türkiye, Suriye muhalefetini destekleyen tarafta yer almışlardır. Tunus'ta düzenlenen Suriye Dostları Toplantısı'na katılan söz konusu ülkeler, Suriye devletinin resmi temsilcisi olarak herhangi bir meşruluğu bulunmayan Suriye muhalefetini davet etmişler, fakat Katar destekli yapılan bir araştırmada dahi Suriye halkının %55 desteğini alan Esad yönetimi söz konusu toplantıya çağırılmamıştır (Özdağ, 2012; Karakoç, 2013).

Türkiye'nin Suriye meselesinde ABD ile ortak hareket ettiğini gösteren emareler süreç içerisinde kendisini göstermeye başlamıştır. (Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü [web], 2012). New York Times'da yer alan ve C.I.A yetkililerine dayandırılan habere göre, Türkiye sınırları içerisinde özellikle güney illerinde bulunan az sayıdaki C.I.A.

⁶⁰ Suriye'nin Dostları grubu ilk toplantısını 24 Şubat 2012 tarihinde Tunus'ta yapmıştır. Grupta yaklaşık 70 ülke olduğu ifade edilmektedir (Djalili ve Kellner, 2013: 123). Suriye'nin Dostları Grubu daha sonra Suriye Halkının Dostları Çekirdek Grubu ismini almıştır. Söz konusu oluşuma üye olan ülkeler; ABD, Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Ürdün'dür (Mahalli, 2014: 193).

görevlisinin, Suriyeli muhalif unsurlara silah yardımıyla bulunan ABD müttefikleri durumundaki ülkelere danışmanlık yaptığı belirtilmektedir. Söz konusu danışmanlık hizmeti hangi muhalif unsura ne tür silahların verilmesini belirlemek şeklinde olmaktadır. C.I.A. yetkililerin ifadelerine göre tüfek, güdümlü füzeler, el bombaları ve tanksavar silahları Suriyeli muhalif unsurlara Türkiye-Suriye sınırı kullanılarak ulaştırılmakta ve silahlar için gereken maddi destek Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar tarafından karşılanmaktadır (Schmitt [web], 2012).

Yabancı ülke istihbarat elemanlarının Türkiye sınırında faaliyetlerde bulunmaları oldukça önemli bir iddia olarak değerlendirilmelidir. El-Kaide gibi radikal dinci unsurları da bünyesinde barındıran Suriye muhalefeti Türkiye toprakları kullanılarak silahlandırılması, ilerleyen dönemler için oldukça önemli güvenlik riskleri yaratmaktadır. Ayrıca, Türkiye toprakları kullanılarak Suriye muhalefeti silahlandırılmasının C.I.A görevlileri tarafından yapılması, ABD'nin Türkiye'ye güvenmediği izlenimi yaratmaktadır. Temin edilen silah ve teçhizatın hangi muhalif unsura ne kadar verileceğine ABD'nin karar vermesi ve uygulaması, stratejik müttefikler olarak adlandırılan Türkiye ve ABD arasında tam bir uyumun olmadığını göstermektedir.

Türkiye'nin Suriye meselesinde muhaliflerin yanında yer alması, fakat muhaliflerin daha önce bahsedilen parçalanmış yapısı gibi nedenlerle Beşşar Esad rejimini devirememesi, Suriye'ye bir askeri müdahale seçeneğinin düşünülmesine neden olmuştur. Türkiye, Suriye'ye tek başına bir askeri müdahalede bulunamayacağını değerlendirmiş ve uluslararası destek arayışlarına girmiş fakat başarılı olamamıştır (Doster, 2012a). Suriye'ye askeri müdahale yapılması gerektiği düşüncesi ile hareket eden Türkiye, BM nezdinde söz konusu kararın çıkmasını sağlayamamıştır. Suriye'ye yönelik askeri bir müdahalenin gerçekleşmemesi ve Suriye muhalefeti çok bilinmeyenli yapısı nedeniyle Beşşar Esad rejimi Suriye'de varlığını devam ettirmektedir.

Suriye muhalefetiinde yer alan radikal dinci unsurların ilerleyen zaman içerisinde güçlü konuma gelmeleri karşısında, ABD muhaliflere olan silah desteğinin azaltılması yolunda söylemler geliştirmeye başlamıştır. Suudi

Arabistan ve Katar'ın, ABD'nin baskısı ile muhaliflere silah desteğini azaltmaları neticesinde Türkiye, Suriye meselesinde yalnızlaşmaya başlamıştır (Özcan, 2012).

Türkiye'nin Suriye politikası bölge ülkelerinden Rusya'nın da tepkisini çekmiştir. Rusya'dan Suriye'ye gitmek için havalanan bir uçağın Türkiye hava sahasında indirilmesi Rusya tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Rus yetkililer ayrıca Arap Baharı sürecinden geçen hiçbir ülkeye demokratik bir rejim gelmediğini, aksine söz konusu ülkelerin kargaşa ortamına sürüklendiğini belirtmiştir. Rusya, Suriye'ye yapılacak bir askeri müdahaleye kesinlikle izin vermeyeceğini açık bir dille açıklamıştır (Doster, 2012a). Söz konusu uçakta silah bulunamamış bir takım elektronik eşyalara rastlanılmıştır. Rusya uçak indirme olayından sonra yaptığı açıklamada Suriye'ye uluslararası hukuka uygun biçimde silah sattıklarını fakat diğer devletlerin teröristleri silahlandığını belirtmiştir (Mahalli, 2014: 306). Rus akademisyenlerin önemli bir bölümünün Türkiye'ye ABD'nin emirlerini yerine getiren bir ülke gözüyle baktığı unutulmamalıdır (Karpas, 2012: 343). Irak Devlet Başkanı Celal Talabani de Kasım 2011'de yaptığı açıklamada Türkiye veya diğer bir batılı devletin Suriye'ye askeri müdahaleye karşı olduklarını söylemiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 221).

Türkiye'nin Suriye meselesinde dört aşamalı bir plan üzerinde hareket ettiği değerlendirilmektedir. Planın birinci aşaması ikili angajmandır. Söz konusu aşama esnasında Türkiye, Suriye hükümeti ile görüşerek sorunun çözülmesini hedeflemiştir. Birinci aşamanın başarısız olmasının ardından ikinci aşama olan Arap Birliği ile birlikte hareket etme aşamasına geçilmiş fakat Arap Birliği kararları Suriye üzerinde etkili olamamıştır. Üçüncü aşamada Türkiye, BM ile beraber hareket ederek Suriye'ye dış müdahale seçeneğini gündeme taşımış fakat BMGK'de Rusya ve Çin vetosu nedeniyle söz konusu aşamada ilerleme kaydedilememiştir. Dördüncü ve son aşamada ise BM'nin saf dışı bırakılması hedeflenmiş ve Suriye'nin Dostları Grubu kurularak oluşturulacak bir koalisyon ile Suriye'ye dış müdahale gerçekleştirilmesi hedeflenmiş fakat 2014 Şubat ayı itibariyle amaç hâsıl olmamıştır (Dursunoğlu, 2012: 166).

Suriye'deki gelişmelerde Türkiye'nin dış politikasında önemli bir değişim yaşanmıştır. Cumhuriyet'in ilanından beri "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" anlayışı ile hareket eden Türkiye, ilk kez komşusu durumunda olan bir ülkenin iç işlerine müdahil olarak dış politikasında sapma yaşamıştır (Oğuzlu, 2012). Türkiye son dönemlerde Ortadoğu ülkelerinin demokratikleşmesi gerektiği söylemi ile bütün Ortadoğu ülkelerine mesaj vermekte ve kendisine bir misyon yüklemektedir. Bölge dinamiklerinin demokratikleşmeye ne kadar hazır olduğu ve Türkiye'nin söz konusu demokratikleşmenin gerçekleşmesini sağlamak için gerekli olan araçlara ne kadar sahip olduğu tartışılması gereken bir konudur.

Türkiye'nin son dönemlerde dış politikasını insani diplomasi kavramı üzerinde inşa etmiştir. Söz konusu diplomasi araçları olarak ise dört güç kaynağının önemine değinilmektedir. Bunlardan birincisi; Dışişleri Bakanlığı ve çalışanlarıdır. İkincisi, siyasi otoritenin ve siyasi iradenin insani diplomasi kavramını sahlenecek yeterli güçte olmasıdır. Üçüncüsü, devletin tüm kuruluşları içerisindeki koordinasyon yeteneği, dördüncüsü ve sonuncusu ise halk desteği ve insani diplomasi kavramına halkın inanması olarak belirlenmiştir (Davutoğlu, 2013). Türkiye, insani diplomasi vizyonu ile Suriye meselesine müdahil olmakta ve çözüm arayışları içerisinde girmektedir. Bu noktada eleştirilmesi gereken nokta, belirtilen dört güç kaynağının da Türkiye'nin iç yapısı ile ilgili olmasıdır. Suriye'de Arap Baharı olarak adlandırılan süreç, Türkiye'nin iç yapısındaki güçlerle çözümlenebilecek bir mesele değildir. ABD'den Katar'a kadar birçok uluslararası aktörün rol aldığı bir süreçte, Türkiye'nin söz konusu sorunu kendi iç dinamikleri ile çözmesi veya çözüm çabası içerisinde girmesinin bir netice vermeyeceği değerlendirilmektedir.

Irak'ın ABD tarafından ülkeye demokrasi getireceği söylemleri ile iki kez işgal edilmesi neticesinde yaşanan gelişmeler ortadadır. Irak'ın günümüzde içinde bulunduğu kaos ortamının sebeplerinden biri ABD müdahalesidir. Suriye'ye gerçekleştirilecek bir askeri müdahalenin de aynı sonuçları doğurması muhtemeldir. Söz konusu nedenle Türkiye, Suriye'ye

askeri müdahale isteyen değil, müdahalenin gerçekleşmesini engelleyen bir ülke konumunda olmalıdır (Kıbaroğlu, 2012).

Türkiye'nin Suriye'deki gelişmeler karşısında olaylara erken angaje olduğu düşünülmektedir. Merkezî yapısı güçlü, güvenlik güçleri ve istihbarat örgütlerinin rejimin yanında yer aldığı bir Suriye'de, Türkiye'nin sürecin başlangıcından itibaren zayıf ve bölünmüş bir yapı izlenimi veren Suriye muhalefetine desteklenmesi Türkiye açısından yeniden değerlendirilmesi gereken bir durum olarak görülmektedir.

Türk Savaş Uçağının Düşürülmesi

Suriye'de 15 Mart 2011 tarihinde başlayan barışçıl gösterilerin 6 Haziran 2011'den itibaren silahlı mücadeleye dönüşmesi ile beraber Türkiye-Suriye ilişkileri gerilmiş ve zaman içinde diplomatik anlamda ilişkiler tamamen kopmuştur. Türkiye ile Suriye arasında en önemli krize neden olan olay ise 22 Haziran 2012 tarihinde gerçekleşmiştir.

Türk Hava Kuvvetlerine ait RF-4E tipi bir silahsız keşif uçağı Suriye'nin Lazkiye kentine 15 km. mesafede iken Akdeniz'e düşmüştür (Sandıklı ve Semin, 2012: 44). Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç yaptığı basın toplantısında; uçağımızın Suriye tarafından düşürüldüğünü açıklamıştır. Türkiye, uçağın Suriye hava sahasını kısa süreli ihlal ettiğini kabul etmiş fakat uçağın uluslararası hava sahasında vurulduğunu belirtmiştir. 24 Haziran 2012 tarihinde Türkiye, Suriye'ye nota vermiştir (Dursunoğlu, 2012: 441-443).

25 Haziran 2012 tarihinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu katıldığı bir televizyon programında düşürülen uçak ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Davutoğlu, uçağın silahsız ve tek başına uçtuğunu, görevinin kendi radar sistemimizi test etmek olduğunu, iletişim sistemlerinin açık olduğunu ve açık kimlikle uçtuğunu belirtmiştir. Suriye hava sahasına kısa süreli bir giriş olduğunu kabul eden Davutoğlu, Suriye tarafından uçağın uyarılmadığını ve uluslararası hava sahasında vurulduğunu söylemiştir. Davutoğlu, uçağın vurulduktan sonra düzensiz hareketler yaptığını ve Suriye karasularına

düştüğünü radar görüntülerinden izlediğini belirtmiştir (Dursunoğlu, 2012: 445).

Suriye tarafı ise düşürülen uçağın Türk uçağı olduğunu bilmediklerini ve uçağın sınır ihlali yaptığı gerekçesiyle düşürdüklerini açıklamıştır. Suriye tarafı ayrıca uçağı uzun menzilli füze sistemleri ile değil 4 km. menzilli uçaksavarlar ile kendi karasuları üzerinde iken vurduklarını iddia etmiştir (Özcan, 2012). Suriye Dışışleri sözcüsü 25 Haziran 2012 tarihinde yaptığı açıklamada, uçağı gözle tespit edip uçaksavar silahları ile düşürdüklerini iddia etmiştir. Uçağın radarla tespit edilmesi halinde uçaksavar silahlarının değil füzelerin devreye girmesi gerektiğini belirten Suriye sözcüsü, uçağın Suriye karasularında düşürüldüğünü belirtmiştir. Türkiye ve Suriye halkının kardeş olduğunu belirten Suriye sözcüsü, konunun araştırılması için iki ülkenin ortak heyet kurması yönünde Türkiye'ye teklifte bulunduklarını fakat cevap alamadıklarını belirtmiştir (Mahalli, 2014: 219). Savaş uçağının nasıl düştüğü konusunda kesin bir bilginin paylaşılmamasına rağmen, Suriye tarafından atılan bir füzenin uçağı isabet etmediğı, fakat patlamanın etkisiyle kontrolden çıktığı ve düştüğü yönünde yaygın bir kabul oluşmuştur (Karabat, 2013: 320).

Türkiye olayın ardından NATO'ya toplantı çağrısı yapmış ve NATO Antlaşması'nın 5'inci maddesinin uygulanmasını istemiştir. NATO olayın kabul edilemez olduğunu belirtmiş fakat 5'inci maddenin uygulanamayacağını ifade etmiştir (Özcan, 2012). NATO Antlaşması'nın 5'inci maddesinde "örgüt üyesi bir ülkeye yapılan saldırı tüm üye ülkelere yapılmış sayılacak ve örgüt gerekli tedbirleri alacaktır" hükmü bulunmaktadır (T.C. Dışışleri Bakanlığı [web], 2013).

Türk uçağının düşürülmesinin ardından 3 Temmuz 2012 tarihinde ilk kez açıklama yapan Beşşar Esad, uçağı uçaksavar bataryaları ile vurduklarını ve vurduktan sonra Türk uçağı olduğunu öğrendiklerini söylemiştir. Yaptığı açıklamada "yüzde yüz keşke düşürmeseydik diyorum" ifadesi ile Beşşar Esad pişmanlığını dile getirmiştir (Özcan, 2012). Suriye'nin savaş uçağımızı düşürmesinde etkisi olabileceğini değerlendirdiğimiz bir gelişme 20 Haziran 2012 tarihinde uçak düşürme olayında iki gün önce

meydana gelmiştir. Suriye ordusunda görev yapan bir pilot uçağı ile beraber Ürdün'e kaçmıştır (Dursunoğlu, 2012: 444).

Savaş uçağımızın düşürülmesinden sonra Suriye sınırında angajman kuralları değiştirilmiş ve yeni kurallara göre Suriye'den gelebilecek tehditlere cevap verileceği belirtilmiştir (Djalili ve Kellner, 2013: 136). Yeni angajman kurallarının amacı, Suriye'den Türkiye sınırına yaklaşan her askeri unsurun tehdit olarak değerlendirilmesini ve vurulmasını sağlamaktır. Düşürülen uçağımızdaki pilotlarımızın cenazeleri 4 Temmuz 2012 tarihinde bulunabilmiştir.

Türk ve dünya kamuoyunda uçağımızın düşürülmesi ile ilgili birçok haber yer almıştır. Uçağın düştüğü dakikalarda yabancı medya kuruluşlarının Türk yetkilileri açıklama yapmadan önce uçağın Suriye tarafından düşürüldüğü yönünde haberler yapmaları Arap Baharı sürecinde yaşanan bilgi kirliliğine yeni bir örnek oluşturmuştur.

Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilerin kopma noktasına geldiği ve Suriye'ye askeri müdahale yapılmasının düşünüldüğü bir dönemde tek başına ve silahsız uçan bir keşif uçağımızın Suriye sınırına yakın ve kısmen de Suriye hava sahası içine girecek şekilde bir göreve gönderilmesi Türk medyasında ve kamuoyunda tartışılan bir konu olmuştur.

Türkiye Dış Politikasının Mezhep Bağlamında Sorgulanması

Arap coğrafyasında bulunan ülkelerin tamamında halkların önemli bir kısmının Müslüman olmasına rağmen, mezhepsel farklılıklar bulunmaktadır. İslam dünyası ele alındığında, Müslüman halkların %85'i Sünni'dir. Pakistan, Mısır, Türkiye, Suudi Arabistan, Libya, Cezayir, Ürdün ve Suriye gibi ülkelerin büyük çoğunluğu Sünni Müslümanlardan meydana gelmektedir. İran, Irak, Azerbaycan, Tacikistan gibi ülkelere ise Şii nüfus Sünnilerden daha fazladır (Zengin, 2013: 41).

Türkiye yetkilileri Arap Baharı sürecinde halkların yanında politika izleyerek mezhepsel politikalar izlemediği yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır. Nitekim Mısır'da ülke yönetiminden çekilmesini tavsiye ettiği

Hüsnü Mübarek, Sünni bir Müslümandır. Aynı şekilde Libya yönetimini Arap Baharı sürecine kadar elinde bulunduran Kaddafi de Sünni bir Müslümandır. Suriye’de yönetimi elinde bulunduran Beşşar Esad ise Nusayri’dir (Zengin, 2013: 41). Türkiye’nin Suriye’deki gelişmelere mezhepsel yaklaşmadığı konusunda önemli bir ispat niteliği taşıyan yukarıdaki ifadelere rağmen farklı yorumlara da rastlamak mümkündür.

Suriye’de Beşşar Esad rejimine karşı mücadele eden ve Türkiye tarafından desteklenen muhaliflerin mezhepsel bir söylem geliştirdikleri görülmektedir. Suriyeli muhalifler çatışmalar esnasında esir aldıkları sivil ve askerlerden Sünni olanları öldürmedikleri bilinmektedir (Dursunoğlu, 2012: 300). Antalya’da yapılan toplantıya katılan ve açıklama yapan muhaliflerden bir kısmının “ Bugünden sonra ey Aleviler, ya Esed’i terk edeceksiniz ya da Suriye size mezar olacak” şeklinde açıklama yapması, Suriyeli muhaliflerin sorunu mezhepsel boyuta taşıma gayretleri olarak görülmektedir (Dursunoğlu, 2012: 102). Suriyeli muhaliflere yakınlığı ile bilinen televizyon sunucusu Adnan el-Arur’un bir program esnasında Beşşar Esad rejimiyle beraber hareket eden Nusayrilere yönelik olarak “Onları kıyma makinalarından geçirip, etlerini köpeklerle yedireceğiz” şeklindeki ifadesi Suriye muhalefetesinin mezhep tabanlı mücadelesini göstermektedir (Karabat, 2013: 224). Suriye meselesinde mezhepsel söylemler geliştiren muhaliflerin Türkiye tarafından desteklenmesi, Türkiye’nin mezhep tabanlı bir dış politika takip ettiği izlenimi yaratmaktadır (Erdemol, 2013: 92; Altunışık, 2013).

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun 7 Nisan 2011 tarihinde Şam’ı ziyaretinin ardından yaptığı açıklamada “Beşşar Esad’ın eşinin Sünni olmasının Sünnilere yaklaşımdaki olumlu yönlerini topluma anlatmayı” tavsiye etmiştir (Dursunoğlu, 2012: 88). Söz konusu açıklama Türkiye’nin Suriye’deki sorunu, Nusayrilerle Sünniler arasındaki bir sorun olarak gördüğünü göstermektedir. Ayrıca Ortadoğu coğrafyasında artan Sünni ve Şii geriliminde Türkiye Sünni cepheye yakın durmaktadır (Oğuzlu, 2012).

2013 yılında Ortadoğu'nun 16 ülkesinde⁶¹ yapılan bir araştırmaya göre; Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde mezhebe dayalı siyaset yaptığı algısının arttığı ve %39'a ulaştığı tespit edilmiştir. Söz konusu rakam 2012 yılında %28 olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin dış politikada mezhep siyaseti takip ettiği algısı Suriye'de 2012 yılında % 36 iken 2013 yılında % 54'e yükselmiştir (Akgün ve Senyücel Gündoğar, 2013).

3. SURİYE'DEKİ ARAP BAHARININ MUHTEMEL SONUÇLARI

Suriye'de Arap Baharı olarak adlandırılan süreç genel olarak değerlendirildiğinde; bünyesinde mezhepsel hedefleri olan aktörleri, terör örgütlerini ve yabancı istihbarat servislerini barındırmaktadır. Suriye'de rejimin devrilmesi dışında halka herhangi bir hedef sunamayan ve bölünmüş olan muhalifler, rejim sonrasında nasıl bir Suriye ortaya çıkacağı konusunda da mutabakat sağlayamamışlardır. Suriye'de muhalif olarak adlandırılan unsurlar arasından sadece Müslüman Kardeşler gibi radikalleşmiş unsurların gündemde olması ve ılımlı muhalefetin göz ardı edilmesi süreç içerisinde tespit edilen bir husustur. Ayrıca süreçte dış dinamiklerin hedefleri değerlendirildiğinde amacın sadece rejimin devrilmesine yönelik olduğu, rejimin değişmemesi halinde ise Suriye'nin kendi kendini imha etmesine seyirci kalındığı görülmektedir. Bütün bunlar göstermektedir ki Suriye'de sadece bir halk hareketinden bahsetmek mümkün değildir. Suriye'de yaşananlar, halkın reform taleplerinin dış güçler tarafından uyarılmış bir silahlı isyan hareketine dönüştürülmesinden ibarettir (Khashanah, 2014).

Suriye'de yaşanan gelişmelerin nasıl sonuçlanacağına dair sürecin başlangıcından itibaren yapılan yayınlarda farklı öngörülere rastlamak mümkündür. Suriye geleceği hakkında öngörülerde bulunan çalışmaların bir kısmının da akademik çalışmalar olduğu görülmektedir. Kuşkusuz ki devam eden bir süreç hakkında öngörüde bulunmak ve sürecin nasıl sonuçlanacağı konusunda fikir beyan etmek akademik anlamda riskler içermektedir.

⁶¹ Bu ülkeler: Mısır, Ürdün, Lübnan, Filistin, Suudi Arabistan, Suriye, Irak, İran, Tunus, Umman, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Yemen ve Libya'dır. Araştırma 15 Ağustos 2013-13 Eylül 2013 tarihleri arasında 2800 kişinin görüşleri alınarak yapılmıştır. Suriye'den araştırmaya katılan kişi sayısı 205'dir. Suriye'den katılanların tamamı 18 yaş üstünde, %33'ü kadın, %67'si erkektir. (Akgün ve Senyücel Gündoğar, 2013).

Çalışmada Suriye geleceği hakkında yapılan yorumlara yer verilmekle beraber sürecin çok bilinmeyenli yapısı ve küresel boyutları olmasından dolayı yanılma payının oldukça yüksek olduğu bilinmektedir.

Türkiye Dışışleri Bakanı 24 Ağustos 2012 tarihinde katıldığı bir televizyon programında Suriye'deki sıkıntılı sürecin kısa bir süre sonra biteceğini belirtmiştir. Dışışleri Bakanı yaptığı açıklamada “Beşşar Esad rejiminin yıllar değil aylar, hatta haftalar içerisinde son bulacağını” söylemiştir (Ntvmsnbc [web], 24 Ağustos 2012). Benzer şekilde İsrail Dışışleri Bakanı Ehud Barak, 2011 yılında yaptığı açıklamada Beşşar Esad rejiminin kısa sürede ortadan kalkacağını ifade etmiştir (Brom, Berti, ve Heller, 2014). Söz konusu öngörüler gerçekleşmemiş ve Beşşar Esad Suriye'de yönetimi elinde bulundurmaya uzun bir süredir devam etmektedir.

Herhangi bir ülkede meydana gelen isyan hareketlerinde öngörude bulunmak için bir modele ihtiyaç olduğu, Suriye'de yaşanan süreçte ortaya çıkmıştır. Akademik alanda Suriye meselesinde yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunda öngörülere yer verilmekle beraber sadece bir çalışmada kapsamlı bir modele rastlanılmıştır.

Doç. Dr. Veysel Ayhan tarafından genelde isyan hareketlerinde özelde ise Suriye meselesinde öngörülerde bulunmak için bir model önerisi sunulmuştur. Sunulan model temelde iki içsel ve iki dışsal aktörün Suriye meselesinde sürecin nasıl sonuçlanacağına etki edeceğini savunmaktadır. Söz konusu aktörlerin Suriye meselesine verdikleri tepkinin incelenmesi neticesinde, Suriye'de sınırlı bir değişim mi olacağı yoksa bir devrim mi olacağı konusunda fikir sahibi olunabilmektedir. Beşşar Esad Suriye'den gider mi sorusuna cevap arandığı günümüz dünyasında modelin oldukça işlevsel olduğu tarafımızca değerlendirilmektedir.

Model incelendiğinde içsel aktörler olarak toplumsal kesimler ve kurumsal yapılar karşımıza çıkmaktadır. Dışsal aktörler ise bölgesel ve küresel güçler olarak belirlenmiştir. Söz konusu dört aktörün bir ülkedeki isyan hareketinde takındıkları tutum ve aktörlerin etkileşimi sürecin nasıl sonuçlanacağı konusunda fikir vermektedir (Ayhan, 2012: 447).

Arap Baharı olarak adlandırılan süreç için ortaya konulan model dört ayaklı bir masaya benzemektedir. Masanın yerinde durabilmesi için dört ayağın da sağlam bir şekilde bulunması gerekmektedir. Ayaklardan birinin zayıflaması durumunda rejimin istikrarsızlaşması, iki ayağın birden kırılması durumunda ise rejimin devamının güçleşmesi söz konusu olmaktadır. Eğer rejimin devamını sağlayan dört ayakta da zayıflama varsa barışçıl bir değişim, ayakların bir kısmı sağlam bir kısmında ise zayıflama varsa iç savaş, dört ayakta sağlam olarak duruyorsa iç isyanın bastırılması söz konusu olmaktadır (Ayhan, 2012: 452). Suriye özelinde modele göre aktörlerin incelenmesi neticesinde Beşşar Esad rejiminin geleceği konusunda sağlıklı öngörülerde bulunmak mümkün olmaktadır.

İçsel aktörlerden birincisi olan toplumsal kesimler dikkate alındığında oldukça karmaşık bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Arap ülkeleri arasında en laik rejime sahip olan Suriye’de, Nusayriler ve gayrimüslim unsurların büyük bölümü Beşşar Esad rejimini desteklemektedir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 222). Muhaliflerin; söylem ve faaliyetlerinde mezhepsel bağlara göndermeler yapmaları neticesinde Suriye’de bir mezhep savaşı çıkaracağını düşünen Suriyeliler Beşşar Esad tarafında yer almaktadırlar. Ayrıca Suriye halkı tarafından şüphe ve nefretle bakılan ABD’nin muhalifleri desteklemesi, Beşşar Esad taraftarlarının sayısında artışlara neden olmaktadır (Doster, 2012a).

Suriye’de rejimi devirmek ve kendi iktidarlarını kurmak isteyen en örgütlü yapı Müslüman Kardeşler’dir. Halep Müslüman Kardeşler’in Hama ve Humus’tan sonra en etkin olduğu şehir olarak bilinmektedir (Soyalan, 2013: 267). Müslüman Kardeşler’in bütün uğraşlarına rağmen Halep’i ele geçirememesi, ülkede Beşşar Esad lehine önemli bir desteğin olduğunun göstergesidir. Halep’te yaşayan insanların %70’inin Sünni olmasına rağmen, muhalif unsurlar karşısında yer alarak Beşşar Esad’ı desteklemesi muhalefetin başarıya ulaşmasını engeller niteliktedir. Halep halkının Beşşar Esad yanında yer almasının en önemli nedeni, radikal dinci unsurların silahlı muhalifler arasında yer almasıdır (Erdemol, 2013: 104).

Suriye topraklarında varlıklarını sürdüren azınlık bir grup olan Dürzîlerin yaşanan gelişmelere tarafsız kalma çabalarından söz etmek mümkündür. Diğer grupların aksine Dürzîlerin silahlı mücadele yöntemine başvurmamış olmalarının temel nedeni, sınırlı olan güçlerini kaybetmek istememeleridir. Siyasal ve ekonomik sorunlar yaşamalarına rağmen, Dürzîlerin çatışma ortamından uzak durdukları ve olayları takip ettikleri görülmektedir (Ayhan, 2012: 396). Nitekim Dürzîlerin büyük bir çoğunluğunun yaşadığı Suriye'nin güneyinde bulunan Süveyde şehrinde herhangi bir protesto yürüyüşü yaşanmamıştır (Abascal, 2013: 126).

Suriye'deki silahlı muhalif unsurlar arasında radikal İslamcı unsurların olması halk nezdinde kabul görmemiştir. Terörist unsurlarla iç içe geçmiş olan Suriye muhalefeti, Suriye halkı tarafından şüpheyle bakılan bir oluşum halini almıştır (Doster, 2012a). Ayrıca silahlı muhalif unsurların birbirleriyle de çatışmalar yaşaması Beşşar Esad yönetiminin bekasını sağlamasına yardımcı olmaktadır (Byman, 2013). Özellikle Nusayriler, Hristiyanlar, Ermeniler ve laik Sünni kesim muhalif grupların içerisindeki radikal dinci unsurların varlığından tedirgin olmaktadır. Söz konusu nedenle özellikle Ermenilerin silahlanarak ülkenin güvenlik güçleri ile beraber silahlı muhalefete karşı mücadele ettikleri belirtilmektedir. Suriye'de bazı Sünni aşiretlerin de aynı sebepten dolayı Beşşar Esad'a destek verdiği ifade edilmektedir (Erdemol, 2013: 102). Müslüman Kardeşler'in iktidarı ele geçirmeleri durumunda ikinci sınıf vatandaş olacakları yönünde endişeleri olan Suriyeli Hristiyanlar Beşşar Esad yönetimine destek vermektedirler (Karabat, 2013: 239-240). Fransa Dışişleri Bakanı Alan Juppe'nin yaptığı bir açıklamada "Suriyeli Hristiyanlar dahi Beşşar Esad'a destek vermektedirler" demiştir (Dursunoğlu, 2012: 414). Özetlemek gerekirse Suriye'de Beşşar Esad rejimine karşı olanlar kadar destekleyenlerin de olduğunu söylemek mümkündür (Doster, 2013; Khashanah, 2014).

İçsel aktörlerin ikincisi olan kurumsal yapılarda ise Beşşar Esad yönetimi oldukça avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Özellikle Suriye ordusu ve istihbarat birimleri büyük oranda rejime olan desteklerini sürdürmekte ve rejim karşıtları ile mücadele etmektedir (Zisser, 2012). 2001

yılında yapılan bir araştırmaya göre 15 yaşından büyük her 153 Suriye vatandaşına bir güvenlik görevlisi düşmektedir (Karabat, 2013: 42). 1970 yılından itibaren Esad ailesinin yönetiminde olan Suriye’de devlet kadrolarında katı bir kadrolaşma yaşanmıştır. Kamu görevlilerinin büyük oranda rejim yanlısı tavırları Beşşar Esad’ı muhalifler karşısında güçlü bir konumda tutmaktadır.

Hafız Esad döneminde Suriye ordusu azınlıkların yüksek oranda temsil edildiği bir yapıya kavuşturulmuştur. Hafız Esad, rejime en büyük tehdit olarak gördüğü radikal Sünni kesime karşı kullanmak üzere Suriye ordusunda Dürzî, Hristiyan, Nusayri ve az sayıda da olsa Kürtlere yer vermiştir (Karabat, 2013: 117). Suriye ordusu ve istihbaratında atamalar dini ve mezhepsel mensubiyetlere göre yapılarak bir denge kurulmaya çalışılmaktadır. Kuvvet Komutanlarından birinin Sünni olması durumunda, yardımcılarında birinin Hristiyan diğerinin ise Nusayri olmasına dikkat edilmektedir (Levent, 2012). Suriye ordusunun bahsedilen şekilde yapılanması Arap Baharı sürecinde rejimin uzun süre ayakta kalmasını sağlamıştır.

Suriye’de tüm kurumlar ve oluşumlar dikkate alındığında, Suriye ordusu organize olmuş yapısı ve gücü ile gelişmelere her an etki edebilecek yegâne güç olarak görülmektedir (Zisser, 2012). Subayların %85-90’ı Nusayri kökenli olan Suriye ordusunda, rütbesiz askerlerin büyük çoğunluğu Sünni ve Kürt kökenlidirler. Suriye’de olayların başlamasından kısa bir süre sonra 5-6 bin civarında Sünni veya Kürt kökenli Suriye ordusu mensubunun firar ederek muhaliflerin saflarında rejime karşı mücadele ettikleri yönünde bilgiler bulunmaktadır (Ayhan, 2012: 397). Her ne kadar az sayıda bir çözülme yaşanmışsa da Suriye ordusunda görev yapan ve çoğunluğunu Sünnilerin oluşturduğu rütbesiz askerlerin, Beşşar Esad rejimini desteklediği ve görevlerine devam ettiği bilinmektedir (Brom, Berti, ve Heller, 2014).

Dışsal aktörlerden birincisi olan bölgesel güçlerin Suriye meselesinde aldıkları pozisyonun Suriye’nin geleceğine tesir edeceği düşünülmektedir. Bölge ülkelerinin Beşşar Esad rejimini mi destekledikleri yoksa muhaliflerden yana mı tavır aldıkları konusu değerlendirilerek Suriye geleceği hakkında

öngörülerde bulunmak mümkündür. Ayrıca bölge ülkelerinin verdikleri desteğin niteliği de önem arz etmektedir. Verilen destek ekonomik, siyasi, askeri veya mezhepsel olabilmektedir. Suriye meselesinde bölgenin önemli ülkelerinden olan İran'ın ve Rusya'nın Suriye yönetimi tarafında yer aldığı görülmektedir. Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ise açık bir şekilde muhalifleri desteklemektedirler. İran ve Rusya, Suriye rejimini hem askeri hem de ekonomik anlamda desteklemekle beraber ülkedeki kaos ortamının bitirilmesi yönünde de çağrılar yapmaktadırlar. Türkiye, bölge ülkeleri arasında model ülke olarak değerlendirilmekte ve bölge halkları tarafından sempati ile bakılan bir ülke konumunda bulunmaktadır.

Bölge ülkelerinden Katar ve Suudi Arabistan'ın Suriye meselesinde Beşşar Esad'a karşı cephe aldıkları bilinmekle beraber, Esad sonrasında Müslüman Kardeşler iktidarına da sıcak bakmadıkları bilinmektedir. Müslüman Kardeşler bulundukları ülkede seçim ile iktidara gelmek ve rejimi değiştirerek dini esaslarla yönetilen bir devlet kurma çabası içerisindeyler. Müslüman Kardeşler; Katar ve Suudi Arabistan'la hem mezhepsel hem de siyaseten uyum içerisinde değildirler. Ayrıca Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidarına yapılan askeri darbeye tepki göstermeyen ABD'nin, Suriye'de Müslüman Kardeşler iktidarına sıcak bakmayacağı değerlendirilmektedir (Doster, 2013a). Söz konusu nedenle her ne kadar ABD, Katar ve Suudi Arabistan Beşşar Esad'a karşı olan cephede olsalar da, Müslüman Kardeşler'i destekledikleri söylenemez.

Bölge ülkelerinin destekledikleri taraf ile ilgili politikalarının kendi iç kamuoylarında karşılık görmesi model açısından önemlidir. İran, Suriye meselesinde rejim tarafında yer almış ve kendi kamuoyunu da ikna edebilmiş bir durumda bulunmaktadır. İran'ın Suriye meselesindeki dış politikası ulusal düzeyde bir soruna sebep vermemiş gibi görünmektedir. Bölge ülkelerinden Suriye meselesinde aktif bir dış politika izleyen Türkiye'de ise durumun İran'daki durumdan farklı olduğu görülmektedir (Ayhan, 2012: 450). Türkiye'nin Suriye konusunda muhalifleri destekleme konusundaki politikasının iç kamuoyunda tam bir destek aldığını söylemek mümkün değildir (Doster, 2013a). Nitekim Türkiye'de yaşayan Nusayriler ve Aleviler

Suriye’de Beşşar Esad rejimini desteklemekte, hükümet yetkilileri ve Sünni çoğunluk ise muhaliflerden yana tavır almaktadırlar (Tashjian, 2012).

Modelin son parçası olarak dışsal aktörlerden küresel güçler ve belirledikleri politikalar karşımıza çıkmaktadır. Küresel güçlerin uluslararası alandaki etkinlikleri ve sahip oldukları statülerin isyan hareketinin geleceğine dair önemli etkileri olabilmektedir. Libya’da yaşanan süreçte Fransa’nın aktif bir politika izlemesi neticesinde, Kaddafi yönetimi kısa sürede sona ermiştir. Suriye meselesinde ise küresel güçlerin politikaları önemli ölçüde ayrışmaktadır. Rusya ve Çin gibi BMGK daimi üyelerinin ellerindeki veto kozları ile Suriye rejimi yanında yer almaları neticesinde, Suriye’ye BM nezdinde yapılacak bir askeri müdahale engellenmiştir (Ayhan, 2012: 450). Suriye’de Arap Baharı sürecini diğer ülkelerdeki süreçten ayıran en temel etken, uluslararası alanda Suriye’ye yönetimine baskı yapan devletlere karşılık olarak Suriye rejimini destekleyen devletlerin de olmasıdır (Sarigöl, 2012). ABD’nin Suriye’de yaşanan gelişmelerde başlangıçta muhalif unsurları desteklemesi fakat süreç ilerledikçe muhalif unsurların arasına radikal dinci örgütlerin girmesi ile ABD’nin özellikle silah sağlama konusundaki desteğini azaltması, Suriye’de küresel aktörler açısından ibrenin Beşşar Esad rejimi lehine olduğunun bir göstergesidir.

Suriye meselesinde ortaya konulan söz konusu model mutlak bir gelecek tahmini yapmak için geliştirilmemiştir. Model içerisinde bahsedilen dört aktör bağımsız değildir ve birbirleri ile sürekli bir etkileşim içerisindeyler. İçsel aktörler konusunda zafiyet yaşayan bir rejimin dışsal aktörlerin desteğini kısa bir zamanda kaybetmesi oldukça muhtemeldir. Benzer şekilde içsel aktörlerin rejime verdiği desteğin devam ettiği bir durumda, bölgesel ve küresel aktörlerin ise muhalifleri desteklemeleri durumunda iç savaş ihtimali ortaya çıkabilmektedir. Libya’da Kaddafi sınırlı düzeyde toplumsal ve kurumsal desteğe sahip olmasına rağmen, bölgesel ve küresel düzeyde destek bulamaması ülkede yaşanan kaos ortamına dışarıdan müdahale edilmesine neden olmuştur (Ayhan, 2012: 451-452).

Söz konusu model incelendiğinde Suriye’nin bir iç savaşa doğru gittiği görülmekle beraber, dışarıdan bir askeri müdahale seçeneğinin de

şimdilik gündemde olmaması nedeniyle Beşşar Esad iktidarının arkasındaki halk desteği ile devam edeceği düşünülmektedir (Birsell, 2012; Dursunoğlu, 2012: 118; Özdağ, 2012). Beşşar Esad rejiminin devrilmesi durumunda ise, bölünmüş bir yapıya sahip olan muhaliflerin merkezî yapısı güçlü bir Suriye ortaya çıkarmaları mümkün görünmemektedir (Atlıoğlu, 2012; Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 290). Suriye’de yaşanan çatışma ortamının en belirgin sonucu, Suriye’nin artık istikrarlı ve güçlü bir devlet olma vasfını yitirmiş olmasıdır (Zisser, 2012).

Suriye’de yaşanan gelişmelerin sadece Beşşar Esad açısından sonuçları olmayacağı, bölge ülkeleri ve ülkelerin ideolojileri açısından da bir takım sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Suriye’deki kapalı rejimin devrilmesinden sonra sıranın İran’a ve Körfez ülkelerine gelebileceği değerlendirilmektedir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 290). Ortadoğu coğrafyasında Fransa ve İngiltere gibi devletlerin cetvelle çizdikleri sınırları aşarak tek devlet altında yaşama çabaları olarak adlandırılan Arap milliyetçiliğinin de Suriye’de yaşanan gelişmelerden dolayı zarar göreceği düşünülmektedir.

Arap milliyetçiliği ABD tarafından bir tehdit olarak algılanmaktadır. Milliyetçi rejimlerin iş başında olduğu ülkelerin ABD’nin çıkarları paralelinde hareket etmesi, Ortadoğu coğrafyası açısından beklenen bir durum değildir. Nitekim Beşşar Esad yönetimindeki Suriye’de ABD’nin herhangi bir askeri üssü bulunmamaktadır. Muammer Kaddafi de milliyetçi duygularla 1970’li yıllarda ülkesindeki tüm ABD ve İngiliz üslerini kapatmış ve ülkesindeki petrol şirketlerini millileştirmiştir (Sarığöl, 2012).

Ortadoğu’da Arap milliyetçiliğini savunan ve birliğin sağlanması konusunda büyük çaba harcayan iki aktörden bahsetmek mümkündür. Mısır’ın efsane lideri Nasr ve Baas Partisi, Arap milliyetçiliği bayrağını taşıyan iki önemli aktör olarak tarih sahnesinde yerlerini almışlardır (Karpas, 2006: 441; Şahin, 2011). Nasr’ın ölümünden sonra Arap milliyetçiliği bayrağını taşıyan Irak Baas Partisi’nin, ABD’nin 2003 yılındaki Irak işgali ile ortadan kaldırılması neticesinde Arap milliyetçiliğinin tek savunucusu olarak Suriye Baas Partisi kalmıştır (Birdal ve Günay, 2013: 189). ABD ordusu Irak’ı işgal

ettiğinde ilk hedefleri arasında Irak ordusu ve Irak Baas Partisi bulunmaktaydı. Böylece milliyetçi duygular ile hareket eden Irak Baas Partisi ve Irak ordusu yok edilerek etnik ve mezhepsel farklılıklara dayalı bir siyasi yapının ortaya çıkması sağlanmış ve Irak halkına demokrasi olarak sunulmuştur (Altunışık, 2013). 2011 yılında Suriye’de başlayan hareketler ile Suriye Baas Partisi’nin de ortadan kalkması durumunda Arap milliyetçiliğinin tamamen yok olacağı ve yerini İslami hareketlerin alacağını öngörmek mümkündür (Kuras, 2012). Arap milliyetçiliğinin en önemli savunucularından olan Nasr “Suriye Arap milliyetçiliğinin atan kalbidir” diyerek Suriye’nin önemine dikkat çekmiştir (Mahalli, 2014: 39). Nitekim ABD yalnızca Beşşar Esad rejimini hedef almamakta Baas Partisi’nin de ortadan kaldırılmasını istemektedir (Abascal, 2013: 127). Suriye tarihinde liberalleşme politikalarına önem verildiği her dönemde İslamcı hareketlerin yükselişe geçmesi söz konusu düşüncüyü doğrulamaktadır (Birdal ve Günay, 2013: 189).

Suriye’de toplumu çatışma ortamına getirecek seviyede bir mezhep sorunu olmamakla birlikte, Beşşar Esad rejimini devirmek için dışarıdan yapılacak bir askeri müdahalenin Irak’ta olduğu gibi mezhep tabanlı ayrışmalara neden olabileceği değerlendirilmektedir (Kıymaz, 2012: 69). Suriye’de Beşşar Esad’ın dış destek alan muhalifler tarafından Kaddafi örneğinde olduğu gibi öldürülmesi durumunda İran, Irak’ın Şiileri ve Hizbullah’ın Esad taraftarları yanında yer almaları sonucunda ülkedeki çatışmaların şiddetleneyeceği ve mezhepsel bir boyut kazanacağı söylenebilir (Çınar, 2013: 133). Nitekim Hizbullah, 2013 yılından itibaren 1000 kadar silahlı üyesini Suriye’ye Beşşar Esad rejimini desteklemek ve muhaliflere karşı savaşmak için göndermiştir (Byman, 2013; Bahadur, 2014). Suriye’de mezhep tabanlı ayrışmaların ve çatışmaların yaşanması durumunda ülkenin bölünmesi ve küçük devletler olarak varlıklarını sürdürme çabası içerisine girecekleri değerlendirilmektedir. Suriye’nin daha küçük devletlere bölünmesi ise İsrail’in yayılmacı politikalarına hizmet edecektir (Abascal, 2013: 126). Çatışmaların mezhepsel bir boyut kazanması, Suriye’de yaşanan şiddet hareketlerinin artmasına ve olayların çevre ülkelere sıçramasına sebebiyet verebilecektir (Brom, Berti, ve Heller, 2014).

Suriye’de yaşanan gelişmeler genel olarak değerlendirildiğinde ülkede bir iç savaşa doğru gidildiği görülmektedir (Kıymaz, 2012: 63). Yaşanması muhtemel olarak görülen iç savaşın taraflarını belirlemek ise şuan için mümkün görünmemektedir. Esad yanlıları ve karşıtları olarak tarafların oluşabileceği gibi, mezhep tabanlı kutuplaşmalarda olabilir. Suriye’de çatışmaların her geçen gün tırmanması ve hayatını kaybeden insanların sayısındaki artış ülkede mezhepsel bölünmüşlüğe neden olmakta ve çatışma sonrası dönemde tarafların aynı devlet çatısı altında yaşamasını imkânsız hale getirmektedir (Orhan, 2013). Suriye’de yaşanan sürecin ülkeye verdiği zarar düşünüldüğünde Suriye’nin kısa bir zaman diliminde toparlanmasının mümkün olmadığı görülmektedir. 2010 yılı ile kıyaslandığında Suriye’de enflasyon %40’ı aşmış, Suriye lirası %51 değer kaybetmiş, Gayri Safi Yurt İçi Hasılası %20 küçülmüş, işsizlik oranı %25 seviyelerine gelmiştir. Suriye’de yıkılan binaların yerine yenilerinin yapılması için asgari 3 milyar dolara ihtiyaç olduğu ve ülkenin yaşanan çatışma ortamından dolayı toplam kaybın ise 100 milyar dolar olduğu ifade edilmektedir (Bakeer, 2013: 8).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜVENLİK KAVRAMI VE SURİYE'DE YAŞANAN GELİŞMELERİN TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

Herhangi bir varlığın güvenliğine etki eden hususların belirlenmesi için öncelikle söz konusu varlığa karşı ortaya çıkan tehditlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Tehditlerin ve tehdit algılamalarının belirlenmesini müteakip alınması gereken güvenlik tedbirleri üzerinde çalışma yapabilmek mümkündür. Suriye'de yaşanan gelişmelerin Türkiye'nin güvenliğine ne gibi etkilerinin olduğunun belirlenmesi için öncelikle güvenlik kavramının açıklanması önem arz etmektedir.

1. GÜVENLİK KAVRAMI

Güvenlik, insanların hayatlarının her safhasında yer alan temel ihtiyaçların başında gelmektedir. Yaşamsal bir zorunluluk olan güvenlik ihtiyacı, bireyden başlayarak küresel güvenliğe kadar uzanan geniş bir yelpazede değerlendirilen bir konudur. Varlığın muhafaza edilmesi ve bekasının sağlanması anlamında kullanılan güvenlik kavramı, bireyler arasında farklılaştığı gibi gruplar, hatta devletler düzeyinde de farklılaşmaktadır. Arabası olmayan bir insanın araba güvenliği gibi bir konuda çaba harcamasına gerek kalmamasına rağmen, büyük bir harcama sonrasında araba edinen insanın ise arabasının güvenlik ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar farklılaşma sahip olunanlarla ilgili olsa da, temelde güvenlik herkes için karşılanması ve giderilmesi gereken bir ihtiyaçtır.

Güvenlik kavramı dinamik bir yapıya sahiptir ve tehdit algılamalarındaki değişim güvenlik anlayışlarında da değişime neden olmaktadır. Soğuk Savaş Dönemi'nin önde gelen tehditlerinden biri olan nükleer silahlar, Soğuk Savaş Dönemi'nin ardından önem derecesini kaybetmiş, yerine etnik ve dini temelli çatışmalardan kaynaklanan tehditler ön plana çıkmıştır. Söz konusu özellik nedeniyle güvenlik anlayışları sürekli bir

değişim içerisinde olmuştur. Güvenlik anlayışlarında yaşanan değişim, kimin güvenliği sorusuna verilen cevabın da değişmesine yani güvenlik öznesinin farklılaşmasına neden olmuştur.

1990'lı yıllardan itibaren güvenlik kavramı genişleme eğilimi göstermiştir. Uluslararası alandaki tek aktör olan devletin güvenliğinden, birey ve grupların güvenliğine yukarıdan aşağıya, devlet güvenliğinden uluslararası sistemin güvenliğine aşağıdan yukarıya doğru bir genişleme yaşanmıştır. Askeri güvenlik kavramı üzerine inşa edilen güvenlik anlayışı politik, ekonomik, sosyal, çevresel ve insan güvenliğine doğru bir genişleme göstermiştir (Rothschild, 2007). Söz konusu genişleme güvenliğin çok boyutlu bir yapıya dönüştüğünü, sadece askeri tedbirler ile tehditlerin bertaraf edilmesinin günümüz dünyasında mümkün olmadığını göstermektedir (Kuloğlu, 2009).

a. Güvenlik Kavramının Tanımı

Güvenlik; toplumsal yaşamda düzenin aksamadan yürüyebilmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu olarak tanımlanmaktadır (TDK [web], 2013). Güvenliğin dinamik yapısı, tehdit ve tehdit algılamalarındaki hızlı değişim, kavramı tanımlama girişimde bulunanların ideolojileri ve yaşadıkları coğrafyaların özellikleri, güvenlik tanımlamalarında farklılaşmalara neden olmaktadır (Karabulut, 2011: 7). Çatışma ortamından uzak bir coğrafyada bulunan bir ülkenin güvenlik anlayışı ve geliştirdiği tedbirler ile çatışma ortamının günlük yaşamın bir parçası olduğu bir bölgede bekasını sağlamaya çalışan bir devletin güvenlik anlayışının farklı olması doğal bir durumdur. Uluslararası alanda yer alan aktörlerin kendi güvenlik anlayışlarını geliştirmeleri tehdit algılamaları ile ilgili bir durumdur. Bu noktada güvenliğin genel anlamda bir tanımının yapılması gerekmele beraber, uluslararası alandaki aktörlerin güvenlik anlayışları tehditler üzerinden şekilleneceği için mutlak bir güvenlik anlayışından bahsetmek mümkün değildir.

Güvenlik, köken itibariyle Latince'de secure (secura) kelimesinden dilimize geçmiştir. Kelimeyi "se+cura" olarak ayırdığımızda; "se" arındırılmış,

“cura” ise tehdit anlamında gelmektedir. Böylece güvenlik, tehditten arındırılmış olma durumu olarak ifade edilmektedir (McSweeney, 1999: 16; Rothschild, 2007). Tehdit; birey, toplum veya devletin sahip olduklarına veya yaşamına karşı olumsuz sonuçları olan olaylardır. Olayın sonuçları ortaya çıkabildiği gibi potansiyel olarak da kalabilmektedir (Krahman, 2005). Güvenlik kavramından söz edilebilmesi için; herhangi bir varlığın mevcudiyetine ve bekasına yönelik içsel veya dışsal bir tehdidin olması veya tehdit olmasa bile bir tehdit algılamasının var olması gerekmektedir (Dedeoğlu, 2003: 10; Birdişli, 2014: 18).

Tehdit algılamasının yapılabilmesi için, sahip olunan değerlere zarar verebilecek araçlara sahip hasmın olması gerekmektedir. Hasmin söz konusu araçlara sahip olmasının yanında zarar verme niyetinin de olması bir tehditten bahsedebilmek için önemlidir (Kuloğlu, 2009). Özetlemek gerekirse; tehdit eşittir kapasite çarpı niyettir (Bilgin, 2010). Tehdidin gerçek durumda ortaya çıkması, algılama düzeyinde kalması veya geleceğe yönelik olması güvenliği sağlamakla görevli olanlar için dikkate alınması gereken bir durumdur. Herhangi bir tehdidin günün şartlarında görünür olmaması söz konusu tehdide karşı tedbir geliştirilmesini engeller nitelikte değildir. Tehdit algılamaları veya geleceğe yönelik tehditlerin belirlenmesi ise teorik çerçevede ele alınabilecek konular olmayıp, güvenlik alanında çalışanların bilgi, birikim ve öngörülerini ilgili bir konudur. Söz konusu nedenle ulusal veya uluslararası alanda meydana gelen bir olayın herhangi bir aktörün güvenliğine olan etkilerini normatif çalışmalarla belirlemek yerine özgün çalışmalar yaparak belirlemek gerekmektedir. Ayrıca her bölgenin kendisine has tehditleri bünyesinde barındırmasından hareketle, tehditlerin bertaraf edilmesi için gereken çözümlerin yine bölge özellikleri incelenerek temin edilmesinde fayda vardır. Güvenlik literatürü incelendiğinde genelde ABD ve AB’li akademisyenler veya politikacılar tarafından geliştirildiği görülmektedir. Ortadoğu coğrafyasının barındırdığı tehditler ve çatışma ortamlarının özellikleri ABD ve AB’nin bulunduğu coğrafyanın özelliklerinden oldukça farklıdır. Ayrıca Ortadoğu’da gerçekleşen birçok çatışmanın temel sebebi ABD’nin ve müttefiklerinin yayılmacı politikalarıdır.

b. Güvenlik Sisteminin Yapısı

Güvenlik konusunda belirtilmesi gereken hususların başında mutlak bir güvenlikten bahsetmenin güçlüğü gelmektedir. Çatışma ortamının etkilerinden uzak olan bir aktörün güvenli bir ortamda bulunduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bireyden küresel düzeye kadar tehditlerin ve tehdit algılamalarının olması mutlak bir güvenliğin sağlanmasının güçlüğünü ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde Suriye’de yaşayan bir insanın her an bir çatışma ortamının ortasında kalarak birey güvenliğinin tehlikeye girmesi mümkün iken, İngiltere’de yaşayan bir bireyin ise mutlak güvenliğin sağlandığı söylenemez. Çatışma ortamından kaynaklanan tehdit her iki ülke vatandaşı için farklılaşmış olsa da, diğer tehditler konusunda aynı varsayımda bulunmak mümkün değildir. Uluslararası terör örgütlerinin veya küresel ısınmanın hem Suriyeli için hem de İngiliz için bir tehdit olması mutlak güvenlikten bahsedilemeyeceğini göstermektedir.

Nitekim geleneksel güvenlik anlayışlarından biri olan realizm, devletler arasındaki güç mücadelesinin sürekli var olacağını, söz konusu güç mücadeleleri neticesinde mutlak bir güvenlik ve dünya barışından bahsedilmesinin imkânsız olduğunu, dünya barışı söylemini geliştirenlerin asıl hedeflerinin kendi değerlerini diğer aktörlere yaymak olduğunu öne sürmektedir (Karabulut, 2011: 54).

Mutlak bir güvenliği sağlamanın imkânsızlığına rağmen uluslararası alanda yer alan tüm aktörler güvenlik ihtiyacını karşılamak için bir güvenlik sistemi kurmak mecburiyetindedirler. Söz konusu sistem ise tehdidin olmaması durumu olarak tanımlanan güvenlik kavramı düşünüldüğünde tehditler ve tehdit algılamaları dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Uluslararası alanda yer alan her aktör iç içe geçmiş üç halkalı bir güvenlik sistemi kurma ihtiyacı hissetmektedir. Üç halkalı güvenlik sisteminin merkezinde yer alan iç halka, aktörün kendi iç güvenlik sistemidir. Bu halka içerisinde rejimin, siyasal iktidarın, düzenin, sosyo-ekonomik sistemin güvenliği sağlanır. Aktörün güvenliği açısından en önemli halka olan iç halkada belirlenen güvenlik tedbirleri siyasal iktidarlar tarafından belirlendiği

için değişime açıktır. İç halka ve dış halka arasında bulunan orta halka, yakın çevre güvenlik halkası olarak adlandırılır. Sınır komşusu olunan ve yakın coğrafyada yer alan devletlerin bulunduğu orta halkadan sürekli olarak tehdit beklenmektedir. Orta halkada yer alan aktörlerle hemen hemen her devletin tarihsel bağları ve sorunları bulunmaktadır. Daha önce aynı devletin çatısı altında yaşamış olmak veya karşılıklı olarak toprak kazanımları ve kayıplarının yaşanmış olması, orta halka içerisinde yer alan devletler için oldukça sık rastlanan bir durumdur. En dıştaki halka ise küresel tehditlerin beklendiği halkadır. Orta halka dışında yer alan bölgesel çatışmalar, ekonomik krizler, küresel ısınma, dünya savaşları, çevre kirliliği gibi küresel tehditler en dıştaki halkanın kapsadığı alanda yer alır. Çoğu aktör açısından iç halka genelde sabit kalmakla beraber, orta ve dış halka zaman zaman yer değiştirebilmektedir (Dedeoğlu, 2003: 52-55). Suriye'deki Arap Baharı süreci Türkiye gibi yakın coğrafyada yer alan ülkeler için orta halkada veya etkileri dolayısıyla iç halkada yer alırken, İsveç gibi ülkelerde dış halkada yer alabilmekte, hatta güvenlik tehdidi olarak algılanmamaktadır.

c. Bölgesel Güvenlik Kompleksleri Teorisi

Uluslararası alanda tek aktör olarak devleti gören ve güvenlik çalışmalarında analiz seviyesi olarak devleti ön plana çıkaran, devlet-üstü ve devlet-altı kurum, kuruluş ve grupları göz ardı eden geleneksel güvenlik anlayışları, Arap Baharı gibi içerisinde bireylerden uluslararası örgütlere kadar birçok aktörü barındıran süreçleri açıklamada ve süreç içerisinde ortaya çıkan tehditleri anlamlandırmada yetersiz kalmaktadırlar.

Geleneksel güvenlik anlayışları çerçevesinde yapılan tehdit algılamalarının yetersizlikleri, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye el-Kaide terör örgütü tarafından yapılan saldırılar ile ortaya çıkmıştır. Güvenlik yaklaşımlarında sadece devleti veya devlet üstü yapıları analiz eden, güvenlik öznesi olarak devleti gören yaklaşımların yetersizliği söz konusu saldırı neticesinde gözler önüne serilmiştir. Geleneksel güvenlik yaklaşımlarının açıklamada yetersiz kaldığı 11 Eylül saldırıları göstermiştir ki, güvenlik çalışmalarında devlet-altı veya devlet-üstü aktörlerin de analizlere dâhil edilmesi ve güvenlik öznesi olarak dikkate alınması gerekmektedir.

Devlet dışı aktörlerin güvenliğe etkilerinin anlaşılması ve önemsenmeye başlaması, devletin güvenliğin öznesi olma durumundan vazgeçilmesi anlamına gelmemektedir. Genel anlamda devlet güvende olduğunda bireylerin de güvenliği büyük oranda sağlanmış olmaktadır. Nitekim düşman askerlerinin bir ülkenin sınırlarından giriş yaptıkları durumda bireylerin de güvenliği tehlike altına girmiş olacaktır (Bilgin, 2010).

Suriye’de yaşanan gelişmeler, güvenlik öznesi olarak sadece devleti ele alan yaklaşımların yetersizliklerini ortaya çıkarmıştır. Suriye’den Türkiye’ye yönelen tehditlerin kaynağı devlet değil, devlet dışı aktörlerdir. Nitekim süreç içerisinde görüldüğü üzere egemen ve bağımsız bir devlet olan Suriye’den Türkiye’ye herhangi bir tehdit yönelmemiş; PYD, el- Nusra, el-Kaide gibi terör örgütleri ve Türkiye’ye sığınan sığınmacılar yeni tehditler olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada Suriye’de yaşanan gelişmelerin Türkiye’nin güvenliğine olan etkileri incelenirken, güvenlik öznesi ve analiz düzeyi olarak devleti temel alan geleneksel güvenlik anlayışlarına başvurmanın mümkün olmadığı görülmüştür.

Suriye’de yaşanan gelişmelerden güvenlik alanına ithal edilmesi gereken bir husus olarak, bölgesel güvenlik kavramı karşımıza çıkmaktadır. Suriye’de meydana gelen olayların anlamlandırılması ve tehdit algılamalarının yapılmasında bölgesel güvenliği tehdit eden hususlar ağırlık kazanmıştır. Geleneksel güvenlik anlayışlarının bölgesel güvenlik konularına açıklama ve çözüm getirmemeleri, bölgesel güvenlik yaklaşımının Suriye meselesinde kullanılmasını mümkün hale getirmiştir.

Güvenlik analizleri genelde ulusal veya küresel düzeyde yapılmaktadır. Ulusal düzeyde yapılan güvenlik analizlerinde güvenlik dinamiklerinin ülkeler arasındaki doğal ilişkilerine yeterince yer verilmemesi, söz konusu analizlerin anlamsızlaşmasına neden olmaktadır. Hiçbir ülke güvenlik anlamında kendi kendine yetebilen bir durumda değildir. Küresel düzeyde yapılan analizler ise teorik anlamda geçerli olmakla beraber gerçeklikten uzaktır. Dünyanın tamamının güvenlik anlamında birbirine eklemlenmemiş olması küresel düzeyde yapılan analizleri gerçeklikten

uzaklaştırmaktadır. Bu durumda bölgesel düzeyde yapılan analizlerle daha gerçekçi sonuçlara ulaşılması mümkündür.

Bölgesel Güvenlik Kompleksleri Teorisi (Regional Security Complex Theory: RSCT), bir bölgede meydana gelen olayları takip etmeye ve incelemeye yarayan analitik bir yaklaşımdır (Birdişli, 2014: 141). Barry Buzan ve Ole Waever tarafından ortaya konulan Bölgesel Güvenlik Kompleksleri Teorisi'ne göre; bölge, aralarında ilişki bulunan devletler veya diğer aktörlerin güvenliklerinin birbirinden bağımsız olarak düşünülemediği bir seviye anlamına gelmektedir. Bölge kavramından kastedilen alan; kültürel, tarihsel veya ekonomik olarak birbiriyle ilintili olan ülkeleri karşılık gelmemekte, sadece güvenlik anlamında aynı tehditlerden etkilenen ülkeleri ifade etmektedir (Buzan ve Waever, 2003: 43-44).

Güvenlik kompleksi, güvenlik kaygıları birbiri ile etkileşim halinde olan ve ulusal güvenlikleri diğerlerinden bağımsız olarak düşünülemeyen devletlerin veya diğer aktörlerin oluşturduğu bir gruptur. Yakın coğrafyada ortaya çıkan tehditlerin herhangi bir ülkeye daha kısa zamanda ulaşması nedeniyle güvenlik kompleksi kavramı içerisinde coğrafi yakınlık önem kazanmaktadır. Her ne kadar güvenlik kaygıları bakımından birbirine yakın coğrafyada bulunan ülkeler bir güvenlik kompleksi oluştursalar da, küresel düzeyde çıkarları olan ve belirlediği çıkarlarına ulaşmak için gerekli araçlara sahip olan küresel güçteki devletler de coğrafi olarak yakın olmadıkları güvenlik kompleksleri içerisinde yer alabilirler. Bir güvenlik kompleksi içerisinde yer alan devlet veya devlet dışı aktörler arasındaki güvenlik ilişkilerinin derin kökleri vardır ve ilişkiler uzun ömürlüdür. Türk-Yunan, Arap-Fars ilişkileri bunlara örnektir (Buzan ve Waever, 2003: 44-45).

Türkiye bulunduğu konum itibarıyla Avrupa, Ortadoğu ve Kafkaslar güvenlik kompleksleri arasında bulunan, yalıtkan (insulator) olarak tabir edilen bir ülkedir ve Türkiye'nin bu özelliğini yakın gelecekte değiştirmeyeceği düşünülmektedir (Buzan ve Waever, 2003: 41). Yalıtkan olarak tabir edilen ülkeler farklı güvenlik kompleksleri arasına konumlanarak ve dış politikalarında edilgen davranarak çıkarlarını korumaya çalışırlar. Çevrelendikleri güvenlik komplekslerindeki güvenlik meselelerini kendi

topraklarına taşımamak ve ortaya çıkan tehditlerinden uzak durmaya çalışmak yalıtkan durumunda olan ülkelerin özelliğidir. Türk dış politikasının temel doktrini olan; Atatürk tarafından dile getirilen “Yurtta sulh, Cihanda sulh” anlayışı ve komşu ülkelerden toprak talebinde bulunulmaması ile ülke topraklarının bölünmez bütünlüğünün savunulması anlayışı da Türkiye’nin yalıtkan bir ülke olarak ifade edilmesine yardımcı olmaktadır (Buzan ve Waever, 2003: 392). Türkiye bahsedilen yalıtkan ülke olma özelliğini kullanarak hem İkinci Dünya Savaşı’nda hem de ABD’nin 2003 Irak işgalinde tarafsız kalmayı başarmış ve bölgesinde meydana gelen çatışma ortamının etkilerini sınırlı düzeyde hissetmiştir. Çevrelendiği güvenlik komplekslerindeki güvenlik meselelerine uzak duran Türkiye, Suriye’deki Arap Baharı süreci ile beraber Ortadoğu güvenlik kompleksine yaklaşmış ve ortaya çıkan tehditler itibariyle kompleksin içerisine girmiştir.

2. SURİYE’DE YAŞANAN GELİŞMELERİN TÜRKİYE GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

Türkiye, sürekli olarak çatışmaların yaşandığı ve bölgesel barışın tesis edilemediği bir coğrafyada konumlanmıştır. Ortadoğu da söz konusu çatışmaların yaşandığı coğrafyalar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Coğrafi olarak yakınlığın yanı sıra; tarihsel, kültürel ve dini olarak Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasında bağların olması, bölgede yaşanan gelişmelerin her iki tarafa da etkilerinin olmasına neden olmaktadır. Tarihsel açıdan bakıldığında Türkiye’nin belirlediği tarafsızlık ve çatışmalardan uzak kalma politikaları Ortadoğu’da yaşanan çatışmaların Türkiye üzerinde sınırlı etkileri olmasına neden olmuştur. Fakat Arap Baharı sürecinin bölgede yaşanmaya başlaması ve Türkiye’nin süreç içerisinde taraf olması, Türkiye’yi sürecin etkilerine açık hale getirmiştir. Özellikle Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin Suriye gibi en uzun kara sınırına sahip olduğumuz bir ülkede yaşanmaya başlaması, Türkiye’nin süreçten etkilenmesine neden olmuştur. Suriye’deki sürece bölge ülkelerine ek olarak küresel güçlerin ve terör örgütlerinin dâhil olması, Türkiye’ye yönelik yeni tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Suriye’de yaşanan gelişmeler bir kez daha göstermiştir ki, emperyalist güçler ele geçirmek ve kontrol altına almak istedikleri topraklarda birbirleri ile savaşmak yerine, hedef ülke veya bölgedeki halkı birbiri ile savaştırarak amaçlarına ulaşma çabası içerisinde olmuşlardır (Birsell, 2012). Bir ülkede karışıklığa sebep olabilecek bir ortam bulunuyorsa, söz konusu ortamın provokasyonlarla çatışma ortamına sürüklenmesi muhtemeldir. Bu noktada devlete düşen görev karışıklığa sebep olacak ortamın oluşmasını engellemektir (Karabat, 2013: 190).

Herhangi bir ülkedeki halkların birbirleri ile çatışma ortamına sürüklenbilmesi için öncelikle hedef ülke halklarının ulusal bilinçten arındırılması gerekmektedir (Erdoğan, 2012). Günümüzde de Suriye’de Arap Baharı olarak adlandırılan süreç bundan ibarettir. Hafız Esad döneminde kısmen de olsa Suriye halkında bir ulus bilinci oluşmaya başlamıştır. Suriye’de Fransızlar tarafından teşvik edilen, etnik ve mezhepsel farklılıklar üzerine inşa edilmiş olan bir toplumsal yapıdan ulus devlete geçiş kısa vadede mümkün olmamıştır. Suriye’de yaşanan Arap Baharı sürecinin sonuçlarını kestirmek oldukça güç olmakla beraber, Suriye toplumunun ulus bilincinden arındırıldığı söylemek mümkündür.

Uluslararası alanda meydana gelen herhangi bir olayın analiz edilmesinde başvurulması gereken temel yöntem yaşanan gelişmelerin hangi aktörün çıkarlarına hizmet ettiği, kimin işine yaradığıdır. Suriye’deki gelişmelerin kime yaradığı sorusu sorulduğunda İsrail, ABD ve ABD’nin bölgedeki müttefiklerinin bir kısmı gibi cevaplar almak mümkündür. Fakat çatışmanın yaşandığı ve binlerce insanın öldüğü Suriye’nin söz konusu süreçten herhangi bir kazanım elde etmesi mümkün görünmemektedir.

Suriye’de yaşanan çatışma ortamının etkileri bölge ülkelerinde hissedilmektedir. Lübnan, Ürdün, Filistin ve Türkiye etkilenen ülkeler arasındadır ve yaşanan gelişmeler Ortadoğu’nun istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır (Doster, 2013a). Çatışmaların mezhepsel bir boyut kazanması halinde ise İran, Suudi Arabistan, Katar ve diğer bölge ülkelerinde de iç karışıklıkların yaşanabileceği değerlendirilmektedir.

Süreç içerisinde radikal dinci terör örgütlerinin etkilerinin arttığını gören ABD, Ortadoğu coğrafyasının istikrarsızlaşmasına neden olacağı gerekçesiyle aktif dış politikasını süreç içerisinde terk etmiş ve bekle-gör politikasına dönmek zorunda kalmıştır. ABD'nin etkisinin sınırlanması ise Rusya ve Çin gibi ülkelerin sürece aktif katılımını sağlamıştır. Suriye'de yaşanan gelişmelerin dünya siyaseti üzerindeki en önemli etkisi tek kutuplu dünya düzeninin zayıflamaya başlamış olmasıdır. Tek kutuplu dünya düzeninin süper gücü olarak adlandırılan ABD, Rusya ve Çin gibi yükselen güçleri karşısına almamış ve Suriye'ye askeri müdahalede bulunamamıştır (Birsell, 2012; Doster, 2013a).

Türkiye bulunduğu konum itibari ile dünyanın sürekli çatışma üreten bir bölgesinde varlığını sürdürmektedir. Ankara merkez alınarak bin kilometre çapında bir daire çizildiğinde söz konusu dairenin içine 22 ülke girmektedir (Zengin, 2013: 19). Suriye, Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı konumunda ve söz konusu 22 ülkeden biri olmakla birlikte, gittikçe istikrarsız bir yapıya bürünmektedir. Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle yaptığı ticarette kullandığı karayolları Suriye'den geçmektedir. Ülkedeki istikrarsız yapı Türkiye'nin Arap ülkelerine olan ihracatını olumsuz anlamda etkilemektedir. En uzun kara sınırına sahip olduğu bir ülkedeki istikrarsız yapının Türkiye'ye olumsuz etkileri olacağını söylemek oldukça gerçekçi bir yaklaşımdır.

Suriye'de meydana gelen herhangi bir olayın Türkiye'ye etkilerinin incelenmesinde dikkate alınması gereken hususların başında her iki ülke halkları arasındaki ilişkiler gelmektedir. 1920 yılında uluslararası toplumun kabul ettiği şekilde çizilen Türkiye-Suriye sınırı nedeniyle iki ülkenin de birbirinden etkilenmesi oldukça muhtemeldir. Çizilen sınır nedeniyle akrabalık bağları olan insanlar iki ayrı devletin vatandaşları olmak durumunda kalmışlardır.

Suriye'de günümüzde yaşanan gelişmeleri bir geçiş süreci olarak görmek gerekmektedir. Bu geçiş sürecinde belirsizliğin olması ve tahminde bulunmanın güçlüğü ortadadır. Böyle bir ortamda saf belirlemek oldukça risklidir (Kardaş, 2013: 76). Bir tarafta ABD, Arap Birliği, AB gibi ülkelerin, diğer tarafta Rusya, İran, Çin gibi ülkelerin oluşturduğu cepheler arasında

Türkiye seçim yapmak durumunda kalmış ve birinci tarafı seçmiştir. Türkiye, Suriye’de yaşanan Arap Baharı sürecinde iki seçenekten birine yakın durmak zorunda kalmış ve üçüncü bir yol üretmede başarısız olmuştur. Türkiye’nin üçüncü bir yol üretememesi neticesinde, bölgede artan mezhep ve etnik tabanlı çatışma ortamından kaynaklanan tehditlerden uzak kalması oldukça güç olacaktır (Salloukh, 2013). Orta ve uzun vadeli düşünülmesi gereken Suriye’de yaşanan geçiş sürecinde, Türkiye muhatabını erkenden belirlemiştir. Suriye meselesinde Türkiye kendisine muhatap olarak genelde Suriyeli muhalif unsurları özelde ise muhalifler içerisindeki en örgütlü yapı olan Müslüman Kardeşler’i seçmiştir (Oğuzlu, 2012a). Geçiş süreci sonunda Beşşar Esad veya Baas rejiminin Suriye yönetiminde kalması halinde, Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilerin normalleşmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Suriye’de yaşanan gelişmeler Türkiye’ye hem geleceğe yönelik hem de mevcut durumdan kaynaklanan tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Suriye’den Türkiye’ye gelen sığınmacıların varlığı, Suriyeli muhaliflerin Türkiye’de toplantılar icra etmeleri ve teşkilatlanma süreçlerini Türkiye’de geçirmeleri, Hatay ve Adana gibi illerde Nusayrılık mezhebine dâhil olan Türk vatandaşlarının olması, Suriye’de yaşanan gelişmelerin Türkiye açısından bir dış sorun olmaktan daha öteye götürmekte ve iç politika gündemine taşımaktadır (Soyalan, 2013: 244). Türkiye sınırına yakın bölgelerde yaşanan çatışmaların sınır illerindeki vatandaşların ölmelerine ve yaralanmalarına sebebiyet vermesi, Suriye kuzeyindeki Kürt unsurların güç kazanmaları ve Suriye’de el-Kaide uzantısı durumunda olan terör örgütlerinin faaliyetleri gibi konular Suriye’de yaşanan mevcut gelişmelerin ortaya çıkardığı yeni tehditlerdir.

a. Etnik Ayrılıkçı Tehdit

ABD’nin 2003 yılında BM kararı olmamasına rağmen (Altunışık, 2013), Irak’ı işgal etmesi sonucunda Ortadoğu coğrafyasında etnik ayrılıkçı hareketler ivme kazanmıştır (Primakov, 2010: 392). Irak’ın kuzeyinde yaşayan Kürt unsurların müdahale sonrasında önemli kazanımlar elde etmesi, Suriye’de yaşayan Kürtler arasında milliyetçilik fikrinin

yaygınlaşmasına ve ayrılıkçı hareketlerin yükselmesine neden olmuştur (Altunışık ve Tür, 2006; Atlıoğlu, 2012).

Suriye'deki gelişmeler değerlendirildiğinde ülkede etnik temelli muhalefet yapan tek unsur olarak Suriye Kürtleri karşımıza çıkmaktadır (Atlıoğlu, 2007: 87). Nitekim Antalya'da Temmuz 2011 tarihinde muhaliflerin yaptığı toplantıya katılan Kürtler, Beşşar Esad sonrasında ülkenin isminde yer alan "Arap Cumhuriyeti" ifadesinin çıkarılmasını istemişler, söz konusu istek ret edilince özerklik taleplerini dile getirmişlerdir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 284). Kürtler genel anlamda rejime karşı çıkmakla beraber muhalif unsurlarla da beraber hareket etmemişlerdir (Karabat, 2013: 129).

Suriye'de Kürtler, Şekil-3'de görüleceği üzere ülkenin Türkiye sınırına yakın olan bölgelerinde, kuzeyinde ve kuzeydoğusundaki kasabalarda Kamışlı, Halep ve Şam gibi şehirlerde yaşamaktadırlar (Özkaya, 2007). Ülkede etnik sayım yapılmadığı için Suriye'deki Kürtlerin sayısı hakkında net bilgiler olmamakla birlikte, günümüzde Suriye'de nüfusun %10'u kadar yani 2-3 milyon Kürt olduğu tahmin edilmektedir (Sarigöl, 2012; Byman, 2013).

Şekil-3: Suriye'de Kürtlerin Yaşadığı Yerler

Kaynak: (Özkaya,2007).

Ortadoğu coğrafyasında kendilerine ait devletleri olmayan etnik bir grup olan Kürtlerin, devletleşme süreçleri Birinci Körfez Savaşı'nda başlamış ve günümüzde de devam etmektedir. Ayrılıkçı Kürtleri korumak amacıyla

hareket eden ABD, Birinci Körfez Savaşı sonunda 36'ncı paralelin kuzeyini uçuşa yasak bölge ilan etmiş ve Irak'ın kuzeyine Çekiç Güç'ü yerleştirmiştir. 2003 yılında Irak'ı yeniden işgal eden ABD, Irak'ın üniter devlet yapısının devamını sağlayan Saddam Hüseyin ve Irak Baas Partisi'ni ortadan kaldırarak Irak'ın fiili durumda üç bölgeye ayrışmasını sağlamış ve Kürtler Irak'ın kuzeyinde devletleşme süreçlerini hızlandırmışlardır. Kürtlerin devletleşme sürecinde yeni bir adım olarak ABD tarafından Suriye'nin üniter yapısının ortadan kaldırılması öngörülmektedir. Beşşar Esad yönetimi ve Suriye Baas Partisi'nin ortadan kaldırılması durumunda üniter yapısı zarar görecektir. Suriye'de, Irak'taki sürece benzer bir sürecin yaşanacağı ve Suriyeli ayrılıkçı Kürtlerin özerkliklerini kazanacağı değerlendirilmektedir.

Suriye'de yaşanan gelişmelerin Türkiye güvenliğine en önemli etkisi Kürtler konusunda olması beklenmektedir. Suriye'nin süreç sonunda federasyon tipi bir yapıya dönüşmesi durumunda, Suriye'de de, Irak'ın kuzeyindekine benzer bir Kürt Özerk Bölgesi oluşturulabilecektir. Söz konusu durumda hem Irak, hem de Suriye'de özerkliklerini kazanan Kürtlerin, Türkiye'de de benzer bir yapıya gidilmesi için harekete geçecekleri değerlendirilmektedir. Nitekim BDP-PKK-İmralı özerklik isteklerini Arap Baharı öncesinde dile getirmişlerdir. Suriye'nin kuzeyinde ortaya çıkacak özerk Kürt bölgesi Türkiye'nin yeni bir çatışma ortamına girmesine neden olabilecektir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 287).

Suriye tarihinde bilinen ilk Kürt örgüt Fransızların desteğinde 1927 yılında kurulan ve amacı Türkiye'ye karşı siyasi eylemler gerçekleştirmek olan Hoybün isimli örgüttür. Fransızlara, Suriye içerisinde herhangi bir ayrılıkçı harekete girmeyeceklerine dair söz vermelerine rağmen Hoybün, hem Suriye içerisinde hem de Türkiye'de ayrılıkçı siyasi hareketler içerisinde yer almaları sonucunda Fransızlar tarafından 1928 yılında kapatılmıştır (Çınar, 2013: 39-40). Suriye'nin kendi topraklarında yaşayan Kürtlere uzun bir zaman diliminde kimlik dahi vermeyerek baskı altında tutması ve Türkiye'de faaliyet gösteren PKK terör örgütünü uzun yıllar desteklemesi arasında bir çelişkinin varlığı söylenebilir. Söz konusu çelişki gerek PKK terör örgütünün gerekse Suriye yönetiminin pragmatik davranışları ile uzunca bir

süre çatışma sebebi olmamıştır. PKK terör örgütünün Türkiye’de faaliyetlerde bulunması ve Suriye Kürtleri üzerinde herhangi bir propaganda yapmaması, Suriye’nin ise PKK terör örgütünün kilit noktalarına kendi istihbaratından isimleri yerleştirmesi neticesinde Suriye, PKK terör örgütünün uzunca bir dönem ülkesinde barınmasına izin vermiştir (Bozkurt, 2012).

Suriye siyasi tarihi incelendiğinde Kürt isyanlarına 2004 yılına kadar rastlamak mümkün değildir (Mahalli, 2014: 261). ABD’nin Irak işgalinin ardından ise 2004 Mart ve 2005 Haziran tarihlerinde Kürt isyan hareketlerinin olduğu görülmektedir. Kürtlerin son isyan hareketi ise Arap Baharı sürecinin Suriye’ye ulaşması ile beraber başlamıştır. Kürt lider Meşal Tammo⁶²,’nin Ekim 2011’de bir suikast sonucunda öldürülmesi sonrasında Kürtler Suriye’de isyan hareketlerine başlamışlardır (Sarigöl, 2012; Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 285).

İsyan hareketine başlayan Suriye Kürtlerinin ortak hareket ettiğini söylemek günümüze kadar yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde mümkün görünmemektedir. Kürtlerin bir kısmı Esad ve rejime muhalif, bir kısmı Esad ve rejim yanlısı iken bir kısmı da özerklik ve federasyon yanlısıdır. Fakat Kürtlerin büyük bir kısmının özerkliği istediğini söylemek mümkündür (Sarigöl, 2012; Brom, Berti ve Heller, 2014). Suriye’de Beşşar Esad yönetiminin devrilmesi sonrasında Kürtler daha ayrıcalıklı bir konum elde edecekleri fikrine sahip olmalarına rağmen, oluşacak yeni rejimde radikal İslamcı unsurların veya Sünni grupların söz sahibi olmaları durumunda ise sert bir Araplaştırma politikalarına maruz kalacakları konusunda da kaygılar taşımaktadırlar (Ayhan, 2012: 392). Nitekim PYD ve el-Nusra arasında 6 Mart 2013 tarihinden itibaren çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Kürtler ülkenin kuzeyinde kendilerinden başka bir oluşumun söz sahibi olmasını istememekte, el-Nusra ise aynı bölgeye hâkim olmak için mücadele etmektedir (Brom, Berti ve Heller, 2014). 25 Ocak 2012 tarihinde kuruluşlarını

⁶² Meşal Tammo, Mardin Kızıltepe ilçesi Şenyurt beldesinde 1958 yılında dünyaya gelmiştir. Hayatı boyunca Suriye Kamışlı’da yaşamıştır. 1990 yılında siyasete giren Tammo, aynı zamanda tarım mühendisidir. Arap Baharı sürecinin Suriye’ye ulaşmasının ardından Suriyeli Kürtlerin sözcüsü durumunda olmuştur. Kürtlerin Suriye’den ayrılmaması ve bağımsız bir devlet kurmaması gerektiğine inanan Tammo, Suriye’nin ulusal bütünlüğünü koruması gerektiğini savunmuş ve ülkeye dış müdahale yapılmaması gerektiğini söylemiştir. Tammo Eylül 2011’de suikast girişiminden kurtulmuş fakat 9 Ekim 2011 tarihinde yapılan silahlı saldırı sonucunda ölmüştür (Sarigöl, 2012)

bir video paylaşımı ile ilan eden el-Nusra, Suriye’de şeriat hükümleri ile yönetilen bir ülke kuruluncaya kadar mücadele edeceklerini duyurmuşlardır. Aynı videoda Türkiye’yi yeterince İslami olmamakla suçlayan el-Nusra, Türkiye’yi ABD’nin bölgedeki temsilcisi olarak gördüklerini ifade etmiştir (Karabat, 2013: 216). Suriyeli Kürtlerin bağımsızlık veya özerklik talepleri Suriye’deki Arap Baharı süreci ile beraber hem söylem hem de eylem düzeyinde artış göstermiştir.

Kürt Ulusal Konseyi lideri olan Şerko Abbas ABD’de yaptığı bir açıklamada, “Suriye’deki gelişmelerin bağımsız Kürt devletine giden sürece yardımcı olduğunu” belirtmiştir. Abbas ayrıca, “Kürdistan’ın tüm parçalarının birleşmesi ile oluşacak Kürt devleti için ABD’nin yardımına ihtiyacı olduklarını” belirtmiştir (Erdemol, 2013: 44). Söz konusu açıklamada; Kürdistan’ın parçaları olarak adlandırılan bölgelerin Türkiye’nin güneydoğusunu kapsadığını değerlendirmekteyiz.

Şerko Abbas yaptığı diğer bir açıklamada, İsrail’i tanıma konusunda Kürtlerin bir sorunu olmadığını, Kürtlerin İsrail’in doğal müttefiki olduğunu, Kürtlerin İsrail’i model aldığını, Suriye’nin Kürt, Dürzî, Sünni, Alevi ve Hristiyan devletleri olmak üzere beş ayrı devlete bölünmesi gerektiğini, Müslüman Kardeşler’in ve Baasçıların dünya için bir tehdit olduğunu ifade etmiştir (Sarığöl, 2012).

Abbas’ın ifadeleri değerlendirildiğinde Kürtlerin İsrail ve ABD ile aynı eksende oldukları görülmektedir. Mevcut durumda dahi İsrail bölge ülkelerinde yaşayan Kürtleri desteklemektedir. İsrail, Kürtleri destekleyerek İran, Irak ve Türkiye’nin zayıflamasını hedeflemektedir. İsrail kendisine tehdit olarak gördüğü ülkelerdeki etnik, dini ve mezhepsel farklılıkları silah olarak kullanmaktadır (Erdoğan, 2012). Bağımsız bir devlet kurma hayali peşinde koşan Kürtlerin, bölgede ABD ve İsrail tarafından destekleneceği düşünülmektedir.

Suriye’de halk hareketlerinin başlamasından kısa bir süre sonra o zamana kadar kimlikleri dahi olmayan Suriye Kürtlerine Esad yönetimi tarafından vatandaşlık hakkı verilmiş, tutuklu bulunan 1000 kadar PYD üyesi

serbest bırakılmıştır. Ülkede ayaklanmaların devam ettiği bir dönemde Suriye yönetimi, Kürtlerin yaşadığı bölgede yeni bir ayaklanmaya engel olmak amacıyla böyle bir girişimde bulunduğu değerlendirilmektedir (Atlıoğlu, 2012). Vatandaşlık hakkı verilen Kürtlerin sayısının 136 bin olduğu, toplamda vatandaşlık hakkı verilen insan sayısının ise bir milyon olduğu tahmin edilmektedir (Abascal, 2013: 126).

ABD açısından İran'ı çevrelemek için önemli bir konumda olan Suriye aynı zamanda Irak'ın kuzeyinden Akdeniz'e kadar oluşturulmak istenen Kürt koridorun açılması hesapları içerisinde de yer almaktadır (Doster, 2013a). Söz konusu nedenle ABD'nin Suriyeli Kürtlere destek olacağı değerlendirilmektedir. ABD'nin Suriye Kürtlerine vereceği muhtemel desteğin nedeni ise, Suriye'nin kuzeyindeki PYD ile aynı bölgede hâkimiyet kurmaya çalışan el-Nusra arasındaki çatışmalardır (Mahalli, 2014: 349). ABD, İsrail ve AB'nin ilerleyen zaman dilimlerinde PYD'yi destekleyecekleri ve özerkliklerini tanıyacakları değerlendirilmektedir. PYD'nin söz konusu radikal dinci terör örgütleri ile çatışmasının, ABD ve İsrail tarafından takdir edilmesi beklenmektedir. Çünkü radikal dinci terör örgütleri ABD, AB ve İsrail tarafından tehdit olarak tespit edilmiş durumdadırlar. PYD'nin ise mevcut durumda ABD, AB ve İsrail'e tehdit olmadığı, hatta özerklikleri veya bağımsızlıklarını kazanmaları durumunda ilişki kurulabilecek bir aktör olarak görüldüğü değerlendirilmektedir.

Türkiye yaşanan gelişmeler neticesinde Suriye'nin kuzeyinde bir Kürt devletinin ortaya çıkması veya özerk bir yapı kazanarak zaman içinde Irak'ın kuzeyindeki özerk Kürt yönetimi ile birleşmesi ile birlikte, güneyinde bir Kürt devleti ile karşı karşıya kalacaktır (Özdağ, 2012). Bağımsız bir Kürdistan fikri muhtemelen ABD, Fransa, İngiltere ve İsrail tarafından desteklenecektir (Kıymaz, 2012: 73). Söz konusu ihtimalin gerçekleşmesi Türkiye'nin uzun yıllar boyunca engellemeye çalıştığı bağımsız Kürdistan'ın kurulması ile neticelenebileceği değerlendirilmektedir.

Irak'ın kuzeyindeki Kürt yönetiminin Suriye kuzeyindeki Kürtlere ticari anlamda ihtiyacı vardır. Suriye'nin kuzeyinde kurulacak bir Kürt devleti, Irak'ın kuzeyindeki özerk yönetimin denize açılmasına yardım edecek,

böylece kuzey Irak petroleri dünya piyasasına başka bir ülkeye ihtiyaç olmadan pazarlanabilecektir (Sarigöl, 2012). Böylece Irak petrollerinin Türkiye üzerinden dünya piyasalarına sunulması sonlanacak ve Türkiye ekonomik kayba uğrayacaktır.

Suriye’de yaşanan gelişmelerin Kürtler açısından değerlendirildiğinde farklı senaryoların gerçekleşebileceği yönünde düşünceler bulunmaktadır. Irak’ın kuzeyindeki Kürtler, Suriye’nin kuzeyindeki Kürtler ve Türkiye Kürtleri tek bir özerk yapı altında birleşerek, Türkiye’nin federatif bir yapıya bürünmesiyle beraber Türkiye’ye ilhak olabilecekleri yönünde tahminler de bulunmaktadır (Sarigöl, 2012; Çınar, 2013: 174).

Suriye’nin kuzeyindeki Kürtlerin ayrı bir devlet kurmaları ve Akdeniz’de kıyı şeridinde sahip olmalarının, ABD ve Rusya arasında yeni bir gerginliğe sebep olabilme potansiyeli bulunmaktadır. Lazkiye kıyısında Ruslara tahsis edilmiş olan Tartus Üssü’ne karşı bir tedbir olarak, ABD’nin kurulacak Kürt devletinden üs talebinde bulunması muhtemeldir (Sarigöl, 2012). ABD, Kürt devletinden talep edeceği üs ile hem Rusya’ya karşı bir alternatif yaratmış olacak, hem de İsrail’in güvenliğinin sağlanmasında önemli bir kazanım elde etmiş olacaktır. Tarihsel açıdan değerlendirildiğinde Kürtler, ABD’nin Ortadoğu coğrafyasındaki müttefiki durumunda olan etnik bir gruptur. Söz konusu nedenle Kürtlerin ABD’ye askeri üs konusunda sorun çıkarmayacakları tahmin edilmektedir.

Suriye Kürtlerinin özerlik kazanmaları veya ayrı bir devlet kurmalarının Türkiye’de yaşayan milyonlarca Kürt kökenli vatandaş üzerinde yansımaya neden olması oldukça muhtemeldir (Özdağ, 2012; Tashjian, 2012). İran’da 7 milyon, Irak’ta 5 milyon, Suriye’de yaklaşık 2 milyon Kürt yaşamasına karşılık Türkiye’de 15 milyon Kürt yaşadığı tahmin edilmektedir (Mahalli, 2014: 274). Suriye’deki Kürtlerin süreç sonunda elde edecekleri kazanımlar, Türkiye’nin müzakereler ve açılımlar ile çözmeye çalıştığı PKK terör örgütü sorununu etkilemesi de muhtemeldir (Oğuzlu, 2011; Brom, Berti, ve Heller, 2014).

Suriye Kürtleri arasında iki önemli siyasal hareketten bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri Suriye Kürdistan Demokrat Partisi⁶³ (S-KDP) diğeri ise Kürt Demokratik Birlik Partisi (PYD)'dir. S-KDP, Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetim ile iyi ilişkiler içinde olan bir yapı olarak bilinirken, PYD ise PKK terör örgütünün Suriye kolu olarak adlandırılmaktadır (Ayhan, 2012: 392; Sandıklı ve Semin, 2012: 20). Taşeron bir örgüt olarak nitelendirilen PYD, Suriye için öncelikle federal bir yapı, Kürtler için ise özerklik istemektedir (Atlıoğlu, 2007: 88; Karabat, 2013: 256). Nitekim PYD, 12 Kasım 2013 tarihinde Suriye'nin kuzeyinde geçici özerkliklerini duyurmuşlar (Mahalli, 2014: 273), 2014 Şubat itibariyle resmen özerkliklerini ilan etmişlerdir.

2003 yılında kurulan PYD'yi diğer Kürt partilerinden ayıran en önemli özellik silahlı unsurlara sahip olmasıdır. PYD'nin süreç içerisinde geliştirdiği "Suriye Ulusal Konseyi Türkiye'nin bir aracıdır. Bu nedenle Kürtlerin varlığını kabul etmemektedir" şeklindeki söylemi, PYD'yi diğer Kürt unsurlar karşısında güçlendirmiştir. PKK terör örgütü bünyesinde bulunan Suriyelilerin de desteği ile çatışma tecrübesi olan silahlı unsurlar sayesinde PYD önemli bir güç haline gelmiştir (Bozkurt, 2012; Karabat, 2013: 256-257). Suriye'de olaylar başladıktan sonra Barzani tüm Kürt grupları birleştirme yönünde çaba harcamış ve Kürt Ulusal Konseyi (KUK)'nin kurulmasını sağlamıştır (Sandıklı ve Semin, 2012: 19; Karakoç, 2013). KUK, 15 Kürt grubun birleşmesi ile meydana gelmiştir. Suriye topraklarında olaylar başladığında PYD Esad yönetimi yanında yer almış fakat daha sonra Esad rejiminin yıkılmaya doğru gittiğini görerek KUK'a Kasım 2013 itibariyle katılmıştır (Bozboğa, 2012).

Suriye'de olaylar başladıktan sonra 12 Mayıs 2012 tarihinde Beşşar Esad, Suriye'nin kuzeyinde Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Kamışlı bölgesinden birliklerini çekmiş ve bölgenin kontrolü PYD'ye geçmiştir (Bakeer, 2013: 55; Orhan, 2013a). Suriye'deki gelişmelerde en kârlı çıkan Kürt unsur olan PYD, pragmatik politikalar takip ederek kazanımlarını geliştirmiştir. Esad yönetimi ile ilişkilerini koparmayan PYD, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde okul ve kültür merkezi gibi kurumların açılmasını sağlamıştır.

⁶³ Suriye Kürdistan Demokrat Partisi (S-KDP), Suriye'deki Kürtlerin ilk siyasal örgütlenmesidir ve 1957 yılında kurulmuştur. Irak'taki Kürdistan Demokrat Partisi ile aynı çizgide hareket etmektedir. S-KDP genelde kültürel hakları elde etme çabası içerisinde olmuşlardır (Atlıoğlu, 2007: 88).

Beşşar Esad açısından şuan için PYD'nin güçlenmesi önemli bir sorun teşkil etmemektedir. PYD'nin güçlenmesi neticesinde Kürt bölgelerinde muhaliflerin yerine PYD'nin bulunması Esad'ın söz konusu bölgelerden kuvvet tasarrufu yapmasını sağlamakta ve ayrıca Türkiye'yi tedirgin etmektedir (Bozkurt, 2012).

Suriye'de olaylar tırmandıkça ve iç çatışmalar arttıkça Türkiye açısından da ciddi bir şekilde takip edilmesi gereken gelişmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. 2012 yılı Temmuz ayından itibaren PYD'nin Suriye'nin kuzeyindeki kasabaları ele geçirmesi, Türk kamuoyunda tepkilere neden olmuştur. PYD, Suriye'nin kuzeyinde yer alan Aynu'l-arab (Kürtçe adı Kobani), Afrin (Kürtçe adı Efrin) ve Malikiye (Kürtçe adı Derik) kasabalarının kontrolünü 2012 Temmuz ayı sonu itibariyle ele geçirmiştir (Karabat, 2013: 265). PYD ele geçirdiği kasabalarda terörist başı Abdullah Öcalan posterleri ve sözde PYD, PKK bayrakları ile gösteriler düzenlemiştir (Bozkurt, 2012). 2014 yılı başlangıcı itibariyle PYD, 900 km. olan Türkiye-Suriye sınırının yaklaşık 500 km. sinde kontrolü ele geçirmiştir (Mahalli, 2014: 310).

Suriye'nin kuzeyindeki kazanımlarına ilave olarak PKK terör örgütü konusunda da Türkiye'ye yönelik tehdidin artacağı değerlendirilmektedir. Mart 2011 tarihinde Suriye'de başlayan ve günümüze kadar devam eden gelişmelerin Türkiye'ye olan yansımalarından biri PKK terör örgütü konusunda olmuştur. Suriye'deki olaylara Türkiye'nin müdahil olması ve muhalifler tarafında yer alması neticesinde, 1998 yılından günümüze kadar düzelme eğiliminde olan ilişkiler oldukça olumsuz etkilenmiştir. Türkiye ve Suriye'nin PKK terör örgütüne karşı beraber geliştirdikleri güvenlik yaklaşımı Suriye'de olayların başlaması ile sona ermiş bulunmaktadır (Atlıoğlu, 2012).

29 Nisan 2012 tarihinde PKK terör örgütü üyesi 1500 teröristin Suriye'nin Afrin şehrine yerleştiği yönünde haberler Türk medyasında yer almıştır. Suriyeli Kürt siyasetçi Salah Bedrettin'e dayandırılan habere göre PKK terör örgütü üyelerine muhaliflere karşı savaşmaları için Suriye yönetimi tarafından silah verilmiştir. Bedrettin; PKK terör örgütü üyelerinin Suriye topraklarına Beşşar Esad'ın çağrısı üzerine gittiklerini belirtmiştir (Çınar, 2013: 172). Nitekim Beşşar Esad, Türkiye ile ilişkilerin kopmasının ardından

Suriye'nin kuzeyinde 3 PKK kampı kurulmasına müsaade etmiştir. PKK terör örgütü yöneticilerinden Murat Karayılan, Suriye'de yaşanan gelişmeleri değerlendirdiği bir konuşmasında "Kürtler için tarihi bir fırsat, iyi değerlendirilmedir" şeklinde bir ifade kullanmıştır (Sarigöl, 2012).

Türkiye, bölgede oluşturulmaya çalışılan Kürt devleti ihtimaline karşı politikalarını ve ilişki içerisinde olduğu ülkeleri yeniden değerlendirmeye almalıdır. Müttefik olarak adlandırılan ABD'nin Kürt devleti konusundaki şüpheli tutumları sonucunda Türkiye, bölgenin etkili diğer devletleri ile olan ilişkilerini geliştirme yolunda çaba harcamalıdır. İran, Rusya ve Çin gibi ülkeler ile bugünlerde geliştirilecek ilişkilerin gelecekte Kürt devleti kurulması ihtimali karşısında Türkiye'nin ABD'nin karşısına yeni müttefikleri ile çıkabilmesini sağlayacaktır.

b. Suriyeli Türkmenlere Yönelik Tehditler

Suriye'de 1,5-2 milyon civarında Türkmen bulunduğu ve Şekil-4'de görüleceği üzere ülkenin kuzey, orta ve batı bölgelerinde dağınık bir şekilde yaşadıkları tahmin edilmektedir. Kürt gruplar ile kıyaslandığında Türkmenlerin örgütlü bir yapıya sahip oldukları, birlik beraberlik içerisinde hareket ettiklerini söylemek oldukça güçtür. Türkmenlerin dağınık bir şekilde ve geniş bir coğrafyada varlıklarını sürdürmesi, örgütlenmelerindeki en önemli engel olarak görülmektedir. Herhangi bir ayrılıkçı hareket içerisine girmeyen Türkmenler, Suriye'de sadık vatandaş olarak yaşamaktadırlar (Öztürkmen ve Oğuzlu, 2011; Birsell, 2012). Suriye'de rejimle çatışma halinde olmayan Türkmenlerin sınırlı da olsa ülkenin önemli kurumlarında görev aldıkları bilinmektedir. Suriye eski Genelkurmay Başkanlarından olan Hasan Türkmani, Suriyeli bir Türkmen'dir. Ayrıca Suriye ordusunda çok sayıda Türkmen olduğu da ifade edilmektedir (Mahalli, 2014: 313).

Şekil-4: Suriye'de Türkmenlerin Yaşadığı Yerler

Kaynak: (Özkaya, 2007).

Türkmenlerin örgütlü bir yapıya ve silahlı unsurlara sahip olmamaları nedeniyle herhangi bir grubun saldırısı karşısında korumasız durumda kalmaları muhtemeldir. Özellikle PKK terör örgütünün Suriye'deki kolu olan PYD güçleri tarafından yapılacak bir saldırıda Suriye Türkmenlerinin kendilerini korumaları mümkün görünmemektedir (Özdağ, 2012).

Suriye'de Arap Baharı sürecinin yaşanmaya başlamasıyla birlikte Türkmenler, kendilerini olaylardan uzak tutmaya ve tarafsız kalmaya çalışmışlardır (Soyalan, 2013: 283). Türkmenler her ne kadar kendilerini çatışma ortamından uzak tutmaya çalışmışsa da, Suriye'de başlayan isyan hareketi nedeniyle 300 Türkmen hayatını kaybetmiş ve yüzlercesi ise kaybolmuş veya tutuklanmıştır (Öztürkmen ve Oğuzlu, 2011). Protesto ve sokak gösterilerine katılmayan Türkmenler, Suriye'deki çatışma ortamının yayılması ile birlikte süreçten etkilenmişler ve bir kısmı Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Türkiye'deki kamplara sığınan Türkmenlere karşı kamplarda kalan diğer sığınmacıların tutumu, gelecekte Suriye'de rejimin muhaliflerin eline geçmesi halinde yeni tehditlerin ortaya çıkabileceğinin işaretlerini göstermektedir.

Türkiye'de Suriyeli muhaliflerin bulunduğu kamplardan birisine 1500 kadar Suriyeli Türkmen'in yerleştirilmesi neticesinde kamp içinde çatışma çıkmıştır. Söz konusu çatışma Suriye'de olası bir iç savaş durumunda

Türkmenlerin muhtemelen hedef alınacağını göstermektedir. Türkiye’den her konuda destek alan muhalif unsurların Türkiye sınırları içerisindeki kamplarda dahi Suriyeli Türkmenlerin varlığına izin vermemeleri, gelecek dönem de Suriye sınırlarında yaşayan Türkmenlere yönelik yapılacak saldırıların habercisi durumundadır (Kirişçioğlu, 2012).

c. Suriye’den Türkiye’ye Gelen Sığınmacılar

ABD’ye el-Kaide tarafından 11 Eylül 2001 tarihinde yapılan saldırılardan sonra, uluslararası göç bir güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Göç sonucunda bir ülkeden başka bir ülkeye giden sığınmacıların etkinliklerinin düzenlenememesi ve kontrol altında tutulamaması durumunda, şehirlerde ayaklanmalardan, ekonomik sorunlara kadar geniş bir yelpazede yeni güvenlik tehditleri ortaya çıkabilmektedir. Sığınmacı olarak kimlerin geldiğinin tespiti, vize şartlarının sağlanması ve sığınmacıların mensubiyetlerine göre barındırılması göçten kaynaklanan tehditlerin en aza indirilmesine yardımcı olmaktadır (Humphrey, 2013). Sığındıkları ülkelerde belirlenen kamplarda iskân edilmeleri, sığınmacıları kabul eden ülkenin güvenliği sağlamak için başvurduğu bir yöntemdir. Fakat sığınmacı kamplarının amaçları dışında kullanılması durumunda yeni tehditlerin ortaya çıkması muhtemeldir. Kampları açan devlet tarafından kasıtlı olarak sığınmacı kamplarının amaçları dışında kullanılmasına müsaade edilebildiği gibi, söz konusu devletin bilgisi ve etkisi dışında da kamplar amaçları dışında kullanılabilmektedir.

Sığınmacı kamplarının amaçları dışında kullanıldığı durumların başında söz konusu kampların silahlı muhaliflerin ve teröristlerin üssü haline gelmesi bulunmaktadır. Herhangi bir isyan hareketine maruz kalan ülkeyle, sınırı olan devletlerin himayesinde kurulan sığınmacı kamplarının değişik fonksiyonları olabilmektedir. Ülkelerindeki çatışma ortamından kaçan insanların can güvenliğini sağlamanın yanında, sığınmacı kampları, isyancılara insan kaynağı merkezi olarak da hizmet edebilmektedirler. Merkezî yapısı güçlü bir devlete karşı mücadele eden isyancıların ülke içinde kendilerine kamp kurmalarının zorluğu karşısında, sınırdaş olan ülkelere birinde veya daha fazlasında barınmak, insan kaynağı ve lojistik destek

sağlamak için kamp kurmaları hayati derecede önemlidir (Byman, 2013). Türkiye’de kurulan kampların Suriyeli muhalifler tarafından hem amaçlarına uygun hem de amaçları dışında kullanıldığı değerlendirilmektedir.

Suriye’de yaşanan çatışma ortamından kaçan Suriyeliler, Lübnan, Ürdün, Irak ve Türkiye’ye sığınmışlardır (Sandıklı ve Semin, 2012: 44). Suriye’de 15 Mart 2011 tarihinde olayların başlamasından kısa bir süre sonra Türkiye’ye doğru ilk göç hareketi, 29 Nisan 2011 tarihinde 300-400 kişilik Suriyeli grubun Türkiye’ye hareket etmesi ile başlamış, 252 Suriye vatandaşı Türkiye sınırından içeri alınmıştır (Çetin ve Uzman, 2012). Suriye’den gelen tüm insanlar Suriye vatandaşı olarak kabul edilmekte, etnik veya mezhepsel bir ayrıma tabi tutulmamaktadırlar (Davutoğlu, 2013).

Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesine coğrafi sınırlama koymasından dolayı Avrupa dışındaki ülkelerden gelen sığınmacılar mülteci statüsü alamamaktadırlar. Bu nedenle Suriye’den gelen sığınmacılar geçici koruma statüsü altına alınmıştır. Geçici koruma altına alınan kişilerin ihtiyaçları koruma altına alan devletin sorumluluğundadır. Suriye’den gelen sığınmacıların temel ihtiyaçlarının giderilmesinden sorumlu olan kuruluş Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)’dır. Türkiye, Suriye vatandaşlarına karşı açık kapı politikasını benimsemiş ve geçici koruma statüsü kapsamında misafir olarak görmüştür (Çetin ve Uzman, 2012; Poyraz, 2012). Türkiye, Suriye’den gelen sığınmacılara 1994 yılında oluşturulan İltica ve Sığınmacı Yönetmeliği ile 11 Nisan 2013 tarihinde yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu uyarınca sığınma hakkı tanımıştır. Hem 6458 sayılı kanun hem de uluslararası hukuk kurallarına göre Türkiye, Suriye’den gelen sığınmacıları geri gönderememe ilkesi çerçevesinde çatışmaların devam ettiği Suriye’ye göndermemekle yükümlüdür. Söz konusu kanunun 62’inci maddesi şu şekildedir (Resmi Gazete [web], 11 Nisan 2013):

“Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen

yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir.”

Suriye’den Türkiye’ye yapılan ilk göç hareketinin planlı bir göç hareketi olduğuna dair şüpheler bulunmaktadır. Söz konusu şüphenin oluşmasına neden olan iki faktör bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ilk göç hareketinin yapıldığı 29 Nisan 2011 tarihinde Türkiye-Suriye sınırına yakın yerleşim yerlerinde herhangi bir çatışma olmamasına rağmen göç hareketinin başlamasıdır (Dursunoğlu, 2012: 76). İkincisi ise, Türkiye’nin göç hareketleri başlamadan önce Hatay’da Kızılay vasıtası ile çadır kentler kurmaya başlamasıdır (Birdal ve Günay, 2013: 206). Hatay Yayladağı birinci çadır kenti 1 Mayıs 2011, Hatay Altınözü birinci çadır kenti 09 Haziran 2011, Altınözü ikinci çadır kenti 10 Haziran 2011 tarihlerinde açılmıştır (AFAD [web], 2013a). Hatay Yayladağı Belediye Başkanı ve bölge halkının sahip olduğu algıya göre, özellikle ilk sığınan grup ile sonrasındaki ikinci grubun provokasyon amaçlı olarak sığındıkları düşünülürken, daha sonra sığınanların can korkusu ile sığındıklarını söylemek mümkündür (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 262).

Suriye’den Türkiye’ye gelenlerin üst aramaları yapılmakta, tercümanlar vasıtası ile iletişim kurulmakta, kimlik kartları kontrol edilmekte ve kimlikleri olmayanların sözlü beyanları kabul edilmektedir. Suriye ordusundan firar eden ve Türkiye’ye sığınan askeri personel diğer sığınmacılardan ayrı bir kampta misafir edilmektedir. Hatay Altınözü’ndeki Apaydın kampı Suriye ordusundan firar edenlere ve ailelerine tahsis edilmiştir. ÖSO’nun Apaydın kampında kurulduğu, eğitim ve toplantılarını kamp sınırları içerisinde yaptığı iddiaları uzun zamandır Türkiye kamuoyunda konuşulmaktadır (Soyalan, 2013: 250). Apaydın Kampı diğer kamplarla kıyaslandığında güvenlik tedbirlerinin üst düzeyde tutulduğu, diğer kampların aksine söz konusu kampa yemeklerin dışarıdan getirilmediği ve kamp içerisinde hazırlandığı bilinmektedir. Suriye ordusundan firar eden askeri personelin Apaydın Kampı’nda kalmaları, Suriyeli sivil sığınmacıların zaman

zaman tepkisini çekmektedir. Sivil sığınmacılar ordudan firar eden askerlerin ülkelerine dönerek rejime karşı savaşmaları gerektiğini düşünmekte ve zaman zaman gösteri yürüyüşleri yapmaktadırlar (Dursunoğlu, 2012: 299).

Geçici koruma statüsünde olan Suriye vatandaşlarının Türkiye sınırından giriş çıkış yapmalarına müsaade edilmektedir (TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, 2012: 3-4). Uluslararası Kriz Grubu'nun 2013 yılında hazırladığı bir rapora göre Türkiye, Suriye'de rejime karşı savaşanları da kabul etmekte ve kamplarda barınmalarına izin vermektedir (International Crisis Group, 2013). Türkiye'ye sığınanların kamplarda bir süre kaldıktan sonra savaşmak için tekrar Suriye'ye döndükleri ve sınırda herhangi bir sorunla karşılaşmadıkları yönünde bilgiler bulunmaktadır (Dursunoğlu, 2012: 289; Erdemol, 2013: 93). Suriye'den gelen sığınmacılardan kamplarda kalanların yarısı, kamp dışında kalanların ise sadece dörtte biri resmi sınırlardan giriş yaptıklarını ifade etmektedirler (AFAD [web], 2013). Söz konusu iddialara yönelik olarak gazeteci-yazar Mustafa Erdemol Hatay iline yaptığı ziyarette edindiği izlenimlerini aktardığı kitabında yer verdiği şu satırlar iddialar hakkında önemli fikirler vermektedir (Erdemol, 2013:93-94):

“Çadır kentlerin bulunduğu bölgeye yaptığımız ziyaretten dönerken yolda üç Suriyeli genç ile karşılaştık. Gençlerle sohbet ederken içlerinden birinin söyledikleri oldukça ilgi çekiciydi. Mehmet Zahur isimli genç sohbet esnasında Suriye'den henüz şimdi geldiklerini ve sonra yeniden Suriye'ye geçeceklerini söyledi. Genç ayrıca Özgür Suriye Ordusu askerleri olduklarını ve Türkiye sınırını yasa dışı yollardan geçtiklerini belirtmiştir. Sınırı geçip Suriye'de ne yaptıklarını gençlere sorduğumuzda aldığımız cevap karşısında şaşırmiştık. Gençler Suriye sınırını geçip Suriye güvenlik güçleri ile çatıştıklarını ve tekrar Türkiye'ye döndüklerini söylemiştir. Mehmet Zahur ayrıca Türkiye sınırından yasa dışı yollardan geçiş yaparken yakalandıklarını 10 gün gözetiminde tutulduktan sonra serbest bırakıldığını da ifade etmiştir.”

Benzer şekilde Hatay şehir merkezine gitmek için kamplardan ayrılmalarına izin verilen sığınmacıların rejimle savaşmak için sürekli olarak Suriye'ye giriş çıkış yaptıklarını ifade ettikleri görülmektedir (Dursunoğlu, 2012: 293). Tüm bunlar göstermektedir ki, Türkiye'de bulunan sığınmacı kampları, yalnızca savaştan kaçan Suriyelileri barındırmamakta, Suriyeli muhaliflerin ve isyancıların bekasını da sağlamaktadır (Byman, 2013).

Türkiye’de bulunan sığınmacı kampları günümüze kadar görülmüş en iyi sığınmacı kampları olarak nitelendirilmektedir (Brom, Berti, ve Heller, 2014). Türkiye’deki kamplarda sağlanan imkânların Ürdün ve Lübnan’daki kamplarla kıyaslandığında oldukça iyi durumda olmasından dolayı, Türkiye’ye gelen sığınmacıların sayılarında sürekli olarak bir artış yaşanmaktadır. 30 Aralık 2013 tarihi itibarıyla Türkiye’de bulunan sığınmacı kamplarında kalan Suriyeli sayısı 210.358 kişidir. Söz konusu sığınmacılar Tablo-7’de görüleceği üzere, 10 ayrı ilde kurulan 20 kampta barınmaktadırlar. Suriye’de olayların başlangıcından 30 Aralık 2013 tarihine kadar Türkiye’deki kamplara gelen sığınmacı sayısı 432.769 kişi olup, 222.411 sığınmacı Suriye’ye geri dönmüştür. Kampların dışında kalan Suriyeli sayısı 2013 sonu itibarıyla 450 bin kişi olarak ifade edilmektedir. Türkiye, çadır kentlerde yaşayan Suriye vatandaşlarına sağlık ve eğitim hizmeti vermektedir. Sahra hastaneleri ve sağlık merkezlerinde 2013 sonu itibarıyla 1,9 milyon muayene hizmeti verilmiş olup, 7886 doğum gerçekleşmiştir. 2013 sonu itibarıyla 693 derslikte 45.696 Suriyeli çocuğa eğitim hizmeti verilmiştir (AFAD [web], 2013a). Türkiye ayrıca Suriyeli öğrencilerin, üniversitelerde misafir öğrenci statüsünde eğitim almalarına imkân sağlamıştır. Özellikle sığınmacı çocukların olumsuz etkilenmemesi için Antakya kökenli ve Arapça bilen öğretmenlerden istifade edilmiştir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 265).

2013 yılında AFAD tarafından kamplarda ve kampların dışında kalan sığınmacılara yönelik yapılan bir araştırmaya göre; sığınmacıların ortalama %5’i ülkelerine hiçbir zaman dönmeyi düşünmediklerini belirtmiştir. Sığınmacıların %55’i ülkelerindeki karışıklığın son bulması, %25’i yönetim değişikliğinin gerçekleşmesi, %10’u ise yaşadıkları şehirde çatışmaların son bulması halinde ülkelerine döneceklerini belirtmiştir (AFAD [web], 2013). Araştırmadan anlaşıldığı kadarı ile Suriye’deki çatışma ortamının son bulması halinde sığınmacıların büyük bir kısmının ülkelerine dönmek istediğini görmek mümkündür.

Tablo-7: Sığınmacılar İçin Kurulan Barınma Merkezleri⁶⁴

Kampın Bulunduğu İl	Kamp Yeri	Açılış Tarihi	Çadır/Konteynır Sayısı	Suriyeli Sayısı
Adana	Sarıçam Çadırkenti	10 Şubat 2013	2.162	11.816
Adıyaman	Adıyaman Merkez Çadırkenti	22 Eylül 2012	2.292	9.851
Gaziantep	İslahiye Çadırkenti	24 Mart 2012	1.754	9.392
	Karkamış Çadırkenti	8 Ağustos 2012	1.636	7.366
	Nizip-1 Çadırkenti	2 Ekim 2012	1.858	11.196
	Nizip-2 Konteynerkenti	11 Şubat 2013	1000 Konteynır	5.138
Hatay	Altınözü-1 Çadırkenti	9 Haziran 2011	259	1.563
	Altınözü-2 Çadırkenti	10 Haziran 2011	620	2.737
	Yayladağ-1 Çadırkenti	01 Mayıs 2011	563	2.768
	Yayladağ-2 Çadırkenti	12 Temmuz 2011	510	2.912
	Apaydın Konteyner Kenti	9 Ekim 2011	1.1181 Konteyner	5.019
Kahramanmaraş	Kahramanmaraş Çadırkenti	1 Eylül 2012	3.119	15.052
Kilis	Öncüpınar Konteynerkenti	17 Mart 2012	2.053 Konteyner	14.067
	Elbeyli Beşiriye Konteynerkenti	3 Haziran 2013	3.592	23.305
Malatya	Beydağı Konteyner Kenti	12 Haziran 2013	2.083 Konteyner	7.205
Mardin	Midyat Çadırkenti	19 Haziran 2013	1.300	3.169
Osmaniye	Cevdetiye Çadırkenti	9 Eylül 2012	2.012	9.098
Şanlıurfa	Ceylanpınar Çadırkenti	26 Nisan 2012	4.771	20.496
	Akçakale Çadırkenti	6 Ağustos 2012	4.998	25.271
	Harran Konteynerkenti	13 Ocak 2013	2000	14.261
	Viranşehir Çadırkenti	7 Aralık 2013	3.938	7.811

Kaynak: (AFAD, 2013a).

Türkiye’de bulunan sığınmacılar sadece kurulan kamplarda ve çadır kentlerde ikamet etmemektedirler. Özellikle Hatay’da kampların dışında yaşayan ve kiraladıkları evlerde kalan oldukça fazla Suriye vatandaşına

⁶⁴ Tablodaki veriler T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı web sitesinden alınmış olup 30 Aralık 2013 tarihine ait verilerdir.

rastlamak mümkündür (Dursunoğlu, 2012: 289). Suriyelilerden maddi imkânları uygun olanlar uygulanan açık kapı politikası sayesinde Türkiye'nin herhangi bir ilinde hayatlarına devam edebilmektedirler. AFAD'ın 2013 yılında yaptığı bir saha araştırmasına göre sığınmacıların büyük çoğunluğu Türkiye-Suriye sınırına yakın yerleşim yerlerinden gelmektedirler. Sığınmacıların %35,7'si Halep'ten Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'ye gelen sığınmacıların sadece %36'sı kamplarda kalmakta, kalan %64 ise Türkiye'nin değişik illerine dağılmış bir şekilde bulunmaktadırlar. Kamp dışında kalan Suriyelilerin %45'inin AFAD'da kaydı ve %20'sinin oturma izni bulunmaktadır. (AFAD [web], 2013).

Suriye'den gelen sığınmacıların tamamının rejimin baskısından kaçtıkları için geldiklerini söylemek mümkün değildir. Gelen sığınmacıların sadece %20'sinin rejim muhalifi olduğu için geldiği, büyük çoğunluğunun ise Türkiye'de çalışmak ve maddi imkânlarını artırmak için geldikleri yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Hatta Suriye'de çocuk sahibi olamadıkları için Türkiye'ye tüp bebek tedavisi olmak maksadıyla gelen ailelerin varlığından bahsedilmektedir. Sığınmacıların kamplarda görev yapan yetkililere sürekli olarak veryansın ettikleri, “ hani para, hani ev, hani tarla? Bize çadırlarda kalacağımız söylenmedi. Bizi buraya Türkiye çağırdı istediklerimizi yapmak zorundasınız” diyerek bölgedeki kaymakamlara sitem ettikleri yönünde bilgiler bulunmaktadır. Sığınmacıları; silahlı muhalifler, Suriye ordusunun intikam alacağı ile korkutulanlar, vaatle getirilenler ve yakınlarının veya kendilerinin Suriye yönetimine karşı olan faaliyetlerinden dolayı kaçanlar olmak üzere dört kategoriye ayırmak mümkün görünmektedir. (Dursunoğlu, 2012: 308-313).

Antakya ili sınırlarında bulunan Yayladağı sığınmacı kampından dışarı çıkan Suriyeliler ile Türk vatandaşlar arasında zaman zaman gerginlikler yaşandığı Türk medyasında yer bulmaktadır (Sandıklı ve Semin, 2012: 46). Antakya ilinde esnafılık yapan vatandaşlar dükkânlarının Suriyeli sığınmacılar tarafından yağmalanmaması için geceleri dükkânlarda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca kamplarda kalan Suriyeli kadınların Türk erkeklerine ikinci eş olmak ve imam nikâhı ile beraber yaşamak gibi

tekliflerde bulundukları da Antakya halkı tarafından dile getirilen hususlardandır (Erdemol, 2013: 75). Sığınmacı kadınların Türk erkeklerine yönelik söz konusu tekliflerinin, bölgede yaşayan vatandaşlarımızın aile bütünlüklerine zarar vereceği düşünülmektedir. Ayrıca kentteki sosyal dokunun da zarar görmesi muhtemeldir.

Sığınmacıların neden olabileceği tehditlerin başında sağlık konusu gelmektedir. Suriye'den gelen sığınmacılar arasında yer alan çocuklara çocuk felci ve kızamık aşısı Türkiye tarafından yapılmaktadır. Fakat çocukların tamamının aşılınması 2013 yılı itibarıyla büyük oranda tamamlanamamıştır. Kamplarda kalan çocukların %25'i, kamp dışında yaşayan çocukların ise %45'i çocuk felci aşısı olmamıştır. Benzer şekilde kamplarda kalan çocukların %33'ü, kamp dışında kalan çocukların ise %41'i kızamık aşısı olmamıştır (AFAD [web], 2013). Özellikle kamp dışında yaşayan çocukların olmadıkları aşılar Türk vatandaşlarının ve çocuklarının sağlıklarına yeni bir tehdidin doğmasına neden olmaktadır.

Türkiye, Suriye'de yaşanan gelişmeler karşısında nasıl bir politika izlerse izlesin Suriye'den Türkiye'ye olacak bir göç hareketini engellemesi mümkün görünmemektedir. Ülkelerinde gerek Suriye ordusu ve güvenlik güçleri gerekse muhalif unsurların sebep olduğu şiddet hareketlerinden kaçan Suriye halkının büyük oranda Türkiye'ye göç etmesi iki ülke halkları arasındaki dostane ilişkilere ve akrabalık bağlarına dayanmaktadır. Türkiye, Suriye'den gelen sığınmacılara imkânlar dâhilinde temel hizmetleri sunmaktadır.

Kamplarda kalan sığınmacıların Türk vatandaşları ile temaslarının asgari düzeye indirilmesi, kamp dışında kalan sığınmacıların kamplara nakil edilmeleri, kamplara silahlı muhaliflerin ve Suriye istihbaratının sızmasının engellenmesi halinde, Türkiye sığınmacıların sebep olabileceği güvenlik sorunlarını bertaraf edebilecektir.

ç. Sınır Güvenliğine Etkileri

Arap Baharı öncesinde gelişen Türkiye-Suriye ilişkilerinin sınır güvenliği konusunda Türkiye'ye önemli kazanımlar sağladığı

düşünülmektedir. Sınırın; her iki tarafında alınan güvenlik tedbirleri sayesinde çift taraflı olarak korunması özellikle Suriye topraklarının kullanılarak Türkiye'ye terör saldırılarının gerçekleşmesini engellemiştir (Dursunoğlu, 2012: 84). Fakat Suriye'de olaylar başladıktan sonra Türkiye'nin muhalifleri desteklemesiyle devam eden süreç neticesinde; Türkiye sınır güvenliğini tek taraflı olarak sağlamak zorunda kalmış ve bu durum zafiyetlere yol açmıştır.

Nitekim ABD'nin Ulusal İstihbarat Direktörlüğü (DNI) tarafından 29 Ocak 2014 tarihinde sunulan rapora göre Türkiye, Suriye'ye savaşmak için giden yabancı savaşçıların kullandığı ana transit ülke olarak nitelendirilmiştir. Radikal dinci unsurların; ana transit ülke olarak kullandıkları Türkiye'deki sayılarında artış yaşanmaktadır (Clapper, 2014). Söz konusu değerlendirme Türkiye'nin radikal dinci terör örgütleri ile sadece sınır komşusu durumuna gelmediğini, aynı zamanda Türkiye sınırları dâhilinde de radikal dinci unsurların olduğunu iddia etmektedir. Radikal unsurların hem sınırın Suriye tarafında hem de Türkiye tarafında faaliyette bulunması Türkiye'nin güvenliğine ve istikrarına yönelik potansiyel bir tehdit olarak görülmektedir (Brom, Berti, ve Heller, 2014). Her ne kadar yaşanan süreçte radikal dinci örgütlerden Türkiye'ye bir tehdit yönelmemiş olsa da, durumun ne kadar sürdürülebilir olduğu net değildir. Nitekim radikal dinci terör örgütlerinin kontrolünde bulunan Azaz Kasabası'ndan atılan bir havan mermisine Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından 15 Kasım 2013 tarihinde karşılık verilmiştir (Orhan, 2013a). Etnik ayrılıkçı terör örgütlerine ilave olarak radikal dinci terör örgütlerinin de bölgede var olması, Türkiye'nin geleceğine yönelik bir güvenlik tehdidi olarak görülmelidir. Sınır güvenliğinin tek taraflı olarak sağlanması neticesinde Türk vatandaşlarından hayatlarını kaybedenler ve yaralananlar olmaktadır.

Herhangi bir isyan hareketinde, isyancıları destekleyen ülkeler bazı riskleri ülkelerine ithal etme durumuyla karşı karşıya kalabilmektedirler. İsyan hareketine maruz kalmış ülkeler, isyancıları destekleyen ülkeleri cezalandırmak ve aynı durumla karşı karşıya bırakmak için çaba sarf edebilmektedirler (Byman, 2013). Suriye'de yaşanan gelişmelerde Türkiye'nin muhalifleri desteklemesi, Türk vatandaşlarının gerek yurt içinde

gerekse yurt dışında yeni tehditlere maruz kalmasına neden olmuştur. Yurt içinde ortaya çıkan bireylere yönelik tehditler genellikle Suriye sınırında bulunan illerimiz ve sığınma kampları olan ilçelerimizde yoğunlaşmaktadır.

3 Ekim 2012 tarihinde Suriye tarafından atılan bir top mermisin Akçakale'ye düşmesi sonucunda 5 Türk vatandaşı hayatını kaybetmiş, 10 kişi yaralanmıştır (Sandıklı ve Semin, 2012: 44). Türkiye, Şubat 2013 ve Mart 2013 tarihlerinde Suriye'de yaşanan gelişmelerle ilintili olabileceği değerlendirilen iki terör saldırısına maruz kalmıştır (Brom, Berti, ve Heller, 2014). 11 Şubat 2013 tarihinde Hatay'ın Reyhanlı İlçesinde bulunan Cilvegözü sınır kapısında bomba yüklü bir aracın patlatılması sonucunda 10'u Suriye, 4'ü Türk vatandaşı olmak üzere 14 kişi hayatını kaybetmiştir (International Crisis Group, 2013). Söz konusu saldırı yapıldığı dönemde sınırın Suriye tarafındaki Bab el-Hava sınır kapısının ÖSO kontrolünde olması, Suriye muhalefetine güçsüzlüğünün bir göstergesi durumundadır (Mahalli, 2014: 255). 11 Mayıs 2013 günü Hatay'ın Reyhanlı İlçesi'nde Türkiye tarihinde en fazla kayıp verilen terör saldırısı gerçekleşmiştir. Yapılan bombalı saldırı neticesinde resmi rakamlara göre 53 kişi ölmüş, 146 kişi yaralanmıştır (Çınar, 2013: 163). Saldırının Beşşar Esad yönetimi tarafından gerçekleştirildiği yönünde birçok haber yapılmasına rağmen, henüz kesin bir sonuca ulaşılamamış ve olay yargıya taşınmıştır.

Suriye'de yaşanan gelişmelerde Türkiye'nin muhaliflerin yanında yer alması neticesinde Türk vatandaşları sadece Türkiye sınırları içerisinde tehditlere maruz kalmamakta, yurt dışında da güvenlikleri tehlikeye girmektedir. Somali'de bulunan Türk Elçiliğine el-Kaide bağlantılı el-Şahab örgütü tarafından bomba yüklü bir araçla Temmuz 2013'de yapılan saldırı neticesinde 6 Türk vatandaşı hayatını kaybetmiştir (Lindenstrauss, 2014). 9 Şubat 2013 tarihinde THY'de görev yapan iki Türk pilot Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta İmam Rıza'nın Ziyaretçileri adlı bir örgüt tarafından kaçırılmıştır. 71 gün süreyle esir tutulan pilotlar Suriye muhalefeti tarafından kaçırılan 9 Lübnanlı Şii hacının serbest bırakılması koşuluyla Katar ve Türkiye'nin girişimleri sonucunda Türkiye'ye teslim edilmiştir.

Pilotların kaçırlması olayından bir takım çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde bulunan Türk vatandaşlarının benzer kaçırma olayları ile karşı karşıya kalması muhtemeldir. Türkiye'nin Suriyeli muhaliflerle olan ilişkilerini kullanmak isteyen herhangi bir örgüt, Türk vatandaşlarını kaçırarak değişik taleplerde bulunabilirler. Pilotların kaçırlması olayı; büyüyen, gelişen ve bölgesinde lider ülke olma yolunda ilerleyen Türk vatandaşlarının terör örgütlerinin hedefi haline geldiğini göstermektedir.

Suriye topraklarında görev yapan Türk gazeteciler de ülkedeki şiddet olaylarından etkilenmiştir. Gazeteci Beşar Fehmi, Cüneyt Ünal ve Bünyamin Aygün, Suriye'de görevlerini icra ettikleri esnada kaçırmışlar ve tutsak tutulmuşlardır. Gazeteci Bünyamin Aygün kaçırdıktan 40 gün sonra serbest bırakılmış ve verdiği ilk röportajında kendisi el-Kaide terör örgütünün kaçırdığını ifade etmiştir (Mahalli, 2014: 304).

Sınırın sadece karadan ihlalleri değil hava sahası kullanımında da sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Suriye hava kuvvetlerine ait uçakların Türkiye hava sahasına yaklaşması neticesinde Türkiye önleme ve devriye uçuşları yapmak durumunda kalmıştır. Suriye tarafından beklenen bir hava saldırısı veya hava sahası ihlali olaylarına karşı Türkiye, NATO'dan hava savunma sistemleri talep etmiştir (Barrinha, 2013; Bahadur, 2014). Söz konusu sistemler; Gaziantep, Kahramanmaraş ve Adana'da konuşlanmıştır (Mahalli, 2014: 208).

16 Eylül 2013 tarihinde Suriye'ye ait bir helikopterin Türkiye hava sahasını bir kilometre ihlal etmesi sonucunda Türk savaş uçakları helikopteri vurmuş ve helikopter Suriye topraklarına düşmüştür. Düşen helikopterden sağ kurtulan pilotlar radikal dinci unsurlar tarafından ele geçirilmiş ve kafaları kesilmek suretiyle öldürülmüştür (Mahalli, 2014: 74-76). 23 Mart 2014 tarihinde Suriye hava kuvvetlerine ait bir adet MIG-23 tipi savaş uçağı Türkiye hava sahasını 1,5 km. ihlal etmiştir. İhlale devam eden ve dört kez uyarılan Suriye uçağı, Türk Hava Kuvvetleri'ne ait F-16 savaş uçakları tarafından vurulmuştur. Vurulan uçak Suriye-Türkiye sınırının 1200 m.

ilerisinde bulunan Suriye'nin Kesep bölgesine düşmüştür (T.C. Genelkurmay Başkanlığı [web], 23 Mart 2014).

d. Politik Etkileri

Türkiye, Arap Baharı sürecinin başlangıcına kadar bölgedeki bütün ülkeler ile iletişim kurabilmekte ve sorunlarda arabuluculuk yapabilmekteydi. Fakat Arap Baharı sürecinin Suriye'de yaşanmaya başlaması ve Türkiye'nin muhalifleri desteklemesi, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin azalmasına neden olmuştur. Suriye'de yaşanan gelişmelerde Türkiye'nin taraf olması, Rusya, İran ve Irak ile sorunlar yaşamasına neden olmuştur (Doster, 2013). Rusya ve İran'ın açık, Irak'ın ise örtülü bir şekilde Beşşar Esad rejimini desteklemesine karşılık, Türkiye'nin Suriye muhalefetine destek vermesi, Türkiye'nin bölgede sadece Suudi Arabistan ve Katar ile ilişkilerini olağan seviyelerde tutabilmesine, diğer bölge ülkeleri ile olan ilişkilerinde bir gerileme yaşanmasına sebep olmuştur.

9 Ekim 2011 tarihinde Suriye ve İran; Türkiye'ye karşı tavırlarını ortaya koyan açıklamalarda bulunmuşlardır. Beşşar Esad, Türkiye'nin Suriye'de kriz yaratmak için çalıştığını ve Suriye'deki olası bir krizden Türkiye'nin de nasibini alacağını açıklamıştır. İran yönetimi ise yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Suriye politikasından vazgeçmemesi halinde İran ile olan ticari ilişkilerin tehlikeye gireceğini açıklamıştır (Özcan, 2012). İran ve Türkiye arasındaki ticaret hacminin 2000 yılında 1 milyar dolar iken, 2011 yılında 16 milyar dolara yükselmiş olması, İran'dan Türkiye'ye her yıl ortalama 2,7 milyon turist gelmesi, Türkiye'nin toplam petrol ithalatının %30'unu, doğalgaz ithalatının %33'ünü İran'dan yapması (Djalili ve Kellner, 2013: 15-17), bozulması muhtemel ilişkilerin vereceği zararı görmek bakımından önemlidir. İran ve Suriye gibi sınır komşusu durumunda bulunan ülkelerin yapmış olduğu açıklamalar üstü kapalı tehdit durumundadır. Türkiye'nin süreç içerisinde belirlediği politikalar sadece hükümetler düzeyinde sorunların yaşanmasına neden olmamış, Arap halklarında var olan olumlu Türkiye algısında da değişimlere neden olmuştur.

Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde belirlediği politikaların Suriye hakkında beklenen etkiyi yarattığını söylemek mümkün değildir. Suriye'de 2013 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye'ye duyulan sempati %22 seviyesindedir. 2011 ve 2012 yıllarında yapılan araştırmalarda Ortadoğu'da en sevilen ülke olan Türkiye, 2013 yılı itibariyle Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'ın arkasında kalarak üçüncü sıraya gerilemiştir (Akgün ve Senyücel Gündoğar, 2013).

Arap Baharı sürecinde yer alan aktörlerin rollerinin olumlu mu olumsuz mu olduğu konusunda yapılan araştırmaya göre, Türkiye'nin olumsuz bir rol oynadığı algısı Ortadoğu halklarında oluşmuş durumdadır. Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde olumlu bir rol aldığını düşünenlerin oranı 2011 yılında % 56 iken 2012'de % 42 ve 2013'de ise % 37'ye gerilemiştir (Akgün ve Senyücel Gündoğar, 2013). Türkiye'nin Suriye'ye yönelik dışarıdan bir askeri müdahale istemesi ve bu doğrultuda çaba içerisine girmesi, özelde Suriye genelde Ortadoğu ülkelerinde Türkiye algısının olumsuz bir yöne kaymasında etkili olmuştur (Doster, 2013a).

Türkiye'nin iki sınır komşusu olan İran ve Irak ile Suriye meselesi yüzünden ilişkilerinin gerilemesinin PKK terör örgütü konusunda Türkiye'ye yansımalarının olması muhtemeldir. İran'ın Suriye sorununda Türkiye'nin Suriye'de teröristleri desteklediği argümanına karşılık olarak PKK terör örgütünü desteklemesi beklenmektedir. Irak'ın da Beşşar Esad rejimine destek verdiği bilinmekte ve Türkiye'nin Suriye meselesinde muhalifleri desteklemesini eleştirdiği bilinmektedir. Suriye meselesinde aynı eksende yer alan Irak ve İran'ın Türkiye'ye karşı ortak hareket etmesi ve PKK terör örgütünü desteklemesi halinde, Türkiye'nin terör sorunu konusunda hiçbir sınır komşusundan yardım ve destek alamaz hale geleceği değerlendirilmektedir.

Suriye'de rejime karşı mücadele eden muhaliflerin, içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu ülkeler tarafından desteklenmesi Suriye'yi iç savaşa doğru sürüklemektedir. Suriye'de yaşanacak olası bir iç savaş, tüm bölge ülkeleri ile beraber Türkiye'yi de etkileyecektir (Dursunoğlu, 2012: 507). İç savaşta yaşamını yitiren insanların yakınları Suriye'de yaşanan çatışma

ortamının sorumlularını ararken Türkiye'yi sorumlu tutmaları ve Türkiye'de terör faaliyetlerine başvurmaları muhtemeldir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 289). Türkiye'nin süreç içerisinde muhaliflere olan desteğini açık bir biçimde ifade etmesi ve Beşşar Esad yönetimine karşı geliştirdiği sert üslup nedeniyle, Suriye'de yaşanan gelişmeler sonrasında Beşşar Esad'ın iktidarını koruması durumunda iki ülkenin ilişkilerinin normalleşmesinin oldukça güç olacağı düşünülmektedir.

Suriye özelinde yaşanan Arap Baharı'nın Türkiye'ye AB üyelik süreciyle de ilgili politik anlamda etkisinin olacağı değerlendirilmektedir. Ortadoğu coğrafyasında yaşanan çatışma ortamını kendi coğrafyalarından uzak tutmak isteyen AB üyeleri, Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda Ortadoğu coğrafyası ile sınır komşusu olarak Ortadoğu sorunlarına yakınlaşmış olacaktırlar. 2008 yılından itibaren ekonomik sıkıntılar ile uğraşan AB üyelerinin Türkiye'nin sınır güvenliği konusunda yeni maliyetlere katlanmak konusunda isteksiz davranmaları muhtemeldir. Ayrıca; AB'nin İslami eğilimli oluşumlara mesafeli tavır alması, buna karşılık Türkiye'nin Mısır ve Suriye'de yaşanan gelişmelerde Müslüman Kardeşler'i desteklemesi, Türkiye ve AB arasında yeni bir kriz nedeni olarak görülmektedir (Oğuzlu, 2012a).

e. Ekonomik Etkileri

Suriye'de yaşanan gelişmelerden en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Türkiye'nin Arap ülkelere kara yolu ile yaptığı ihracatın önemli bir bölümü Suriye toprakları kullanılarak yapılmaktadır. Suriye'de güvenliğin sağlanamaması ve terör örgütlerinin özellikle Suriye'nin kuzeyinde etkin olması, Türkiye'nin ihracat rotaları üzerindeki yolların güvenliğinin risk altına girmesine ve ticarete aksamalara neden olabilmektedir. Türkiye'nin Suriye'de muhalifleri desteklemesi neticesinde, Doğu Akdeniz ve Körfez ülkeleri ile kara yolu vasıtasıyla yaptığı ticaret durma noktasına gelmiştir (Sandıklı ve Semin, 2012: 47; Ennis ve Momani, 2013). Türkiye ile Suriye arasındaki sınır kapılarının zaman zaman terörist unsurların kontrolüne girmesi, Türkiye'den Suriye'ye gitmekte olan ihracat malzemelerinin zamanında ulaştırılamamasına neden olmaktadır.

Suriye'ye yapılacak olası bir askeri müdahale petrol fiyatlarında artışa neden olacak ve petrol konusunda dışa bağımlı olan Türkiye ekonomik kayıplara uğrayacaktır. Ayrıca olası bir askeri müdahale döneminde Türkiye sahil turizminde kayıplar yaşayacak, özellikle Suriye'ye yakın sahil şeridinde bulunan illerdeki turist sayısında ciddi bir azalma yaşanabilecektir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 287).

Türkiye'de bulunan sığınmacılar ülke ekonomisine ciddi bir yük oluşturmaktadır. Maliye Bakanı Mehmet Şimşek 16 Ekim 2012 tarihinde yaptığı açıklamada, Türkiye'nin, sığınmacılar için bütçeden 400 milyon TL ayırdığını ve belediyelerin yaptığı harcamaların bu rakama dâhil olmadığını belirtmiştir (Sandıklı ve Semin, 2012: 46). Sığınmacılara aylık ortalama 50-60 milyon dolarlık bir harcama yapan Türkiye'nin toplam harcaması ise 2 milyar dolardan fazladır. Türkiye'ye sığınmacılar için gelen yardım ise 100 milyon dolar civarında kalmıştır (International Crisis Group, 2013). Türkiye'de bulunan sığınmacıların ülkelerine dönmeleri durumunda, Türkiye söz konusu maliyete katlanmak durumunda kalacaktır.

Suriye'de yaşanan gelişmelerin Türkiye ekonomisine genel anlamda tesirleri olduğu gibi sınır illerinin ekonomilerine de olumsuz etkisi olmuştur. Söz konusu olumsuz etkilerin en çok hissedildiği illerin başında Antakya gelmektedir (Tan, Belli ve Aydın, 2012). Suriye ekonomi politikaları gereği alım gücü düşük olan vatandaşları için bazı temel maddeleri sübvansede etmektedir. Sübvansede edilen ürünlerin başında şeker gelmektedir. Antakya'da çuvalı 70 TL'ye satılan şeker Suriye hükümeti tarafından sübvansede edildikten sonra vatandaşlarına çok daha ucuza satılmaktadır. Böylece Antakya'da şeker anlamında önemli bir ekonomik girdi sağlanmaktadır. Hatta Antakyalı esnaf Suriyeli bir ortak bulabilirse çuvalını 70 TL'ye sattığı şekeri Suriye'den çok daha ucuza geri alabilmektedir. Canlı hayvan ve et, Suriye tarafından sübvansede edilen diğer önemli gıda maddesidir. Suriyelilerin eti ucuza alması için devletin sübvansede etmesi Antakyalılar içinde bir fırsatın doğmasına neden olmuştur. Şehirde her gün sınırı geçerek Suriye'den et satın alıp evine getiren vatandaşların varlığından bahsedilmektedir (Erdemol, 2013: 72).

Antakya şehir ekonomisinin önemli kalemlerinden biri de nakliyeciliktir. Türkiye’de litresi 4TL civarında olan mazot Suriye’de yaklaşık 1 TL’ye denk gelen bir tutarla satılmaktadır. Mazotunu Suriye’den alan Antakyalı nakliyecilerin önemli bir gelir elde etmesini sağlayan bu etken Arap Baharı sürecinin Suriye’ye ulaşması ve Türkiye-Suriye ilişkilerinin olumsuz etkilenmesi neticesinde kesintiye uğramıştır (Erdemol, 2013: 73).

SONUÇ

Osmanlı Devleti döneminde göreceli olarak istikrarlı bir yapıda olan Suriye; ABD, İngiltere ve Fransa'nın, Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesinden istifade ederek, emperyalist hedeflerle Ortadoğu'ya girmelerinin ardından istikrarsız bir ülke konumuna gelmiştir. Arap halklarını Türklerden koparmak için Arap Milliyetçiliğini kullanan söz konusu devletler, bölgenin Osmanlı Devleti'nden koparılmasının ardından dini, mezhepsel ve etnik ayrılıkçılığı teşvik etmişler, genelde Ortadoğu özelde Suriye'de halkın kutuplaşmasını sağlamışlardır. Kutuplaşan Suriye halkı uluslaşma sürecini tamamlayamamış ve dış etkilere açık bir ülke haline gelmiştir. Soğuk Savaş Dönemi'nde Suriye üzerinde etkisi olan aktörler değişmiş, Rusya ve ABD yeni aktörler olarak ülke politikalarında etkili olmuşlardır.

Her ne kadar Osmanlı Devleti yıkılmış ve hüküm sürdüğü coğrafyada birçok devlet kurulmuşsa da, özellikle Ortadoğu'da bir Osmanlı mirasının var olduğunu söylemek mümkündür. Ortadoğu halklarının barış içerisinde birlikte yaşamayı başarmaları sadece Osmanlı Devleti zamanında mümkün olabilmiştir (Karpas, 2013: 111). Türkiye'nin, kökleri tarihin derinliklerine dayanan Ortadoğu ülkeleri ile kültürel, ticari ve sosyal bağlar kurmanın yanında güvenlik alanında da işbirliğine girmesinde fayda bulunmaktadır. Türkiye'nin ulusal güvenliğini sağlama konusunda kendi coğrafyasında bulunan ülkelerle yakın ilişkiler içerisinde olmaya ihtiyacı vardır. Türkiye'nin de yer aldığı Ortadoğu coğrafyasına ilgi gösteren küresel güçlerin temel amaçlarının bölgede barış ve huzurun sağlanması değil, bölgenin bünyesinde barındırdığı enerji kaynaklarını kontrollerine almak ve İsrail gibi yayılmacı politikalar izleyen bir devleti himaye etmek olduğu unutulmaması gereken tarihsel bir gerçektir. Ortadoğu coğrafyası ne zaman bölge halklarının tercihleri ile yönetilirse o zaman bölgede barış ve huzur tesis edilebilecektir. Ortadoğu ülkelerinin ortak din, dil ve kültürel mirasa sahip oldukları düşünüldüğünde barış ve huzurun sağlanmasının mümkün olduğu görülmektedir.

Türkiye; ekonomik, siyasi ve askeri açıdan geliştikçe Ortadoğu coğrafyasında bölgesel bir güç olma yolunda ilerlemektedir. Ortadoğu

coğrafyasında Türkiye'nin güç sahibi olabilmesi için bölge yapısını iyi değerlendirmesi gerekmektedir. Özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nde yaşanan ideoloji temelli ayrışmada Türkiye ve Suriye ayrı kutuplarda yer almışlardır. Günümüzde yaşanan kutuplaşmanın temelinde ise Batı değerlerini benimseme veya benimsememe yatmaktadır. Ortadoğu coğrafyasında halkların özellikle Batı'nın temsilcisi olarak gördükleri ABD'ye karşı olan düşmanlıkları karşısında, Türkiye'nin bu hassasiyetlere göre politika izlemesi önem arz etmektedir.

Türkiye, Suriye konusunda yeterli donanımına sahip karar alıcılara ihtiyaç duymaktadır. Suriye'nin geçmişte Fransızlara karşı verdiği bağımsızlık mücadelesi ve günümüzde İsrail'e karşı verdiği mücadele Batı ekseninde yer alan Arap ülkeleri dışında tüm Arap coğrafyasında takdir edilmektedir. Bu nedenle Suriye'nin söz konusu özelliğinin dikkate alınarak adımlar atılmasının, ilişkilerin yeniden canlandırılması açısından faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Günümüzde Suriye'de yaşanan gelişmelerin temelinde 1920-1946 yılları arasında Fransız Manda Yönetimi döneminde uygulanan politikalar yatmaktadır. Suriye ulusunun oluşmaması için dini ve mezhepsel farklılıkların temel alınarak halkın ayrıştırılması, Fransız Manda Yönetimi döneminde uygulanan bir politikadır. Söz konusu uygulama Suriye halkının ulus bilincini kazanmasını engellemiştir.

Arap Baharı sürecine maruz kalan Tunus, Mısır ve Libya gibi ülkelerde yönetim değişiklikleri olmuş fakat söz konusu ülkelerde düzen ve istikrar sağlanamamıştır. Özellikle Libya petrol zengini bir ülke olmasına rağmen doğal kaynaklarının önemli bir kısmını yabancı petrol şirketlerinin kullanımına açmış ve maddi anlamda kayıplar yaşamıştır. Petrol zengini Libya'ya müdahale etme konusunda oldukça hızlı bir şekilde hareket eden BM ve NATO, aynı hassasiyeti Suriye konusunda göstermemişlerdir. Suriye'de kendilerince antidemokratik olarak nitelendirdikleri Esad rejimine Batılı devletlerin askeri müdahalede bulunma konusunda gönülsüz hareket etmelerinin temel nedeni olarak, Suriye'nin Libya gibi enerji kaynakları bakımından zengin bir ülke olmaması gerçeği yatmaktadır.

Suriye’de ABD ve müttefikleri tarafından desteklenen muhalifler ile Beşşar Esad yönetimi arasında bir iç hesaplaşma yaşanmaktadır. Yaşanan iç hesaplaşmada muhaliflerin ABD tarafından desteklenmesi, Suriye’de daha fazla insanın ölmesine sebep olmaktadır. Suriye’de yaşanan ölümler bölge dışı bir aktör olan ABD’ye yönelik herhangi bir tehdit oluşturmaz iken, Türkiye’nin güvenliğini tehdit etmektedir. Ülkede yaşanan şiddet hareketlerinin durdurulması için şiddete başvuran muhaliflerin ve Suriye yönetiminin müzakere edebilmesi gerekmektedir. Türkiye, her iki tarafa eşit mesafede pozisyon olarak diyalog sürecini başlatabilecek kabiliyette bir ülkedir.

Suriye’de yaşanan gelişmelerden çıkarılacak en önemli sonuçlardan biri yaşadığımız Ortadoğu coğrafyasında etnik ve mezhepsel ayrılıkların keskinleştiği ve alt kimlikler üzerinden siyasetin yaygınlaştığı gerçeğidir. Söz konusu tehlike şu an için Arap ülkelerinde ortaya çıkmış olsa da benzer bir risk Türkiye açısından da geçerlidir (Oğuzlu, 2012). Özellikle Suriye meselesinde dış dinamiklerin etkisinin daha fazla olduğu gerçeğinden hareketle, Türkiye üzerinde planları olan herhangi bir dış güç tarafından aynı mezhepsel ve etnik temelli ayrılıklar bir silah olarak kullanılabilir.

Türkiye, Suriye meselesinde iki tercih yapmıştır. Bunlardan birincisi Türkiye’nin; hem ABD ve AB hem de bölge ülkeleri tarafından şüpheyle bakılan Müslüman Kardeşler örgütünü desteklemesidir. Mısır’da Hüsnü Mübarek’in ardından iktidara gelen Müslüman Kardeşler, Mısır halkının talebi ve ABD’nin desteği ile gerçekleştirilen darbe sonrasında iktidardan uzaklaştırılmıştır. Mısır’da Müslüman Kardeşler iktidarını istemeyen ABD, Suudi Arabistan, Katar ve İsrail yapılan darbeye karşı durmamışlardır. Türkiye ise Müslüman Kardeşler tarafında yer almaya devam etmektedir. Mısır’da Müslüman Kardeşler’i istemeyen söz konusu bölgesel ve küresel güçlerin Suriye’de de aynı tutumu sergileyecekleri değerlendirilmektedir. Türkiye’nin ikinci tercihi ise, Suriye kuzeyinde yer alan Kürt unsurların muhaliflerin yanında yer almasını istemesidir. Türkiye, söz konusu Kürt unsurları destekleyerek kontrol altına alma hedefine yönelik hareket etmiş, fakat zamanla Kürt unsurlar kontrolden çıkmış ve özerklik taleplerini dile

getirmişlerdir. Yakın gelecekte Irak'ın kuzeyindekine benzer bir yapının Suriye'nin kuzeyinde de ortaya çıkması muhtemeldir. Suriye'nin kuzeyinde önemli bir güç olmaya başlayan ve özerklik talebinde bulunan PYD gibi Kürt yapılanmaların ilerleyen zaman dilimlerinde Beşşar Esad yönetimi ile bağlarını koparacağını söylemek mümkündür. Çünkü PYD tıpkı PKK terör örgütü gibi Türkiye, Suriye, Irak ve İran topraklarından parçalar koparmak suretiyle bağımsız bir Kürt devletini kurma çabası içerisinde. Esad rejiminin yıkılması durumunda ise ülkenin kuzeyinde bulunan Kürt unsurlar ile Irak'ın kuzeyinde bulunan Kürtlerin birleşme ihtimali daima göz önünde bulundurulmalıdır.

Bütün bu gelişmeler değerlendirildiğinde bölünmüş bir Suriye Türkiye'nin güvenliğine ve istikrarına zarar verecek bir potansiyele sahiptir. Bu nedenle Türkiye, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik faaliyetlerde bulunmalı, ülkedeki herhangi bir etnik veya mezhepsel grubu ön plana alan politikalar takip etmemelidir. Merkezî yapısı güçlü bir Suriye mevcut durumda Türkiye'nin çıkarıdır. Etnik ve mezhepsel olarak bölünmüş bir yapıya sahip olan Suriye muhalefetinin merkezî yapısı güçlü bir devlet kurmaları mümkün görünmemektedir. Irak'ta olduğu gibi filli durumda bölünmüş bir Suriye'nin İsrail'e karşı bir güç olamayacağı, İsrail'in Suriye'deki bölünmüş yapıdan istifade ederek ABD ile beraber Kürt devletine doğru giden süreci destekleyeceği değerlendirilmektedir. Türkiye'nin Suriye politikasını gözden geçirmesinin ve Beşşar Esad rejimi ile ilişkileri yeniden kurmasının Türkiye'nin çıkarlarına uygun olacağı düşünülmektedir.

Suriye'de yaşanan gelişmelerin sebep olduğu güvenlik tehditlerinin tespit edilmesine yönelik olan çalışmada, belirlenen tehditlerin askeri yöntemler ile bertaraf edilmesi mevcut durumda mümkün görülmemektedir. Dış politikada yapılacak değişikliklerin tespit ettiğimiz bazı tehditlerin ortadan kalkmasına veya asgari düzeye inmesine hizmet edeceği düşünülmektedir. Suriye Türkmenlerine yönelik tehditler, sığınmacılar sorunu, sınır güvenliğine yönelik tehditler ile politik ve ekonomik etkilerin dış politika değişiklikleri ile bertaraf edilmesi mümkündür. Suriye Kürtlerinin özerklik talepleri ve Irak'ın kuzeyindeki özerk yapı ile birleşmesi ihtimali ise çalışmada tespit edilen en

ciddi tehdittir. Söz konusu tehdidin ortadan kaldırılması için; İsrail ve ABD ile Kürtlerin irtibatının kesilmesi önem arz etmektedir. Bölgesel olan söz konusu sorunun bölge ülkeleri olan Irak, Suriye, İran ve Türkiye'nin müzakere ederek çözüm arayışlarına girmesi; sorunun çözümü için yol haritalarının belirlenmesine hizmet edecek, hem de ABD ve İsrail'in Kürtleri bölge ülkelerine karşı kullanmasını engelleyecektir.

Günümüzde huzur ortamının hâkim olduğu, ülkelerin birbirleri ile sorunlarını en alt seviyeye indirdiği, çatışmadan uzaklaşarak uzlaşmanın sağlandığı bir Ortadoğu coğrafyası, küresel güç dengelerinde önemli değişikliklere neden olabilecektir. Sahip olduğu enerji kaynakları ile ABD ve AB'yi kendisine bağımlı bırakma potansiyeli olan Ortadoğu ülkeleri, söz konusu potansiyeli kullanabilmeleri için ortak paydalarda buluşmalıdırlar. Bugün Ortadoğu'da yaşanan sorunların temelini oluşturan en temel etken 1920'li yıllarda İngiltere ve Fransa'nın, takip eden dönemlerde ABD'nin ve İsrail'in yayılmacı politikalarıdır. Ortak din, tarih ve dil gibi bütünleştirici unsurların ön plana çıkarılmasıyla geliştirilecek bütünleşik bir Ortadoğu, bölgede hem ABD hem de İsrail'e karşı etkili mücadele edebilecektir. Nitekim 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları sonrasında petrol üreticisi durumunda olan Arap ülkelerinin beraber hareket ederek petrol üretimini azaltmaları gerek ABD, gerekse Avrupa devletlerini güç durumda bırakmıştır. Günümüzde de mezhepsel farklılıkları bir kenara bırakarak; tarih, din ve dil gibi ortak değerleri ön plana çıkaran bir birlikteliğin Ortadoğu'da hayata geçirilmesi Batı'nın Ortadoğu ülkelerindeki sömürgeci politikalarını engelleyecektir.

Ortadoğu coğrafyasının sınırlarını ve kendisine düşman olarak algıladığı rejimleri değiştirmek ABD'nin stratejisidir. Afganistan ve Irak'ta askeri gücü ile bu stratejisine ulaşan ABD; Mısır, Libya, Tunus ve Suriye'de ise halk hareketleri ile yönetimleri değiştirme yolunu seçmiştir. Günümüze kadar olan gelişmeler değerlendirildiğinde Suriye'de rejimi değiştirme konusunda ABD henüz başarıya ulaşamamış olmakla birlikte, ülkeyi etnik ve mezhepsel olarak bölmeyi başarmıştır. Ülkede gelecekte hangi rejimin iş başında olacağının bir önemi kalmamıştır. 2011'den günümüze kadar

yaşanan çatışmalar neticesinde Suriye halkının ayrıştığı, ülkenin resmî durumda olmasa bile fiili durumda bölündüğünü söylemek mümkündür. Söz konusu bölünme ABD'nin çıkarlarına uygun olduğu gibi, İsrail'in ve Kürtlerin de çıkarlarına hizmet etmektedir. ABD'nin Ortadoğu'daki en vazgeçilmez müttefiki devlet olarak İsrail, etnik olarak ise Kürtlerdir. ABD; Türkiye, İran, Irak ve Suriye'yi Kürt kartı ile her an tehdit edebilir. Irak, ABD açısından artık bir tehdit değildir, Suriye yaşanan süreç sonucunda hem İsrail hem de ABD'ye tehdit olmak durumundan çıkmıştır. İlerleyen dönemlerde sıranın İran'a geleceği değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin Suriye'de yaşanan gelişmelerden çıkarması gereken sonuçlardan biri ulus devletin önemidir. Uluslaşma sürecini tamamlayamamış ve ulus olmaktan uzaklaşan bir devletin dış müdahalelere ne kadar açık olabileceği Suriye meselesinde görülmüştür. Demokrasinin hâkim olduğu, devletin tüm kurumlarının uyum içerisinde halkına hizmet ettiği, etnik veya mezhepsel farklılıkların ülke çıkarları söz konusu olduğunda bir kenara bırakılabildiği bir Türkiye'nin, Arap Baharı benzeri bir sürece maruz kalmayacağı değerlendirilmektedir. Unutulmamalıdır ki Ortadoğu'da tarihsel süreç içerisinde meydana gelen olaylarda acı çeken, yaşamlarını yitiren, açlık ve sefalet içerisinde yaşamak mecburiyetinde kalanlar bölge halkları olan Araplar ve Türkler iken, söz konusu olaylar neticesinde refah seviyesinde artış olan ve süreçlerin hiçbir olumsuz etkisine maruz kalmayanlar; Yahudiler, Amerikalılar ve onların destekledikleri etnik gruplardır.

Tarihsel ve kültürel anlamda yıllarca aynı coğrafyada yaşamışlığın sağladığı avantajlar, Türkiye ve Suriye'nin ortak müştereklerde buluşmasını mümkün kılmaktadır. Suriye halkının meşru taleplerinin karşılanması ve aynı halkın dış güçlerin bölge üzerinde operasyon yapmalarına müsaade etmemeleri neticesinde, Arap Baharı sürecinin sonlanması ve Türkiye ile Suriye'nin özellikle 1998-2011 yılları arasındaki dostane ilişkilerin yeniden kurulmasının iki ülkenin de güvenliğine olumlu katkılar yapacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

ABASCAL, Ernesto Gomez. **İkiz Kuleler'den Arap Baharı'na Ortadoğu'da İmparatorluğun Son Baharı**, (Çev. Süleyman Altunoğlu ve Barış Yıldırım), Ankara, NotaBene Yayınları, 2013.

AÇIKGÖZ, Özkan. "Büyük Ortadoğu'nun Etnik, Sosyal Yapısı ve Büyük Ortadoğu Projesi", Atilla Sandıklı ve Kenan Dağcı (Ed.), **Büyük Ortadoğu Projesi Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler**, İstanbul, Tasam Yayınları, 2006, 29-80.

ADIBELLİ, Barış. "Arap Baharı'ndan Amerikan Gazabına: Çin-Suriye İlişkileri", Barış Adıbelli (Ed.) **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, 69-136.

AFAD, (T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı), **Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar 2013 Saha Araştırma Sonuçları**, Ankara, 2013.

AFAD, (T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı), **Suriye Afet Raporu**, Ankara, 2013a.

AKBAL, Özdemir. "ABD'nin Suriye Siyasetinde Geride Kalma-Geriden Yönetme Yöntemi", Ümit Özdağ (Ed.), **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara, Kripto Yayınları, 2012, 151-173.

AKGÜN, M. ve S. SENYÜCEL GÜNDOĞAR. **Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2013**, İstanbul, TESEV Yayınları, 2013.

AKSU, Bekir. **Beşar Esad Döneminde Türkiye Suriye İlişkilerindeki Değişim**, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

AKTAŞ, Murat. "Arap Baharı ve Kadın Hakları", **EKEV Akademi Dergisi**, Erzurum, 52, 2012, 29-43.

ALTINKAŞ, Evren. "Suriye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri", Barış Adıbelli (Ed.), **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, 137-150.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli. "Ortadoğu'da Bölgesel Düzen ve Arap Baharı", **Ortadoğu Analiz**, V, 53, 2013, 71-78.

ALTUNIŞIK, M. B. ve Ö. TÜR. "From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations", **Security Dialogue**, XXXVII, 2, 2006, 229-248.

ARAYANCAN, Ayşe Atıcı. “Suriye Bögesinde İki İnanç Hareketi: Nizari İsmailileri ve Nusayrilik” **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 54, 2010, 183-198.

ARI, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi** (3.Baskı), İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2007.

ARIKAN, Pınar. “Suriye'nin Nusayri Yüzü ve İran”, **Ortadoğu Analiz**, IV, 43, 2012, 18-29.

ARMSTRONG, Geo W. **Dünya İmparatorluğu**, (Çev Mert Akcanbaş), İstanbul, Destek Yayınları, 2013.

ATALAY, Osman. **Suriye Direnişi 42 Yıllık Baas Diktatörlüğün Sonu**, İstanbul, Yarın Yayınları, 2013.

ATLIOĞLU, Yasin. “Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Etnik ve Dini Yapı”, Atilla Sandıklı ve Kenan Dağcı (Ed.), **Büyük Ortadoğu Projesi Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler**, İstanbul, Tasam Yayınları, 2006, 289-306.

ATLIOĞLU, Yasin. **Beşşar Esad Suriyesi'nde Reform Demokratikleşme ve Güvenlik İkilemi**, İstanbul, Tasam Yayınları, 2007.

ATLIOĞLU, Yasin. “Suriye Muhalefetine Anatomisi”, Ümit Özdağ (Ed.), **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara, Kripto Yayınları, 2012, 79-121.

AYDINTAŞBAŞ, Aslı. Milliyet Siyaset İnternet Sitesindeki Yazısı, 9 Aralık 2012, <<http://siyaset.milliyet.com.tr/sam-a-son-darbe-antalya-dan/siyaset/siyasetyazardetay/09.12.2012/1639157/default.htm>>, 22 Ekim 2013.

AYHAN, Veysel. **Arap Baharı İsyanlar, Devrimler ve Değişim**, Bursa, MKM Yayıncılık, 2012.

BAHADUR, Manmohan. “Interventionism and Human Security”, **Strategic Analysis**, XXXVIII, 1, 2014, 6-11.

BAKEER, Ali. H. “Suriye'de Kâbusa Doğru”, Ankara, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Raporu**, 2013.

BAL, İdris. **Güvenlik Kıskaçında Türkiye**, Ankara, Lalezar Kitabevi, 2009.

BALBAY, Mustafa. **Suriye Raporu**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2006.

BARRINHA, Andre. "The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory", **Mediterranean Politics**, 2013, 1-18. DOI: 10.1080/13629395.2013.799353

BAŞ, Arda. "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", **History Studies**, IV, 1, 2012, 89-109.

BHALLA, Reva. "Making Sense of the Syrian Crisis", **Stratfor Global Intelligence**, 5 Mayıs 2011, <<http://www.stratfor.com/weekly/20110504-making-sense-syrian-crisis>>, 3 Ocak 2013.

BİLGİN, Pınar. "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", **Sarem Stratejik Araştırmalar Dergisi**, VIII, 14, 2010, 69-96.

BİRDAL, A. ve Y. GÜNAY. **Arap Baharı Aldatmacası: Ortadoğu'da Emperyalist Restorasyon** (2.Baskı), İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2013.

BİRDİŞLİ, Fikret. **Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik Teori-Kavram-Uygulama**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014.

BİRSEL, Haktan. "Ortadoğu ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri Üzerine Bir Değer Olarak Suriye ve Suriye Demografisi", Barış Adıbelli (Ed.), **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, 173-196

BLACK, Ian. "Iran Confirms it has Forces in Syria and will Take Military Action if Pushed", The Guardian, 16 Eylül 2012, <<http://www.theguardian.com/world/2012/sep/16/iran-middleeast>>, 25 Ekim 2013.

BLOMFIELD, A. ve P. ZALEWKİ. "Syria: Secret Agents Led Massacre in Jisr-al-Shughur", 9 Haziran 2011, <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/8567190/Syria-secret-agents-led-massacre-in-Jisr-al-Shughur.html>>, 20 Ekim 2013.

BOZ, Hakan. "Suriye'nin Arkasındaki Cephe İran", Ümit Özdağ (Ed.), **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara, Kripto Yayınları, 2012, 175-194.

BOZBOĞA, Rasim. "Suriye Kürtlerinin Fotoğrafı", Ümit Özdağ (Ed.), **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara, Kripto Yayınları, 2012, 297-311.

BOZKURT, Ceyhun. "Suriye Kürtleri ve PKK", Ümit Özdağ (Ed.), **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara, Kripto Yayınları, 2012, 313-348.

BRESHEETH, Haim. "The Arab Spring: A View from Israel", **Middle East Journal of Culture and Communication**, 5, 2012, 42-57. DOI 10.1163/187398612X624364

British Petroleum (BP). BP Statistical Review of World Energy- June 2013, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/statistical-review/statistical_review_of_world_energy_2013.pdf>, 20 Ocak 2014.

BROM, S., B. BERTİ ve M. A. HELLER. "Syria: Civil War with No Winner", Shlomo Brom ve Anat Kurz (Ed.), **Strategic Survey for Israel 2013-2014**, Tel Aviv: Institute for National Security Studies, 2014, 35-56.

BURNS, Ross. **Monuments of Syria: A Historical Guide** (3. Baskı), London, I.B. Tauris, 2010.

BUZAN, B. ve O. WAEVER. **Regions and Powers: The Structure of International Security**, New York, Cambridge University Press, 2003.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., E. KILIÇ ÇAKMAK., Ö.E. AKGÜN., Ş. KARADENİZ ve F. DEMİREL. **Bilimsel Araştırma Yöntemleri** (11.Baskı), Ankara, Pegem Akademi, 2012.

BYMAN, Daniel. "Outside Support for Insurgent Movements", **Studies in Conflict and Terrorism**, XXXVI, 12, 2013, 981-1004.

CANER, Cantürk. "Suriye Baas Partisi: İdeoloji, Örgüt ve İktidar", Barış Adıbelli (Ed.), **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, 15-47.

CIA, Central Intelligence Agency. **The World Factbook**, 2013, <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>>, 4 Ekim 2013

CHAITANI, Youssef. **Post-Colonial Syria and Lebanon**, New York, I.B. Touris, 2007.

CLAPPER, James R. **Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community**, Office of the Director of National Intelligence, 2014.

CLARK, W. K. ve T. CHART. **A Time To Lead For Duty, Honor and Country**, New York, Palgrave Macmillan, 2007.

CLEVELAND, L. W. ve M. BUNTON. **A History of The Modern Middle East** (4. Baskı), Philadelphia, Westview Publications, 2009.

COŞKUN, Ali. "Bir Dini Grup Olarak Nusayriler ya da Suriye Aleviliği", **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları)**, 11, 2003, 177-189.

ÇAĞLAYAN, Selin. **Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık** (2. Baskı), Ankara, İmge Kitapevi, 2011.

ÇAKMAK, Cenap. "İrak Savaşı ve Büyük Ortadoğu Projesi", Atilla Sandıklı ve Kenan Dağcı (Ed.), **Büyük Ortadoğu Projesi Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler**, İstanbul, Tasam Yayınları, 2006, 151-168.

ÇETİN, A. ve N. UZMAN. "Sığınmacılar Çerçevesinde Suriye-Türkiye İlişkilerine Bir Bakış", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi**, I, 1, 2012, 3-18.

ÇINAR, Sırrı. **Parola:Suriye İşaret:Türkiye**, İstanbul, AZ Yayıncılık, 2013.

DAM, Nikolaos Van. **Struggle for Power in Syria: Politics and Society Under Asad and the Ba'th Party** (4. Baskı), London, I.B. Tauris, 2011.

DAVIŞA, Adid. **Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa**, (Çev. Lütfi Yalçın), İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2004.

DAVUTOĞLU, Ahmet. "Turkey's Humanitarian Diplomacy: Objectives, Challenges and Prospects", **Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity**, XLI, 6, 2013, 865-870.

DEDEOĞLU, Beril. **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul, Derin Yayınları, 2003.

DİNÇER, B. ve M. KUTLAY. "The Arab Spring: A Game Changer in Turkey-EU Relations?", **Perspectives on European Politics and Society**, XIV, 4, 2013, 418-430.

DJALILI, M. R. ve T. KELLNER. **Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye**, (Çev. Hande Güreli), İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013

DOSTER, Barış. "Arap Baharı Özelinde Rusya'nın Suriye Politikası", Barış Adıbelli (Ed.), **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, 47-68.

DOSTER, Barış. "Batının Suriye Açmazı", **Ortadoğu Analiz**, IV, 47, 2012a, 30-38.

DOSTER, Barış. "İttifaklar, Türk Dış Politikası ve Suriye", **Ortadoğu Analiz**, V, 58, 2013, 72-79.

DOSTER, Barış. "Suriye Satrancındaki Son Dönüşümler", **Ortadoğu Analiz**, V, 59, 2013a, 23-30.

DURSUNOĞLU, Alptekin. **Suriye'de Elde Var Sıfır**, İstanbul, Önsöz Yayıncılık, 2012.

EHTESHAMİ, A. ve R.A. HİNNEBUSCH. **Syria and Iran: Middle Powers in Regional System**, London, Routledge, 1997.

ENNİS, C. A. ve B. MOMANİ. "Shaping the Middle East in the Midst of the Arab Uprisings: Turkish and Saudi Foreign Policy Strategies", **Third World Quarterly**, XXXIV, 6, 2013, 1127-1144.

ERDEMOL, Mustafa K. **Suriye Denklemleri**, İstanbul, NotaBene Yayınları, 2013.

ERDOĞAN, Aynur. "Arap Baharı. Yuvarlak Masa Toplantısı", **Dünya Bülteni Araştırma Masası (DÜBAM)**, İstanbul, 2011.

ERDOĞDU, Hikmet. "Nihai Hesaplaşmaya Doğru: Ortadoğu'da Sonuncu Bahar", Barış Adıbelli (Ed.), **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, 273-320.

FLOCK, E. ve M. BELL. Washington Post, 13 Haziran 2011, <http://www.washingtonpost.com/blogs/blogpost/post/tom-macmaster-the-man-behind-a-gay-girl-in-damascus-i-didnt-expect-the-story-to-get-so-big/2011/06/13/AGhnHiSH_blog.html>, 20 Ocak 2014.

Global Insight. **Country Intelligence Report: Syria**, 2013, <<http://www.ihs.com/products/global-insight/country-analysis/index.aspx>>, 5 Ocak 2014.

GOLDSCHMİDT, Arthur ve L. DAVIDSON. **Kısa Ortadoğu Tarihi**, (Çev.Aydemir Güler), İstanbul, Doruk, 2008.

GÖKYİĞİT, Emre. Suriye Raporu, **Enderun Cemiyeti**, Temmuz 2012, <<http://www.enderuncemiyeti.org/wp-content/uploads/Suriye-Raporu.pdf>>, 25 Kasım 2013.

GÜLEÇ, Merve Gülçin. Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışma Platformu, 14 Haziran 2012, <<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadogu/3122-arap-bahari-nedir>>, 27 Ağustos 2013.

GÜNAY, Selçuk. "II. Abdülhamin Döneminde Suriye ve Lübnan'da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XVII, 28, 1995, 85-108.

Habertürk İnternet Sitesi, 5 Şubat 2012,
<<http://www.haberturk.com/dunya/haber/712767-obamadan-esada-istifa-et>>,
12 Kasım 2013.

HERSH, M. Seymour. "Whose sarin?", **London Review of Books**, 19 Aralık 2013, 9-12.

HINNESBUSCH, Raymond. **Syria: Revolution from Above**, London, Routledge, 2001.

HITTI, Philipp K. **Syria A Short History**, New York, The Macmillan Company, 1959.

HOGGER, Henry. "Syria: Hope or Despair", **Assian Affairs**, XLV, 1, 2014, 1-8.

HOKAYEM, Emile. "Syria and its Neighbours", **Survival: Global Politics and Strategy**, LIV, 2, 2012, 7-14.

HOURANI, Albert. **Arap Halkları Tarihi**, (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

HUMPHREY, Michael. "Migration, Security and Insecurity", **Journal of Intercultural Studies**, XXXIV, 2, 2013, 178-195.

HÜLAGÜ, Metin. **Pan-İslamizm Osmanlının Son Umudu**, İstanbul, Hazine, 2006.

Hürriyet İnternet Sitesi, 16 Ocak 2012,
<<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=19690319&tarih=2012-01-16>>, 22 Ekim 2013.

Hürriyet İnternet Sitesi, 7 Nisan 2012,
<<http://www.hurriyet.com.tr/planet/20289884.asp>>, 15 Aralık 2013.

International Crisis Group. "Blurring the Borders: Syrian Spillover Risks for Turkey", Brüksel, 2013.

JACOBSON, Michael. **Policy Analysis**, 11 Mart 2005,
<<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/what-role-for-the-muslim-brotherhood-in-syrias-future>>, 11 Mart 2005, Erişimi: 27 Aralık 2013.

KALEMDAROĞLU, Sibel. "Suudi Arabistan'ın Suriye Kumarı", Ümit Özdağ (Ed.), **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara, Kripto Yayınları, 2012, 195-214.

KAMBUR, Elif Tuğçe. “2002’den Arap Baharına Türkiye Suriye İlişkileri”, Barış Adıbelli (Ed.), **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, 151-172.

KARABAT, Ayşe. **Suriye Savaşları**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.

KARABULUT, Bilal. **Güvenlik Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek**, Ankara, Barış Yayınları, 2011.

KARADUMAN, Tolga. “Küçük Ortadoğunun Kapalı Kutusu”, Ümit Özdağ (Ed.), **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara, Kripto Yayınları, 2012, 403-415.

KARAGIANNIS, Emmanuel. “Transnational Islamist Networks: Western Fighters in Afghanistan, Somalia and Syria”, **The International Spectator: Italian Journal of International Affairs**, XLVIII, 4, 2013, 119-134. DOI: 10.1080/03932729.2013.847696

KARAKOÇ, Jülide. “US Policy Towards Syria Since the Early 2000s”, **Critique: Journal of Socialist Theory**, XLI, 2, 2013, 223-243.

KARDAŞ, Şaban. “Türkiye ve Arap Baharı: Türkiye’nin Ortadoğu Politikasındaki Değişiklikler Hazar Raporu”, İstanbul, Hazar Strateji Enstitüsü, 2013, 71-79.

KARPAT, Kemal H. **Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**. (Çev. Dilek Özdemir), Ankara, İmge Yayınları, 2006.

KARPAT, Kemal H. **Türk Dış Politikası Tarihi**, (Çev. Güneş Ayas), İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.

KARPAT, Kemal H. **Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet, Milliyet, Milliyetçilik**, (Çev. Recep Boztemur), İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.

KAYMAKÇI, Oğuz. “Arap Baharı Öncesinde Kalkınma Sürecinde Seçilmiş Ülkeler Bazında Ortadoğu Ekonomileri ve Türkiye ile Ticari İlişkiler-II”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, VIII, 2, 2012, 223-253.

KHASHANAH, Khaldoun. “The Syrian Crisis: A Systemic Framework”, **Contemporary Arab Affairs**, VII, 1, 2014, 1-21.

KIRDAR, Seda. “Suriye Seçimleri”, **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı**, Mayıs 2012, <http://www.tepav.org.tr/upload/files/1338226883-8.Suriye_Secimleri.pdf>, 5 Şubat 2014.

KIYMAZ, Ahmet. **Arap Baharı’nda Kışın Açan Çiçek Suriye**, Ankara, Sarkaç Yayınları, 2012.

KİBAROĞLU, Mustafa. "Arap Baharı ve Türkiye", **Adam Akademi**, 2, 2011, 26-36.

KİBAROĞLU, Mustafa. "2012 Baharında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güvenlik Çevresine Bir Bakış", **Ortadoğu Analiz**, IV, 40, 2012, 68-77.

KİREÇCİ, Mehmet Akif. **Başlangıcından Günümüze Arap Milliyetçiliği**, Ankara, Grafiker Yayınları, 2012.

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih. "Suriye'deki İç Savaş Sürerken Suriye Türkleri", Ümit Özdağ (Ed.), **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara, Kripto Yayınları, 2012. 262-286.

KODAMAN, Timuçin. **Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi**, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2007.

KODAMAN, T. ve H. BİRSEL. "Arap Baharı Rüzgarında Bir Kimlik Arayışı, Arap Milliyetçiliğinden Suriyeliliğe: Bir Suriye Paradoksu", **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, IV, 7, 2012, 17-29.

KORKMAZ, Ali. **Arap Baharı Sürecinde İnternet ve Sosyal Medyanın Rolü**, 2012, <<http://www.inlcs.org/online/Book14.pdf>>, 10 Aralık 2013.

KOYUNCU, Ahmet Ayhan. **Arap Baharında Suriye (Milliyetçilik ve Ulus İnşası)**, Ankara, Altınpost Yayıncılık, 2013.

KOZHANOV, Nikolay. "Russian Support for Assad's Regime: Is There a Red Line?", **The International Spectator: Italian Journal of International Affairs**, XLVIII, 2, 2013, 25-31. DOI: 10.1080/03932729.2013.796776

KRAHMAN, Elke. "From State to Non-State Actors: The Emerge of Security Governance", Elke Krahman (Ed.), **New Threats and New Actors in International Security**, Gordonsville, Palgrave Macmillan, 2005, 3-19.

KULOĞLU, Armağan. "Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları ve ABD Politikalarının Güvenliğimize Etkileri", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, I, 3, 2009, 51-77.

KURAS, Fuat. "Suriye'de Baas Hareketi", Ümit Özdağ (Ed.), **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara, Kripto Yayınları, 2012, 39-59.

LANDEN, Robert G. "The Program of Bath Part 1963", Benjamin Fortna, Camron Michael Amin ve Elizabeth B. Fierson (Ed.), **The Modern Middle East**, Oxford, Oxford University Press, 2006, 85-95.

LESCH, David W. "The Arab Spring and Winter in Syria", **Global Change: Peace & Security**, XXIII, 3, 2011, 421-426.

LEVENT, Hediye. "Suriye Krizinin Dinamikleri ve Aktörlerin Değerlendirilmesi" **Ortadoğu Analiz**, IV, 44, 2012, 30-43.

LEVERETT, Flynt. **Inheriting Syria Bashar's Trial by Fire**. Washington, Brookings Institution Press, 2005.

LEWIS, Bernard . **Tarihte Araplar**, (Çev. Dursun Hakkı Yıldız), Ankara, Anka Yayınları, 2001.

LEWIS, Bernard. **Ortadoğu**, (Çev. Selen Kölay), Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2003.

LEWIS, Bernard. **İslam'ın Krizi**, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2003a.

LINDENSTRAUSS, Gallia. "Turkey: Looking Beyond the Current Challenges", Sholomo Brom ve Anat Kurz (Ed.), **Strategic Survey for Israel 2013-2014**, Tel Aviv, Institute for National Security Studies, 2014, 83-99.

MAHALLİ, Hüsnü. **Diren Suriye**, İstanbul, Destek Yayınları, 2014.

McSWEENEY, Bill. **Security, Identity, Interests**, New York, Cambridge University Press, 1999.

MGK. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 18 Ağustos 2011, <<http://www.mgk.gov.tr/index.php/18-agustos-2011-tarihli-toplantı>>, 5 Ocak 2014.

MINA, J., ve D. SERWER. "Circumventing Hormuz", **Survival: Global Politics and Strategy**, LVI, 1, 2014, 121-138.

MİŞ, Nebi. "Suriye:Terör Örgütleri İle Anılmak Bir Kader mi?", Kemal İnat (Ed.), **ABD'nin Haydut Devletleri**, İstanbul, Değişim Yayınları, 2004, 147-201.

MORRISON, Jack. **Creation of The Modern Middle East: Syria** (2. Baskı), New York, Chelsea House, 2009.

NCAFP. "The United States and a Changing Middle East", **The Journal of the National Committee on American Foreign Policy**, XXXIV, 5, 2012, 255-262.

NOİ, Ünver Aylin. “Arap Baharı ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Ortadoğu Analiz**, IV, 48, 2012, 10-19.

Ntvmsnbc İnternet Sitesi. 5 Temmuz 2012,
<<http://www.ntvmsnbc.com/id/25364204/>>, 6 Kasım 2013.

Ntvmsnbc İnternet Sitesi. 24 Ağustos 2012,
<<http://www.ntvmsnbc.com/id/25376791>>, 12 Kasım 2013.

OĞUZLU, Tarık. “Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler”, **Ortadoğu Analiz**, III, 30, 2011, 33-39.

OĞUZLU, Tarık. “Komşularla Sıfır Sorun Politikası ve Arap Baharı: Tıkanmışlık Durumunun Bir Analizi”, **Ortadoğu Analiz**, IV, 42, 2012, 46-54.

OĞUZLU, Tarık. “Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkilerinde Arap Baharının Etkisi”, **Ortadoğu Analiz**, IV, 48, 2012a, 20-29.

OKTAV, Özden Zeynep. “Arap Baharı ve Türkiye-Körfez Devletleri İlişkileri”, **Ortadoğu Analiz**, V, 51, 2013, 68-78.

OKUR, Mehmet Akif. “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, 48, 2009, 137-156.

OPEC. Annual Statistical Bulletin, 2012,
<http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2012.pdf>, 3 Kasım 2013.

ORHAN, Oytun. “ABD Suriye Konusunda Neyi Bekliyor”, **Ortadoğu Analiz**, V, 53, 2013, 87-93.

ORHAN, Oytun. “Suriye’de el-Kaide Gerçeği ve Türkiye”, **Ortadoğu Analiz**, V, 59, 2013a, 31-38.

ORTAYLI, İlber. **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı** (25. Baskı), İstanbul, Alkım Yayınları, 2006.

ÖZASLAN, Hamza. **Marun Abbud Hayatı ve Eserleri** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

ÖZCAN, Hüseyin Alper. “AKP Döneminde Suriye’ye Yönelik Türk Dış Politikası”, Ümit Özdağ (Ed.), **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara, Kripto Yayınları, 2012, 215-261

ÖZDAĞ, Ümit. “Suriye ve Ortadoğu’da Bölgesel İç Savaş” Ümit Özdağ (Ed.), **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara, Kripto Yayınları, 2012. 61-78.

ÖZEL, Merve Suna. “Rusya’nın Sıcak Denizlerdeki Son Kalesi: Suriye”, Ümit Özdağ (Ed.), **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara, Kripto Yayınları, 2012, 123-151.

ÖZEY, Ramazan. **Dünya Denkleminde Ortadoğu Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar**, İstanbul, Öz Eğitim Yayınları, 1997.

ÖZKAYA, Abdi N. “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti’nin Politikaları”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, II, 8, 2007, 90-116.

ÖZPEK, Burak Bilgehan. “Arap Baharı-Gezi Protestoları ve Hükümetlerin Meşruluğu”, **Ortadoğu Analiz**, V, 56, 2013, 52-59.

ÖZTÜRKMEN, A. ve T. OĞUZLU. “Suriye’de Değişimin Gündeme Taşıdığı Toplum: Suriye Türkmenleri”, **Ortadoğu Analiz**, III, 35, 2011, 46-60.

PHILLIPS, Douglas A. **Syria**, New York, Chelsea House, 2010.

PIPES, Daniel. **Greater Syria: The History of an Ambition** (3. Baskı), USA, Oxford University Press, 1992.

POYRAZ, Yasin. “Suriye Vatandaşlarının Geçici Korunması ve Uluslararası Mülteci Hukuku”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, XX, 2, 2012, 53-70.

PRIMAKOV, Yevgeni. **Rusların Gözüyle Ortadoğu** (Çev. Olga Tezcan) (2. Baskı), İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.

PROVENCE, Michael. **The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism**, Austin, University of Texas Press, 2005.

RABIL, Robert G. **Syria, The United States and The War on Terror in the Middle East**, Westport, Greenwood Publishing, 2006.

RABO, Annika. “We are Christians and We are Equal Citizens: Perspectives on Particularity and Pluralism in Contemporary Syria”, **Islam and Christian-Muslim Relations**, XXIII, 1, 2012, 79-93.

RAD, Emir Sadık Asadollahi. “Basra Körfezi’ndeki Arap Baharı”, **21. Yüzyıl Dergisi**, 36, 2011, 26-34.

Resmi Gazete İnternet Sitesi, 11 Nisan 2013,
<<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>>, 20 Şubat 2014.

ROKACH, Livia. **İsrail'in Kutsal Terörü** (2. Baskı), (Çev. Zeynep Neşe), İstanbul, Belge Yayınları, 2006.

ROTHSCHILD, Emma. "What is Security?", Barry Buzan ve Lene Hansen (Ed.), **International Security**, Los Angeles, Sage Publications, 2007, 1-35.

RUBİN, Barry. **Truth About Syria**, Gordonsville, Palgrave Macmillan, 2007.

Sabah İnternet Sitesi, 14 Temmuz 2006,
<<http://arsiv.sabah.com.tr/2006/07/14/dun105.html>>, 5 Ocak 2014.

SAĞSEN, İlhan. "Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması", **Ortadoğu Analiz**, III, 31-32, 2011, 57-64.

SALAMA, Vivian. "Covering Syria", **The International Journal of Press/Politics**, XVII, 4, 2012, 516-526.

SALIK, Nuri. "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği", **Ortadoğu Analiz**, III, 35, 2011, 20-32.

SALLOUKH, Bassel F. "The Arab Uprisings and the Geopolitics of the Middle East", **The International Spectator: Italian Journal of International Affairs**, XLVIII, 2, 2013, 32-46.

SANDIKLI, A. ve A. SEMİN. "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", **Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi Raporu (Rapor Nu:52)**, İstanbul, 2012.

SARIGÖL, Adem. "Arap Baharı'nın Son Darbesi Suriye'de Muhtemel Bir Kürt Oluşumunun Türkiye'ye ve Ortadoğu'ya Etkileri" Barış Adıbelli (Ed.), **Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, 197-272.

SCHMITT, Eric. New York Times, 21 Haziran 2012,
<http://www.nytimes.com/2012/06/21/world/middleeast/cia-said-to-aid-in-steering-arms-to-syrian-rebels.html?_r=0>, 23 Ekim 2012.

SEALE, Patrick. **Asad The Struggle For The Middle East**, London, I.B. Tauris, 1988.

SHARP, Jeremy M. **Unrest in Syria and U.S. Sanctions Against the Asad Regime**, Congressional Research Service, 2011.

SHEIKHMOHAMMADY, M., H. BITALEBI, A. MOATTI ve K. W. HIPEL. "Formal Strategic Analysis of the Conflict over Syria", **IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics**, Budapest, Obuda University, 2013, 2442-2447.

SLY, Liz. Washinton Post, 6 Haziran 2011, <http://www.washingtonpost.com/world/syria-claims-security-forces-killed-by-protesters/2011/06/06/AGJuYNKH_story.html>, 10 Eylül 2013.

SOUTH, Coleman. **Culture Shock Syria**, Singapore, Marshall Cavendish, 2009.

SOYALAN, M. Yaşar. **Emevi Hanedanlığından Esed Diktatörlüğüne Suriye**, İstanbul, Mana Yayınları, 2013.

Suriye İnsan Hakları Örgütü, 2013, <<http://www.syrianhr.org>>, 10 Ocak 2014.

ŞAHİN, Mehmet. "1950–1960 Arap Devrimleri ve 2011 Arap Baharı: Benzerlikler ve Farklılıklar", **Mülkiye Dergisi**, XXXV, 272, 2011, 81-92.

ŞEN, Sabahattin. **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım**, İstanbul, Sis Yayıncılık, 2010.

T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü İnternet Sitesi, "Yüksek Düzeyli İşbirliği Mekanizmaları", 9 Ekim 2013, <<http://kdk.gov.tr/sayilarla/yukse-dukzeyli-isbirligi-mekanizmalari/8>>, 28 Ekim 2013.

T.C. Dışişleri Bakanlığı İnternet Sitesi, Dış Politika, 2013, <<http://www.mfa.gov.tr/nato-tarihce.tr.mfa>>, 2013, 29 Ekim 2013.

T.C. Ekonomi Bakanlığı İnternet Sitesi, "Ülkelere Göre Dış Ticaret", 2013, <<http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7155BE01-D8D3-8566-45208351967592CF>>, 28 Ekim 2013.

T.C. Ekonomi Bakanlığı İnternet Sitesi, "Serbest Ticaret Anlaşmaları", 2013a, <<http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm?sayfa=DBF45AF3-D8D3-8566-452059879BE3C554>>, 28 Ekim 2013.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı İnternet Sitesi, 23 Mart 2014, <http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_1_basin_aciklamalari/2014/ba_04.htm>, 23 Mart 2014.

T.C.Şam Büyükelçiliği İnternet Sitesi, 2011, <<http://sam.be.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=116839>>, 15 Ocak 2014.

TALHAMY, Yvette. "The Nusayri and Druze Minorities in Syria in The Nineteenth Century: The Revolt Against the Egyptian Occupation as a Case Study", **Middle Eastern Studies**, XLVIII, 6, 2012, 973-995.

TAN, M., A. BELLİ ve A. AYDIN. "2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları", **II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, 65-74.

TANSEL, Selahattin. **Yavuz Sultan Selim**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1969.

TASHJIAN, Yeghia. "The Syrian Crisis: From Local Uprising to Regional-International Struggle", **Strategic Outlook**, 2012.

TAŞPINAR, Ömer. "Turkey's Strategic Vision and Syria", **The Washington**, XXXV, 3, 2012, 127-140.

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu. **Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu**, Ankara, TBMM, 2012.

TDK. Türk Dil Kurumu İnternet Sitesi, 2013, <<http://www.tdk.gov.tr/>>, 31 Ağustos 2013.

TEJEL, Jordi. **Syria's Kurds History, Politics and Society**, New York, Routledge, 2009.

TEKDAL FİLDİŞ, Ayşe "Günümüzde Suriye'de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış", **Ortadoğu Analiz**, V, 52, 2013, 55-62.

The White House İnternet Sitesi, 22 Nisan 2011, <<http://www.whitehouse.gov/blog/2011/04/22/statement-president-obama-syria>>, 12 Kasım 2013.

TUDOROIU, Theodor. "The Arab Spring: Last Episode of the Cold War", **Contemporary Politics**, XIX, 3, 2013, 304-320.

TÜREL, Oktar. "2011 Yazında Ortadoğu'yu Düşünürken", **Mülkiye Dergisi**, XXXV, 272, 2011, 8-59.

TÜRKMEN, İlter. "Türkiye Cumhuriyetinin Ortadoğu Politikası", **Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi**, Yayın Nu:4, İstanbul, 2010.

UÇAROL, Rıfat. **Siyasi Tarih (1789-2001)** (7. Baskı), İstanbul, Der Yayınları, 2008.

Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, **Arap Baharı ve Türkiye: Demokrasi, Güvenlik ve Düzen Arayışı Konferansı**, 2012, <<http://ybu.edu.tr/yirssi/contents/files/yUL%C4%B0SA%20Arap%20Bahar%C4%B1%20ve%20T%C3%BCrkiye%20Konferans%20%C3%96zeti.pdf>>, 15 Kasım 2013.

UNESCO. **Regional Training on Syrian Cultural Heritage: Addressing The Issue of Illicit Trafficking**, Amman, UNESCO, 2013.

United Nations, **United Nations Mission to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons in the Syrian Arab Republic**, 2013, <http://www.un.org/disarmament/content/slideshow/Secretary_General_Report_of_CW_Investigation.pdf>, 15 Ocak 2014.

USLU, Nasuh. “Türkiye’nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı”, **Bilig**, 52, 2010, 147-180.

VAROL, Muharrem. “Tarihsel Perspektifte Ortadoğu’da ABD Politikaları”, Atilla Sandıklı ve Kenan Dağcı (Ed.), **Büyük Ortadoğu Projesi Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler**. İstanbul, Tasam Yayınları, 2006, 105-115.

WALT, S. M. ve J. MEARSHEIMER. **İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası**, (Çev. Elif Ocak), İstanbul, Zodyak Kitap, 2014.

YAMAKOĞLU, Cihan. **Ortadoğu’da Barışla Savaşanlar**, Ankara, Alf Ofset Matbaacılık, 2003.

YAVUZ, C. ve S. ERDURMAZ. **Arap Baharı ve Türkiye**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2012.

YAZICI, Nevin. “Suriye Siyasi Tarihi”, Ümit Özdağ (Ed.), **Küçük Ortadoğu Suriye**, Ankara, Kripto Yayınları, 2012, 13-38.

YILMAZ ŞAHİN, Türel. **Uluslararası Politikada Ortadoğu** (3. Baskı), Ankara, Barış Kitap, 2011.

YINON, Oded. “A Strategy for Israel in the Nineteen Eighties”, **Kivunim (Yönelişler)**, 14, 1982.

ZENGİN, Gürkan. **Kavga: Arap Baharında Türk Dış Politikası 2010-2013**, İstanbul, İnkılap Kitapevi, 2013.

ZISSER, Eyal. “The Struggle for Syria: Return to the Past?”, **Mediterranean Politics**, XVII, 1, 2012, 105-110.